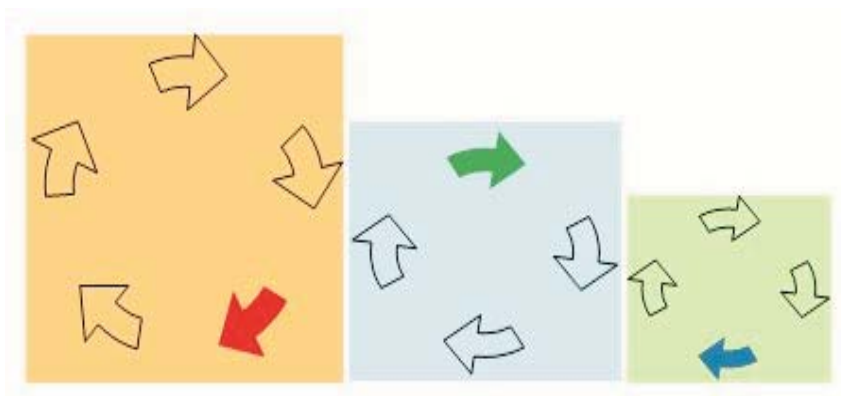

Anu Leinonen

Vanhusneuvoston funktioita jäljittämässä

Tutkimus maaseutumaisten kuntien
vanhusneuvostoista

ABSTRACT

Leinonen, Anu

Tracing Functions of Older People's Councils. A study on older people's councils in rural municipalities

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2006, 245 p.

(Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research,

ISSN 0075-4625; 295)

ISBN 951-39-2660-5

Summary

Diss.

The present study examines older people's councils in three different rural municipalities. It looks at the type of phenomenon older people's councils represent and what they reveal about the ageing society and civil participation of senior citizens in municipalities. The theoretic-methodological framework is based on Robert K. Merton's functional analysis. Therefore, further theoretical research questions are: What manifest and latent functions can older people's councils have within their socio-cultural localities? And what sort of functional and dysfunctional consequences do councils have for the various subgroups within municipalities?

The research setting resembles a case study. The dataset consists of interviews with retired council members, officials and policy-makers. Council meetings were also observed. Some additional data was collected from local newspapers and documents concerning local old age policies. The research material was organised by applying Merton's functional analysis and the concepts of manifest function (positive intended aim) and latent dysfunction (negative unintended aim). The roles of the actors within older people's councils and the ambivalent expectations towards them were studied by applying Merton's role theory.

A total of 13 functions were identified in relation to various reference categories. Older people's councils have both functional and dysfunctional consequences for the representatives of municipal organisations and older inhabitants, as well as for the members of various age and pensioner groups in municipalities.

One of the practical results of the study is that the position of older people's council as a means of civil participation within municipal organisation remains unclear. Older people's councils allow senior citizens' voices and opinions to be heard, but their success requires contributions from older people themselves and the representatives of municipal organisation.

Keywords: older people's council, sociology of ageing, functional analysis, ageing society, civil participation, case study, locality

Author's address Anu Leinonen
Department of Social Sciences and Philosophy
University of Jyväskylä, Finland

Supervisor Professor Jyrki Jyrkämä
Department of Social Sciences and Philosophy
University of Jyväskylä, Finland

Reviewers Professor (emeritus) Simo Koskinen
Department of Social Work
University of Lapland, Finland

Docent Peter Öberg
ARCADA polytechnic, Finland

Opponent Professor (emeritus) Simo Koskinen
Department of Social Work
University of Lapland, Finland

KIITOKSET

ainutlaatuisista ja ikimuistoisista mahdollisuuksista

*Tutkimukseni vanhusneuvostojen jäsenet ja sihteerit
Haastattelemani viranhaltijat ja päättäjät*

tärkeistä neuvoista, harkituista kysymyksistä ja hyväsydämisestä rohkaisusta

Jyrki Jyrkämä

hyvistä huomioista ja tarkoista ohjeista

Simo Koskinen

Peter Öberg

kannustavista kommenteista

Martti Siisiäinen

Sakari Möttönen

rahoituksesta ja resurssoinnista

Ikääntyminen, hyvinvointi ja teknologia -tutkijakoulu

*Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
sosiologian yksikkö
sosiaalityön yksikkö*

Ellen ja Artturi Nyysösen säätiö

vertaistuesta ja avusta eri tilanteissa

Jyväskylän yliopiston sosiaaligerontologian henkilökunta ja jatko-opiskelijat

Työkaverit, Ystävät ja Sukulaiset

Elisabeth Moulton

Jyväskylässä 29.10.2006
Anu Leinonen

KUVIOT

KUVIO 1	Funktioiden sisältämä tieto	83
KUVIO 2	Tutkimuskuntien 60 vuotta täyttäneet ja osuus kunnanvaltuutetuista.....	106

TAULUKOT

TAULUKKO 1	Valtakunnalliset eläkeläisjärjestöt	40
TAULUKKO 2	Tutkimusaineistot	64
TAULUKKO 3	Vanhusneuvostotapahtumien havainnoinnin kiintopisteet	65
TAULUKKO 4	Ryhmähaastatteluihin (2003–2004) osallistuneiden taustatietoja.....	71
TAULUKKO 5	Viranhaltija- ja päättäjähaastattelut (syksy 2003–keväät 2004).....	74
TAULUKKO 6	Mertonin (1968, 194) anomiseen tilaan mukautumisen tyypit.....	82
TAULUKKO 7	Vanhusneuvoston viitejärjestelmän kategoriat	84
TAULUKKO 8	Yhteenveto paikkakuntaan liittyvistä funktioista.....	185
TAULUKKO 9	Yhteenveto eri ikäryhmiin liittyvistä funktioista	189
TAULUKKO 10	Yhteenveto eri eläkeläisryhmiin liittyvistä funktioista ...	191

SISÄLLYS

ABSTRACT

KIITOKSET

KUVIOT JA TAULUKOT

SISÄLLYS

1	ALUKSI.....	9
1.1	Lähtökohtia ja taustoja.....	9
1.2	Valintoja ja paikannuksia.....	12
1.3	Työn rakenne.....	15
2	VANHUSNEUVOSTOJEN TAUSTAT JA YHTEYDET.....	16
2.1	Ikääntyvä kunta ikääntyvässä yhteiskunnassa.....	16
2.2	Ikääntyneet vaikuttajina, osallistujina ja kansalaisina.....	23
2.3	Vanhusneuvostojen lyhyt historia.....	43
3	MITEN TUTKIA VANHUSNEUVOSTOJA?.....	51
3.1	Tutkimustehtävät.....	51
3.2	Tapaustutkimus ja kenttäsuhteet.....	53
3.3	Etnografiset selonteot välitettynä tietona.....	57
3.4	Tutkimuspaikkakunnat vanhusneuvostoihin.....	59
3.5	Aineistot.....	64
3.5.1	Aineistojen keskinäissuhteet.....	64
3.5.2	Kokousten ja tapahtumien havainnointi.....	64
3.5.3	Teemahaastattelut.....	68
3.5.4	Sauma-aineistot.....	74
3.6	Tutkimuksen analyysi - välineet ja prosessi.....	75
3.6.1	Funktionalismista funktioanalyysiin.....	75
3.6.2	Funktion käsite.....	79
3.6.3	Funktioiden jäljittäminen.....	83

4	VANHUSNEUVOSTOJEN SYNTYHETKET	89
5	VANHUSNEUVOSTO PAIKKAKUNNALLAAN	93
5.1	Viitekategorioidena viranhaltijat, päättäjät ja ikääntyneet kuntakansalaiset.....	93
5.2	'Observaattori'	93
5.3	'Välittäjä'	108
5.4	'Virkistäjä'	115
5.5	'Legitimoija'	119
5.6	'Itsensä pyhittäjä'	126
6	VANHUSNEUVOSTO JA ERI IKÄRYHMÄT	130
6.1	Viitekategorioidena eri ikäryhmät.....	130
6.2	'Intressiedustaja'	130
6.3	'Ikäryhmädemokraatti'	136
6.4	'Ikäraamittaja'	143
6.5	'Ikäyhdistäjä'	150
7	VANHUSNEUVOSTO JA ELÄKEIKÄISET	158
7.1	Viitekategorioidena eri eläkeläisryhmät.....	158
7.2	'Järjestöaktiivien yhteisö'	158
7.3	'Paikallinen linkki'	162
7.4	'Ikäpolvikiinnittynyt toimija'	165
7.5	'Uudistuja'	173
8	VANHUSNEUVOSTOT NYT JA TULEVAISUUDESSA	184
8.1	Yhteenveto vanhusneuvostojen funktioista.....	184
8.2	Mahdollisuuksia ja pidäkkeitä - haasteita ja hyviä käytäntöjä.....	193
9	TUTKIMUSASETELMAN JA VIITEKEHYKSEN ARVIOINTI.....	203
	SUMMARY.....	210
	LÄHTEET	213
	LIITTEET.....	238

1 ALUKSI

1.1 Lähtökohtia ja taustoja

Ihmiskunnan ja yhteiskuntien ikääntymisen vaikutukset koskettavat kaikkia ikäryhmiä ja esimerkiksi kaikkia suomalaisia paikkakuntia. Jännitteisyys viriää siitä, että väestön ikääntyminen vaikuttaa jokaiseen ja kietoutuu globaaleihin ulottuvuuksiin, mutta vanhenemisen tavat ja niihin liittyvät tarpeet sekä uskomukset ovat eriytyneet ja yksilöllistyneet. Yksilön vanheneminen puitteistuu paitsi paikallisissa, myös yhteiskuntatasoisissa ja globaaleissa poliittisissa ja taloudellisissa ratkaisuissa. Yksi suuri kertomus sisältää lukuisia pienempiä tarinoita. (esim. Daatland & Biggs 2004b; Estes & Biggs & Phillipson 2003; Vincent 2003; Wilson 2000.)

Väestön vanhenemiseen liittyy monia hämmentäviäkin mielikuvia ja määrittelykamppailuja. Yhtäältä esimerkiksi Elinkeinoelämän valtuuskunnan raportti ”Suomen menestyksen eväät – tiekartta tulevaisuuteen” (Ruokanen 2004) piirtää tulevaisuuskuvaavaa väestön ikääntymisen taustoittamasta talouskasvun hidastumisesta. Globalisaation asettamista vaatimuksista ja väestön ikääntymisestä haetaan perusteluja julkisen sektorin karsinnoille. Toisaalta esimerkiksi valtioneuvoston tulevaisuusselonteossa (Hyvä yhteiskunta ... 2004) ja sen liiteraporteissa pyritään korostamaan ikääntyneiden näkemistä voimavarana ja ikääntymistä mahdollisuutena: Ikäryhmien osuuksien muutokset avaavat tien julkisen sektorin toimintojen uudelleen organisointiin ja painotusten siirtämiseen. Osa tulevista eläkeläisistä on aiempia sukupolvia koulutetumpia, varakkaampia ja toimintakykyisempiä ihmisiä. He maksavat veroa eläketuloistaan, kuluttavat markkinoilla sekä osallistuvat yhteisöä ja yhteiskuntaa palveleviin toimintoihin. Yhtäällä ajan henki odottelee eläke- ja etenkin hoivapommin puutoamista, toisaalla se korostaa vanhojen ihmisten kokemuspääomaa ja resursseja ohjaten myös omatoimisuuteen ja itsenäiseen selviytymiseen. Samalla määritellään, mitä vanhuus tai hyvä vanheneminen ovat tai millaisia niiden pitäisi olla (ks. myös Estes ym. 2003, 63–78).

Vanhuus ja vanheneminen, ikääntyminen ja ikääntyvä yhteiskunta ovat olleet kiinnostukseni kohteita koko yliopistossa opiskeluni ajan. Oli itsestään selvää, että jatko-opintojen aikana halusin tutkia näitä teemoja, vaikka työtehtävät veivät välillä muihin aihepiireihin. Vanhusneuvostojen tutkimiseen päätyminen oli kuitenkin enemmän sattumaa kuin tietoista hakeutumista teeman pariin.

Tutkimushaastatteluja tehdessäni kysyin tutkittaviltani, milloin ja miten he tutustuivat vanhusneuvostoihin ensi kerran. Vasta jälkikäteen aloin miettiä, että en muista tarkkaan, milloin itse kuulin niistä ensimmäisen kerran. Todennäköisesti se oli vuonna 2000. Seuraavan vuoden lopulla aloin harkita, saisiko tästä uudehkosta, eräästä ikääntyvän yhteiskunnan ja kansalaisyhteiskunnan ilmiöstä rajattua tutkimusaiheen. Vuoden 2002 aikana tein tuttavuutta neuvostoihin osallistumalla niiden kokouksiin ja oheistapahtumiin. Tiiviimmän tutkimustyön aloitin kesällä 2003.

Tutkimusta esitellessäni olen usein joutunut toteamaan, että vanhusneuvostot tunnetaan heikosti. Tämän takia kerron heti tutkimuksen alussa Suomen Kuntaliiton määritelmän vanhusneuvostoista. Se kertoo erään syyn sille, miksi vanhusneuvostoja on Suomeen perustettu ja ketkä niissä toimivat. Määritelmä ei ole oman tutkimukseni johtoajatus, vaan pikemminkin eräs lähtökohta, jota pyrin tutkimusasetelmallani ja viitekehykselläni laajentamaan ja tematisoimaan.

”Kunnallisella vanhusneuvostolla tarkoitetaan ikäihmisten, kunnan viranomaisen, vanhus- ja eläkeläisjärjestöjen sekä muiden ikäihmisten parissa toimivien yhteistyöelintä. Suomessa vanhusneuvostot eivät ole lakisääteisiä. Vanhusneuvoston asettaminen on kunnille vapaaehtoista. Ikääntyneen väestön vaikutusmahdollisuuksien parantamiseksi vanhusneuvostot voivat tehdä esityksiä, aloitteita sekä antaa lausuntoja asioissa, joilla on merkitystä ikäihmisten elämän ja selviytymisen kannalta.” (Suomen Kuntaliitto 2006: vanhusneuvostot.)

Vanhusneuvostojen perustamisen taustalla ovat keskustelut väestön ikääntymisestä ja myöhäismodernista eläkeläisyydestä, kunnan ja kansalaisyhteiskunnan suhteesta sekä demokratian tilasta ja tulevaisuudesta. Äänestysprosenttien laskiessa ja hyvinvointivaltion purkautuessa julkinen hallinto on ryhtynyt etsimään itselleen kumppaneita. Edustuksellisen demokratian rinnalle on synnytetty erilaisia suoran ja yhteisöllisen demokratian muotoja. (esim. Möttönen & Niemelä 2005, 109–114; Rättilä 2001, 2004.) Euroopan Unioni on lanseeranut aktiivisen kansalaisuuden käsitteen (ks. esim. Harju 2003, 99). Vanhusneuvostoissa yhdistyvät kiintoisalla tavalla sekä yleiset odotukset kansalaisyhteiskunnan ja kuntalaisten osallistumisesta että odotukset aktiivisesta seniorikansalaisuudesta. Ensimmäiset kunnalliset vanhusneuvosto-nimeä kantavat yhteistyöelimet asetettiin Suomeen vuonna 1996 ja niiden perustaminen vauhdittui YK:n ikäihmisten vuoden 1999 teeman ”Kaikenikäisten yhteiskunta” vanavedessä (Virnes 2000). Suomalaisten neuvostojen esikuvat ovat muissa Pohjoismaissa.

Eläkeikäisten poliittisesta aktiivisuudesta voidaan puhua äänestäjän, edustuksellisen demokratian päätöksentekijän, suorien osallistumistapojen käyttäjän tai kollektiivisen vaikuttajan näkökulmasta (Helander 2001). Vanhusneuvostot

ovat luettavissa kahteen viimeksi mainittuun kategoriaan. Ne määritellään kuntaorganisaation ja ikääntyneiden kuntalaisten yhteistyöelimiksi. Useimmat neuvostot ovat kunnanhallituksen tai -valtuuston asettamia, joten rinnastukset painostuseliimiin tai yhteiskunnallisiin liikkeisiin on harkittava tarkoin. Itse asiassa vanhusneuvostot ovat kuntademokratiaan valmiiksi institutionalisoituneita instansseja. Julkilausuttuja tavoitteita problematisoi neuvostojen päätösvallan asema kansalaisyhteiskunnan ja julkisen sektorin rajalla.

Vanhusneuvostot ovat uusi ilmiö ja tutkimuksen alkuvaiheessa niitä käsittelevä kirjallisuus oli vähäistä. Suomen Kuntaliiton (Virnes & Häkkinen 2000) selvitys oli lähes ainut julkaisu. Nyt tilanne on vain hieman toinen. Eläkeläisjärjestöt ovat painaneet jäsenilleen käytännön opaskirjoja (esim. Suominen 2002), pienempiä seminaaritöitä on kirjoitettu ja ainakin yksi pro gradu -työ (Tolonen 2003b) valmistunut. Vanhustyö-lehdessä on ollut tämän tästä kokemuksia vanhusneuvostojen arjen toiminnoista ja hyvistä käytännöistä (esim. Salopirtti 2004; 2006). Myös vanhusneuvostojen eläkeläisjäsenet ovat tutkineet omaa toimintaansa (Koistinen 2004). Vanhusneuvostoihin muistetaan viitata, kun puhutaan ikääntyneiden osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksista ja näkymistä (esim. Karjalainen 2003; Koskiaho 2004).

Kuntalaisosallistumisen uudet muodot ovat poikineet aluesuunnittelun ja yhdyskuntarakentamisen tutkimusta (mm. Harju 2002; Leino 2006), ja myös lasten ja nuorten osallistumista elin- ja toimintaympäristönsä suunnittelussa on alettu tutkia (Kiili 2006). Ikääntyneiden kansalaisosallisuuteen tutkimus on paneutunut heikosti. Vanhuspalvelujen asiakkuutta on toki tutkittu (esim. Lehto & Natunen 2002), ja sosiaaligerontologiset väitöskirjat (mm. Hohenthal-Antin 2001; Jyrkämä 1995; Sankari 2004; Vakimo 2001) ovat tehneet näkyväksi ikääntyneiden yhteiskunnallista ja kulttuurista toimijuutta.

Suomalaisia ikääntyneitä poliittisina vaikuttajina on ylipäänsä tarkasteltu niukasti (ks. kuitenkin Helander 2001) johtuen todennäköisesti siitä, että vanhat ihmiset nähdään usein joko hoivan ja palvelujen kohteina, uuden eläkeläiskulttuurin seniorikuluttajina tai läheishoivan tuottajina. Vanhuus näyttäytyy julkisen ja yksityisen sektorin palveluiden vastaanottamisena tai kansalaisyhteiskunnan lähimmäispalvelujen tuottamisena. Erilaiset toimintakyvyn ja itsenäisen selviytymisen lisäämiseen liittyvät tutkimus- ja kehittämishankkeet operoivat pääsääntöisesti yksilötasolla, ja kollektiivinen vaikuttaminen ikääntyvän paikallisyhteisön hyvinvoinnin, toimintakyvyn ja sosiaalisen pääoman¹ lähteenä on ollut marginaalinen viitekehys. Kansalaisuuden, yhteiskunnallisen osallistumisen ja poliittisten kontribuutioiden näkökulma on jäänyt sivummalle. Lisäksi keskustelut ikääntyneiden vaikuttamisesta ovat verraten usein perustuneet skenaarioluonteisiin kannanottoihin suurten ikäluokkien äänestyskäyttäytymisestä.

Ikääntyneiden kollektiivisen vaikuttamisen historia on vielä varsin lyhyt. Eläkeikäisten järjestäytymisestä voidaan puhua vasta toisen maailmansodan jälkeisenä länsimaisena ilmiönä (Guadagno 2001, 440–464; Helander 2001, 101–113). Väestörakenne alkoi vanheta, ja julkinen sosiaaliturva ja palvelusektori

¹ Sosiaalisesta pääomasta (ks. esim. Siisiäinen 2003b).

kehittyivät. Samalla ikääntyneiden kiinnostus omien saavutettujen etujen puolustamiseen lisääntyi. Vanhojen ihmisten toimeentulon ja toimintakyvyn parantuminen ja koulutustason nousu myötävaikuttivat liikehdintää, ja nyttemmin odotus harmaan voimapotentialin noususta on läsnä niin julkisessa keskustelussa kuin tutkimuksessakin (esim. Walker & Naegele 1999). Väestöllisen osuuden ja vaikuttamisen resurssien kasvun odotetaan lisäävän kollektiivisen toiminnan mahdollisuuksia. Etenkin amerikkalaisessa kontekstissa (ks. Hudson 2005) väestömuutos ja eläkeikäisten elintason paraneminen ovat herättäneet pelkoa valtasuhteiden vinoutumisesta. Suomessa huoli resurssien jaon oikeudenmukaisuudesta on pilkahdellut esiin edustuksellisen demokratian tulevaisuutta pohdittaessa (Vartia 2005, 3).

Akateemisissa puheenvuoroissa on kuitenkin esitetty, että yksilöllistyvässä ja moninaistuvien vanhenemiskulttuurien maailmassa eläkeikäisten yhteisen intressin löytäminen on kysymysmerkillä varustettava asia (ks. esim. Jyrkämä 2001b, 306; Marin 1990, 45). Useissa yhteyksissä on lisäksi todettu, että vanhemmat sukupolvet kantavat huolta myös nuorempien polvien elämästä ja päinvastoin (Forma 2002; Koskinen 2005; Saarela 2002; Vaarama ym. 1999). Eläkeikäiset ovat olleet nuorempia innokkaampia äänestäjiä, mutta ainakaan toistaiseksi äänet eivät ole kanavoituneet omille ikätovereille (Helander 2001, 68–74).

Tutkin vanhusneuvostoja kansalaisyhteiskunnan ja uuden kuntalaisosallistumisen ja -osallisuuden ilmiönä, mutta tarkastelussani painotan kunnallisten vanhusneuvostojen asemaa ikääntyvän yhteiskunnan, eri ikäryhmien ja erilaisen eläkeläisryhmien näkökulmasta. Paikallisina, joskin päätösvallattomina, toiminta-areenoina niissä on mahdollista keskustella ja ottaa kantaa juuri oman kunnan eläkeikäisten asioihin. Millaista kuntalaisosallisuutta ja -vaikuttamista neuvostoissa toteutetaan? Millaisia jännitteitä, samuuden ja erilaisuuden problematiikkoja tietyn ikäryhmän oma neuvosto voi olla paikkakunnalleen luomassa? Päästäänkö neuvostoissa vuorovaikutukseen erilaisten eläkeläisryhmien kesken?

1.2 Valintoja ja paikannuksia

Metodologiset valintani ovat olleet osin hyvin henkilökohtaisia. Pro gradu -työni oli sosiaalityön asiakastapaamisten diskurssianalyysi. Nyt halusin tehdä jotain muuta ja kaipasin etnografisempaa otetta. Ihmisen ja yksilön vanhenemisen sijaan halusin paneutua voimakkaammin yhteisö- ja yhteiskuntatason kysymyksiin. Vaikka osallistumisesta ja osallisuudesta puhuttaessa korostetaan usein yksilön oikeuksia ja valinnan mahdollisuuksia, on tämän tutkimuksen tarkastelukulma toinen.

Halusin myös selvästi rajattavissa olevan tutkimuskohteen, jota kuitenkin voi tutkia monesta näkökulmasta. Ilmiö on osoittautunut varsin monisärmäiseksi ja -tasoiseksi, joten olen joutunut tekemään valintoja ja paikannuksia.

Kenttä on ollut liikkeessä. Tutkimuksen neuvostot on perustettu aikavälillä 1999–2001, ja kenttätyöni tein tammikuun 2002 ja helmikuun 2004 välisenä aikana.

Tarkoitukseni ei ole julistaa ikääntyneiden vaikuttamismahdollisuuksien kehittämisen puolesta ja esitellä pelkästään vanhusneuvostojen myönteisiä ominaisuuksia. Ihmettelen ja katselen vanhusneuvostoja etäämmältä ja ilman toimintatutkimuksellista muutosorientaatiota. Tutkimukseni teoreettisen suunnannäyttäjän eli Robert K. Mertonin (1963/1982) tavoin totean, että myös perustutkimus voi suuntautua käytäntöihin. Arkitoimintoja palvelevat ideat voivat tulla esille pienellä viiveellä eivätkä välittömästi ja ohjeellisina, vaikka tutkijoilta usein käsikirjoja odotetaankin. Tutkimukseni ensisijainen tehtävä ei ole toimenpidesuosituksen vaan tietopohjan tarjoaminen.

Sosiaaligerontologina polttopisteeni ei ole vanhusneuvostojen hallinnollisessa asemassa tai neuvostojen poliittisten käytäntöjen vaikuttavuuden tarkastelussa. En myöskään lähtenyt liikkeelle kaikkein ilmeisimmistä kansalaisyhteiskuntakeskusteluista. Robert K. Mertonin (1968) funktioanalyttisen ohjelman valitsin työn teoreettiseksi viitekehikseksi kahdesta syystä. Ensinnäkin funktion käsitteellä kykenen tarkastelemaan tutkimuskohdettani ikääntyvän yhteiskunnan ja kansalaisosallistumisen ilmiönä, instanssina ja myös laajentamaan ymmärrystä vanhusneuvostojen tehtävistä, tarkoituksista ja tavoitteista. Kunnallispoliittiseen kehitykseen vaikuttaminen ja kuntademokratian kehitys ovat tärkeä osa vanhusneuvostojen maailmaa, mutta kyse on myös muun muassa eri ikäryhmien ja eri eläkeläisryhmien välisistä suhteista. Neuvostojen vaikuttavuuden ja osallistumisen prosessin arviointi edellyttäisi myös tiheämpää aineistoa ja systemaattisempaa seurantatutkimusta.

Toiseksi Mertonin ohjelma ja koko hänen laaja tuotantonsa tarjoaa aineiston purkamiseen ja rekonstruointiin soveltuvat riittävän väljät, mutta kuitenkin tarpeeksi napakat käsitteet. Niiden avulla voi sanoa paljon, mutta jättää myös sanomatta. Mertonin tuotanto on laaja, ja hänen ajattelunsa on kehittynyt vuosikymmenten kuluessa. Oma tutkimukseni ei ole Mertonin tuotannon ja ajatusrakennelmien syvällistä arviointia, vaan hänen käsitteidensä soveltamista omaan empiiriseen aineistooni.

Mertonin teksteissä minua ovat viehättäneet paitsi monet jännittävät käsitteet, myös hänen tieteen sosiologiset keskustelunsa. Tutkimus tapahtuu Mertoninkin (Sztompka 1986, 78–79) mukaan sosiaalisessa yhteisössä, mutta todellisuuden sosiaalisen konstruoitumisen sijaan voidaan puhua todellisuuden sosiaalisesta välittymisestä. Olemassa olevasta todellisuudesta voi olla monenlaisia ja myös keskenään ristiriidassa olevia näkökulmia². Oman tutkimusotteeni määrittelen maltillista realismia (ks. esim. Töttö 2004) ja refleksiivistä konstruktionismia (Delanty 1997) läheneväksi. En paneudu tarkasti kieleen, vuorovaikutukseen ja tulkinnallisiin käytäntöihin, vaan katson, että neuvoston todellisuus-

² Esimerkiksi Mertonin käsitys sosiaalisten ongelmien alkuperästä ja poikkeavuudesta on maltillisen konstruktionistinen: Ihmiset määrittelevät ongelmat ongelmiksi ja arvottavat poikkeavuuden poikkeavuudeksi. Ongelmien syyt ovat kuitenkin myös rakenteellisissa olosuhteissa. (Merton 1976c/1982, 50–55.)

desta voi saada informanttien³ välittämää, joskin osin ristiriitaista tietoa. Informanttien selonteot ovat jälkiä vanhusneuvoston reaalista funktioista.

Mertonin (1968, 597–615; 1942/1982) esittelemät tieteen arvot (uuden tiedon tuottaminen/ alkuperäisyys ja käytännön merkitys) ja normit (arvioinnin yleispätevyys, tiedon yhteisyys, pyyteettömyys ja järjestelmällinen epäily) ovat idealistisuudestaan huolimatta pohtimisen arvoisia ja kuulostavat 1990-luvun lopulla opiskelleen korvissa jopa tuoreilta. Niitä vastaan suunnattu kritiikki (esim. Potter 1996, 18–20) on aiheellista, mutta turhan ehdotonta. Mertonhan on juuri monimuotoisuuden sekä normien ja vastanormien analyysoija (esim. Merton & Barber 1976, ks. myös Allardt 2003)⁴. Tieteen normeilla Merton kuvaa ihanteita, joista poiketaan, ei olemassa olevaa tieteen tilaa (Cole 2004, 839).

Ontologisesti tarkastellen (Mikä on se kohde, josta haluan tietoa?) tapaukseni on vanhusneuvosto, eivät haastateltavien puheet ja kokemukset tai omat havaintoni siitä. Epistemologinen (Miten saan tutkimuskohteestani tietoa?) lähtökohtani puolestaan on, että tietoa tästä ilmiöstä saa parhaiten moniaineistollisuuden (Denzin 1989, 237–239) avulla. Aineistoni koostuu sekä haastatteluista että havainnointimuistiinpanoista. Saumamateriaalina käytän myös asiakirjoja ja lehtileikkeitä. Pyrin ottamaan huomioon aineistojen metodologiset syntyehdot (aseman, josta puhutaan ja toimitaan), mutta ymmärrän, että niillä kaikilla on sama sosiokulttuurinen konteksti, maaseutumainen kunta ja sen vanhusneuvostotoiminta. Aineistoja tarkastelen osana tutkittavaa kokonaisuutta (ks. myös Jokinen 1999, 43).

Näistä lähtökohdista ryhdyn seuraavissa luvuissa esittelemään työtäni, jonka empiria rajautuu kolmen keskisuomaisen maaseutumaisen kunnan vanhusneuvostotoimintaan. Viittaukset ja vertailut kaupunkimaisiin kuntiin sekä kansainvälisiin kokemuksiin jäävät tässä työssä hyvin vähäisiksi, mutta tarjoavat toki jatkotutkimusmahdollisuuksia. Myös erilaisten vaikuttajaryhmien kuten vanhus-, vammais-, nuoriso-, lapsi- ja vanhempainneuvostojen väliset suhteet jäävät vain viittausten varaan.

En mainitse kolmen tutkimuskuntani oikeita nimiä ja haastateltavilleni olen keksinyt peitenimet. Tutkimusasetelman luonteen vuoksi kunnat ovat toki tunnistettavissa. Enemmän kuin itseään – tiettyjä kuntia – edustavat tässä tutkimuksessa mukana olevat kunnat maaseutumaisien kuntien vaihtelevuutta. Kuntien ja informanttien anonymiteetin suojelemisen takia en voi myöskään paljastaa tarkasti dokumentti- ja paikallislehtiaineistojen lähdetietoja.

³ Tuonnempana käytän tutkimukseen osallistuneista nimitystä informantti, sillä katson, että haastattelemani ja havainnoimani henkilöt olivat oppaita vanhusneuvostojen ymmärtämiseen ja päätelmien tekoon. Heillä oli olennaisia tietoja, mielikuvia ja käsityksiä tutkimuskohteestani, mutta eri informanttien puheenvuorot saattoivat toki olla ristiriitaisia tai erilaisia.

⁴ Näppärän ja kiihkoilemattoman suomenkielisen esittelyn Mertonin kuvaamista tieteen normeista ja niihin kohdistetusta kritiikistä tarjoavat Mika Kiikeri ja Petri Ylikoski (2004, 110–136).

1.3 Työn rakenne

Työ koostuu yhdeksästä luvusta. Luvussa kaksi kerron vanhusneuvostojen taustakeskusteluista. Tarkastelen eläkeikäisiä tietyn ikäryhmän edustajina ja myös vanhusneuvostojen toimintaympäristöä eli kuntaa. Keskustelen väestön ikääntymisestä, ikääntyneistä poliittisina vaikuttajina sekä kuntademokratian kehityksestä. Selvitän perustietoja suomalaisista vanhusneuvostoista.

Luvussa kolme täsmennän työn tutkimustehtävät ja tutkimusasetelman: Valaisen tutkimuksen metodologisia valintoja - tapaustutkimusta ja etnografiaa ja esittelen lyhyesti tutkimuspaikkakuntani ja niiden vanhusneuvostot. Kuvaan aineistot ja niiden tuottamisen prosessin. Esittelen teoreettis-metodologisen viitekehukseen eli Robert K. Mertonin funktioanalyysin. Määrittelen funktion käsitteen ja selvennän aineiston analyysin välineet ja vaiheet.

Empiirisen osion alussa luvussa neljä tarkastelen lyhyesti tutkimieni neuvostojen syntyvaiheita. Aineiston käsittelyluvuissa eli luvuissa viisi, kuusi ja seitsemän pohdin vanhusneuvostojen funktioita suhteessa kuntaorganisaatioon ja paikkakuntaan, suhteessa eri ikäryhmiin ja suhteessa eri eläkeläisryhmiin.

Lopuksi luvussa kahdeksan vedän yhteen jäljittämieni funktioiden sisältöjä. Yhteenvedon jälkeen teen käytännöllisempiä päätelmiä ja arvioin vanhusneuvostojen asemaa ja haasteita etääntyen konkreettisesta tutkimusaineistosta ja Mertonin käsitteistä. Työni päättyy lukuun yhdeksän, jossa arvioin tutkimusasetelmaa ja viitekehystä eli punnitsen tutkimuksen teoreettisia valintoja, luotettavuutta, yleistettävyyttä ja eettisiä kysymyksiä.

2 VANHUSNEUVOSTOJEN TAUSTAT JA YHTEYDET

2.1 Ikääntyvä kunta ikääntyvässä yhteiskunnassa

Erilaiset väestön ikääntymiseen kytkeytyvät instanssit, ammattiryhmät ja tutkimusotteet ovat lisääntyneet. Samalla ikääntymistä ja ikääntyneitä määritellään ja vanhenevien ihmisten elämälle asetetaan odotuksia. Stereotypioita puretaan ja uusia rakennetaan. Yhteiskunnan muuttuessa ja hyvinvointivaltion laajentumisen päättyessä vanhoille ihmisille tarjotun ja heidän ottamansa tilan on sanottu olevan kriisissä. Julkisen sektorin, kansalaisyhteiskunnan, markkinoiden sekä yksilön ja perheen vastuita neuvotellaan uudelleen. (ks. esim. Daatland & Biggs 2004b; Estes ym. 2003; Jyrkämä 2001b; Wilson 2000.)

Väestön ikääntyminen on tunnettu, tunnistettu ja maailmanlaajuinen asia ja sen taustavaikuttimet ovat selviä. Yhdistyneiden kansakuntien (Madridissa ... 2002) esittämän oletuksen mukaan vuonna 2050 reilu parikymmentä prosenttia maapallon väestöstä on täyttänyt 60 vuotta osuuden ollessa tällä hetkellä puolta pienempi. Väestön vanheneminen on ihmiskunnan saavutus, sillä eliniän piteneminen, terveydenhuollon kehittyminen, lapsikuolleisuuden aleneminen ja elintason paraneminen johtavat väistämättä myös vanhempien ikäryhmien osuuksien kasvuun. Tällä hetkellä väestö ikääntyykin suhteellisesti eniten kehitysmaissa. Kehittyneissä maissa kasvaa kaikkein vanhimpien väestöryhmi-en määrä. (Wilson 2000, 35–36.) Odotettavissa oleva elinikä pitenee ja hyvin iäkkäiden määrä nousee. Kun vuoden 2004 lopussa 90 vuotta täyttäneitä suomalaisia oli noin 27 000, voi vuonna 2030 jo noin 53 000 ihmistä arvioiden mukaan juhlia yhdeksää vuosikymmentään. (Tilastokeskus 2006: väestö: väestörakenne, väestöennuste.)

Globalisoituvassa, ja toisaalta lokalisoituvassa, maailmassa käsitettä ikääntyvä yhteiskunta on pidetty myös häilyvänä, sillä eri maissa ikäännyttäen eri

tahtia⁵, maiden sisäiset erot voivat olla suuria ja verkostoituvaa maailmaa saattaa ihmisiä yhteen välittömästi tai välillisesti. Esimerkiksi perhe ei ole enää vain yhteen tiettyyn paikkaan sijoittuva (ydin)perhe, vaan sen jäseniä voi asua useissa maissa ja maanosissa. Niin lapsen kuin aikuisenkin arkielämään vaikuttavat tiedotusvälineiden välittämät monisuuntaiset arvot ja ajattelutavat. (Estes ym. 2003, 148–149; Prout 2003, 15.) Kokemukset ikääntyneestä yhteiskunnasta ovat siis eriytyneitä. Esimerkiksi helsinkiläisen lähiöperheen, yliopiston professorin tai kainuulaisen eläkeläisen katsomukset ovat yleisellä ja abstraktilla tasolla yhteiset, mutta konkreettiset seuraukset, tuntemukset ja käsitykset lienevät usein hyvin erilaisia.

Tässä tutkimuksessa tarkastelen suomalaisen yhteiskunnan erästä ”ikäilmiota”. Vaikka empiirinen kohde on rajattu, pyrin sen kautta kertomaan myös laajemmista suomalaisen ikääntyvän yhteiskunnan kehityskuluista. Tarkemman kontekstin tarjoaa suomalainen maaseutumainen kunta.

Suomalaisia kuntia on tyypitelty (Kainulainen & Rintala & Heikkilä 2001) kaupunkiseudun keskuksiin, kaupunkimaisiin kuntiin, kaupungin läheiseen maaseutuun, ydinmaaseutuun ja harvaan asuttuun maaseutuun. (1.1.2006 N = 431) Suuri osa kunnista kuuluu kolmeen viimeksi mainittuun ryhmään eli maaseutuun luettaviin kuntiin. Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon alueellista kehittymistä kuvaavassa liiteraportissa (Nivalainen & Volk 2004) luokittelu on maaseudun osalta samanlainen.

2000-luvun alun yhteiskuntapoliittisen keskustelun pääteemoja on ollut hyvinvoinnin alueellinen erilaistuminen. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakesin (Kainulainen ym. 2001; Kainulainen & Rintala 2003; Rintala & Heikkilä 2002) tutkimusten mukaan suomalaiset voivat parhaiten kaupungin läheisellä maaseudulla. Harvaan asutulle maaseudulle keskittyy paljon sekä elintason puutteita että psykososiaalisia ongelmia. Kaupungin läheinen maaseutu näyttäytyy onnelana. Kunnan tulevaisuuteen ja paikallispolitiikkaan luotetaan enemmän. KuntaSuomi 2004 -hankkeen (Sjöblom 2006, 261–262) havaintojen mukaan kuntalaisten luottamus oman vaikuttamisensa tehokkuuteen on vahvoilla ja hyvin pärjäävillä alueilla taantuvia kuntia suurempi.

Kuntien heikentynyt kyky suoriutua niille määrätystä ja niille kuuluvista tehtävistä, alueellinen erilaistuminen, väestön ikääntyminen ja työikäisten väheneminen ovat virittäneet keskustelun kunta- ja palvelurakenteiden uudistamisen tarpeesta (esim. Kauppinen 2004; 2005; Pihlajaniemi 2002; 2006; Selin 2004). Matti Vanhasen hallituksen käynnistämä kunta- ja palvelurakennemuutos (Sisäministeriö 2006) pyrkii arvioimaan ja uudistamaan kuntien rakenteita. Tarkastelussa ovat palveluiden järjestämisen väestöpohjat, kuntajakomuutokset, kuntien ja eri hallinnonalojen välinen yhteistyö sekä palveluiden rahoitusvastuut. Tavoitteena on parantaa kuntien toimintakykyä, toiminnan taloudellisuutta, asukkaiden palveluiden saatavuutta ja elinkeinojen harjoittamisen mahdollisuuksia. Valmiudet kuntaliitoksiin ovat kasvussa. Syksyn 2005 tietojen

⁵ Esimerkiksi Irlannissa 65 vuotta täyttäneitä oli vuosituhaten alkuvuosina noin 11 prosenttia ja Italiassa noin 18 prosenttia. Suomessa suurimmat ikäluokat syntyivät 1945–1956 eli heti sotien jälkeen ja muissa EU-maissa noin 15 vuotta myöhemmin, vuosina 1960–1974. (Parkkinen 2002.)

(Aluebarometri 2005) mukaan noin kaksi kolmannelle kuntapäätäjistä uskoo kuntansa tekevän yhdistymispäätöksen seuraavan kymmenen vuoden kuluessa.

Ikääntyvä Suomi, eläköityvä väestö

Suomen väestö vanhenee, sekä absoluuttisesti että suhteellisesti. Lisäksi, mikäli syntyvyys ei nouse ja nettosiirtolaisuus lisäänty, arvioidaan suomalaisten määrän kääntyvän laskuun 2020-luvun puolivälin tienoilla. Vuoden 2004 lopussa noin 16 prosenttia väestöstä oli täyttänyt 65 vuotta, noin 7,3 prosenttia 75 vuotta ja noin 1,6 prosenttia 85 vuotta. Vuoteen 2030 mennessä esimerkiksi 63 vuotta⁶ täyttäneiden osuuden arvioidaan kasvavan lähes 30 prosenttiin. Eläkeikäisten määrän kasvua oleellisempaa kuitenkin on, että ilman korkeampaa syntyvyyttä ja mittavaa siirtolaisuutta työikäisten määrä laskee tuntuvasti. (Nivalainen & Volk 2004; Tilastokeskus 2006: väestö: väestörakenne.)

Myös väestöllinen huoltosuhde (alaikäisten ja 63 vuotta täyttäneiden suhde työikäisiin) heikkenee. Arvioiden mukaan edellä mainittu huoltosuhde nousee nykyisestä (0,7) lähelle 1/1 -suhdetta kolmen seuraavan vuosikymmenen kuluessa. Väestöllisen huoltosuhteen heikkeneminen johtuu nimenomaan eläkeikäisten määrän lisääntymisestä, sillä lasten ja nuorten määrä suhteessa työikäisiin säilyy lähes muuttumattomana. (Nivalainen & Volk 2004.)

Väestöllisen huoltosuhteen ja etenkin vanhushuoltosuhteen (65-vuotiaat/työikäiset) käsitteitä on kuitenkin kritisoitu. Voivathan ne leimata eläkeläiset syyllisiksi, vaikka yleisesti ottaen väestöllinen huoltosuhde ei ole nyt ja lähitulevaisuudessa sen huonompi kuin esimerkiksi 1900-luvun puolivälissäkään, jolloin lapsia syntyi enemmän⁷. (esim. Wilson 2000, 29–44.) Huoltosuhde on myös hyvin länsimainen käsite, sillä se jättää huomiotta lasten ja eläkeikäisten tekemän palkka- ja kotityön (Wilson 2000, 37–39). Vanhushuoltosuhde ei ota myöskään huomioon eläkeikäisten sisäistä ikäjakaumaa, joka vaikuttaa huomattavasti sosiaali- ja terveydenhuoltomenoihin (Parkkinen 2002, 16).

Ikäryhmien välisiin suhteisiin perustuvat huoltokäsitteet ja väestölliseen muutokseen tuijottaminen voivat siirtää katseen pois yhteiskuntapolittisista kehitystrendeistä ja päätöksistä kuten talouden ja tuottavuuden kasvuvauhdista, työllisyysasteesta sekä alue-, perhe- ja siirtolaispolitiikoista, joiden merkitystä on viime vuosina pyritty pohtimaan väestön ikääntymiseen varautumista käsittelevissä raporteissa ja mietinnöissä (esim. Hyvä yhteiskunta ... 2004). Heikkenevän huoltosuhteen diskurssi sekä puhe eläke- ja hoivapommista voivat toimia myös eräänlaisina itseään toteuttavina ennusteina nakertaen niin sanottua sukupolvien välistä sopimusta ja niitä solidaarisuussiteitä, joiden va-

⁶ Vuoden alusta lähtien suomalaisilla on ollut mahdollisuus siirtyä vanhuuseläkkeelle itse haluamanaan ajankohtana joustavasti 63–68 ikävuosien välillä (työeläke.fi 2006). Työeläkeuudistus on tuonut muutoksia myös väestön ikääntymisen tunnuslukuihin: 65 vuoden rajapyykistä on pudotettu kaksi vuotta pois.

⁷ Suomen väestöllinen huoltosuhde (0–14-vuotiaat ja 65+/15–64-vuotiaat) oli 0,6 vuonna 1960 ja on suurin piirtein sama vuonna 2020. Tällä hetkellä ko. huoltosuhde on 0,5, ja myöhemmin sen kasvu johtuu yksinomaan 65 vuotta täyttäneiden määrän kasvusta. (Kautto 2004, 38–39.)

raan hyvinvointivaltion etuuksia ja palveluita on rakennettu (Koskinen 2005, 15; Vincent 1999, 121).

Väestön vanhenemisessa on alueellisia eroja ja siihen vaikuttaa voimakkaasti muuttoliikkeen suunta. Nuoret ovat muuttajina aktiivisimpia ja hakeutuvat sinne, missä opiskelu- ja työpaikat ovat eli pois harvaan asutulta maaseudulta kohti aluekeskuksia. Skenaarioiden mukaan väestö vähenee ja vanhenee lähivuosisikymmeninäkin eniten harvaan asutulla maaseudulla ja ydinmaaseudulla (etenkin Pohjois- ja Itä-Suomessa sekä Kainuussa). Piskuisten kuntien muuttotappiot ovat kuitenkin alkaneet pienentyä nuorten muuttajien vähetessä. Kaupungin läheisellä maaseudulla ja keskuskaupungeissa (etenkin Uudellamaalla ja Itä-Uudellamaalla) väestö lisääntyy ja ikärakenne pysyy tasapainoisempana. (Nivalainen & Volk 2004; Tilastokeskus 2006: väestö: väestöennuste.)

Eläkeikäisten määrä kasvaa kaikkialla, mutta suhteellisen osuuden kasvu koettelee eniten pieniä, kaukana maakuntakeskuksista sijaitsevia kuntia. Joissakin kunnissa eläkeikäisten osuus voi vuoteen 2030 mennessä nousta jopa kahden kolmannesta koko väestöstä. Verotulot vähenevät ja hoivamenot kasvavat. Pienten kuntien taloudellinen pelivara on sidottu lakisääteisiin tehtäviin ja valtionosuudet, myös harkinnanvaraiset, näyttelevät suurta osaa kunnan tulorakenteessa. Vähäväkiset kunnat eivät houkuttele elinkeinoelämää, eikä näillä seuduilla ole siten tarjolla monipuolisia työpaikkoja. Toisaalta syrjäseudut potevat pulaa koulutetusta ammattihenkilöstöstä. Samalla yleinen palvelurakenne, esimerkiksi peruskouluverkko, supistuu. Vanhusten lisääntyminen luo kuitenkin mahdollisuuksia hoiva-alan yrittäjille. Vanhusvaltaisimmat kunnat ovat voineet sopeuttaa kunnallista palvelurakennettaan siirtämällä resursseja lapsi- ja nuorisotyöstä vanhustenhuoltoon. Perheiden muuttopäätöksiin vaikuttavat kuitenkin monenlaiset asiat: molempien puolisoitten työt, lasten koulupaikat sekä yleiset harrastusmahdollisuudet. (Kauppinen 2004; 2005; Luoma ym. 2003; Nivalainen & Volk 2002; 2004; Rintala & Heikkilä 2002.)

Kaupungin läheisellä maaseudulla tilanne on toisenlainen. Sekä eläkeikäisten että lapsiperheiden määrä lisääntyy, eikä palvelukapasiteettia useinkaan saada kasvatettua samaa tahtia tulomuuton kanssa. Kun harvaan asutulla maaseudulla ongelmana on palvelujärjestelmän ylläpito, aiheuttaa kaupungin läheisellä maaseudulla päänsäilytystä sen laajentaminen. Korkeampi väestötiheys, monipuolinen ikärakenne, kaupungin läheisyys, väestön parempi terveydentila ja esimerkiksi eläkeikäisten keskimääräistä korkeampi tulotaso luovat kuitenkin monenlaisia mahdollisuuksia palveluiden ja elinkeinoelämän kehittämiseksi. Verotulojen kasvaessa kehittämiseksi jää tilaa, vaikkakin verotulot asukasta kohti voivat jäädä lapsirikkaissa kunnissa pieniksi. (Kainulainen & Rintala 2003; Nivalainen & Volk 2002; 2004; Rintala & Heikkilä 2002.)

Eläke- ja hoivapommien laskeutumista hidastamaan esitetyt myönteiset vastineet (Lehto 2004) avittavatkin eritoten kuntia, joissa väestöpohja on laaja ja etäisyydet lyhyitä. Esimerkiksi palveluseteleillä ei ole merkitystä, ellei paikkakunnalla ole yrityksiä, joilta palveluja voi ostaa. Ryhmätasolla tarkastellen (esi)kaupunkimaisten kuntien koulutetumpi, toimintakykyisempi ja varakkaampi ikäihmismväestö on haja-asutusseutujen väestöä valmiimpaa esimerkiksi

teknologisten innovaatioiden vastaanottamiseen ja omavastuuta painottavien palvelumallien käyttöönottoon. (ks. myös Luoma ym. 2003; Nivalainen & Volk 2002; 2004.)

Ikääntyminen ja kunnalliset palvelut

Suomalaiset kunnat toimivat erilaisissa ympäristöissä ja konteksteissa. Pelkääntään väkiluvut vaihtelevat puolen miljoonan asukkaan Helsingistä alle 200 kuntalaisen saaristopaikkakuntiin. Pinta-alat, ja siten mahdollisesti esimerkiksi kotihoidon työntekijöiden työskentelyreviirit, vaihtelevat puolestaan Inarin 15 185 neliökilometristä vajaan kuuden neliökilometrin Kauniaisiin (Maanmittauslaitos 2006). Kuntien vanhustenhuollossa on myös monia yhteisiä trendejä – kuten markkinalogiikan lisääntyminen – jotka ovat lisäksi yleismaailmallisia ja modernin hyvinvointivaltion jälkitilaan liittyviä kehityskulkuja (Estes & Mahakian 2001; Julkunen esim. 2003; 2004). Taina Rintalan (2005a) mukaan Suomen kansallinen sosiaalipolitiikka on vahvasti yhteydessä EU-tason linjauksiin, jotka korostavat sosiaalipolitiikan sopeuttamista talouskasvun vaatimuksiin.

Kuntien vanhus- ja ikääntymispolitiikan kehitystä ovat ohjanneet valtakunnalliset tavoitteet, yleisohjelmat ja hankkeet. Sosiaali- ja terveysministeriö ja Suomen Kuntaliitto antoivat vuonna 2001 vanhusten hoitoa ja palveluja koskevan laatusuosituksen (Ikäihmisten ... 2001). Suositus korostaa kunnan hallintokuntien ja kuntalaisten välistä tiedottamista ja kansalaiskeskustelua ja painottaa vanhuspoliittisten strategioiden ja palvelurakenteen kehittämisohjelmien laadinnan tärkeyttä. Sen taustalla vaikutti myös kansalaiskeskustelu vanhusten laitoshoidon tilasta ja ihmisarvoisesta vanhuudesta (Koskinen 2004, 59). Kevään 2006 julkinen ja eduskunnassa käyty keskustelu kertovat kuitenkin, ettei kaikissa kunnissa edelleenkään kyetä tai haluta tarjota hyvää ja laadukasta vanhusten laitoshoidon (esim. Pohjolainen 2006; Pressiklubi 21.4.2006). Kuntaliiton selvityksen mukaan noin 80 prosenttia kunnista on laatinut vanhuspoliittisen ohjelman (Kuntien ... 2006).

Valtioneuvoston periaatepäätöksiä toimeenpaneavat Sosiaalialan kehittämishanke (2006) ja Kansallinen terveydenhuoltohanke (2006) pyrkivät edistämään kunnissa ja seutukunnissa tehtävää kehittämistyötä myöntämällä valtionavustuksia. Myös sosiaali- ja terveydenhuollon käyttökustannusten valtionosuuksia on lisätty. Konkreettisia reformeja ovat olleet muun muassa hoitotakuu ja kotipalvelujen palveluseteli. Hyvinvointi 2015 -ohjelma (2006) jatkaa sosiaalialan kehittämishankkeessa aloitettua työtä. Linjauksissa painotetaan palvelujen saatavuuden turvaamista koko maassa, henkilöstön osaamista, sosiaali- ja terveydenhuollon ja kuntien välisen yhteistyön tiivistämistä, tietoteknologian hyödyntämistä ja ehkäisevää sosiaali- ja terveyspolitiikkaa.

Huolimatta valtionhallinnosta lähtevistä ohjeistuksista ja uudistuksista kunnat toteuttavat myös vanhuspolitiikkaansa puitelainsäädännön edellyttämällä tavalla ja itsehallintoon perustuen omien resurssiensa ja valintojensa mukaisesti (mm. Pihlajaniemi 2002, 416; 2006, 12; Simpura 2003, 145). Ikääntyneille ei ole myöskään määritelty subjektiivisia oikeuksia sosiaali- ja terveyspalvelui-

hin lukuun ottamatta maaliskuussa 2006 voimaantullutta oikeutta palvelutarpeen arviointiin⁸.

1990-luvun laman seuraukset ja valtiosuusuudistus pakottivat kunnat tekemään päätöksiä hyvinvointipalvelujensa karsimisesta. Julkisten menojen kasvua pyrittiin hillitsemään ja verovarojen käyttöä tehostamaan. Uusi organisointi- ja hallintokulttuuri siirsi julkista toimintaa markkinoille. Myös järjestöt nähtiin osana palvelumarkkinoita. Anglosaksista maista rantautettu New Public Management -oppi (NPM) katsoo, että yritysälämissä käytössä olevat hallinta- ja toimintatavat ovat tehokkaampia. Kunnan ja kuntalaisen suhde on alettu nähdä ostajan ja myyjän välisenä asiakassuhteena ja palvelujen järjestämisen ja tuottamistehtävät halutaan erottaa toisistaan. (Möttönen & Niemelä 2005, 13–56, 169.)

Vuosituhanne lopussa vanhusten laitoshoidon purettiin ja alettiin painottaa avopalveluita ja kunnille edullisempaa palveluasumista. Laman myötä palvelujen tarjonta suhteessa ikääntyneiden määrään kuitenkin väheni. Kodinhoitoavun kattavuus romahti, ja se kohdennettiin iäkkäimmille ja huonokuntoisemmille henkilöille. Kotiin annettava apu keskittyy siis yhä enemmän perushoittoon, ja esimerkiksi siivousapua tarvitsevat ohjataan usein yksityisten palvelun tuottajien piiriin. (esim. Vaarama ym. 2004.) Kehitykseen liittyvä paradoksi on tuotu esille useissa yhteyksissä (esim. Henriksson & Wrede 2004; Niemelä 2006): kotona asumista halutaan edistää, mutta kotiin annettavan avun määrä ei linjausta tue. Kotona asuu siis yhä huonokuntoisempia vanhuksia pelkästään omaisten avun turvin – tai kokonaan ilman apua. Tiedotusvälineiden otsikot puhuvat kodin vankeina elävistä vanhuksista. Marja Vaarama, Päivi Voutilainen ja Sari Kauppinen (2004, 42) kuitenkin toteavat, että kodinhoitoavun kattavuuden väheneminen näyttää jo tulleen tiensä päähän.

Palveluasumisen lisääntyessä myös yksityiset palveluntuottajat ovat lisääntyneet. On kuntia, esimerkiksi yksi tutkimuskunnistani, joilla ei ole vanhustenhuollon ”omia seiniä”, vaan jotka ostavat asumispalveluja yritysten tai säätiöiden ylläpitämillä palvelu- ja hoivakodeilta. Yksityiset kotipalvelu- ja sairaanhoitoyritykset ovat lisääntyneet, ja valtio on tukenut kehitystä kotitalousvähennyksen mahdollisuudella. Vastuu huono-osaisimpien avustamisesta on siirtynyt myös kirkon diakoniyöille. (esim. Julkunen 2004.) Vapaaehtoistyötä ja organisoitua vapaaehtoistoimintaa arvostetaan jälleen (Koskiahho 2001). 2000-luvun puolivälin keskustelua ovat värittäneet omaishoidon tuen laajennukset ja muutokset (Virnes 31.10.2005).

On kuljettu kohti hyvinvointipalvelujen verkostoitumista ja monituottajamallia: palvelujen tuottamisvastuuta on jaettu ja pyritään jakamaan yksityiselle ja kolmannelle sektorille sekä kuntalaisille itselleen ja omaisille. Esimerkiksi kuntien ostot vanhusten ja vammaisten asumispalveluissa nousivat vuoden 83 miljoonasta eurosta 270 miljoonaan vuosina 1995–2002 (Siira 2004). Suomalaiseen julkiseen hallintokulttuuriin on omaksuttu yhä enemmän markkinaperus-

⁸ Lain mukaan 80 vuotta täyttäneillä vanhuksilla ja Kelan erityishoitotukea saavilla on kiireettömissä tapauksissa oikeus palvelutarpeen arviointiin seitsemän päivän kuluessa yhteydenotosta (Sosiaalialan kehittämishanke 2006: palvelujen saatavuus).

teisuuden piirteitä. Erilaisissa tilaaja-tuottaja -malleissa ei kuitenkaan ole kyse aidoista markkinoista, sillä kunta palvelujen ostajana edustaa niiden käyttäjää eikä useilla paikkakunnilla ole vaihtoehtojen puuttuessa edes mahdollisuutta kilpailuttamiseen (Möttönen & Niemelä 2005, 170–177). Lisäksi esimerkiksi tutkimushaastattelujani lukiessa huomasin, että useat viranhaltijat pitivät ostopalvelua epävarmana vaihtoehtona. Yrittäjän lähtiessä voi kunta jäädä kiipeliin.

Niukkenevissa kuntatalouksissa ja edellä kuvatun kehityksen ja eriarvoistumisen pyörteissä kuntalaiselta vaaditaan tietotaitoja ja asianajokykyä palvelutarpeidensa tyydyttämiseksi ja niiden saumattomuuden turvaamiseksi. Myös työntekijät uupuvat, mikäli eivät voi työskennellä ammattitietikkansa mukaan. Yksi äänettömäksi jäävien riskiryhmä ovat heikkokuntoisimmat vanhukset ilman aktiivisia lähiomaisia. (ks. myös Julkunen 2004; Lehto & Natunen 2002; Valokivi 2004.) Eräs haastattelemani⁹ seurakunnan työntekijä kuvasi syksyllä 2003 paikkakuntansa tilannetta näin:

”Monesti tulee puheeksi, että heitä [vanhoja ihmisiä] ei enää terveyskeskuksessa palvelulla. Että kattovat, että he ovat liian vanhoja. Että saatetaan sanoa että tule tuonne. Minulla on kaupungissa yksityisvastaanotto ja siellä vika löytyy heti. Mä en tiää, kuinka paljon tämmöstä on, mutta monesti se puhe kääntyy siihen, että ei pääse lääkäriin ajoissa ja piti taas mennä yksityislääkäriin ja piti yksityisesti leikkauttaa, kun oli jono niin pitkä.

Ja sitten kotipalvelulla on kiire. Että se tulee lähinnä omaishoitajien kautta, jotka on iäkkäitä ihmisiä. Ja jos me seurakunnan puolesta järjestetään jotakin virkistyspäivää, niin tänäänkin soitti semmonen kaheksankymmentävuotias pappa joka haluaisi lähteä. Hoitaa vaimoan ympäri vuorokauden. Haluais lähteä omaishoitajien virkistyspäivään. Niin soitti meille, että kotipalvelusta ei oo antaa sinne ketään muuta kuin kaks kertaa käymään. Että saatasko seurakunnasta joku tai tiiätkö jonkun. No se asia saatiin hoidettua. Sinne menee yks ihminen. Mutta se on muittenkin omaishoitajien ongelma, että sitten kun he joskus tarviis niin saatetaan heillekin sanoa että käytä yksityistä.

Ja sitten se että yksinäisyyttä valitetaan. Mutta sitä mä en tiedä kuinka paljon se sitten on, että täällä on kuitenkin hirveesti toimintaa. Että jos on hyväkuntoinen ja liikkuva eläkeläinen ja asuu tässä, niin varmasti joka illalle jotakin löytyy. Jos haluaa lähteä. Mutta sitten on tietysti sekin, että on vaikee löytää ne jotka eniten tarvii apua. Että äänekkäimmät ei välttämättä niitä ole.

Mutta kyllä täällä varmaan yleensä on eläkeläisen hyvä asua jos toimeentulo on riittävä. Että tietysti jos on toimeentulotukiasiakas, niin harkinnanvaraista käytetään hirmu vähän. Että meillä on kansaneläkeläisiä asiakkaina toimeentulossa. Ruokalappuja kirjoitellaan tai avustetaan lääkkeissä, koska he [kunnan sosiaalitoimi] pitäytyvät niin tarkasti niissä normeissaan. Että on niitä jotka on taannu velkoja taikka jotain. Niin että yhtä ankaria ollaan niille eläkeläisille kuin muillekin.”
[haastattelut, syksy 2003]

Viime vuosina on korostettu, että vanhuspolitiikka pitäisi uudelleen määritellä ikääntymis- tai ikäpolitiikaksi (mm. Karjalainen 2003, 3; Koskinen 2004, 76). Ikääntyminen tulisi nähdä jatkumona, jossa työntekijöiden ikääntyminen, nuoreläläisyys ja myöhäisvanhuus niveltäytyvät yhteen. Vanhuspolitiikan ikääntymispolitiikaksi laajentamisen taustalla ovat näkemykset, joiden mukaan ikääntyvien ja ikääntyneiden elämää ei tule tarkastella pelkästään sosiaali- ja terveyspolitiikan kysymyksenä (esim. Sonkin ym. 2001). Väestön ikääntyminen on otettava huomioon rakennetun ja liikenneympäristöjen suunnittelussa, luon-

⁹ Ks. luku 3.5, jossa esittelen haastatteluaineistoni.

nonympäristön resurssien hyödyntämisessä ja kulttuuri- liikunta- ja sivistyspalveluiden ennakoinnissa ja toteutuksessa. Poikkihallinnollisuutta onkin pyritty vahvistamaan muun muassa vanhuspoliittisten ohjelmien päivitysten yhteydessä, esimerkiksi tutkimuskunnissani. Vanhuspolitiikan raamien väljentämisen taustalla vaikuttanee myös huoli tulevaisuuden vanhustyöntekijöiden rekrytoinnista. Mielikuvat terveystieteiden vuodeosastoilla makaavista pitkäaikaishoidettavista eivät houkuttele nuoria vanhustyöhön (Koskinen 2005, 17).

Edellä kuvattuun nähden onkin ristiriitaista, että 2000-luvulla myös Suomessa yleistyneet ennaltaehkäisevät kotikäynnit (ks. Suomen Kuntaliitto 2005: ehkäisevät ...) suunnataan usein 75-vuotiaisiin tai vanhempiin, jolloin ne ovat enemmän palvelutarpeiden korjaavaa kartoittamista kuin niihin varautumista ja ennakoivaa tiedottamista. Myös oikeuden määräajassa tapahtuvaan palvelutarpeiden arviointiin on määritelty alkavan vasta 80 vuoden iässä (Sosiaalialan kehittämishanke 2006: palvelujen saatavuus, ks. alaviite 8), vaikka arvioiden (Vaarama ym. 2004, 39) mukaan 65–74-vuotiaistakin 20–36 prosenttia tarvitsee säännöllistä apua.

2.2 Ikääntyneet vaikuttajina, osallistujina ja kansalaisina

Poliittisuus ja ikääntyneiden asemat

Muun muassa John Vincent (1999) näkee poliittisuuden sosiaalisena vaikuttamisena ja mielikuvien ja mielipiteiden muokkaamisena eikä mihinkään tiettyyn instituutioon sidottuna aktiviteettina. Siten poliittisuutta voi paikantaa paitsi julkista valtaa käyttävistä hallintoelimityksestä (policy), myös esimerkiksi yhdistystoiminnasta, tiedotusvälineistä ja arkipäivän vuorovaikutussuhteista (politics) (Helander 2001, 17–18). Mikäli poliittisuus määritellään laajasti, sitä voi löytää vaikkapa kotihoidon koordinaattorin päätöksistä, hoiva- ja eläkepommeilla uhkaavista lehtiotsikoista tai vanhat naiset stereotyyppisen uteliaina esittävästä tv-mainoksista. Tärkeää on tehdä ero myös julkisen vanhus- tai ikääntymispolitiikan (old age policy/ elderly policy) ja ikääntyneiden oman poliittisen toiminnan ja edunvalvonnan (the politics of old age) välille (ks. Koskinen 2004, 56). Tässä työssä tutkin nimenomaan jälkimmäiseen käsitteeseen liittyviä kysymyksenasetteluja, joskin vanhusneuvosto ikääntyneiden vaikuttamisen välineenä on samalla myös kuntaorganisaatioon linkittynyt vanhuspoliittinen toimija.

Poliittisuudessa on kyse vallasta ja vallan ja vaikutusvallan käytöstä ihmisten välillä. Vallalla on materiaallinen perustansa (myös Vincent 1999, 14–15). Materiaalisella perustalla tarkoitan muun muassa sitä, että sivukylällä asuvan eläkeläisen arkeen ja osallistumisen mahdollisuuksiin vaikuttavat ulkoiset ehdot ja pakot kuten vaikkapa kuntien ikärakenne, vanhuspolitiikan linjaukset, tonttipolitiikka tai yksityiskohtaisemmin teiden hiekoitus, linja-autojen reitit ja postilaatikon pitomahdollisuus omalla kiinteistöllä. Vaikka yksittäinen ihminen löytäisikin ratkaisut elämänhallintansa pulmiin, vaikuttavat muun muassa

edellä mainitut seikat eläkeläisten elämään ryhmätasolla. Valta voi siis olla piilevää. Se voi esiintyä myös vaikkapa vanhojen ihmisten parisuhdeväkivallasta, kaltoin kohtelusta tai päihdeongelmista vaikenemisena. Kyse on määrittelyvallasta, luokittelusta ja eronteista.

Ikääntyneet ja eläkeläiset ovat myös vallan ja vastarinnan käyttäjiä. Yksilöllillä valta voi ilmetä, karkein ääriesimerkein, vaikkapa pitkäaikaishoidon asiakkaan kiukutteluna hoitajilleen (ks. Vincent 1999, 28) tai iäkkään valtionpäämiehen karismana ja auktoriteettina (ks. Marin 1990). Tarkoitukseni on myöhemmin tarkastella, nähdäänkö vanhoilla ihmisillä olevan materiaalisesta perustasta nousevia yhteisiä tarpeita ja toiveita eli yhteistä intressipohjaa kollektiiviselle vaikuttamiselle ja vallankäytölle¹⁰.

Myös määrittelyt ikääntyneiden asemista ovat poliittisia. Väestölliseen asemaan ja väestöryhmien välisten suhteiden muutokseen jo viittasin. Jyrki Jyrkämä (2001, 304–307) kuvailee vanhojen ihmisten sosiaalista asemaa myös sosiaalis-taloudellisena viitaten toimeentuloon ja ostovoimaan, kulttuurisena viitaten mielteisiin ja käsityksiin, joihin vanhuus kokemuksissa ja odotuksissa näyttyy ja joiksi se tietystä yhteisössä tai yhteiskunnassa määritellään sekä subjektiivis-kokemuksellisena tarkoittaen yksilöllisiä näkemyksiä sekä koettua arvostusta. Lisäksi Jyrkämä (ems., myös 1988) puhuu ikääntyneiden asemasta kansalaisyhteiskunnassa, perheessä ja sosiaalisissa verkostoissa sekä asemasta yhteiskunnan valtajärjestelmissä, politiikan areenoilla. Tässä tutkimuksessa voin pohtia lähinnä kahta viimeksi mainittua ulottuvuutta, joihin kulttuurinen asema, vanhoille ihmisille tarjotut ja heidän ottamansa roolit nivoutuvat. Aineistoa käsitellessäni kulttuurinen asema tulee näkyväksi muun muassa iäkkäille vanhusneuvostotoimijoille asetuvien, välillä jännitteisten, odotusten kautta. Eri ikäryhmien erilaiset asemat ja erilaiset vallat ovat kiintoisia muun muassa siksi, että vaikka ikääntyneiden poliittisen vallan ounastellaan ainakin äänestäjinä kasvavan, voinevat nuoremmat ihmiset korjata tasapainoa esimerkiksi teknologisetaloudellisella tietämyksellään ja kuluttamiskulttuureiden ai-ruina (myös Eyerma & Turner 1998, 98).

Vanhojen ihmisten sosiokulttuurinen valta on monisäikeinen kysymys. Esimerkiksi tässä tutkimuksessa haastatellut eläkeläiset (ks. luku 3.5.3) toivat esille kokemaansa ja tai läheisensä kokemaan arvostamattomuutta tai huomioimattomuutta: yhteiskunta pitää eläkeläisiä tuottamattomina kakkosluokan kansalaisina eikä vanhoille ihmisille avata ovia tai anneta bussissa paikkaa kuten entisaikojen maatalousyhteiskunnassa¹¹. Toisaalta arvostaminen nähtiin ni-

¹⁰ Toki valtasuhteet aktualisoituvat arkipäivän merkityksenannoissa ja vuorovaikutustilanteissa. Esimerkiksi sosiaalityön asiakastilanteiden näkeminen sekä työntekijän että asiakkaan tilanteisena vallankäyttönä on avannut valtaistavia, asiakkaan toimijuutta korostavia näkökulmia sosiaalityön muutostyön mahdollisuuksien hahmottamiseen (ks. esim. Jokinen & Suoninen 2000; Peace 2002). Merkityksenantoa ja vuorovaikutusta painotettaessa valta nähdään prosessuaalisesti (esim. Starkey 2003). Helena Leino (2006) on väitöskirjassaan pureutunut kansalaistoiminnan ja aluesuunnittelun määrittelykamppailuihin ja vallan dynamiikkaan.

¹¹ Muun muassa modernisaatioteoreetikot ovat kirjoittaneet erityisestä *gerontokratiasta* eli vanhojen ihmisten arvo- ja vaikutusvallasta, jonka painoarvo on heikentynyt modernisaatiokehityksen edetessä. Modernisaatioteoreettisia ajatuksia on moitittu vanhojen ihmisten homogenisoinnista ja yksipuolisesta entisaikojen ihannoinnista. Läpi

menomaan ikäryhmien välisenä vuorovaikutuksena ja vastavuoroisuutena, jonka peruste ei voi olla pelkkä korkeampi ikä. Kuten John Vincent (2003, 168–169) hienovaraisesti pohdiskelee, vanhat ihmiset voivat olla elämänviisauden ja sosiokulttuurisen tietämyksen lähde, mutta myös ennakkoluulojen ja vihamielisyyden varasto.

Voitaneen sanoa, että ikääntyneiden asema ja sosiaalinen turvallisuus ovat kohentuneet hyvinvointivaltion kehittyessä. Myös turvallisuuden kokeminen on monipolvinen kysymys, sillä tänä päivänä turvattomuutta aiheuttavat erilaiset asiat kuin esimerkiksi sota-ajan jälkeisessä Suomessa. Vuonna 2004 55–74-vuotiaille tehdyn kyselytutkimuksen (Huomisen ... 2004, 16¹²) mukaan iäkkäiden ihmisten suurimmat ongelmat olivat tällä hetkellä – ja tässä järjestyksessä – eläkkeiden pienuus, sosiaali- ja terveystalvelujen riittämättömyys, yksinäisyys, sosiaali- ja terveystalvelujen korkea hinta, taloudelliset vaikeudet, väkivalta ja rikollisuus, nuorempien ikäluokkien kielteinen asennoituminen ja vähäiset harrastusmahdollisuudet. Kymmenen vuoden kuluttua etenkin väkivallan ja rikollisuuden otaksuttiin tuovan lisäongelmia, kun sen sijaan yksinäisyyden ja eläkkeiden pienuuden odotettiin menettävän merkitystään ongelmien lähteenä. Yksinäisyyden problematiikka on mielenkiintoinen. Tutkimusjoukon nuorimmat (55–59-vuotiaat) katsoivat yksinäisyyden olevan suurempi paha kuin heitä vanhemmat vastaajat. Ikääntyneiden ongelmat ja asema ovat siis myös sosiaalisesti konstruoituja, ihmisten tulkinnoissa tuotettuja ja uusintettuja ilmiöitä (ks. esim. Estes ym. 2003, 17).

Osallisuus ja osallistuminen

Olellaisia ikääntyneiden poliittisuuteen liittyviä käsitteitä ovat *osallisuus* ja *osallistuminen*. Osallisuutta ja osallistumista voidaan määritellä eri tavoin riippuen keskustelun kohteena olevasta elämän alueesta. Valtioneuvoston selonteossa (2002) kansalaisten suoran osallistumisen kehittymisestä osallisuus määritellään osallistumista laaja-alaisemmaksi käsitteeksi. Osallistuminen on aktiivista ja välitöntä vaikuttamista yhteiskunnallisiin ja itselle tärkeisiin asioihin, kun taas osallisuus voi toteutua myös kokemuksellisuuden, mukanaolon tunteen, tasolla. Osallisuus on mahdollisuus saada tietoa päätöksenteosta ja vaikuttaa siihen. Se liittyy edustuksellisen demokratian (vaaleilla valittavat elimet) kehittämiseen, tai se voi olla laissa säätelämätöntä omaehtoista kansalaistoimintaa, kansalaisaktivismia ja järjestösallisuutta (ns. suora osallistuminen). Osallisuus ja osallistuminen ovat kansalaislähtöistä toimintaa, mutta *osallistaminen* saa alkunsa hallinnon toimista. (myös Vallakas 2005.)

Osallistuminen on konkreettista ja näkyvää toimintaa. Yhteiskunnassa mukanaolon yksilölliset merkitykset ja sisällöt vaihtelevat. Ryhmätasolla tar-

historian arvostusta ovat saaneet ne, joilla on myös sosiaalista, kulttuurista ja taloudellista valtaa. Esimerkiksi vanhojen naisleskien asema on ollut kautta aikojen heikko. (Koskinen 1991.)

¹² Lähde: Suurimpien eläkeläisjärjestöjen Manner-Suomessa asuville 55–74-vuotiaille tekemä kysely, jonka perusjoukko oli 1086 ja vastausprosentti 51 (Huomisen ... 2004, 2).

kastellen näen osallisuuden mahdollisuuksien kautta. Näin ollen kyse on ikäväestön kollektiivisista mahdollisuuksista osallistua yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen, ja heihin kohdistetuista odotuksista.

Osallisuutta on eritelty seuraavasti (ks. Vallakas 2005): 1) tieto-osallisuus, 2) suunnitteluosallisuus, 3) päätösosallisuus (esim. palvelujen käyttäjille delegoitu päätösvalta tai aluevaltuustot) ja 4) toiminta- tai toimeenpano-osallisuus (esim. talkoot, erilliset avustukset kuntalaisten hankkeisiin). Kuule kansalaista -hankkeen (2001, 21) loppuraportin mukaan tieto-osallisuus edustaa osallisuuden helposti toteutettavia muotoja, joita ovat muun muassa tiedottaminen, kuuleminen, kyselyihin vastaaminen ja palvelusitoumukset. Suunnitteluosallisuus on tieto-osallisuutta syvempää, hallinnon ja kansalaisten välistä asioiden valmisteluun liittyvää vuorovaikutusta kuten esimerkiksi yhteissuunnittelu. OECD:n Citizens as Partners -ohjelmassa (esim. Citizens ... 2001) edustuksellinen demokratian rinnalle kehitetyt uudet osallistumisen muodot jaetaan tiedonsaantiin, konsultaatioon eli kuulemiseen ja neuvonpitoihin sekä julkiseen osallistumiseen eli kansalaisten aloitteisiin ja esityksiin.

Pohjimmiltaan kyse on Suomen lainsäädännön kansalaisille takaamista perusoikeuksista. Perustuslain (731/1999) mukaan valtiolta kuuluu kansalle. Perustuslakiin sisältyvät muun muassa säädökset kansalaisten äänestysoikeudesta, sanan- ja kokoontumisvapaudesta ja yhdenvertaisuudesta. Julkisen vallan tehtävänä on edistää yksilön mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan ja vaikuttaa itseään ja elinympäristöään koskevaan päätöksentekoon¹³. Ennen kuin siirryn erittelemään ikääntyneiden poliittista käyttäytymistä, Kuntalain osallistumissäädöksiä ja eläkeikäisten kuntakansalaisuutta tarkemmin, kerron osallistumisen, osallisuuden ja vaikuttamismahdollisuuksien taustalla vaikuttavista vanhuuskäsityksistä ja vanhoihin ihmisiin suunnatuista odotuksista.

Vanhuus ja kulttuuriset odotukset

Ikääntyneiden diversiteettiä, moninaisuutta painotetaan yhä voimakkaammin (esim. Daatland & Biggs 2004b). Tästä huolimatta eläkeläisväestöstä puhutaan usein yhtenä osuuttaan kasvattavana joukkona, jolloin sukupolvien vuoroveen perustuvassa hyvinvointiyhteiskunnassa voi korostua tahatonkin vastakkainasettelu eläkeläisväestön ja lapsiväestön kesken. Sosiaali- ja terveysministeriön laskelmiin perustuen on esitetty näkemyksiä (Saari 2004, 50), joiden mukaan 65-vuotiaiden väestöosuuden kasvu vie suurimman osan sosiaalipolitiik-

¹³ Laki potilaan asemasta ja oikeuksista (795/1992) ja laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) korostavat asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeutta ja vaikuttamismahdollisuuksia palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen. Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999) sisältää viranomaisten asiakirjojen julkisuusperiaatteet. Maankäyttö- ja rakennuslaki (132/1999) tähtää kaavoitusmenettelyn läpinäkyvyyteen ja vuorovaikutukseen. Lisäksi muun muassa laki vapaasta sivistystyöstä (632/1998) ja kirjastolaki (904/1998) painottavat elinikäisen oppimisen ja kansalaisvalmiuksien kehittämisen mahdollisuuksia. (ks. myös Kansalaisvaikuttamisen ... 2005.)

kaan sisältyvästä, vielä sitomattomasta jakovarasta, jolloin perhepoliittisiin tu-lonsiirtoihin ei mahdu muuta kuin indeksikorotuksien vara.

Sinänsä kysymys lasten ja nuorten äänen kuulumisesta on yhä ajankohtai-semppi ja tärkeämpi (esim. Kiili 2006). Alan Prout (2003, 14, 19) kysyy lasten ase-maa pohtiessaan, miten nuorimpien ikäluokkien oikeudet ja osallisuus turvataan väestöllisessä muutoksessa. Väestön ikääntyminen ja toimintaympäristön muu-tokset pakottavat pohtimaan resurssien jakamisen oikeudenmukaisuutta eri ikä-ryhmien ja eri palvelujen näkökulmasta (Hyvä yhteiskunta ... 2004).

Kyse on vanhuuskuvista eli siitä, millaisena ikääntyneet nähdään. Sosiaa-ligerontologissa teksteissä (Koskinen ym. 1998; Jönson 2002) on kritisoitu ja ana-lysoitu teollisessa yhteiskunnassa konstruoitua vanhuuskäsitystä: Biolääketie-teellinen vanhenemisen malli pelkisti vanhuuden sairauksiksi ja niiden hoita-miseksi. Vanhuus nähtiin vitaalisuuden menettämisenä ja köyhyytenä ja vanhat passiivisina palveluiden käyttäjinä ja huoltorasituksena. Eläkkeelle jääminen merkitsi usein jättämistä tai jättäytymistä kodin piiriin, pois julkisilta areenoilta. Hyvinvointivaltio loi ikävaiheisiin perustuvia etuuksia ja instituutioita kuten lasten päivähoidon ja vanhusten vanhainkodin. Vanhuus näyttäytyi sosiaalival-tiokansalaisuutena. (myös Estes ym. 2003, 11, 25–43; Gilleard & Higgs 2004, 207–213.)

1970-luvulla vaikuttanut niin sanottu rakenteellisen riippuvuuden koulu-kunta kritisoi yhteiskuntaa, joka vanhuspoliittisine instituutioineen ja eläkejär-jestelmineen eristi vanhat ihmiset köyhyyteen ja pois työelämästä nuorempina ja tehokkaampina pidettyjen työntekijöiden tieltä (Walker 1981). Myöhemmin on väitetty (esim. Estes ym. 2001), että ikääntymisen tematiikan oheen luotujen ikämarkkinoiden – esimerkiksi kaupallisten palveluiden ja itsehoitotuotteiden – funktio on ollut ensisijaisesti talouselämää palveleva. Paul Higgs (1995, 538) kuitenkin toteaa, että pyrkiessään tasa-arvoistamaan vanhat ihmiset samanar-voisiksi nuorempien kanssa rakenteellisen riippuvuuden koulukunta homo-genisoi kaikki vanhat ihmiset ikään kuin vapautusta tarvitseviksi.

Uudemmissa seniori- ja vanhustyön oppikirjoissa (esim. Heikkinen & Ma-rin 2002; Koskinen & Aalto & Hakonen & Päivärinta 1998; Marin & Hakonen 2003) on pyritty korostamaan niin sanottua jälkiteollisen yhteiskunnan vanhus-käsitystä. Vanhat ihmiset halutaan nähdä voimavaroja, elämänkokemusta ja sosiokulttuurista tietotaitoa omaavina sekä vaikuttajina, tekijöinä ja kokijoina. Vanhuus nähdään omana ikävaiheenaan omine kehitystehtävineen ja elämän-kriiseineen, mutta toisaalta myös elämänkulkuperspektiivistä eli jatkumona aiemmille ikä- ja elämänvaiheille. Ikääntymisen yhteiskunnallinen näkökulma korostaa, että yhteiskunnan instituutiot ja rakenteet puitteistavat ja muovaavat ikääntyneiden elämää, mutta toisaalta eläkeikäiset voivat itse vaikuttaa omaan vanhenemiseensa ja yhteiskunnan toimintaan (esim. Jyrkämä 2001b; Vincent 2003).

Vanhemman väen toimintakyvyn, koulutustason ja toimeentulon parantu-essa on alettu puhua myös erityisestä kolmannen iän ikävaiheesta, jolloin varsi-naiset vanhuuden merkit eivät ole vielä näkyvillä ja jolloin eläköityneet kansa-laiset ja kuntalaiset voivat toteuttaa unelmiaan ja haaveitaan. Eläkkeelle siirty-

minen ei ainakaan välttämättä merkitse ”tosivanhuuden” alkamista. Ongelmaksi on koettu (esim. Karisto 2002), että jako kolmanteen ja neljanteen ikään, aktiivisiin seniorivuosiin ja avun tarpeen vanhuuteen voi stereotypisoida varsinaisen vanhuuden raihnaisuudeksi ja varhaiset eläkevuodet onneksi ja auttuudeksi. Problematiikka on nimetty vanhuuden kaksikasvoisuudeksi (Koskinen 2004, 25). Todellisuudessa yksilölliset erot ja elämäntyyli sekoittavat tätä ikävaihejakoa paljon monimuotoisemmaksi.

Vanhenemisen kuvat ovat monipuolistuneet, mutta niiden ajallinen jaksottaminen on kyseenalaista. Biolääketieteellisten ja sosiokulttuuristen näkemysten kamppailu resursseista ja määrittelyvallasta on vanhuspolitiikan ja -tutkimuksen arkipäivää myös 2000-luvulla. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuksen vanhuskuvaa tutkinut Taina Rintala (2005b) sanoo, että erilaiset vanhuskuvat elävät rinnakkain myös vanhuspolitiikan käytännöissä. Rintalan mukaan käsitys vanhoista ihmisistä on muuttunut yhä monimuotoisemmaksi. Hän toteaa, että vanhuspolitiikkaa on pyritty muokkaamaan myönteisemmäksi, mutta käytännössä käsitys toimintakykyisestä vanhuudesta mielletään epätavallisuudeksi, sillä ehkäisevän työn menetelmät ja tulevaan palvelutarpeeseen nojaava palveluideologia olettavat, että kaikki vanhenevat ihmiset ovat mahdollisia avun tarvitsijoita. Ennaltaehkäisevässä palveluideologiassa hoito- ja hoivatarpeet pikeminkin kasvavat kuin vähenevät¹⁴. (Rintala em., 29.)

Rintalan oivallus (myös 2005a, 404), lisääntyvä keskustelu ikääntyvästä yhteiskunnasta, useat väestön ikääntymisen haasteisiin tarttuvat raportit ja selonteot sekä erilaiset uudistukset ja hankkeet kertovat, että vanhuus ja väestön ikääntyminen nähdään yhä enemmän ratkaisua vaativina yhteiskunnallisina kysymyksinä. Keskustelut eivät kuitenkaan rajoitu enää vain eläkeläisten toimeentuloon ja perusturvallisuuteen, vaan ne ovat moninaistuneet eläkeläisväestön yleisen hyvinvoinnin tason parantuessa.

Yhteiskunnan nykyvaiheisiin liitetty vanhuuskäsitys ja puhe ikääntyneistä voimavarana voivat saada myös retorisia piirteitä ja johtaa jopa myönteiseen ageismiin: vanhoja ihmisiä kohdellaan stereotyyppisesti viisauden vaalijoina ja hiljaisen tiedon välittäjinä (Andersson 2002, 105; Vincent 1999, 141–143). Lisäksi puhe vanhenevien ihmisten voimavaroista voi tahottomastikin vastuuttaa ihmisiä ja korostaa yksilön elämänhallintaa. Esimerkiksi tuottavan ikääntymisen käsite (esim. Morrow-Howell & Hinterlong & Sherraden 2001b) ja produktiivi-

¹⁴ Muita kiintoisia kysymyksiä ovat, kuinka mittavasti ikääntyvien tulisi varautua tulevaisuuteensa – tuleeko siitä velvollisuus – ja mitkä ovat kuntien taloudelliset mahdollisuudet tyydyttää muun muassa ennaltaehkäisevien kotikäyntihaastattelujen yhteydessä paljastuvia piilotarpeita. Useissa talousvaikeuksissa painivissa kunnissa hyvinvointipalveluja on karsittu (Laitinen & Pohjola 2005, 74; Vaarama ym. 2004) ja käytännössä resurssit käytetään usein korjaavaan työhön. Lisäksi palvelutarpeet ovat moninaisia, eikä kaikkia voida käytännön työssä huomioida.

Ennaltaehkäisevien kotikäyntien myönteisiäkin seurauksia ei tule unohtaa. Kotikäynnit ovat keino viestiä niiden ikääntyneiden kanssa, joilta puuttuu resursseja omaehtoiseen tiedon- ja avunhankintaan ja jotka vetäytyvät julkisista tiedotustilaisuuksista. Varhainen ongelmiin puuttuminen on sekä inhimillisesti että taloudellisesti mielekästä. Joillain keinoin on pyrittävä auttamaan esimerkiksi niitä, joiden elämänhalua muun muassa yksinäisyys nitistää.

suuden valjastaminen velvollisuudeksi ovat herättäneet voimakasta kritiikkiä (esim. Estes ym. 2003, 63–78).

Tuottavan ikääntymisen käsite on kehitetty vastalauseeksi puhetavalle, jossa ikääntyneet nähdään pelkästään raihnaina kohteina ja muista ihmisistä riippuvaisina tai hyvinvoivina, ahneina senioripanttereina ja tulevien sukupolvien mahdollisuuksien tulppana. Käsitteen puolestapuhujat laajentavat tuottavuuden termiä palkkatyön ulkopuolelle ja pyrkivät siten purkamaan ikäsegregoituneita ajattelutapoja. Ihmisten eliniän pidentyessä ja toimintakyvyn parantuessa myös ikääntyneillä tulisi olla rooleja, joissa he voivat toteuttaa sosiaalisia, taloudellisia ja poliittisia aktiviteetteja ja toimia yhteiskuntansa ja lähiyhteisönsä hyväksi. (ks. Butler & Schechter 1995, 763–764; Hinterlong & Morrow-Howell & Sherraden 2001; Koskinen 2004, 33–36.)

Scott A. Bass ja Francis G. Caro (2001, 41) määrittelevät tuottavan ikääntymisen suppeasti. Heidän mukaansa se on palkallista tai palkatonta toimintaa, joka tuottaa yhteisölle sosiaalista arvoa tai on tähän toimintaan valmentavaa koulutusta. Määritelmä sulkee pois persoonalliseen kasvuun ja yksilölliseen kehittymiseen tähtäävät aktiviteetit, mutta kertoo, ettei toimintaa voi arvioida pelkästään taloudellisella vaihtoarvolla. Näihin toimintoihin Bass ja Caro lukevat palkkatyön, vapaaehtoistyön, koti- ja omaishoivatyön sekä niiden suorittamiseen tähtäävän koulutuksen. James E. Birren (2001, 105) laajentaa käsitettä psykologiselle tasolle ja kirjoittaa, että myös luova työ, itsensä kehittäminen, elämänviisauden välittäminen ja innovatiivisten ajattelutapojen levittäminen tulisi sisällyttää käsitteeseen.

Suhtautuminen tuottavan ikääntymiseen antiin ja myönteisyyteen on ristiriitaista. Viitattaessaan ikääntyneiden ”hyödyllisyyteen” ja kansantaloudellisiin panoksiin käsite on uusliberalistisesti latautunut. Painottaessaan taloudellisin perustein arvoitettuja aktiviteetteja tuottavan ikääntymisen idea tyrkyttää tehokkuuden vaateita myös vanhuuteen ja vie eläkeikäisiltä oikeuden luopumiseen, lepoon ja avun tarvitsemiseen. Tehokkuuden diskurssin vallitessa ihmisiltä ei kysytä, miten he itse haluaisivat työiän jälkeiset vuodet viettää. Ihmiset joutuvat valitsemaan uusliberaalin talousjärjestelmän ehdoilla. Odottaessaan vanhoilta ihmisiltä vastuunottoa yhteisöstään estää tuottavan ikääntymisen idea kolmannen iän yksilökohtaisten vapauksien toteuttamisen. Tuottavan ikääntymisen diskurssia voi syyttää samanlaisesta alistavan funktionaalisuuden logiikasta kuin aktiivisuus-, irtaantumis- ja jatkuvuusteorioita. (ks. Estes ym. 2001, 197; 2003, 63–78, 152; Estes & Mahakian 2001; Moody 2001; Scultz 2001.) Ageismin, ikäperusteisen kiusauksen tai ulossulkemisen, taltuttamiseen tähtäävä käsite voi kääntyä itse ageismia tuottavaksi.

Vanhuuteen on siis ladattu paljon ristiriitaisiakin odotuksia: eläkkeelle siirtyneiden odotetaan käyttävän aikaansa niin järjestötyöhön ja itsensä toteuttamiseen kuin lastenlasten ja omien vanhempiensa hoitamiseen. Eläkeläisen odotetaan säästävän perintöjä ja omaa hoitopaikkaansa varten, mutta myös kuluttavan seniorimarkkinoilla.

Vanhenemisen poliittisen taloustieteen näkökulmasta esitystä kritiikistä huolimatta näen tuottavan ikääntymisen esimerkiksi onnistunutta ikääntymistä

(successful ageing)¹⁵ yhteisöllisempänä, moninaisempana ja taipuisampana käsitteenä. Nancy Morrow-Howell, James Hinterlong, Michael Sherraden ja Philip Rozario (2001a, 286) esittävätkin, että tuottavan ikääntymisen käsitteen ekonomistisen latautuneisuuden ja empiirisen sovellettavuuden takia olisi mielekkäämpää puhua vanhemman iän tuotteliaisuudesta (productivity in later life). Kyse olisi siis eräänlaisesta Robert K. Mertonin kuvaamasta empiiriseen tutkimukseen nivoutuvasta keskitason teoreettisesta lähestymistavasta, joka ei pyri selittämään kaikkea ja koko yhteiskunnallista tilannetta kerralla, vaan jota voidaan soveltaa erilaisissa konteksteissa ja tilanteissa (myös Sherraden & Morrow-Howell & Hinterlong & Rozario 2001, 274). Näin ollen ikääntyneiden tuottavaan ja osallistuvaan toimintaan voi suhtautua harkiten eli sosiohistorialliset ehdot, yhteiskunnalliset linjaukset sekä paikalliset ja yksilölliset mahdollisuudet ja esteet huomioiden. Käsitteellisten innovaatioiden sijaan voitaisiin keskittyä toiminnan kontekstiin ja sen myönteisten ja kielteisten vaikutusten punnitsemiseen¹⁶.

Toisaalla on muistettava, että yksisilmäinen tuottavan ikääntymisen käsitteen roskakoriin polkeminen voisi johtaa ojasta allikkoon eli esimerkiksi ajatukseen, ettei vanhoilla ihmisillä ole lupaa toimia toistensa hyväksi edunvalvonnallisessakaan ja yhteisiä resursseja kuluttavassa mielessä. Myös vanhat ihmiset osallistuvat ja toimivat huolimatta siitä, millaisin termein erilaisia aktiviteetteja määritellään. Myös apua ja tukea tarvitseva vanhus voi toimia eri tavoin yhteisönsä hyväksi. Puhe normatiivisuuden vaaroista voi muuttua itseään ennustavaksi.

Osallistumisen ja osallisuuden määrittelemistä oikeuden sijaan velvollisuudeksi on toki varottava eikä aktiivisuushuumaan heittäytymisestä (myös Jyrämä 2005, 335–336; Rintala 2005a, 202) tule tehdä normia. Morrow-Howell kumppaneineen (2001a, 305) sanookin, että myös tutkimuksen tulisi keskittyä pohtimaan, millaisia mahdollisuuksia ja esteitä eri instanssit ja instituutiot luovat ikääntyneiden osallistuville rooleille. Olisi siis muutettava rakenteita ja ympäristöä tuottaville rooleille sopiviksi, ei ihmisiä tuottaviksi. Järjestelmän tarpeiden sijaan olisi lähdettävä liikkeelle ihmisten elämisen maailmoista ja mahdollisuuksista ja ottaa huomioon osallistumisen asia- ja toimintayhteydet. (ks. myös Leinonen 2005a.)

Samanaikaiset keskustelut tuottavasta ikääntymisestä ja aktiivisesta vanhenemisesta sekä suurten ikäluokkien hoiva- ja eläkerasitteesta kertovat osaltaan ikääntyneisiin ja ikääntyviin työntekijöihin kohdistuvista ristiriitaisista odotuksista. Yhtäältä esimerkiksi vanhat työntekijät halutaan siirtää toimintakykyisempinä pidettyjen nuorempien tieltä pois, toisaalta ylistetään senioreiden

¹⁵ Nancy R. Hooyman ja H. Asuman Kiyak (2002, 219) määrittelevät onnistuneen ikääntymisen hyväksi fyysiseksi terveydeksi ja toimintakyvyksi sekä mielenterveyden ja tunne-elämän tasapainoksi liitetynä korkeaan aktiivisuuteen.

¹⁶ Esimerkiksi eläkeikäisten ja vanhusten päiväkeskustoiminta voidaan nähdä ohjelmallisena aktivointiretoriikkana, mutta myös ikääntyneiden mahdollisuutena tuottaa ja siirtää kulttuuriaan muille ihmisille – mitä kaikkea kulttuuri sitten merkitseekään. Useinhan viriketoimintoja perustellaan yksilön toimintakyvyn säilyttämisen ja itsenäisen selviytymisen näkökulmasta. Toimintaan osallistumista voi vaikeuttaa esimerkiksi kuljetusten puute. (ks. myös Marin & Hakonen 2003.)

kokemuspääomaa ja tulevan työvoimapulan lieventämiskykyä (esim. Julkunen 2005, Schulz 2001). Ristiriitoja kohdistuu myös ikäänymistutkijoiden toimintaan: Korostaessasi vanhenevien ihmisten osallisuuden mahdollisuuksia ja oikeuksia saat vastaasi aktiivisuushuumasta varoittelijat. Mikäli taas kritisoiit voimavarapuheen normatiivisuutta, syytetään sinua vanhakantaisuudesta ja ikäänymistyneiden kohteistamisesta.

Vanhenevat ihmiset yksilöinä ja kollektiivissa: samanlaisuudet ja erilaisuudet – jatkuvuudet ja epäjatkuvuudet

Edellä esitetty keskustelu liittyy myös kysymykseen vanhojen ihmisten identiteetistä ja sen jatkuvuudesta tai epäjatkuvuudesta sekä eri ikäryhmien samanlaisuuksista ja erilaisuuksista. Tuottavan ikäänymistymisen käsitettä kritisoidessaan Simon Biggs (2004, 103) puhuu uudenlaisen ageismin ja ikäimperialismin¹⁷, ikäryhmien homogenisoinnin vaarasta. Kaikkia ikäryhmiä kohdellaan samanlaisina ja ikäryhmien väliset erot ja oikeus elämäkulun aikana tapahtuvaan muuttumiseen hävitetään (ks. myös Andrews 1999; Holstein 2005, 28, 37).

Arkisemmin ilmaisten kyse on vanhan ihmisen oikeudesta vetäytyä tai esimerkiksi siitä, ovatko ikäänymistyneiden omat erityisareenat, vaikkapa vanhusneuvostot, mahdollisia ja tarpeellisia. Tulisiko vanhojen ihmisten identiteetti nähdä jatkumona aiemmalle, jolloin korostuu myös vanhojen ihmisten yksilöllisyys ja samanlaisuus nuorempien ikäryhmien kanssa, vai voidaanko vanhat ihmiset nähdä nuoremmista erilaisina ja tästä erilaisuudesta kumpuavan yhteisen kollektiivisen identiteetin haltijoina?

Refleksiivisestä tai kypsästä modernista (esim. Beck & Giddens & Lash 1995; Beck & Bonns & Lau 2003; Jokinen & Saaristo 2004, 136–142) keskusteltaessa on todettu, että modernin ajan synnyttämät yhteiskunnalliset muodot ja käytännöt ovat purkautuneet¹⁸. Identiteetinkin sanotaan olevan joustava, muuttuvainen ja paikallinen. Myös vanhemman väen identiteetti rakentuu oman elämäkulun ja sukupolvikokemusten kautta eikä enää vahvasti tietynikäisyyden tai työelämästä poisjättäytymisen kautta. Tämän päivän eläkeläisten elämäntyyliä valikoivat ovat aiempia sukupolvia laajemmat. Valintoihin sisältyy enemmän vapaaehtoisuutta ja mahdollisuuksia toimia toisin. (Daatland & Biggs 2004a; Phillipson 1998; 2003, 109–130.) Valitseminen ei voi kuitenkaan olla täysin vakaata ja seuraukset ennakoivaa. Yksilöiden oletetaan hallitsevan mahdollisuuksiaan, mutta monimutkaisessa ja epävarmassa maailmassa päätöksiin sisältyy riskejä. Ihmisiä yhdistää globaali epävarmuus. (Beck 1995, 20–28; Ilmonen & Jokinen 2002, 34.)

¹⁷ Ikäimperialismilla Biggs (2004, 103) viittaa tilanteeseen, jossa yhden ikävaiheen tavoitteet siirretään sellaisinaan toisen ikäryhmän tavoitteiksi huomioimatta ikävaiheiden erilaisia elämäntehtäviä.

¹⁸ Toinen moderni kriisiyttää esimerkiksi palkkatyön ja puitteistaa sen uudelleen: vakaat työurat ja kansalliset työmarkkinat ovat osittain korvautuneet pätkätöillä ja globaalin maailmanjärjestyksen alaisilla rakennelmilla. Modernin yhteiskunnan sisäinen dynamismi purkaa ja rekonstruoi omia muodostelmiaan (Beck 1995, 12; Beck ym. 2003, 1–8.)

On myös muistutettu (Estes ym. 2003, 25–78; Niiranen 2002, 67–69), että identiteetin rakentamisesta ja oman elämänpolitiikan muokkaamisesta on tullut uudenlainen pakkopaita ja normatiivinen odotus. Kun modernissa yhteiskunnassa luotiin erilaisia kontrollin välineitä ja kohteistettiin muun muassa sosiaali- ja terveystalouden asiakkaita vetoamalla eri asiantuntijuuksien ja auktoriteettien tietoon, vaaditaan myöhäismodernin ajan ihmiseltä yhä enemmän itsekontrollia ja vastuuta omista valinnoistaan. Ihmisestä on tullut oman itsensä tarkkailija; vallan silmä on sisäistynyt (ks. myös Saaristo & Jokinen 2004, 196).

Kaikkien ihmisten elämäntilaisuudet eivät ole yhtäläisiä. Esimerkiksi heikko toimeentulo tai fyysisen toimintakyvyn puutteet voivat kaventaa mahdollisuuksia toimia valintojen markkinoilla ja toteuttaa yksilöllisiä elämäntyyliä. Eläkeikäisistä valintojen vaateiden on nähty kohdistuvan etenkin kolmannen iän ihmisiin. Paul Higgs (1995, 547–549) toteaa, että ikääntyneisiin suunnatut odotukset kyvykkyydestä ja itsenäisestä selviytymisestä johdattavat ihmiset kieltämään tulevan neljännen ikänsä – sosiaalivaltiokansalaisuuden ominaisuudet on uudelleenpaikoitettu niin sanottuun varsinaiseen vanhuuteen.

Ihmisten kohteleva yksilöinä on tärkeää, mutta korostettaessa vanhojen ihmisten keskinäistä erilaisuutta ja yksilöllisiä tarpeita voi käydä niin, ettei esimerkiksi vanhempi väki yritä löytää yhteisesti keskusteltavia ja ajettavia asioita paikallisellakaan tasolla. Ikääntyneistä luodaan mielikuvaa, johon ei kuulu vankka kollektiivinen vaikuttaminen. Tiettyyn ikävaiheeseen perustuva toiminta voidaan kuitenkin nähdä myös perinteisten sosiaalisten oikeuksien näkökulmasta (Holstein 2005) ja erilaiset liikkeet ja yhdistykset sellaisten yksilöiden elämänhallinnan ja keskinäisten solidaarisuuksien rakentajina, joiden taloudelliset, kulttuuriset ja sosiaaliset voimavarat ovat vähäisempiä (myös Möttönen & Niemelä 2005, 67–78; Siisiäinen 2003a, 78)¹⁹.

Tässä tutkimuksessa ymmärrän vanhuuden ja vanhat ihmiset sekä jatkuvuuksien että epäjatkuvuuksien ja sekä samanlaisuuksien että erilaisuuksien näkökulmasta. Toisin sanoen ajattelen, että nämä jännitteet vaikuttavat myös vanhusneuvostotoimintaan, sen perusteluihin ja siihen kohdistettuihin odotuksiin.

John Vincentin (2003, 52–53) mukaisesti ajattelen, että on tärkeää tutkia vanhojen ihmisten sosiokulttuurista identiteettiä ja heidän elämänsä mahdollisesti kuuluvia epäoikeudenmukaisuuden kokemuksia yksilöllisen elämänkulun ja siihen linkittyvien historiallisten tapahtumien näkökulmasta. Jos kuitenkin halutaan ymmärtää, missä määrin vanhat ihmiset ovat tai voivat olla yhtenäisen sosiaalisen ryhmittymän yhteisine – myös materiaalisine – intresseineen, tarvitaan myös sosiaalisen konfliktin ja eronteon huomioon ottavaa näkökulmaa (myös Walker 2005a, 6). Ikääntymisen tarkastelu yksipuolisesti yksilöllisenä identiteetinrakennuksena voi uhata ikääntyneiden mahdollisuuksia rakentaa

¹⁹ Yksilökeskeisyyden riskien huomiointi ei ole uusi asia. Heikko Paloheimon (2005, 127) mukaan amerikkalaista yksilönvapautta ja yksilölliseen aktiivisuuteen perustuvaa demokratiaa ihannoinut Alexis de Tocqueville esitti jo 160 vuotta sitten, että yksilökeskeisessä ilmapäärissä ihmiset saattavat tulla välinpitämättömiksi yhteiskunnallisia ilmiöitä kohtaan eivätkä osallistu poliittiseen toimintaan. (myös Saaristo & Jokinen 2004, 257–258.)

kollektiivista identiteettiä ja siihen perustuvaa toimintaa (ks. Estes ym. 2003, 42). Se voi myös häivyttää näkyvistä erityisesti tämän päivän eläkeläisiä koettelevat, elämänhistoriasta riippumattomat, toimeentulo-ongelmat (ks. Gilleard & Higgs 2004, 208).

Yhtäältä katson, että vanhojen ihmisten toimintaa voi tarkastella ”kategorisaation” näkökulmasta. Toisin sanoen vanhat ihmiset voidaan nähdä nuoremmitaan erilaisina ja tiettyssä ajassa ja paikassa elävinä ja toimivina sekä muutoksen näkökulmasta. Muun muassa Molly Andrews (1999) sanoo iättömän minuuden -ajatusta²⁰ kritisoidessaan, että vanhojen ja nuorten samanlaisuuksien ja ihmisen muuttumattomuuden korostamisen sijaan vanhuus itsenäisenä ikävaiheena tulisi nähdä myönteisesti. Vanhojen ihmisten omilla areenoilla voi elää kokonaista ja toimeliasta elämää ja eläkeiän ylittämisen jälkeen voi aloittaa jotain aivan uutta ja erilaista. Iän myötä muuttuminen voi olla vivahteikkaan ja elämänhaluisen vanhuuden lähde (myös Daatland & Biggs 2004a, 5).

Toisaalta ajattelen, että vanhojen ihmisten toimintaa voi tarkastella jatkuvuuden ja elämänvaiheiden integraation, ikäkategorioiden ylittämisen (ks. esim. O’Rand 2005; Riley & Riley 2000) näkökulmasta. Vanhuuteen voi kuulua esimerkiksi varhaisemmassa elämässä aloitettujen aktiviteettien jatkaminen eikä sen välttämättä tarvitse olla irtaantumista ja vastaanottaviin rooleihin asetumista. Irttaantuminen ja muuttuminen, produktiivisuus ja jatkuvuus eivät sulje toisiaan pois, vaan toisiaan tukien tekevät myös ikääntyneiden poliittisuudesta mielenkiintoisen ja jännittävän elämisen areenan.

Ikääntyneiden poliittinen osallistuminen

Eläkeikäisten poliittisesta aktiivisuudesta voidaan puhua äänestäjän, edustuksellisen demokratian päätöksentekijän, suorien vaikuttamistapojen käyttäjän tai kollektiivisen vaikuttajan näkökulmasta (Helander 2001). Suhtautuminen eläkeläisten poliittiseen osallistumiseen näyttäytyy ambivalenttina. Etenkin media ja poliitikot odottavat vaikuttamisen lisääntymistä (Wilson 2000, 57), ja odotuksiin sisältyy huolta ”eläkeläisten vallankumouksesta”. Tulevissa eläkeläispolvissa onkin yhä enemmän terveempiä, toimintakykyisempiä, paremmin koulutettuja ja varakkaampia hyvinvointivaltion laajentumisen satoa korjanneita ja sitä maksaneita ihmisiä. Vanhuuden alakulttuuriteorian (ks. esim. Hooyman & Kiyak 2002, 263–264) mukaan voitaisiin ajatella, että hyväosaisuuden lisääntyminen kasvattaa myös poliittista osallistumista: vanhat ihmiset ryhtyvät yhdessä ajamaan yhteistä asiaansa, äänestävät ja toimivat yhtenä joukkona.

Vanhenevan väestön erilaisuutta painottavat taas tähdentävät, ettei pelkkä ikä riitä yhteisen intressin perustaksi. Esimerkiksi nuoremmat eläkeläiset eivät

²⁰ Iättömällä minuudella (Kaufman 1986, Andrews 1999 mukaan) viitataan ihmisen mielen muuttumattomuuteen ruumiin raihaistuessa. Vanhojen ihmisten ”en tunne itseäni vanhaksi” -puhetta on selitetty kyseisen käsitteen ja sen rinnakkaiskäsitteen ”the mask of ageing” avulla. (Estes ym. 2003, 25–43). Simon Biggsin (2004, 98) ajatus muuttuvaa ja kypsyvää ihmistä suojelevasta identiteetistä (masquerade) kritisoi tämän jatkuvuutta korostavia näkemyksiä.

välttämättä identifioitu vanhuksiksi eivätkä halua työskennellä perinteisten vanhuskysymysten, hoivan ja palvelujen, parissa. Kiinnostuksen kohteita ei aina haeta iän mukaisin perustein. (Hooyman & Kiyak 2002, 400–401.)

Jos ennen eläkeikäisiä pidettiin köyhänä, sairaana ja raihnaisena massana, olen myös minä tutkimustani esitellessä kokenut, että massa-ajattelu on osin säilynyt, mutta mielikuvat sen ominaisuuksista kulkeneet ääripäästä toiseen (ks. myös McHugh 2003; Wilson 2000, 45–58). Näissä odotuksissa ja mielikuvis- sa ei oteta aina huomioon, että myös toimintakyvyltään heikkojen ja jokapäi- väistä apua tarvitsevien määrä lisääntyy vireää senioriteettiaan toteuttavien rinnalla. Eläkeläisväestö kattaa hyvin monenlaisia elämäntilanteita, taloudellisia, terveydellisiä ja sosiaalisia tilanteita (myös Daatland & Biggs 2004b; Vaarama ym. 2004, 40), joten mielteet yhtenä joukkona omaa etuaan ajavista hyväosaisista eläkeläisistä perustuvat ikääntyneen väestön homogenisointiin.

Angloamerikkalaista, kielteisesti sävytynyttä puhetta ahneista seniori- panttereista on kutsuttu myös uusageismiksi (Vincent 1999, 111). Sinänsä ala- kulttuuriteorian ajatus vanhojen ihmisten erilaisuudesta suhteessa nuorempiin on kuitenkin merkityksellinen. Ikääntyneet kaipaavat vahvasti myös oman ikäistensä seuraa (Vaarama ym. 1999), ja ihmisten ajatukset, toiveet ja tarpeet voivat muuttua elämäntilanteen edetessä (esim. Andrews 1999).

Suomessa eläkeikäisten poliittisen voiman kasvusta on julkisuudessa pu- huttu etenkin edustuksellisen demokratian ja äänestämisen yhteydessä (esim. Vartia 2005, 3). On jopa perustettu kokeiluluontoinen puolue pelättyä vanhain- valtaa vastaan (Suomen kansan Yhteisrintama 2006)²¹. Joskus ikäryhmiä asetetaan vastakkain ikään kuin resurssien jako olisi nollasummapelinä: AKAVA:n opiskelijavaltuuskunnan (AOVA:n esite 2004) iskulause vuoden 2004 kunnal- lisvaaleissa kuului ”ÄÄNESTÄ! tai eläkeläinen äänestää puolestasi” ja ilmeises- ti ainakin osittain oletti, etteivät eläkeikäiset ehtineet ajattele muuta kuin ikäisi- ään. Vuoden 2006 presidentinvaalien alla sanomalehdissä oli puolen sivun ko- koisia mainoksia, joiden kuvassa vanha nainen työnsi rollaattoria. Tekstissä sa- nottiin: ”Min röst är Din framtid, ellet käytä omaasi”. Ilmoitus oli palkittu kil- pailussa, jonka tehtävänantona oli suunnitella suomalaisia nuoria vaaliuurnille aktivoiva mainos (Sanomalehtien liitto: EVVK 2006).

Äänestäjinä eläkeikäisten määrä kasvaa ja nuoremmat eläkeikäiset eli alle 70-vuotiaat ovat edelleen myös ahkeria vaaliuurnille menijöitä. He luottavat äänestämiseen vaikuttamiskeinona nuorempia äänioikeutettuja enemmän. Iäk- käämmät pitävät äänestämistä nuorempia merkittävämpänä hyvän kansalaisen ominaisuutena ja iän ja politiikan seuraamisen korrelaatio on vahva. Toisaalta ikäihmishedokkaiden (tässä 65+) suhteellinen määrä on vaaleista toiseen ollut

²¹ Keväällä 2006 ilmestyneessä kirjassaan Ahne sukupolvi Osku Pajamäki (2006) nimeää suuret ikäluokat oman edun tavoittelijoiksi. Pajamäen mukaan suuret ikäluokat ovat poliittisia ja taloudellisia eliittejä hallitessaan neuvotelleet itselleen hyvät eläke-edut ja pelottelevat nuorempia ikäluokkia toteutumattomalla työvoimapolulla. Teos herät- ti vilkasta verkkokeskustelua (ks. mm. ajatuskirjat 2006). Kritiikin mukaan Pajamäki kuusikymppisten hyväosaisen eliitin elämänmenoon keskittyessään lietsoo sukupol- vien välistä sotaa.

vielä alhainen²², eivätkä eläkeikäisten äänet ole kanavoituneet oman ikäluokan ehdokkaille. (Borg 2005, 66–71; Helander 2001, 68–74; Helander & Pekola-Sjöblom 2006, 133–138.)

Vuonna 2001 suomalaisissa kunnanvaltuustoissa istuvista noin viisi prosenttia oli täyttänyt 65 vuotta ja hallituspaikkoja eläkeikäisten hallussa oli tätäkin vähemmän (Pekola-Sjöblom 2003, 167), mutta koko väestöstä eläkeikäisiä oli tuolloin noin 15 prosenttia (Tilastokeskus 2006: väestö: väestörakenne). Äänioikeusrekisteriin merkityistä noin 20 prosenttia oli täyttänyt 65 vuotta (Helander 2001, 72).²³ Näiden tietojen valossa muun muassa Matti Vanhasen hallituksen kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmassa ilmestyneen Kuntademokratian vihreän kirjan (2005, 21) toteamus ”vanhusväestön osuus päätöksentekijöistä on jo nykyisellään suuri” on oudohko. Nykykäsityksen mukaan vanhusväestöllä viitataan 85 vuotta täyttäneisiin (Koskinen 2004, 30). Heitä edustuksellisen kuntademokratian elimissä on todella vähän.

Vuosituhanen alussa ennen vuotta 1944 syntyneitä oli 29 prosenttia aikuisväestöstä ja 14 prosenttia poliittisesta eliitistä (ministerit, puoluejohtajat jne.). Suurten ikäluokkien (*1945–1950) osuus aikuisväestöstä oli 12,2 prosenttia, mutta poliittisessa eliitissä heidän osuutensa oli yli kaksinkertainen (27 %). (Ruostetsaari & Borg 2004, 151–152.) Tämän päivän suomalaiset eliitit on siis kansoitettu suurilla ikäluokilla, mutta eduskunnassa he ovat hiljalleen menettämässä – joistakin odotuksista huolimatta – valta-asemiaan nuoremmilleen. Kansanedustajiksi heitä valittiin vuoden 2003 vaaleissa seitsemän prosenttia vähemmän kuin edellisissä (ems.). Suurten ikäluokkien mielenkiinnon kohteet näyttäisivät tämän havainnon mukaan olevan eläkeikää lähestyttäessä osittain jo muualla kuin valtakunnan politiikassa.

Vuonna 2003 valitussa eduskunnassa on lähes puolta enemmän (N=18) 60 vuotta täyttäneitä kuin vuonna 1999 valitussa (Tilastokeskus 2006: eduskuntavaalit). Kun ikääntyneitä suomalaisia on enemmän, valitaan heitä myös aiempaa enemmän eduskuntaan ja kunnanvaltuustoihin. Kiinnostava on kuitenkin myös KuntaSuomi 2004 -tutkimustulos vuodelta 2000 (Helander & Pekola-Sjöblom & Sjöblom 2002, 35), jonka mukaan 60 vuotta täyttäneiden halukkuus kunnallisiin luottamushenkilötehtäviin on selvästi alempi kuin heitä nuorempien. Johtuuko irtaantuminen ikääntymisestä vai siitä, että 1930-luvulla syntyneet ovat poliittisesti hiljaisempi ikäpolvi?

Tulevaisuudessa ikääntyneiden äänestäjien määrän kasvua oleellisempaa onkin, haluavatko eläkeikäiset äänestää ikätovereitaan ja ennen kaikkea haluavatko he ryhtyä tai halutaanko heidän ryhtyvän vaaliehdokkaiksi. Suuret ikäluokat ovat olleet viimeiset vuosikymmenet aktiivi-iässä ja täyttäneet osuudellaan poliittiset ja muut eliitit. He äänestävät aktiivisesti (Borg & Ruostetsaari

²² Vuoden 2003 eduskuntavaaliehdokkaista 6, 5 prosenttia oli täyttänyt 65 vuotta (Tilastokeskus 2006: eduskuntavaalit).

²³ Ikäryhmien äänestyskäyttäytyminen on samansuuntaista muissakin Euroopan maissa. Iso-Britannian vuoden 2001 parlamenttivaaleissa 65 vuotta täyttäneistä äänesti 70 prosenttia ja 18–24-vuotiaista vain 39 prosenttia. (AGEToday 2005, 7.)

2002, 52–53), mutta ketä he äänestävät tulevaisuudessa²⁴. Ovatko suuret ikäluokat poliittisesti aktiivisia myös ikääntyneinä, ja miten ihmisten yleinen kiinnostus politiikkaa kohtaan vaikuttaa suurten ikäluokkien käyttäytymiseen? Antti Kariston (2005b, 33) mukaan tutkijoilla on asiasta ristiriitaisia käsityksiä.

On kuitenkin odotettavissa, että samalla kun eläkeikäisten määrä kasvaa ja vaikuttamisen kyvyt paranevat, lisääntyy myös keskustelu vanhuuden ja vanhenemisen kysymyksistä ja edunvalvonta ajankohtaistuu. Alan Walkerin ja Gerhard Naegelen (1999) toimittama eurooppalaisten eläkeikäisten poliittista osallistumista käsittelevä teos *“The Politics of Old Age in Europe”* toteaa, että maanosan vanhempi väestö on astunut poliittisuudessaan uuteen vaiheeseen. Tässäkään teoksessa poliittisuudella ei viitata vain äänestämiseen ja puolueperusteiseen toimintaan, vaan yleensäkin sosiaaliseen osallistumiseen ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Uuden tilanteen taustalla ovat Walkerin (1999, 1–16, myös Vincent 1999) mukaan väestön ikääntyminen, kulutusyhteiskunnan kehittyminen, hyvinvointipalvelujen asiakkaiden ja kansalaisten osallistamisen eetos ja ikääntyneiden herääminen vastustamaan sosiaali- ja terveyspoliittisia leikkauksia. Enää ei voi olettaa, että ikääntyneet eläköityessään työelämästä eläköityisivät myös poliittisesta elämästä. Eläkeikäiset ovat aktivoituneet kansalaisina niin paikallisella, kansallisella kuin eurooppalaisellakin tasolla, mutta eniten ikäperusteista järjestäytymistä on tapahtunut paikallisella tasolla.

Edellä mainitun teoksen kirjoituksissa kuitenkin huomautetaan, että poliittinen aktiivisuus koskettaa vain osaa Euroopan iäkkästä väestöstä. Vaikuttamiselle on ollut olemassa muitakin pidäkkeitä (Ginn & Arber 1999, 164–165; Walker 1999, esim. 16–19) kuin vanhenevan väestön heterogeenisyys ja äänien jakautuminen nuoremmille. Suuri osa ikääntyneestä väestöstä vetäytyy työelämän ja ammattiyhdistysjäsenyyksien päätyttyä myös poliittisesta toiminnasta. Syynä ovat muun muassa ikääntymismuutokset, sosio-ekonomisen aseman heikkeneminen ja työkäisiä alhaisempi koulutustaso. Toiseksi eläkeläisten poliittiselle toiminnalle ei ole ollut olemassa kanavia tai konventionaalisina ne ovat jääneet median kiinnostuksen ulkopuolelle. Monikulttuurisissa yhteiskunnissa luku- ja kirjoitustaidon puutteetkin rajoittavat. Lisäksi ikääntyneiden äänestyskäyttäytyminen on ollut konservatiivista eli on äänestetty sitä puoluetta, jota on totuttu äänestämään. Tuoreen Iso-Britanniassa tehdyn selvityksen mukaan 55 vuotta täyttäneet britit ovat kuitenkin entistä valmiimpia vaihtamaan puoluetta eri vaaleissa (AGEToday 2005, 8).

John Vincent (1999) uskoo, että ikääntyneiden erilaisuus laimentaa eläkeläisten äänimäärien vaikutusta ja kollektiivista toimeliaisuutta tulevaisuudessa. Samalla kun ikääntyneiden määrä kasvaa, kasvaa myös heterogeenisyys. Nuorempia suuremmasta äänestysinnostuksesta huolimatta ikääntyneet eivät äänestä yhtenä joukkona ja kanavoi ääniään pelkästään omille ikätovereilleen²⁵.

²⁴ Myös kysymys poliittisten puolueiden voimasuhteiden muutoksista on mielenkiintoinen: SDP:n kannatus on ollut suurissa ikäluokissa vahva (Blom & Melin 2004, 115; Konttinen & Dunlap & Aarnio 2003, 81).

²⁵ Äänestyskäyttäytymiseen liittyy monia kysymysmerkkejä. Lisääntyykö uusien nuorisokohorttien äänestysinto heidän vanhetessaan vai äänestävätkö tulevat sukupolvet

Keskinäiset velvollisuudentunteet ja sitoumukset ovat vahvempia perheenjäsenten, sukulaisten ja esimerkiksi tietyn paikallisen yhteisön jäsenten kuin tietyn ikäisten kesken. Lisäksi ikääntyneiden käyttämät vaikutuskeinot ovat olleet maltillisia, eikä Vincent usko, että tulevat eläkeläiset radikalisoituisivat mittavammin tulevaisuudessakaan. (em., 102–118.)

Voi olla niinkin, etteivät eurooppalaiset eläkeikäiset keräänty massiivisiin lobbausorganisaatioihin amerikkalaiseen²⁶ (ks. Binstock 2005) tapaan, vaan kollektiivinen toiminta aktualisoituu erilaisina yhden asian liikkeinä – jotka eivät välttämättä ole ikäperusteisia – ja paikallisilla foorumeilla. On esitetty, että Yhdysvaltojen Euroopan maita radikaalimpien ja moninaisempien ikäperusteisten eturyhmien selityksenä ovat hyvinvointivaltion heikkous sekä pluralismia ja yksilön vastuuta korostava arvomaailma (esim. Koskinen 2004, 57; Walker 1999, 20). Pohjoismaisissa yhteiskunnissa kansalaisten kannalta merkittävimmät hyvinvointipoliittiset kysymykset ratkaistaan paikallisella tasolla (myös Möttönen & Niemelä 2005, 139).

Myös Euroopan eläkeläiset ovat liikehtineet kansallisesti ja sytykkeinä ovat toimineet hyvinvointivaltion laajeneminen ja purkaminen, yleisten sosiaalisten kansalaisoikeuksien kehittyminen ja näihin kysymyksiin liittyvä poliittinen linjanveto (Walker & Naegle 1999). Muun muassa Håkan Jönson (2002; 2005) on kuvannut oivallisesti ruotsalaisten eläkeläisjärjestöjen kannanottoja maan sosiaaliturvan kehityksessä toisen maailmansodan jälkeen. Jay Ginn ja Sara Arber (1999) taas ovat selvittäneet brittiläisten eläkeläisjärjestöjen pyrkimyksiä vastustaa yksityistämiseen tähtääviä hyvinvointipoliittisia muutoksia. Martti Siisiäinen (1989, 59–91) näkee suomalaisten eläkeläisjärjestöjen perustamisen taustalla myös eri puolueiden kilpailun kannattajista.

Lisäksi Euroopassa toimii kansallisia ikäihmisten edunvalvontaa harjoittavia organisaatioita, jotka voidaan luokitella niin sanotuiksi palvelujärjestöiksi palkattuine henkilökuntineen²⁷. Suomessa näitä järjestöjä edustavat muun muassa Vanhustyön keskusliitto (2005) ja Omaishoitajat ja Läheiset -Liitto ry (2005). Oma kategoriansa ovat näiden järjestöjen verkostoina toimivat koko Euroopan kattavat yhteistyöelimet²⁸. Myös veteraanijärjestöt luetaan ikäihmisten

yhä vähemmän (Wass 2006)? Lisääkö mahdollinen verkkodemokratian kehittyminen esimerkiksi liikuntaesteisten äänestys halua?

²⁶ Yhdysvaltojen suurin edunvalvontaorganisaatio on AARP (2005). Siihen kuuluu yli 35 miljoonaa jäsentä ja se hankkii tulonsa jäsenmaksuilla sekä vakuutusten, julkaisujen ja muiden tuotteiden myynnillä. Robert H. Binstockin (2005, 281–286) mukaan järjestön edunvalvonnallista tehoa heikentää jäsenistön heterogeenisuus ja liittymismotiivien moninaisuus. Kannanotot eivät saa suututtaa ja vieroittaa maksavaa jäsenkuntaa. Binstock kuitenkin huomauttaa, että AARP otti vuoden 2003 Medicare-uudistuksessa hyvin näkyvän roolin. Se nousi puolustamaan lakiesitystä, joka sisälsi muun muassa lääkekulujen korvaamisen laajentamisen, mutta perustui ideologialtaan terveydenhuoltojärjestelmän yksityistämisen edistämiseen. Suurten eturyhmien voiman on nähty (emt.; Guadagno 2001, 445) olevan jäsenmassassa, jota ne voivat käyttää ääniä kalastelevien poliitikkojen ohjailuun.

²⁷ Esimerkiksi Iso-Britanniassa toimivat Age Concern England (2005) ja Help the Aged (2005) pyrkivät sekä edunvalvontaan että palvelujen tuotantoon.

²⁸ The European Older People's Platform (2005) on perustettu vuonna 2001 tarkoituksenaan tiivistävä Euroopan Union maissa toimivien ikäihmisjärjestöjen yhteistyötä. Se pyrkii vaikuttamaan EU:n toimielimiin. Perusajatuksia ovat muun muassa ageismin kitkeminen ja sukupolvien välisen yhteisyyden ja ymmärryksen lisääminen. Niin

edunvalvonnallisiksi yhteenliittymiksi, vaikka ne ovat alkujaan syntyneet sodan kokeneiden etujärjestöiksi (Helander 2001, 100–117).

Ikääntyneiden kollektiiviseen vaikuttamiseen sisältyy myös uusia mahdollisuuksia (Estes ym. 2003, 123–144). Paitsi että toimintakyvyn ja koulutustason paraneminen lisäävät vaikuttamisen kykyjä, tuottavat sosiaaliturvaan ja -palveluihin tehtävät leikkaukset ja uudelleenjärjestelyt hyvä- ja huono-osaisuuteen jakautumista ja sytykkeitä aktivoitumiselle. Muita mahdollisuuksia voivat luoda globalisoitumiseen liittyvät yhteisyyden ja toisaalta epäoikeudenmukaisuuden kokemukset sekä linkittyminen nuorempien ikäryhmien kanssa²⁹. Joka tapauksessa eläkeläisryhmien välinen diversiteetti ja vanhenevan väestön heterogeenisuus asettavat haasteita eläkeläisväestön poliittiselle toiminnalle ja sen tutkimukselle.

On olemassa ainakin kaksi verkostoa, International Federation on Ageing (2005) ja HelpAge International (2005), jotka www-sivuilla antamiensa tietojen mukaan pyrkivät toiminnallaan parantamaan etenkin kehitysmaiden ikääntyneiden elinoloja ja -laatua. Nämä verkostot eivät kuitenkaan toimi eläkeläisväestön oman järjestäytymisen varassa. Alan Walkerin (2005b, 832) mukaan globalisointumiskehityksen ja sen kielteisiä vaikutuksia puskuroivan ikäsensitiivisen kollektiivisen toiminnan välillä on viive.

Eläkeläisten järjestäytyminen Suomessa

Vuoden 1998 Vanhusbarometrin (Vaarama ym. 1999) mukaan yli puolet 60 vuotta täyttäneistä vastaajista ilmoitti osallistuvansa etujärjestöjen (eläkeläisjärjestöt, potilas- ja asiakasjärjestöt, poliittiset järjestöt, ammatilliset järjestöt ja veteraanijärjestöt), vapaaehtoistyötä tekevien järjestöjen ja seurakunnan toimintoihin. Nimenomaan eläkeläisjärjestöjen toiminnassa oli säännöllisesti tai silloin tällöin mukana runsas neljännes vastaajista. Huomisen kynnyksellä (2004, 3) -kyselyn mukaan 28 prosenttia eläkkeellä olevista 55–74-vuotiaista on joskus ollut mukana eläkeläisjärjestöjen toiminnassa ja 22 prosenttia ilmoitti toimivansa niissä tällä hetkellä. Arvion (Borg 2005, 25) mukaan 60 vuotta täyttäneistä suomalaisista noin neljätolista prosenttia oli jonkin poliittisen puolueen jäsen vuonna 2002. Nuoremmissa ikäryhmillä luku on huomattavasti alhaisempi.

KuntaSuomi 2004 -tutkimuksen mukaan valtaosa 60–70-vuotiaista kuului vähintään yhteen yhdistykseen. Neljäsosa ei kuulunut yhteenkään yhdistykseen, mutta 10 prosentilla jäsenyyksiä oli vähintään neljä. (Helander 2002, 99–104.) Osallistumisen tuottamat kasautuvat pääomat jakavat myös eläkeläisiä.

Merkille pantavaa kuitenkin on, että eläkeläisjärjestöihin kuuluvat ja niissä aktiivisesti toimivat kokevat muiden yhdistysmuotojen jäseniä heikompaa kan-

ikään (EURAG) European Federation of Older People (2005) on uskonnollisesti sitoutumaton ja voittoa tavoittelematon Euroopan maissa toimivien järjestöjen, instituutioiden ja yksityishenkilöiden yhteistyöjärjestö, joka pyrkii toimimaan ikäihmisten hyväksi käytännön projektein sekä vaikuttamalla muun muassa EU:n, YK:n ja WHO:n toimintaan.

²⁹ Eri-ikäisten yhteinen poliittinen toiminta ei ole uusi ajatus, sillä Yhdysvalloissa vuonna 1972 perustettu Harmaat pantterit (Gray Panthers) järjesti etenkin perustajansa Maggie Kuhnin (*1905–1995) aikana eri ikäryhmiä kokoavia aktiviteetteja rauhan ja yleisen oikeudenmukaisuuden puolesta. (Ykkösdokumentti 15.5.2005.)

salaispätevyyttä eli kykyä asioida kunnan kanssa ja puolustaa omaa etuaan. Sama pätee kuntalaisiin ja kansalaisiin yleisemminkin. Mitä vanhemmasta kuntalaisesta on kyse, sitä voimattommaksi hän itsensä kuntansa edessä tuntee ja sitä vähäisemmäksi hän kokee omat vaikuttamismahdollisuutensa. (Helander ym. 2002, 28; Helander 2002, 112; Konttinen ym. 2003, 35.) Vuonna 2004 kerätyn KuntaSuomi 2004 -aineiston valossa eläkeläis- ja muihin järjestöihin kuuluvien väliset (Helander 2006, 297) samoin kuin ikäryhmien väliset erot ovat kuitenkin tasoittuneet samalla kun koettu kansalaispätevyys on lisääntynyt (Sjöblom 2006, 72–73).

Voitto Helander (2001, 102–111) esittelee ikäihmisten järjestäytymisen neljä vaihtoehtoa: 1) varsinaiset eläkeläispuolueet, 2) puolueiden sisällä toimivat eläkeläisjärjestöt, 3) niin sanotut puolueita lähellä olevat eläkeläisjärjestöt sekä 4) ammatti- ja toimialapohjaiset eläkeläisjärjestöt. Suomessa järjestäytyminen on tapahtunut kahdella viimeksi mainitulla tavalla. Varsinaisia eläkeläispuolueita-kin on (esim. SEP = Suomen eläkeläisten puolue ja EKA = Eläkeläiset kansan asialla), mutta ne eivät ole saaneet eduskuntapaikkoja ja niiden merkitys on jäänyt vähäiseksi myös paikallisesti. Suomessa toimii kahdeksan (ks. taulukko 1) valtakunnallisesti kattavaa puoluetta lähellä olevaa eläkeläisjärjestöä ja neljä toimialaperusteista järjestöä³⁰. Nämä 12 järjestöä muodostivat Valtakunnallisten eläkeläisjärjestöjen neuvottelukunnan (VENKin)³¹. Kesällä 2006 kuusi keskeisintä valtakunnallista eläkeläisjärjestöä (ks. taulukon 1 kuusi ensimmäistä järjestöä) erosivat VENKista ja perustivat uuden yhteistyöelimen, EETU ry:n. VENKiin jäivät kuusi pienempää järjestöä. Lisäksi Yhdistysrekisteristä (2005) löytyy sitoutumattomaksi ilmoittautuva Suomen Eläkeläisten Edunvalvontayhdistys SEDU ry ja sen kolme paikallisyhdistystä.

Vastaisuudessa keskityn puolueita lähellä olevien järjestöjen tarkasteluun, sillä niiden paikallisyhdistysten edustajat ovat vanhusneuvostojen päätoimijoita. Käytän tätä termiä ilmaisuvoimansa takia, vaikkeivät kaikki järjestöissä toimivat siitä sitoutumattomuuttaan korostaessaan pidäkään.

Eläkeliitto on järjestöistä suurin. Sen jäsenmäärän suuruus kertoo omalta osaltaan, että etenkin pienemmällä paikkakunnilla paikallisyhdistykset ovat vetäneet mukaansa jäseniä yli ideologisten rajojen. Poliittisen aatteellisuuden sijaan järjestöt korostavat eläkeläisten yhdessäoloa ja yleistä hyvinvointia. Eläkeläisjärjestöillä ei ole myöskään virallista edustusta puolueiden johdossa ja eri elimissä (vrt. nuoriso-, nais- ja opiskelijajärjestöt), joten niiden puoluepoliittisuus on valtakunnan tasollakin haaleaa. (Helander 2001, 119–122.) Muun muassa Eläkeläiset ry (2005) ilmoittaa www-sivustollaan olevansa ”puolueisiin sitoutumaton eläkeläisten etujen puolustaja ja yhdessäolojärjestö”. Ilmoituksista

³⁰ Kunnallisten Eläkeläisten Liitto KELO ry, Tieveteraanit ry, Veteraaniopettajat-Veteranlärare ry ja VR-yhtymä oy:n ja sen tytäryhtiöiden Eläkeläisten Liitto VREL ry. Toimialaperusteisten yhdistysten on ounasteltu voimistavan jäsenistöään tulevaisuudessa (Helander 2001, 122).

³¹ Suomessa toimii neljä myös valtakunnallista veteraanijärjestöä: Rintamaveteraaniliitto, Suomen Sotaveteraaniliitto, Rintamanaisten Liitto ja Sotainvalidien Veljesliitto. Ne ovat järjestäytyneet Suomen veteraaniliittojen valtuuskuntaan, VeVa:aan.

huolimatta 42 prosenttia 55–74-vuotiaista (Huomisen ... 2004, 39) kokee, että eläkeläisjärjestöt ovat poliittisesti sitoutuneita.

TAULUKKO 1 Valtakunnalliset eläkeläisjärjestöt

	Perustettu	Jäsenmäärä	Paikallisyhdistyksiä 1999	"Lähipuolue"
Eläkeliitto	1970	121 164 (1999) 120 107 (2004)	404	Suomen Keskusta
Eläkeläiset	1959	51 803 (1999) ~46 000 (2004)	264	Vasemmistoliitto
Eläkkeensaajien keskusliitto (EKL)	1962	56 445 (1999) 52 308 (2004)	380	Sosiaalidemokraattinen puolue
Kansallinen Senioriliitto	1971	22 530 (1999) 21 824 (2004)	182	Kansallinen Kokoomus
Kristillinen Eläkeliitto	1976	6 200 (1999) ~6 000 (2004)	86	Kristillinen Liitto
Svenska Pensiönärsförbundet	1972	14 788 (1999)	77	RKP
Oikeutta Eläkeläisille	1971	3 911 (1999)	79	Perussuomalaiset
Suomen Ruskaliitto	1974	3 400 (1999) 3 210 (2004)	29	Liberaalinen kansanpuolue

Lähde: Järjestöjen toimintakertomukset Helanderin 2001, 119–122 mukaan, sähköpostitiedustelut järjestöjen toimihenkilöille, järjestöjen www-sivustot (ks. Lähteet: www-sivustot ...).

Huomisen kynnyksellä (2004, 5) -raportin mukaan eläkeläisjärjestöissä toimivien motiiveissa korkeimmalla sijalla ovat yhdessäolo ja mahdollisuus saada uusia ystäviä (73 %), mutta yli neljännes korosti vaikuttamismahdollisuuksia omaan asuin- ja lähiympäristöön ja viidennes yhteiskunnalliseen kehitykseen. Kaiken kaikkiaan sekä järjestöissä mukana olevat että niiden ulkopuoliset vastaajat toivoivat järjestöiltä enemmän ärhäkkyyttä. Koska kyselyn mukaan noin 30 prosenttia 55–69-vuotiaista vastaajista olisi kiinnostunut liittymään järjestöön tulevaisuudessa ja nimenomaan nuorimmat vastaajat, 55–59-vuotiaat, odottivat niiltä edunvalvontaa ja neuvontaa, voisi ajatella, että eläkeläisjärjestöjen tulisi kirkastaa edunvalvontarooliaan tulevaisuudessa. Toisaalta olisi vastattava jo mukana olevien, varttuneempien ihmisten, toiveisiin ja tarjota muun muassa matkailumahdollisuuksia ja lomatoimintaa. (em., 9–24.) Sähköpostitiedusteluni ja järjestöjen www-sivujen (ks. Lähteet: www-sivustot ...) perusteella järjestöjen valtakunnallinen jäsenmäärä on ollut 2000-luvulla hienoisesti laskeva, mutta joissakin piireissä jäsenistö on myös vahvistunut.

Eläkeläisjärjestöjen aktiviteetit tapahtuvat monelta osin paikallistasolla ja useilla paikkakunnilla toimii eläkeläisjärjestöjen paikallisyhdistysten neuvottelukunta. Helanderin (2001, 143) tietojen mukaan valtaosa paikallisyhdistyksistä on perustettu 1970-luvulla. Myös paikallisyhdistykset korostavat aatteellista sitoutumattomuuttaan. Esimerkiksi omien tutkimuskuntieni yhdistykset painottivat virkistys- ja harrastustoimintaa sekä yleistä edunvalvontaa (Eläkeläiskysely 2002). Kunnat ovat tukeneet virkistystoimintoja muun muassa tarjoamalla

la ilmaisia kokoontumistiloja. Toimintojen kehittämiseen yhdistykset voivat hakea muun muassa Raha-automaattiyhdistyksen avustusta.

Helanderin (2001; 2002) raportointien KuntaSuomi 2004 -tutkimusten mukaan eläkeläisyhdistykset ovat pyrkineet vaikuttamaan kunnan päättäjiin muiden alojen paikallisyhdistyksiä harvemmin. Keinovalikoima on ohuehko ja muita sovinnaisempi. Tästä huolimatta eläkeläisyhdistykset osoittautuivat esimerkiksi aktiivisiksi vaalityön tekijöiksi. Reilu viidesosa yhdistyksistä oli tehnyt virallisia aloitteita ja yli kaksi viidesosaa ottanut yhteyttä esittelevään kunnan viranhaltijaan. Eläkeläisyhdistystenkin edunvalvontatyö lienee kohtuullisen aktiivista. Sen todellista merkitystä on kuitenkin vaikea osoittaa, sillä usein edistysaskeleet ovat usean tahon ansiota ja yksittäiset henkilöt toimivat useassa eri roolissa.

Edellä esiteltyjen keskusjärjestöjen välistä yhteistyötä viriteltiin jo 1960-luvulla ja se lisääntyi 70-luvulla. Ensimmäinen puheenjohtaja Valtakunnalliselle eläkeläisjärjestöjen neuvottelukunnalle VENKille valittiin vuonna 1984. Keskustelut rekisteröidystä katto-organisaatiosta eivät ole olleet tuloksellisia. Ohjesääntönsä mukaan VENK toimii eläkkeensaajien edunvalvojana julkiseen valtaan päin, pitää yhteyttä vanhus- ja eläkeasioiden neuvottelukuntaan ja seuraa Euroopan Unionin sosiaali- ja eläkepoliittisia linjauksia. Lisäksi se toimii jäsenjärjestöjensä ja niiden jäsenten yhteiskunnallisen aseman vahvistamiseksi sekä tekee tunnetuksi jäsenjärjestöjensä toimintaa ja järjestää seminaareja. VENK toimii konsensusperiaatteella eli asian eteenpäin viemiseksi tarvitaan mukanaolevien järjestön yksimielisyys. (Helander 2001; Veteraaniopettajat 2006.) EETU ry:n toimintaperiaatteet ovat samat kuin VENKilla. (Eläkeläisliittojen ... 2006.) Minulla ei ole tarkempaa tietoa VENKin hajoamiseen johtaneista syistä. Syksyn 2006 vanhusneuvostopäivän puheenvuoroissa syyksi esitettiin puolustaisten järjestöjen kyvyttömyyttä löytää yhteistä linjaa eläkeläisten asioiden ajamisessa.

Www-sivujensa perusteella järjestöt, etenkin yhteistoimintaelintensä avulla, ovat lähestyneet eduskuntaryhmiä ja kansanedustajia muun muassa eläkeläisten toimeentuloon liittyvissä kysymyksissä. Helanderin arvion mukaan (2001, 156-157) eläkeläisjärjestöjen vaikutusvalta valtion hallintovirastoihin on hyvin ohutta. Muun muassa lakisääteisten eläkejärjestelmien hallintavalta on työmarkkinoiden ja talouselämän järjestöillä. Kansalaisjärjestöjen vaikuttamismahdollisuuksia julkisen hallinnon valmistelutyössä on kuitenkin pyritty parantamaan. Sisäasiainministeriön kansalais- ja kansalaisjärjestöstrategia vuosille 2006-2007 (2005) mainitsee keskeisinä sidosryhminään myös viisi suurinta suomenkielistä eläkeläisjärjestöä ja valtakunnallisen neuvottelukunnan.

Voitto Helanderin (2001, 137) mukaan ainakin osittain VENKin toiminnan ansiosta Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö asetti vuonna 1993 vanhuspoliittisen tavoite- ja strategiatoimikunnan. Tämän toimikunnan ehdotuksesta taas asetettiin vanhus- ja eläkepoliittinen toimikunta, joka puolestaan ehdotti pysyvän neuvottelukunnan perustamista. STM:n alainen vanhus- ja eläkeasioiden neuvottelukunta vakinaistettiin vuoden 2001 alusta. Toimikaudella 2001-2003 neuvottelukuntaan kuuluivat puheenjohtajan lisäksi edustajat Eläkeliitosta, Eläkkeen-

saajista, Kansallisista Senioreista, Eläkeläisistä, Eläkkeensaajien Keskusliitosta sekä Svenska Pensionsförbundetista. Lisäksi edustus on Suomen Kuntaliitolla, Vanhustyön keskusliitolla, Kirkon diakonia- ja yhteiskuntatyön keskuksella, Sosiaali- ja terveysministeriöllä (2), Ympäristöministeriöllä ja Helsingin yliopistolla. (Vanhus- ja eläkeläisasioiden ... 2004.)

Neuvottelukunnan tehtäviin kuuluvat vanhus- ja eläkeläisasioiden parissa vaikuttavien tahojen yhdyssiteenä toimiminen, vanhusten ja eläkeläisten elinolojen ja palvelujen seuraaminen ja niihin vaikuttaminen sekä tiedottaminen. Lisäksi se seuraa EU:ssa käytävää keskustelua ja uusinta tutkimusta ja pyrkii lisäämään sukupolvien välistä yhteisymmärrystä sekä eläkeläisväestön omien voimavarojen hyödyntämistä ja arvostusta. Neuvottelukunta voi tehdä aloitteita ja antaa pyydettyä lausuntoja. Se jakaantuu eläkeryhmään ja palveluryhmään, joihin virkamiesjäsenet eivät kuulu. Ensimmäisen kautensa toimintakerptomuksen mukaan neuvottelukunta kykeni vauhdittamaan muun muassa sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksujen kohtuullistamista ja omaishoidon valtakunnallisen tilanteen selvittämistä. Lisäksi se keskusteli tärkeistä vanhus- ja eläkepolitiikan uudistuksista, lähestyi kuntia ajankohtaisissa vanhuksia ja eläkeläisiä koskevissa kysymyksissä ja kirjelmöi STM:lle eläkeläisjärjestöjen läsnäolon puutteesta vuonna 2005 voimaantulleen eläkeuudistuksen valmistelutyössä. (Vanhus- ja eläkeläisasioiden ... 2004.)

Vanhus- ja eläkeläisasioiden neuvottelukuntaa voidaan pitää valtakunnallisena vanhusneuvostona. Sen kautta valtakunnalliset eläkeläisjärjestöt ovat saaneet vaikuttamisen kentällä sisäryhmäaseman. Sen yhteydenpito kunnallisiin vanhusneuvostoihin ei kuitenkaan oman tutkimusjaksoni havaintojen perusteella ollut mainittavan tiivistä.

Suomalaisten yhdistysten jäsenistö on vanhenemassa, sillä nuoremmat sukupolvet ovat jossain määrin irtaantumassa muodollista jäsenyyttä edellyttävästä yhdistystoiminnasta (Helander 2002, 99–104). Eläkeläisjärjestöt, muut rekisteriin merkityt yhdistykset tai seurakunta eivät kuitenkaan ole eläkeikäisten ainoita toiminta-areenoita. Ikäihmisten kollektiivista toimeliaisuutta voi paikantaa myös palvelutalojen ja päiväkeskusten asiakas- ja asukasneuvostoista. Huomisen kynnyksellä (2004, 29) -selvityksen mukaan tutkimushetkellä 55–59-vuotiaiden ilmoittamia tulevaisuuden kärkiharrastuksia ovat muun muassa matkustelu ja kulttuuri. Nämä aktiviteetit eivät välttämättä ole sidoksissa yhdistystoimintaan tai organisoituun vapaaehtoistyöhön. Voi kuitenkin olettaa, että suurten ikäluokkien joukossa on yhä enemmän myös niitä, jotka vaikuttavat yhdistyselämässä.

Tilastokeskuksen vapaa-aikatutkimuksen mukaan 75 vuotta täyttäneiden yhdistyso sallistuminen on lisääntynyt jatkuvasti 1980-luvulta lähtien, mutta nuoremmilla eläkeläismiehillä osallistuminen on laskenut. (Hanifi 2005a, 174). KuntaSuomi 2004 -tutkimusten mukaan 60–70-vuotiaiden yhdistysjäsenyyksien laaja-alaisuus oli vuosituhannen taitteessa alle 50-vuotiaita voimakkaampaa, mutta vähäisempää kuin 50–59-vuotiailla. (Helander 2002, 99–104.)

Usein aktiivisesta kansalaisuudesta puhuttaessa unohdetaan myös kaikkein vanhimpien ja fyysisesti heikkokuntoisten toiminta omassa lähipiirissään –

kuuntelijoina, keskustelijoina ja tukijoina. Nojatuolikansalaisuuden (armchair citizenship) käsitettä voitaisiin lanseerata nykyistä väkevämmin (AGEToday 2005, 17). Marjatta Marin (2002, 108) on todennut, että onnistuneesti ikääntyvä yhteiskunta edellyttää vaihtoresurssien näkemistä ulospäin näkyvää toiminnallisuutta monimuotoisemmin.

2.3 Vanhusneuvostojen lyhyt historia

Kansalaisuus ja kuntalaisosallistuminen

Vanhusneuvostojen taustalla on paitsi väestön ikääntymiseen ja vanhojen ihmisten muuttuneeseen rooliin liittyviä kysymyksiä myös länsimaisten demokratioiden tulevaisuuteen liittyviä keskusteluja. Viime vuosina erilaiset kansalaisten ja kuntalaisten kuulemisten käytännöt, suoran vaikuttamisen muodot ja asiakaslähtöisyyden korostaminen ovat lisääntyneet. Edustuksellisen demokration rinnalle on kehitetty yhteisöllistä, osallistuvaa ja deliberaalia demokratiaa (esim. Möttönen & Niemelä 2005, 109–114). Deliberaalilla demokratialla tarkoitetaan vuorovaikutteista demokratiaa. Sen periaatteita ovat hallinnon läpinäkyvyys ja kansalaisten aktivoiminen julkiseen keskusteluun poliittisista suunnitelmista ja päätöksistä. Osallistumisen ja osallistamisen kieleen kuuluvat myös muun muassa termit verkostoituva hallinta (governance), valtaistaminen tai voimistaminen (empowerment) ja inkluusio. (Dryzek 1996; Niiranen 2002; Peltonen 2002; Rättilä 2001.)

Kansalaisuutta ei nähdä enää pelkästään T.H. Marshallin (1950) muotoilemien valtion jäsenyyteen liittyvien kansalaisoikeuksien³² ja velvollisuuksien kunnioittamisena (esim. Roth 2000, 26–28). Bryan S. Turner (2001, 189) kyseenalaistaa Marshallin mallin, sillä se ei erota passiivista (oikeuksien ja velvollisuuksien kohde) ja aktiivista (kansalainen toimijana) kansalaisuutta. Marshallin malli ei siis anna riittävästi tilaa yhteiskuntien ja kulttuurien monimuotoisuuksille ja muutoksille³³ tai esimerkiksi sille, että Suomessa nimenomaan kunta on velvollinen järjestämään peruspalvelut asukkailleen (Niiranen 2002, 66). Paikallisen kansalaisuuden merkitystä korostaa esimerkiksi Euroopan neuvoston ministerikomitean suositus kansalaisten paikallisen osallisuuden kehittämiseksi julkisessa hallinnossa (ks. Euroopan ... 2001). Ajattelutapojen muutosta edustaa myös muun muassa Iso-Britanniassa toimiva Better Government with older

³² oikeudelliset, poliittiset ja sosiaaliset oikeudet

³³ Bryan S. Turnerin (2001; ks. myös Roth 2000) mukaan Marshallin määrittelemät perusoikeudet perustuivat vakaaseen palkkatyöhön, mieselättäjyyteen, heteroseksuaaliseen perhemalliin ja veteraaneille luotuihin etuuksiin. Muuttuneessa yhteiskunnassa nämä kansalaisuuden reitit ovat ohentuneet. Luokkakonfliktit ja kamppailu sosiaalista oikeuksista ovat menettäneet merkitystään, ja tilalle ovat tulleet ihmisoikeuksien ja ympäristön tilasta, sukupuolten välisestä tasa-arvosta sekä globalisaatiosta ja etnisten vähemmistöjen oikeuksista huolestuneet kansainväliset liikkeet.

Johanna Kiilin tutkimuksesta (2006, 164–170) taas ilmenee, että kansalaisuuden käsite on ollut hyvin aikuiskeskeinen, sillä kulttuurimme määrittelee lapsuuden kehittymisen ja aikuisuuden opetteluun ajaksi.

People -ohjelma. Se painottaa ikääntyneiden poliittista kansalaisuutta ja nimeen valittu prepositio viestittää, että vastaanottamisen sijaan korostetaan yhteistointimintaa. (AGEToday 2005, 11; Barnes 2005, 248; Groombridge 24.8. 2005.)

Kansalaisuus-käsitteen uudelleentulkinnat ovat nostaneet esille myös kuluttajakansalaisuuden idean, joka perustuu yksilön oikeuksien ja valinnanvapauksien korostamiseen. Viime vuosina on kehitetty erilaisia asiakaspalautejärjestelmiä (Barnes 2005, 247; Rättilä 2001, 202–203), joissa kuntalainen asiakkaana ja kunnan viranhaltija vuorovaikuttavat yksityisesti. Kun kansalaisuus nähdään kuluttajuutena, kollektiiviset arvot kuten sosiaalinen tasa-arvo ovat väistymässä. Mia Vabø (2005) sanookin, että hoivan ja hoidon mieltäminen kauppatavaraksi on hyvä uutinen niille, joilla on kykyjä aktiiviseen kuluttajuuteen, mutta liikkeenjohdon tyyliä korostava julkinen johtaminen kääntää huomion pois sosiaalisista ja moraalisisista kysymyksistä. (myös Starkey 2003, 276–277.)

Yksityinen kuluttajakansalaisuus koskettaa usein vain hyväosaista keskiluokkaa, sillä erilaisilta marginaaliryhmiltä voi puuttua vaikuttamiseen tarvittavia resursseja (ks. Niiranen 2002, 66–69; Barnes 2005, 250; myös Roth 2000, 33–35). Vuokko Niirasan (2002) mukaan tarvitaan kolmansiä teitä eli käytäntöjä ja yhteistyömuotoja, joissa kuntapalvelujen asiakkaat tai potentiaaliset asiakkaat eivät ole pelkästään asiakkaita, vaan kuntakansalaisia, joilla on oikeus tietää, mihin verovaraja käytetään ja mitä milloinkin suunnitellaan. Kuntalaisella tulee olla oikeus vaikuttaa myös suunnitelmien toteutukseen. Valtautuminen vaatii sekä yksilön että rakenteiden muutosta (Starkey 2003, 277–280).

Ajatus julkisesta kansalaisuudesta ja kunta- ja kansalaisyhteiskuntatoimijoiden verkostoitumisesta haastavat paitsi hierarkiaan ja byrokratiaan perustuneen pohjoismaisen julkisen hallinnon myös markkinoiden logiikkaan perustuvan management-ajattelun. Toisaalla ne saattavat johtaa myös uusien vallan eliittien syntyyn, mikäli ääneen pääsevät vain vakiintuneet järjestöt eivätkä kuntalaiset kantaaottavina yksilöinä. (myös Möttönen & Niemelä 2005, 86–93; Rättilä 2001, 202–204.)

Keskustelu kansalaisuudesta kytkeytyy kehittyneiden demokratioiden levaisuuteen. Suoran demokratian kehittämissuunnitelmien taustalla ovat ihmisten alentunut äänestysaktiivisuus, vieraantuminen perinteisestä puoluepoliittisesta toiminnasta ja epäluottamus poliitikkoja kohtaan. Julkisen hallinnon legitimitetti kyseenalaistuu, mikäli se ei kiinnosta kansaa. (Niemi-Iilahti 2003, 280.) On ryhdytty kehittämään puoluepoliittisesti neutraalimpia osallistumisen välineitä (Rättilä 2001, 197).

Pohjoismaisen (Borg 2005, 81) vertailututkimuksen mukaan Suomessa on Tanskaa, Norjaa ja Ruotsia enemmän poliittikkaan heikosti kiinnittyneitä ihmisiä, jotka jättävät äänestämisen väliin, eivät seuraa aktiivisesti yhteiskunnallisia ja ajankohtaisia asioita eivätkä osallistu järjestötoimintoihin. Toisaalta myös muista maista saatujen kokemusten mukaan ihmiset ovat entistä laatumattomampia ja odottavat palveluiltaan ja hallinnolta avoimuutta. (Citizens ... 2001; Kuule kansalaista ... 2001, 21.) Ihmiset odottavat hallinnon läpinäkyvyyttä, mutta omakohtainen poliittinen osallistuminen on laimentunut.

Osallistumisen ja osallistamisen kieli on omaksuttu myös Vanhasen hallituksen kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmaan (2005), jossa painopiste on kuitenkin edustuksellisen demokratian vahvistamisessa. Ohjelman tarkoitus on edistää aktiivista kansalaisuutta, kansalaisyhteiskunnan toimintaa, kansalaisten yhteiskunnallista vaikuttamista ja edustuksellisen demokratian toimivuutta.

Sinänsä demokraattista järjestelmää kannatetaan, eivätkä poliittinen ja sosiaalinen³⁴ osallistuminen ole rauenneet, mutta niiden kohteet ja muodot ovat muuttuneet (Konttinen ym. 2003; Paloheimo 2005). KuntaSuomi 2004 -tutkimuksen (Helander 2002, 99) arvion mukaan noin kolme neljästä suomalaisesta kuuluu vähintään yhteen yhdistykseen – yhdistykseen kuuluminen on toki eri asia kuin sen toimintaan aktiivisesti osallistuminen. Erilaiset paikalliset tai yhteen asiaan keskittyvät liikkeen muotoja saavat aktiviteetit ovat lisääntyneet. Verkossa käytävä keskustelu ja viestiminen ovat kasvattaneet merkitystään. Yksilöityvässä ja pirstoutuvassa yhteiskunnassa poliittisuus on saanut uusia, ihmisen elämismailmaa tavoittelevia ja myös institutionaalisessa politiikassa ja julkisuudessa tuomituttuja kansalaistotelemattomuuden (esim. eläinoikeusliikkeen käyttämät keinovalikoimat), muotoja. (Helander ym. 2002; Juppi ym. 2003; Kettunen 2003, 271; Möttönen & Niemelä 2005, 118–120; Rättilä 2004.) Teollisessa yhteiskunnassa suojassa ollut alue, niin sanottu tavallinen arkielämä, on politisoitunut (Beck 1995, 33).

Myös kuntasektorilla on ollut liikettä. Vanhasen hallituksen kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelmaan (2005) liittyy kunnallisen demokratian kehittämisprojekti (esim. Korhonen & Lehmusto & Luhtakallio & Nieminen & Vehviläinen 2005). Kuntalaki (365/1995) säätää valtuustolle vastuuta kuntalaisten ja palvelujen käyttäjien osallistamisesta. Säännöksen mukaan osallistumista ja vaikuttamista voidaan edistää muun muassa valitsemalla palvelujen käyttäjien edustajia kunnan toimielimiin, järjestämällä kunnan osa-alueita koskevaa hallintoa, tiedottamalla kunnan asioista ja järjestämällä kuulemistilaisuuksia. Lisäksi voidaan selvittää asukkaiden mielipiteitä ennen päätöksentekoa, järjestää yhteistyötä kunnan tehtävien hoitamisessa, avustaa asukkaiden oma-aloitteista asioiden hoitoa, valmistelua ja suunnittelua sekä järjestää kunnallisia kansanäänestyksiä. (Kuntalaki ja hallintolaki 2003, 24–25.)

Lakisääteisinä kuntalaisvaikuttamisen kanavina Kuntalaki tuntee kuntalaisaloitteet, luottamusmieselinten ja viranhaltijoiden päätöksistä valittamisen keinot sekä kunnalliset kansanäänestykset. Halutessaan kunnat voivat perustaa vammaisneuvostoja, nuorisovaltuustoja, lapsiparlamentteja, vanhusneuvostoja ja järjestää hallintoa alueellisesti. Myös erilaiset verkkodemokratian muodot, kuntaradiot, keskustelufoorumit ja erilaiset kuulemistilaisuudet ovat lisääntyneet. (Vallakas 2005; Rättilä 2001.)

Osallisuuskeskustelua on selitetty myös hyvinvointivaltion purkautumisella. Tiina Rättilä (2001, 197) kirjoittaa, että ”aiempaa hajanaisemman ja hyvin-

³⁴ Sakari Möttönen ja Jorma Niemelä (2005, 113) tekevät eroa poliittisen osallistumisen ja sosiaalisen osallistumisen välillä. Edellinen on toimimista puolueissa ja suoraa yhteydenpitoa kuntaorganisaatioon. Jälkimmäinen on osallistumista kansalaisjärjestöjen toimintaan. Mielestäni rajanveto on problemaattinen, mikäli poliittisuus terminä halutaan ymmärtää mahdollisimman laajasti. Toisaalta eronteko korostaa sitä, että puolueperusteinen ja oikeisto–vasemmisto -jaotteluun nojaava toiminta on laimentunut.

vointia niukemmin jakavan julkisen sektorin toimia on vaikea legitimoida, päinvastoin kuin hyvinvointivaltion kasvun aikoina. Tästä johtuen hallinnon(kin) piirissä on virinnyt kiinnostusta erilaisiin perinteistä osallistumista täydentäviin muotoihin sekä toisaalta kolmannen sektorin mahdollisuuksiin ottaa huolehtiakseen joitakin hyvinvoinnin tuottamiseen ja jakamiseen liittyviä tehtäviä.” Legimititeettiä haetaan vastuuta jakamalla. (ks. myös Helander 2002, 96–97; Möttönen & Niemelä 2005; Peltonen 2002, 171–172.)

Kumppanuuspolitiikkaa ja uusia osallistamiskäytäntöjä voidaan pitää myös yrityksenä hallita monimutkaistuvaa yhteiskuntaa sulauttamalla kansalaisyhteiskunta ja sen protestoivat äänet julkisen vallan määrittelemiin käytäntöihin. Tämä voi olla yksi syy siihen, etteivät kansalaiset ja kuntalaiset ole joukkorynnänneet uusille osallistumisareenoille. (Peltonen 2002, 169; Rättilä 2004.) Toisaalta suomalainen, pohjoismainen, yhdistyslaitos on perinteisestikin toiminut vaihtoehtodiskurssien tarjoajana sekä kansalaisyhteiskunnan ja julkisen hallinnon välittäjänä ja sovittelijana kääntämällä edellisestä tulleet joskus irrationaaliset syötteen järjestelmän ymmärtämälle ja hyväksymälle kielelle (Rättilä 2001, 198–199; Siisiäinen 1998, 240–241).

Voi olla niinkin, että kansalaiset edustuksellisesta demokratiasta vieraantumisestaan huolimatta luottavat riittävästi sen pyrkimykseen turvata tasa-arvo eri väestöryhmien kesken. Yhteiskunnan ja kunnan kehityksestä vastuunottaminen on pohjoismaiseen julkishallinnon vastuuseen tottuneelle ihmiselle uusi ajatus (Möttönen & Niemelä 2005, 15; Ryynänen 2002, 106). Uusien osallistumisen muotojen kukkaan puhkeamista hidastavat myös viranhaltijoiden ja vaaleilla valittujen päättäjien asenteet: juhlapuheissa kansalaismielipiteet ja kansalaiskomiteat toivotetaan tervetulleeksi, mutta tapaustutkimusten mukaan sitoutuminen käytännön toimintoihin on heikohkoa ja osallistuminen tapahtuu usein virkakoneiston ehdoilla. (Leino 2005; 346–347; 2006; Niemi-Iilahti 2003, 286; Rättilä 2004, 309.)

Kuntatutkijoissa hallinnon omaksuma valtauttamisen retoriikka on kuitenkin herättänyt huolta kriittisen massan tulevaisuudesta, kansalaisyhteiskunnan omaehtoisuudesta ja ihmisten mahdollisuudesta valita itse osallistumisensa muodot ja laajuus (mm. Rättilä 2004). Lasse Lehtonen (2002) puhuu ”sotkuisesta” demokratiasta perinteisen, ”siistin” rinnalla. Hän näkee edellisen myönteisessä valossa, sillä se mikä on elävää, konfliktialtista ja kaoottista, on myös monimuotoista, avarakatseista ja omaehtoista.

Siistin ja sotkuisen reunaviiva (myös Möttönen & Niemelä 2005, 113) on kiintoisa sen takia, että vanhusneuvostot ovat ikään kuin kuntaorganisaatioon valmiiksi institutionalisoituneita instansseja ja deliberaalin demokratian periaattein niissä pyritään konsensukseen. Eläkeläisjäsenet valitaan vakiintuneista järjestöistä edustuksellisin periaattein. Kuitenkin neuvostot ovat konkreettinen, sisäryhmäasemaan pyrkivä kansalaisyhteiskunnan toimintamuoto. Toiminta muotoutuu paikallisesti, eikä korporatiivinen muoto välttämättä estä epämuodollista arkipolitikointia – kaiken ei tarvitse tapahtua neuvoston kokouksissa viranhaltijoiden seuraavien silmien alla. Eija Tolonen (2003b, 55; c) näkeekin vanhusneuvostot foorumina, joka oikeuttaa kolmannen sektorin toimijoiden

äänen kuntaorganisaatiossa. Yhteisöllisessä demokratiassa kansalaisjärjestöt ja kuntakansalaiset nähdään kanssatoimijoina, ei pelkästään vaatimusten esittäjinä ja päätösten kohteina (Möttönen & Niemelä 2005, 116).

Vanhusneuvostot Suomessa ja muuallakin

Keskustelu vanhusneuvostoista käynnistyi Suomessa 1990-luvulla. Taustavaikuttimina on mainittu (Virnes & Häkkinen 2000, 9) ikääntyneiden määrän kasvu, edellä mainitut Kuntalain säädökset, Yhdistyneiden kansakuntien ikäihmisten vuosi 1999, vanhuspoliittisen tavoite- ja strategiatoimikunnan suositukset, muiden maiden esimerkit vanhusneuvostoista sekä ikäihmisten halu vaikuttaa omaan elämänpäiriinsä liittyviin asioihin. Neuvostojen kehittymisen taustalla vaikuttanee myös kunnallisten lautakuntien ja luottamushenkilöiden määrän supistuminen. Muun muassa vapaaehtoiset eläkeläislautakunnat ovat lähes täysin hävinneet kuntakartalta Enoa lukuun ottamatta (Ikonen 23.1.2003).

Vanhusbarometri vuodelta 1998 (Vaarama ym. 1999) kertoo, että 60 vuotta täyttäneet suomalaiset pitävät iäkkäiden ihmisten edunvalvontaa omaa ikäryhmäänsä koskevissa asioissa riittämättömänä. Valtaosa toivoo ryhtiliikettä niin kunnallis- kuin valtakunnan politiikassakin. Tuoreempi vuonna 2004 kerätty kyselyaineisto viestittää, että 55–74-vuotiaat torjuvat väittämän, jonka mukaan eläkeläisten edut otettaisiin liian voimakkaasti huomioon päätöksenteossa. Suoranainen kansalaistottelemattomuuskin sai kannatusta 40 prosentilta vastaajista, mutta vastaavasti samansuuruinen osuus suhtautui ajatukseen varauksellisesti. (Huomisen ... 2004, 12.)

Edellisessä luvussa esiteltyyn valtakunnallisen vanhus- ja eläkeläisasioiden neuvottelukunnan perustamisen lisäksi vanhuspoliittinen tavoite- ja strategia-toimikunta ehdotti, että myös kunnallista päätöksentekoa varten ikääntyneille tulisi luoda pysyviä vaikuttamis-, tiedonvälitys- ja tiedonsaantijärjestelmiä. Kuntaliitto otti tehtäväkseen vanhusneuvostojen kokonaistilanteen selvittämisen. Ensimmäinen kartoittava selvitys tehtiin vuonna 1999. (Virnes 2000, 18.) Kuntaliitto on toiminut vanhusneuvostojen hyväksi myös vuoden 1999 jälkeen. Vuodesta 2002 lähtien on järjestetty Valtakunnallinen vanhusneuvostopäivä yhteistyössä järjestävän paikkakunnan vanhusneuvoston kanssa. Koulutuksellista osasta on viime vuosina vastannut Kuntakoulutus. Myös Vanhustyön keskusliitto on pyrkinyt edistämään vanhusneuvostojen tunnustamista. Se on esittänyt neuvostojen lakisääteistämistä ja Vanhustyö-lehdessä on kerrottu säännöllisesti neuvostojen hyvistä käytännöistä.

Suomessa neuvostojen perustamisen vauhdittui Yhdistyneiden kansakuntien ikäihmisten vuoden 1999 vanavedessä. Teemavuosi korosti ikääntyneiden arvostamista ja osallistumista. Voitto Helander (2001, 13; 2003) näkee tuolloin lanseeratun iskulauseen ”kaikenikäisten yhteiskunnasta” viittauksena ikäperusteisuuden vähenemiseen ja holhousajattelun väistymiseen. Ikääntyneiden tulisi saada vaikuttaa kokonaisvaltaisesti yhteiskunnan kehittymiseen eikä vain rajatusti omiin asioihinsa.

Myös YK:n toisen ikääntymistä käsitelleen maailmankonferenssin toimintaohjelmassa (Madridissa ... 2002), sen Euroopan alueen toimeenpanostrategi-

assa (Berliinissä ... 2002) ja valtioneuvoston tulevaisuuselonteossa Hyvä yhteiskunta kaikenikäisille (2004) korostetaan niin sanottua ikääntymisen valtavirtaistamista eli ikääntymisnäkökulman huomioimista kaikilla yhteiskunnallisen toiminnan ja päätöksenteon areenoilla. Berliinissä hyväksytyin ohjelman muita sitoumuksia ovat muun muassa ikääntyneiden sosiaalisen, taloudellisen ja poliittisen osallistumisen rohkaiseminen kaikilla elämänalueilla ja paikallisen kansalaistoiminnan kannustaminen. Tärkeä on myös maininta, jossa viitataan sukupolvien sisäiseen solidaarisuuteen eli siihen, että yhteiskunnan voimavarojen jaossa menestyvät iästä riippumatta yleensä ne ryhmät, jotka pystyvät parhaiten puolustamaan vaatimuksiaan.

Suomalaisten vanhusneuvostojen esikuvat ovat etenkin muissa Pohjoismaissa. Ruotsissa vanhusneuvostot ovat vapaaehtoisia kuten Suomessakin. Tanskassa ja Norjassa neuvostot lakisääteistettiin 1990-luvulla. Lakisääteisyys ei kuitenkaan tarkoita päätösvaltaa, vaan neuvostot ovat neuvoa-antavia. Vanhusneuvostojen kokoonpano ja jäsenvalinta vaihtelevat. Esimerkiksi Ruotsissa jäsenet ovat eläkeläisjärjestöjen jäseniä ja luottamushenkilöitä. Tanskassa kaikkien jäsenten tulee olla 60 vuotta täyttäneitä ja heidät valitaan suoralla henkilövaalilla. Äänestysprosentti on EU-vaaleja korkeampi (~52 %), mutta suurella osalla neuvostoja on vaikeuksia löytää uusia ehdokkaita. Tanskassa, Ruotsissa ja Norjassa toimii myös kansallinen vanhusneuvosto tai sitä vastaava elin sekä myös maakäräjien, maakuntien tai läänien neuvostoja. (Häkkinen 12.2.2002; 2004.) Muun muassa Tanskan kuntarakennemuutos (ks. Selin 2004) aiheuttaa muutoksia myös vanhusneuvostojen rakenteisiin.

Norjassa neuvostojen etuna ja haittana on pidetty jäsenten muita samanlaisia tai aiempia poliittisia rooleja. Yhtäältä ne edistävät neuvostojen verkostoitumista, mutta toisaalta ne voivat tehdä neuvostoista vanhentuneita tietoja omaavien poliitikkojen jäähdyttelyareenoita. Muita ongelmia ovat valmisteltavien asioiden tulo liian myöhään neuvoston käsiteltäviksi, epäselvyys vanhusneuvoston asemasta sekä byrokraattinen kieli. On myös kysytty, miksi eläkeläiset tarvitsevat erityisaseman, vaikka he voivat toimia myös kunnallispoliittikkoina ja vanhusten asiat tulisi ottaa huomioon kaikkien hallintokuntien työskentelyssä. (Häkkinen 12.2.2002; 2004.)

Tanskassa kunnan viranhaltijat ovat raportoineet vanhusneuvostojen tuoneen uusia näkökulmia ja mielekkyyttä omaan työhön. Problemaattista taas on ollut, etteivät eläkeläiset aina valmistaudu kokouksiin tai niiden keskustelut jumittuvat yksityiskohtiin. Keskustelua ovat herättäneet myös heikoimpien vanhusten edustuksen puuttuminen sekä kriittisten äänten esiin pääsy kuntaorganisaatioon linkittyneessä elimessä. Tanskassa vanhusneuvostot näyttävät vakiinnuttaneen asemansa parhaiten. Vanhusneuvostojen jäsenet ovat päässeet jäseniksi lakisääteisiin neuvoa-antaviin valitusneuvostoihin, joissa käsitellään kotipalvelun asiakkaiden tekemiä valituksia. Jäsenet ovat osallistuneet myös lakisääteisille hoitokotien valvontakäynneille. (Häkkinen 12.2.2002; 2004.)

Iso-Britanniassa toimii paikallisia seniorikansalaisten foorumeita (senior citizens' forums). Help the Aged -järjestön nettisivuilta löytyvän esittelyvihkon (Senior ... 2005; myös AGEToday 2005, 12) mukaan foorumien yksittäiset

toiminnot muistuttavat suomalaisten neuvostojen toimintoja, mutta niiden toimintakonteksti on Pohjoismaita kansalaisyhteiskunnallisempi. (myös Barnes 2005; Ginn & Arber 1999.)

Foorumeiden synnyn taustalla on ohjelmallisia julistuksia ikääntyneiden osallistumisen kasvattamisesta ja myös lainsäädäntöön kirjattuja vaatimuksia ikääntyneiden osallisuudesta palveluidensa kehittämisessä. Ne rahoittavat toimintansa jäsenmaksuilla, valtakunnallisten järjestön tuella ja erilaisilla kampanjoilla. Jotkut saavat avustusta myös kunnalta. Jäsenmäärät vaihtelevat, eikä foorumeilla ole yhteistä toimintasääntöä. Jäsenenä on ikääntyneiden omia järjestöjä, palveluyhdistyksiä ja kirkkoja, mutta foorumien toimihenkilöt ovat yleensä eläkeikäisiä. Mainitun esittelyviikoksen mukaan foorumien toiminta on ollut aktiivista. Ne ovat jalkautuneet vanhusten pariin, tehneet iäkkäille kyselyitä, julkaisseet tiedotuslehteä, pitäneet avoimia kokouksia, tehneet näkyvää mediatyötä ja kampanjoineet tärkeinä pitämiensä asioiden puolesta. Esittelyviikoksen mukaan foorumit ovat kyenneet vaikuttamaan muun muassa hoitokotien sijoittamiseen, julkiseen liikenteeseen ja asiakasmaksuihin.

Analyttisempien arvioiden (Barnes 2005; Ginn & Arber 1999, 162–164) mukaan foorumien tuloksellisuus vaihtelee. Viranhaltijoiden penseät asenteet on koettu ongelmallisiksi – vastaukset aloitteisiin ja kysymyksiin viiptyvät. Myös muodolliset yleisökokoukset ovat hankalia, sillä kaikilla eläkeläisillä ei ole rohkeutta esittää asiaansa mikrofoniin ison yleisön edessä.

Viime vuosina Iso-Britanniaan on perustettu myös vanhusneuvostoja (older people's council = OPC) Tanskan mallin mukaan. Brighton & Hoven vanhusneuvoston esite (ks. Lähteet: www-sivustot ...) kertoo, että sen jäsenistöön kuuluu yhdeksän vaaleilla valittua 60 vuotta täyttänyttä kaupunkilaista. Esitteen mukaan neuvosto saa tukea kaupunginvaltuustolta, mutta on itsenäinen. Neuvosto kokoontuu kerran kuukaudessa ja järjestää myös yleisölle avoimia tilaisuuksia. Se on jatkuvassa yhteydessä kaupungin elimiin ja muihin ikääntyneiden foorumeihin.

Myös muissa Euroopan maissa toimii erilaisia paikallisia ikäihmisten äänen esiintuomiseen pyrkiviä areenoita, foorumeita ja instansseja (ks. Walker & Neagale 1999). Niiden toimintoja ja roolia värittävät erilaiset yhteiskuntapolitiittiset ja paikallishallinnolliset ratkaisut. Vertailu vaatisi systemaattista empiiristä työtä, sillä Suomessa, muiden Pohjoismaiden tapaan, kuntien hoitamat tehtävät ovat muita Euroopan maita laajemmat (ks. Pihlajaniemi 2002, 419; 2006, 17, 35).

Suomessa ensimmäinen vanhusneuvosto-nimeä kantava elin perustettiin ruotsinkieliselle Pohjanmaalle vuonna 1996. Syksyn 2005 tietojen (Virnes 31.10.2005) mukaan Suomessa toimii 324 vanhusneuvostoa. Lukuun sisältynee kuitenkin myös ennen vuotta 1996 perustettuja eläkeläisjärjestöjen neuvottelukuntia. Heikki Harjulan (31.10.2005) mukaan vanhusneuvostot ovat kuntaorganisaation ”epävirallisia” toimijoita ja yhteistyöelimiä, joita ei voi rinnastaa kunnallisiin toimikuntiin. Vanhusneuvostot eivät voi tehdä hallintopäätöksiä, eikä niihin sovelleta toimielinten tasa-arvo- ja esteettömyyspykäliä. (em.) Suuri osa neuvostoista on kuitenkin kunnanhallituksen tai -valtuuston asettamia, jolloin neuvostojen eläkeläisjäsenet rinnastetaan luottamushenkilöihin ja he saavat

kokouspalkkiot ja kulukorvaukset. Viranhaltijat valitaan neuvostoon tehtäväänsä perusteella, eivätkä he siten ole luottamushenkilöitä. Valtuuston tai hallituksen asettamat vanhusneuvostot voitaneen kuitenkin rinnastaa toimikuntiin sillä perusteella, että tuolloin ne erotetaan paikallisista eläkeläisjärjestöjen neuvottelukunnista. Useimmat vanhusneuvostot toimivat sosiaalilautakunnan alaisuudessa ja niillä on pieni budjetti sen tulo- ja menoarviossa. Joissakin kunnissa toimii yhdistetty vammais- ja vanhusneuvosto (Virnes 5.9.2003).

Vanhusneuvostot, kuten myös vammaisneuvostot ja nuorisovaltuustot, voivat tehdä aloitteita, esityksiä ja antaa lausuntoja. Koska neuvostot eivät ole lakisääteisiä toimielimiä, on niiden toiminta- ja päätöksentekotavat harkittava kuntakohtaisesti (Harjula 31.10.2005). Kuntaliitokset ja seutuyhteistyön tiivistyminen yhdistänevät entistä enemmän myös eri kuntien neuvostoja. Kysymyksiä herättää myös erään kunnan www-sivuilta löytämäni vanhusneuvoston perustamista koskeva kielteinen valtuustopäätös: ”Kunta x:n ja kunta y:n kuntaparin edustajien (lautakuntien puheenjohtajat, kunnanhallitus, valtuuston puheenjohtajisto) työnohjausvalmennuksessa päädyttiin suosittelemaan kunnille käytäntöä, jonka mukaan kunnanhallitukset eivät nimittäisi neuvostoja hoitamaan paikallisten asukasryhmien ja järjestöjen keskinäistä yhteistoimintaa sekä edunvalvontaa kuntaan päin vaan asukasryhmät ja järjestöt järjestäisivät yhteistoimintaa itse.” Kertooko perustelu siitä, että hallitusten ja valtuustojen nimittämien neuvostojen perustaminen olisi jo tullut tiensä päähän?

Suomessa vanhusneuvostoja on perustettu etupäässä eläkeläisjärjestöjen tai valtuutettujen aloitteesta. Neuvostojen toimikausi on pääsääntöisesti hallitus- tai valtuustokauden mittainen eli kaksi tai neljä vuotta. Useimmissa neuvostoissa puheenjohtajana on eläkeläisjärjestön edustaja ja sihteerinä sosiaalitoimen viranhaltija. Etenkin keskisuurissa kaupungeissa puheenjohtajaksi on voitu valita myös luottamushenkilö. Kokoonpanot ja kokousten määrät vaihtelevat huomattavasti. Usein neuvostoon on nimetty edustajat paikkakunnilla toimivista puolueita lähellä olevista eläkeläisjärjestöistä, kunnan eri hallintokunnista, terveydenhuollon kuntayhtymästä ja kunnanhallituksesta. Myös kolmannen sektorin toimijat, eri lautakunnat ja paikkakunnan seurakunnat voivat olla edustettuina. (Virnes 5.9.2003.) Esimerkiksi Tampereella (Kaonpää 31.10.2005) eläkeläisneuvoston jäsenet on valittu puolueperusteisesti valtuuston voimasuhteiden mukaan. Tampereella kokoontuu kerran vuodessa myös eläkeläisvaltuusto, johon kutsutaan kaikki paikkakunnan eläkeläisyhdistykset ja jossa käsiteltävät asiat voidaan myös eläkeläisneuvostossa.

Eija Tolosen Kainuun ja Pohjois-Savon vanhusneuvostoja käsittelevän tutkimuksen (2003a) perusteella neuvostojen toiminta on käynnistynyt kunnissa eri tavoin. Haastattelututkimuksen mukaan pienemmissä kunnissa oli neuvostojen alkuvaiheessa painotettu virkistystapahtumien järjestämistä, kun taas suuremmilla paikkakunnilla oli paneuduttu etenkin kunnallisten sosiaali- ja terveyspalveluiden riittävyteen. Vanhusneuvostopäivillä kuulemieni esitelmien perusteella neuvostojen toimintojen ja aloitteiden kirjo on runsas.

3 MITEN TUTKIA VANHUSNEUVOSTOJA?

3.1 Tutkimustehtävät

Tutkin vanhusneuvostoja ilmiönä. Tutkimus nostaa esille kysymyksiä ikääntyneiden vaikuttamisen keinoista ja ikääntyneiden poliittisuuteen kohdistetuista odotuksista. Näihin keinoihin ja odotuksiin vaikuttaa väestön ikääntymiseen, myöhäismoderniin eläkeläisyyteen, kuntalaisosallistumisen ja -osallisuuden kehittymiseen sekä eri ikäryhmien ja erilaisten eläkeläisryhmien välisiin suhteisiin liittyviä kysymyksenasetteluja.

Olen kiinnostunut maaseutumaisten kuntien vanhusneuvostoista. Isojen kaupunkien ja kaupunkimaisten kuntien neuvostotoimintojen tarkastelu ei näin ollen ole tässä tutkimuksessa mahdollista. Suomalaisen maaseudun sisäinen erilaisuus tarjoaa kuitenkin mahdollisuuksia pohtia vanhusneuvostojen kontekstien vaihtelevuuden merkityksiä.

Tutkimukseni on etsinnällinen, teoreettisia ideoita kehittävä, kuvaileva ja jossain määrin myös selittävä. Määrittelen vanhusneuvostot instanssiksi³⁵, sillä niiden toiminta perustuu erilaisiin sovittuihin pelisääntöihin ja ne ovat osa kuntaorganisaatiota. En puhu organisaatioista, sillä tarkastelen vanhusneuvostoa ilmiönä, en hallintotieteellisestä näkökulmasta. Laajempi tutkimustehtäväni konkreettisempine kysymyksenasetteluineen on:

³⁵ Vanhusneuvosto ei ole myöskään esimerkiksi perheen tai koululaitoksen tapainen vakiintunut yhteiskunnallinen instituutio.

Millainen ikääntyvän yhteiskunnan ja ikääntyneiden kuntalaisosallisuuden *ilmiö* ja vaikuttamisen instanssi vanhusneuvosto on maaseutumaisella paikkakunnalla?

- Mikä on neuvoston ja sen kautta eläkeikäisten kuntakansalaisten suhde viranhaltijoihin, päättäjiin, kuntaorganisaatioon ja omaan paikallisympäristöönsä?
- Millainen merkitys vanhusneuvostolla on ikäryhmien välisten suhteiden, erojen ja samanlaisuuksien tuottajana? Mikä on toiminnan kohde: kaikki vanhat ihmiset, nuoremmat eläkeikäiset, varsinaisten vanhuspalvelujen käyttäjät vai kaikki ikäryhmät lapsista vanhuksiin? Määrittelevätkö vanhusneuvoston eläkeläisjäsenet itsensä vanhojen ihmisten kategoriaan?
- Millainen merkitys vanhusneuvostolla on eläkeikäisten keskinäisten suhteiden tuottajana? Yhdistääkö neuvosto eri järjestöjä, entä järjestöihin kuuluvia ja niihin kuulumattomia? Jääkö vanhusneuvosto nykyisten eläkeikäisten toimintakeinoksi, ja millaisiksi vaikuttamisen kanavat tulevaisuudessa muuttuvat?

Laajemman tutkimustehtävän ohella täsmensin tutkimusta ohjaavat teoreettiset tutkimuskysymykset eli pyrin tiivistämään tavoitteeni teoreettisesti mielekkäiksi. Tutkimuksen teoreettis-metodologisena lähestymistapana sovellan Robert K. Mertonin funktioanalyysiä. Sen avulla tulen paikantamaan vanhusneuvoston julkilausuttuja, piiloisia, myönteisiä ja häiriöllisiä funktioita. Funktion käsitteellä kykenen tarkastelemaan tutkimuskohdettani ikääntyvän yhteiskunnan ja kansalaisosallistumisen ilmiönä ja myös laajentamaan ymmärrystä vanhusneuvostojen tehtävistä, tavoitteista, piiloisista ja kielteisistäkin tarkoituksista. Funktioiden sisällä analysoin vanhusneuvostojen toimijoita Mertonin rooliteorian avulla. Paikkakunnan toimijoiden statuksia, rooleja ja niihin kohdistuvia odotuksia. Ilmiötä tarkastelemaan pyrkivä tutkimustehtäväni ja funktioanalyttinen viitekehyseni mahdollistavat seuraavia kysymyksenasetteluja:

Millaisia *funktioita* vanhusneuvostolla on maaseutumaisella paikkakunnalla?

- Millaisia julkilausuttuja ja piiloisia funktioita neuvostolla on?
- Mitkä ovat neuvoston myönteiset funktiot ja millaisia häiriöfunktioita ilmenee, kun neuvostoa tarkastellaan eri ryhmien (kuntaorganisaation edustajat, eri ikäryhmät, eri eläkeläisryhmät) näkökulmasta?
- Millaisia statuksia ja rooleja vanhusneuvostotoimijoilla on, ja millaisia odotuksia niihin kohdistuu?

Tehtäväni on siis jäljittää ja paikantaa vanhusneuvoston funktioita. Tutkimuksessani yhdistelen ja sovellan tapaustutkimuksen, etnografian ja funktioanalyysin periaatteita.

3.2 Tapaustutkimus ja kenttäsuhteet

Tutkimukseni on ennen kaikkea tapaustutkimus. Robert E. Staken (2000a, 435) mukaan tapaustutkimus on kuitenkin enemmän tutkimuskohdetta kuin metodologiaa koskeva valinta. Painotan tutkimani ilmiön kontekstia eli vanhusneuvostoja omilla paikkakunnillaan sekä tutkimusotteen kokonaisvaltaisuutta ja sen teoreettista orientaatiota (ks. Hammersley & Gomm 2000).³⁶

Tapaukseni on *maaseutumaisen kunnan – kunnanvaltuuston tai -hallituksen asettama – vanhusneuvosto*. Tapaustutkimuksessa tapaus ja tutkimusyksikkö eivät ole aina sama asia (Laitinen 1998, 33, 75–80; Yin 1994, 39–44). Määrittelen tapaukseni ilmiöksi, sillä vaikka tutkin tarkemmin kolmea vanhusneuvostoa, en pyri niiden systemaattiseen vertailuun (vertaileva tutkimus) enkä myöskään etsi niistä Yinin (1994, 36, 44–51) määrittelemää toisiinsa toistettavuutta (replikaatio). Erojen ja yhtäläisyyksien korostamisen sijaan kolmen vanhusneuvoston ulottuvuudet ja piirteet muodostavat yhden tapauksen. Kyse on siis yhden, kolme tutkimusyksikköä sisältävän, tapauksen tutkimuksesta. Tutkimuksen kokonaistuloksista kerron maaseutumaisen vanhusneuvoston näkökulmasta. Vertailuni teen pääasiassa maaseutumaisen kontekstin vaihtelua tarkastelema-
la³⁷.

Robert K. Yin (1994, 38–39) esittelee syitä yhden tapauksen valintaan. Tapaus voi olla esimerkiksi poikkeava tai paljastava. Tässä tutkimuksessa on kyse

³⁶ Tapaustutkimusta ei pidetä menetelmänä vaan pikemminkin tutkimusorientaationa, johon voi sisältyä rajatumpia lähestymistapoja ja jossa voidaan käyttää useita erilaisia tutkimusmenetelmiä ja niiden yhdistelmiä. Tapaustutkimus ei ole synonyymi laadulliselle tutkimukselle, vaikka sen sisällä käytettävät menetelmät ovatkin usein laadullisia ja Robert E. Stakea (1995) lukiessa tällainen mielikuva syntyy. Tapaustutkimus ei myöskään välttämättä edellytä pitkiä ja kalliita kenttäjaksoja eikä siten ole rinnastettavissa kokemalla oppimista painottavaan etnografiaan. Tapaustutkimus voi olla kartoittavaa, kuvailevaa, selittävää, arvioivaa tai näiden yhdistelmiä. (ks. Saarela-Kinnunen & Eskola 2001, 105–108, 159; Yin 1994, 3–14.)

Robert K. Yin (1994, 1–13) määrittelee tapaustutkimuksen strategiaksi, jota käytetään esimerkiksi esitettäessä monitasoisia kuinka- tai miksi-kysymyksiä (vrt. määrälliset kartoitukset), kun tutkitaan niin sanottuja luonnollisia tilanteita (vrt. koeasetelma) ja kun tutkimus suuntautuu nykyhetken tarkasteluun. Hanne Laitinen (1998, 19, 51) lisää, että tapaustutkimuksessa voidaan tarkastella myös menneisyyden ilmiöitä. Janet Ward Schofield (2000, 81–87) suuntaa katseen myös tulevaan ja toteaa, että ajassa muuttuvien ilmiöiden tarkastelussa on kysyttävä, mistä ilmiössä saattaa tai voisi olla kysymys.

³⁷ ”Tapauksen” määrittely on tärkeää tutkimuksen rajaamisen sekä luotettavuuden arvioinnin takia. Määrittelyn kautta tutkija kertoo lukijalle, mistä tutkimuksessa on kysymys ja millä tasolla tuloksia voidaan yleistää (esim. Laitinen 1998, 33–36, 54; Yin 1994, 21–25.) Tapaustutkimuksen ”tapaus” voi olla esimerkiksi yksilö, ryhmä, organisaatio, kehittämisohjelma tai tapahtumasarja. Sellaiseksi voidaan määritellä myös käsite tai toimintamuoto. Robert E. Stake (1995, 2; 2000a, 436; 2000b, 23–39) haluaa, hieman konstikkaasti, varata tapauksen käsitteen kuvaamaan ilmiötä, jolla on selvät rajat (vrt. prosessi). Ymmärrän Staken määrittelyn siten, että esimerkiksi minä tutkin nimenomaan vanhusneuvostoa ilmiönä, en esimerkiksi osallistumisen prosessia.

Kyse on myös Robert E. Staken (2000a, 438–439) määrittelemästä instrumentaalista tapaustutkimuksesta (instrumental interest), sillä pyrin kertomaan nimenomaan maaseutumaisen kunnan vanhusneuvostotoiminnasta yleensä enkä keskity pelkästään yhden tutkimusyksikön konkreettiseen tarkasteluun (intrinsic interest).

paljastavuudesta. Tutkin vanhusneuvostoja, jotka ikääntyvän yhteiskunnan ja kansalaisyhteiskunnan ilmiönä ja julkilausutusti ikääntyneiden vaikuttamismahdollisuuksien parantamiseen tähtäävänä instanssina ovat vielä vähäisesti tutkittuja.

Yhden tapauksen tutkimiseen päädyin myös käytännöllisistä syistä. Kerätyn ja tuotetun aineiston määrä kohtuullistui, eikä kaikille informanteilleni tarvinnut esittää täsmälleen samoja kysymyksiä, sillä vertailevia huomioita tein vasta tutkimusmateriaalin antamien vihjeiden perusteella (ks. Mason 1996, 41). Eräs vaikutin oli myös se, että halusin varjella tutkimukseen osallistuvien anonymiteettia, vaikka tutkimuspaikkakunnat ovatkin helposti tunnistettavissa eikä niitä voi salata tarkasti (ks. Yin 1994, 144). Valintaan vaikutti myös funktioanalyttinen viitekehyseni. Tarkoitukseni on tutkia neuvostojen funktioita eli tavoitteita ja tehtäviä, ei niiden yksityiskohtaisia muotoja.

Uutta ja vanhaa etnografiaa

Tapaustutkimuksen ohella työni orientoituu etnografiaan, mutta syvästä arkielämän kuvauksesta tai arjessa läsnäolosta siinä ei ole kyse. Etnografisuus on kiintoisa lähestymistapa, sillä se antaa tutkijalle suuntaviittoja, muttei poissulje mitään tiukasti. Voin kehittää tähän tutkimukseen soveltuvaa analyysitapaa.

Aikaisemmin etnografia ymmärrettiin sosiaalisten ympäristöjen systemaattiseksi havainnoinniksi ja pikkutarkaksi kuvailuksi. Naturalistisen etnografian perinteessä mentiin lähelle tutkittavan kulttuurin (tutkimuskohteen) jäseniä. Heiltä kyseltiin, heitä katseltiin ja heitä kuunneltiin. Näin ajateltiin saatavan selville, miten asiat tutkittavassa kohteessa ”oikeastikin” ovat ja mitä siellä tapahtuu. (Gubrium & Holstein 1994, 352; Hammersley & Atkinson 1996, 3–10; Silverman 2003, 72–73.)

Niin sanottu uusi etnografia katsoo, että kullakin tutkittavan kulttuurin jäsenellä voi olla oma näkökulmansa ja kertomuksensa kentästä. Jäsenet pikemminkin uusintavat ja uudistavat kuin heijastavat tai selostavat kulttuuriaan. Myös tutkija tuottaa tutkimaansa kohdetta omilla tulkinnoillaan ja omasta sosiohistoriallisesta lähtökohdastaan. (Gubrium & Holstein 1994, 352; ks. myös Marvasti 2004, 40.) Barbara Tedlock (2000, 464–465) kirjoittaa, että on siirrytty osallistuvasta havainnoinnista (participant observation) osallistumisen havainnointiin (observation of participation). Pääasia ei ole enää kohteen täydellinen kuvailu ja ymmärtäminen, vaan tutkimuksen painopiste on siirtynyt myös tutkijan ja tutkittavan yhdessä tuottaman havainnointikentän punnitsemiseen.

Johanna Hurtigin (2003, 52) tavoin ajattelen, että oma etnografiani asettuu erilaisten jakojen väliin. Korostan tutkijan katsetta, tutkijan havaitsemia funktioita ja niiden kautta muotoutuvaa käsitystä tarkastelemastani ilmiöstä. En ole emic-perinteeseen (ks. esim. Marvasti 2004, 118) eli tutkittavien omien syvääänien ja vaihtelevien näkökulmien esittämiseen suuntautuva etnografi. Tarkasteluni etäännyttää osallistujien oman merkityksenannon tutkijan näkökulmasta. Tiukasti sosiaaliseen konstruktionismiin sitoutuneita etnografeja (esim. Jokinen 1999, 38) kiertäen esitän tutkimusotteen, jolla paikannan informanttien puheiden ja toimintojen takaa myös tutkimustilanteista riippumatonta vanhusneu-

vostoa teoreettisten apuvälineiden avulla. Tutkimuksen lopputulos on kuitenkin sosiaalinen konstruktio. En väitä, että tuotettu kuva neuvostoista olisi ainut, oikea ja vapaa tutkimuksen aikana tehtyjen valintojen vaikutuksista.

Etnografinen kenttätyö

Etnografian ymmärrän kenttäsuhteena ja kontekstuaalisuutena. Amir B. Marvastian (2004, 36) mukaan etnografisen tutkimuksen eräs ehto on, että tutkija ottaa huomioon ne suhdeverkot, joissa tutkimukseen osallistuvien toiminnot ja selonteot havainnoidaan. Ilmiö tapahtuu sosiokulttuurisessa paikalliskontekstissaan.

Tutkimuskenttä ei ole vain aikaan ja paikkaan rajattu yksikkö, vaan se muotoutuu myös tutkimuksen kuluessa. Kenttä muotoutuu tutkimukseen osallistuvien vuorovaikutuksessa ja tutkijan tietojen ja toimien kokonaisuudessa. (esim. Atkinson 1992, 5–9, Törrösen 2000, 146 mukaan.) Valintoihini ja toimintaani vaikuttivat aikaisemmat tietoni, käsitykseni ja kokemukseni. Empiirisen aineistoni keräsin kolmesta vanhusneuvostosta. Kuitenkin esimerkiksi erilaisilla vanhustyöhön ja -tutkimukseen liittyvillä areenoilla, joille minulla oli mahdollisuus työni lomassa osallistua, oli vaikutusta ajatteluuni.

Ymmärrän etnografian myös laadullisten aineistojen vuorovaikutuksena. Aineistoni koostuu useasta osasta ja noudattaa triangulaation (ks. Denzin 1989) periaatteita. Havainnointi auttoi minua haastattelujen selontekojen ymmärtämisessä ja päinvastoin. Dokumenttiaineistot toivat lisäymmärrystä. Tarkastelen aineistoja ja esimerkiksi yksittäisiä haastatteluja osana laajempaa kokonaisuutta. Katson, että osallistuva havainnointi ja tutkittavan ilmiön ihmisten elämään osallistuminen kuuluvat jossain määrin kaikkeen laadulliseen tutkimukseen ja että etnografia voi toteutua monella tasolla (myös Hammersley & Atkinson 1996, 1–2; Laitinen 1998, 40; Silverman 2003, 45).

Yhteydenpidon vanhusneuvostoihin aloitin jo syksyllä 2001. Soitin kaikkiin Keski-Suomen kuntiin ja tiedustelin, onko niihin perustettu vanhusneuvosto. Kysyin myös toimihenkilöiden yhteystietoja ja soitin lähes kaikille sihteereille ja puheenjohtajille. Syksyllä 2001 vanhusneuvosto-nimeä kantava yhteistyöelin oli perustettu yhteentoista keskisuomalaiseen kuntaan.

Puhelinkeskusteluissa tiedustelin paitsi vanhusneuvostotoiminnan vaiheista, myös halukkuudesta osallistua tutkimukseeni. Tutkimukseeni suhtauduttiin myönteisesti. En pyrkinyt korostamaan sen käytännön hyötyjä, sillä kentälle pääsyn neuvotteluvaiheessa en ollut vielä varma työni toteutumismahdollisuuksista. Jäsenet kertoivat itse, että tuloksista lienee hyötyä neuvostojen toiminnan arvioinnissa.

Joulukuussa 2001 valitsin tarkempaan tutkimukseen kolmen kunnan vanhusneuvostot. Halusin tutkia nimenomaan niitä vanhusneuvostoja, jotka ovat kunnanvaltuuston tai -hallituksen asettamia ja perustettu vuoden 1996 jälkeen. Kuntia valitessani tavoitteenani oli saada mukaan monenlaisia tutkimusympäristöjä. Vanhusneuvostojen konkreettista toimintaa en vielä tuolloin tuntenut.

Tutkimuspaikkakuntien valinta oli hyvin käytännöllinen, sillä matkakulujen kohtuullistamisen takia halusin mukaan keskisuomalaisia neuvostoja. Li-

säksi arvelin olevan helpompaa tutustua pienten kuin suurten kuntien elämänpäiiriin ja palvelurakenteeseen. Otaksuin, että erilaisia toimijoita on vähemmän. Valintaan vaikutti myös oma taustani. Vaikka matkojen järjestelyissä oli omat hankaluutensa, oli tutunoloista olla tekemisissä nimenomaan maaseudun ihmisten kanssa. Pohjoisimpaan tutkimuskuntaan matkustaessani sain välillä käyttää mielikuvitusta, mutta toisaalta maalla kasvaneena olin tottunut liikkumisen vaikeuteen. Lisäksi on todettava, että suomalaista maaseutua ikääntyvän ihmisen elin- ja toimintaympäristönä on sosiaaligerontologisesta näkökulmasta tutkittu vielä verrattain vähän (ks. kuitenkin esim. Jyrkämä 1995; Lehtola 2001; Outila & Koskinen & Piekkari 2002; Vakimo 2001).

Ensimmäiset vierailut vanhusneuvostojen kokouksiin tein alkuvuodesta 2002. Ennen niitä olin yhteydessä sihteereihin ja/tai puheenjohtajiin puhelimitse. Kokouksissa kerroin, että tutkin vanhusneuvostojen asemaa, merkitystä, tehtäviä ja toimintaa. Pyysin saada olla mukana kokouksissa ja sanoin, että haastattelen jäseniä myöhemmin. Tämän tarkemmin en tutkimuksesta voinut kertoa, sillä tutkimustehtävä ja teoreettinen viitekehys tarkentuivat vasta myöhemmin. En kysellyt kaikilta jäseniltä suostumusta erikseen, sillä uskoin, että nämä ihmiset olisivat sanoneet mahdolliset vastalauseensa ääneen. Missään vaiheessa en pyytänyt tai saanut kirjallista tutkimuslupaa. Luotin siihen, että sihteerit olisivat minulle sen tarpeesta ilmoittaneet.

Tutkijana, nuorena noviisina ja maalaisena

Havainnoinnista ja etnografiasta kirjoittavien mukaan (esim. Hammersley & Atkinson 1996, 114–117) kenttätöntekijän tulisi olla tutkittaviaan lähellä, mutta silti tarpeeksi kaukana. Kotona olemisen tunnetta ei saisi kehittyä, sillä silloin tapahtumien analyttisen hahmottamisen mahdollisuudet kapenevat. Isabelle Baszander ja Nicholas Dodier (1997, 10) kirjoittavat, että etnografinen tutkimusasetelma on risteymä, jossa kenttätöntekijä on sekä aineiston kerääjä että ihminen, joka joutuu mukaan kentän aktiviteetteihin. Vaikka olin mukana vanhusneuvostojen kokouksissa, en ollut vanhusneuvoston jäsen. Kaikki tiesivät, että läsnäoloni oli väliaikaista.

Lainaan jälleen Johanna Hurtigia (2003, 54): ”Haluan välttää oman osuuteni pikkutarkkaa erittelyä. Katson sen äärimmilleen vietyä voivan johtaa siihen, että tutkimuksen keskiöön asettuu ilmiön sijaan tutkijan persoona ja toiminta.” Tiedostan kuitenkin olleeni mukana tutkimuskenttäni tapahtumissa. Tuon esille omia interventioitani ja kentällä olemisen tuntemuksia. On tärkeää ymmärtää omaa vaikutustaan ja päättelykyvyn rajoja, mutta hyperrefleksiivisyyttä ja jatkuvaa oman roolin pohdintaa haluan välttää (ks. myös Hammersley & Atkinson 1996, 17). Omaa tutkijan rooliani, ristiriitoja ja epävarmuuden hetkiä ruodin enemmän päätulosten ulkopuolella.

Kentälläni toimin paitsi nuorempana henkilönä, myös noviisi-tutkijana. Eläkeläiset olivat minua 33–52 vuotta vanhempia ja päättäjät ja lähes kaikki viranhaltijatkin vähintään kymmenisen vuotta varttuneempia. Ikäni (sekä kronologinen että tutkijan) vaikutti, mutta mielestäni enemmän myönteisesti kuin

kielteisesti. Luulen, ettei minuun suhtauduttu niin virallisesti kuin olisi voitu suhtautua esimerkiksi vanhempaan, pukuun sonnustautuneeseen professoriin.

Sukupuolellakin lienee merkitystä. Kahdella tutkimuspaikkakunnalla minua ei koskaan kutsuttu tutkijaksi vaan opiskelijaksi, tytöksi tai Jyväskylän tytöksi, mistä olen vain iloinen. Mitään vähättelyä en kokenut vaan tunsin, että minuun työttelystä huolimatta suhtauduttiin aivan riittävän ammattilaisena. Ikäni ja opiskelija-asemani myös lähensivät. Usein haastateltavat kertoivat nauhurin sulkemisen jälkeen omista väitöstutkimusta tekevästä lapsistaan tai kyseivät aikatauluani ja tutkimuksen rahoitusta.

Kun ensimmäisen kerran soitin vanhusneuvostojen eläkeläispuheenjohtajille, teitittelin. Ensitapaamisen jälkeen kuitenkin sinuttelin, sillä se tuntui luontevalta. En usko, että kukaan loukkaantui, sillä jäsenet ja sihteerit sinuttelivat toisiaan eikä kukaan teititellyt minua. Haastattelussa en tohtinut sinutella kirkkoherraa hänen asemansa takia. Mikäli olisin haastatellut kunnanjohtajia, olisin teititellyt myös heitä.

Kaikki tutkimuskuntani sijaitsevat maaseudulla tai ovat niin sanottua maaseutumaisista aluetta. Toinen syvemmillä maaseudulla sijaitsevista paikkakunnista muistuttaa synnyinkuntaani Kainuussa. Se on tosin vielä pienempi ja palveluköyhempi. Pitkät välimatkat tai pienen kylän erilaiset sosiaaliset ongelmat ovat minulle tuttuja asioita – ehkä myös itsestänselvyyksiä, joihin en haastatteluissa osannut tai hienotunteisuuttani rohjennut tarpeeksi pureutua.

3.3 Etnografiset selonteot välitettynä tietona

Etnografinen selonteko voi viitata etnografisen kirjoittamisen genreen (ks. Tedlock 2000) eli tapaan, miten etnografit kirjoittavat itsensä mukaan raporttiin. Itselleni käsite on aineistoon suhtautumistapa. Metodikirjasessaan 'Analyzing field reality' Jaber F. Gubrium (1988, 23–38) erittelee kolmea etnografista orientoitumistapaa. Kyse on jo edellä kuvailtujen vanhan ja uuden etnografian välistä eroista.

Rakenteellinen (structural) lähestymistapa katsoo, että osallistujilla on olemassa alkuperäinen, aikaan ja paikkaan sidottu tapa toimia, nähdä ja selostaa asioita. Etnografi kuvailee tätä tapaa ja sen kautta tutkimaansa ilmiötä eli paikantaa osallistujien toimintarakenteen (todellisuus heijastuu). Artikulointia korostava (articulative) etnografia taas viittaa konstruktionistisempaan suuntaukseen. Tarkastelun kohde on osallistujien tulkinnoissa, jatkuvasti uusintuvissa ja tuotetuissa selonteoissa (todellisuus konstruoidaan). Käytännöllinen (practical) lähestymistapa on edellisten kompromissi. Tutkija tarkastelee sitä, miten osallistujat käyttävät toimintarakennetta resurssinaan. Lähestymistapa sisältää ajatuksen organisaatiovälittyneisyydestä (organizational embeddedness). (Gubrium 1988, 23–38.)

Mainittu käsite (ethnographic account) viittaa lähinnä toiseen orientaatioon, mutta oma tutkimustapani on lähempänä rakenteellista kuin artikulaatiivis-

ta etnografiaa. Kutsun tutkittavien selontekoja etnografisiksi, sillä haluan korostaa niiden paikalliseen ja maaseutumaiseen kontekstiin kiinnittyneisyyttä. Paikallinen toimintaympäristö ja vanhusneuvosto erilaisine asemineen ja niiden välisine suhteineen vaikuttavat osallistujien selontekoihin, mutta rakennetta käytetään puheiden ja toimintojen resurssina. Toisin sanoen *eri toimijat välittävät vanhusneuvostojen todellisuutta* minulle, päätelmiä tekeväälle ja niistä kirjoittavalle *tutkijalle*, erilaisin ja myös ristiriitaisin tavoin.

Osallistujien selonteot eivät ole pelkästään aineistossa paikantuvia konstruktioita (todellisuuden tuottamista), vaan ne viittaavat ja vihjaavat myös ulkopuolelleen. Analyysini painopiste ei ole osallistujien puheessa ja toiminnoissa konstruoituissa tulkinnoissa tai neuvoteltavissa merkityksissä. Jatkumolla heijastua – välittyä – konstruoitua sijoitan tutkimukseni keskimmäiseen vaihtoehtoon.

Selonteot voivat olla niin puhe- kuin toimintaepisodejakin. Ne ovat todistusaineistoa tutkimani ilmiön olemassaolosta. Aineistoon suhtautumistani kutsun maltilliseen realismiin³⁸ suuntautuvaksi ja se lähenee myös ontologisen konstruktionismin ajatuksia³⁹. En näe erilaisia lähestymistapoja nollasummapeilinä, vaan tutkimuskohtaisina painotuseroina. Liityn niiden kirjoittajien näkemysmyksiin (esim. Delanty 1997), jotka pyrkivät hakemaan välittäviä näkökulmia realismiin ja konstruktionismin suhteeseen.

Tutkimuskohdettani konkretisoidakseni kerron ennen aineiston kuvailua lyhyesti tutkimuspaikkakunnistani ja niiden vanhusneuvostoista. Hyödynnän esittelyssä myös omaa tutkimusaineistoani viittaamalla havaintoihini ja haastatteluihini.

³⁸ Maltillisen realismin tyyppisissä puheenvuoroissa kaivataan kurkistelua aineiston taakse. Aineistoon ei suhtauduta konstruktionismin tapaan todellisuuden tuottamisena vaan kysytään, millainen todellisuus sen on tuottanut ja miten kyselylomake tai muu tutkimusväline voidaan kehittää todellisuuden paremmaksi tavoittelijaksi. Aineisto ei siis ole tutkimusprosessin ulkopuolisen todellisuuden peilikuva (positivisismi), mutta sitä ei kohdella myöskään yhtenä tutkimustilanteessa tuotettuna todellisuutena (radikaali konstruktionismi). (Töttö 2004.)

³⁹ "Ontologisen konstruktionismin mukaan yksittäisten puhetilanteiden tai tekstien rajat voidaan ylittää suhteuttamalla aineistosta konstruoituvat merkitykset esimerkiksi laajempiin yhteiskunnallisiin rakenteisiin, ihmismieleen, kokemuksiin tai ruumiillisuuteen." Yksittäisissä tilanteissa tuotetut merkitykset eivät siten voi olla koskaan ainutkertaisia, vaan aina sidoksissa puheiden ja tekstien ulkopuoliseen maailmaan." (Juhila 1999, 163–165.)

3.4 Tutkimuspaikkakunnat vanhusneuvostoineen

Paikkakunta A⁴⁰

Paikkakunta A on muuttovoittoinen ja vilkkaan pendelöinnin kunta. Sinne ha-
keutuvat ne, jotka haluavat yhdistää urbaanin elämäntyylin ja maaseudun sees-
teisyyden. Kaupunginläheinen maaseutu ei ole elinkeinon vaan asumisen tila
(ks. Kainulainen ym. 2001, 97; Lehtola 2001, 29). Väestö on nuorta ja yhteensä
asukkaita on alle 10 000. Näin paikkakunnasta kertoi eräs haastattelemani vi-
ranhaltija:

”Hyvin ominaista on tää muuttoliike. Että oon joskus sanonut [tästä] kunnasta, että
tää kunta on kuin cocktailparty. Että täällä tullaan ja mennään eestakasin. Täällä on
toki alkuperäisväestöä, mutta sitä on varmaan alle kolmasosa väestöstä. Ja se näkyy
näissä palveluissa sillä tavalla, että ne, jotka muuttaa tänne on usein lapsiperheitä.
Jollonka ne palvelutarpeet suuntautuu tietyllä tavalla. [...] Mutta [tämä paikkakunta]
on virkee paikka. Että täällä voi asua maalla kaupungissa.” [haastattelut, syksy 2003]

Useat informanttini mielsivät paikkakunnan erityispiirteiksi juurettomuuden
sekä perinteisen kotiseutuhengen puutteen. Ihmisten tuleminen, meneminen ja
myös jonkinasteinen sitoutumattomuus kunnalliseen päätöksentekoon herätti-
vät kysymyksiä kunnallisdemokratian ja myös vanhusneuvostotyyppisen vai-
kuttamisen tulevaisuudesta.

Kunnan taloudellinen asema oli kenttäjaksoni aikana muita tutkimuskun-
tia parempi. Elinkeinorakenne painottuu palveluihin ja teollisuuteen, ja väestö
on muiden tutkimuskuntieni väestöä koulutetumpaa. Ihmisten arkeen vaikut-
taa kaupungin läheisyys: monen työpaikka ja erikoispalvelut löytyvät maakun-
takeskuksesta.

Kunta on investoinut viime vuosina voimakkaasti koulujen rakentamiseen
ja päivähoitopalveluihin. Kehittäjäkunnan strategisissa linjauksissa sen yhdeksi
menestyksen lähteeksi on kirjattu ”nuorekas ja osaava väestö”. Ryhmähaastat-
telun ja muidenkin havaintojeni ja haastattelujeni perusteella voi väittää, että
osittain eläkeläiset ja vanhukset kokevat olevansa paikkakunnalla ryhmä, jonka
hyvinvointiin satsaaminen niin materiaalisesti kuin ideologisesti on jäänyt taka-
alalle lapsiperheiden lisääntyessä.

Tulevaisuutta ei voi kukaan ennustaa tarkasti, mutta tutkimuksen kulues-
sa visiot paikkakunnan ikääntymisen tahdista näyttäytyivät ristiriitaisina. Eräät
uskoivat eläkeikäisten ja paljon apua tarvitsevien vanhusten määrän lisäänty-
vän runsaasti. Tätä mieltä olivat etenkin vanhustyössä toimivat sekä eläkeläiset
itse. Kunnan johtoryhmään kuuluvat ja haastattelemani päättäjät taas uskoivat,
että trendi, jonka mukaan ihmiset käyvät paikkakunnalla kasvattamassa lapset
aikuisiksi ja lähtevät sitten muualle, voimistuu.

⁴⁰ Kuntiin liittyviä tilasto- ja muita tietoja kokoon yksityiskohtaisemmin yhteen liittees-
sä yksi.

Ominaista kunnan vanhusten asumispalveluille on, että ne ostetaan kokonaisuudessaan yksityisiltä palveluntuottajilta. Paikkakunnalla on kuntayhtymän ylläpitämä terveyskeskus pitkäaikaishoidon osastoineen.

Paikkakunta B

Toinen tutkimuspaikkakuntani sijaitsee ydinmaaseudulla, ja se on yli 10 000 asukkaan seutukuntakeskus. Tämän alueen kuntia luonnehtii muuttotappioisuus ja 65 vuotta täyttäneiden suuri määrä (ks. esim. Kainulainen & Rintala 2003, 28). Toisesta syvemmällä maaseudulla sijaitsevasta kunnasta eli tutkimuspaikkakunnasta C se eroaa siten, ettei alkutuotanto näytele elinkeinorakenteessa yhtä suurta osaa ja esimerkiksi kaupan palvelut ovat monipuolisemmat. Myös kulttuurielämä on vilkkaampaa.

Kunnan vanhustenhuollon keskuksena toimii 1990-luvun alussa rakennettu vanhainkoti-päiväkeskus. Myös Vanhaintukisäätiö on merkittävä asumispalvelujen tarjoaja. Terveystuhoito järjestetään kuntayhtymässä. Kunnan laajuus ja pitkät välimatkat estävät vanhusten asumista sivukylillä.

Paikkakunnalla oli ollut runsaasti valtion työpaikkoja, mutta viime vuosiina niitä oli menetetty. Kehityksestä käytiin kiivasta keskustelua paikallislehden sivuilla. Lasten vähetessä resursseja on siirretty vanhustyöhön: päivähoidon supistukset mahdollistivat osaltaan muun muassa kotipalvelun yöhoidon aloittamisen. Sopeuttamisesta (ks. Luoma ym. 2003) huolimatta suurin viranhaltija-haastatteluissa esitetty huoli oli hoivaavien ja hoitavien käsien puute tulevaisuudessa. Automaattinen resurssien siirto lapsilta vanhuksille nähtiin myös uhkana, sillä se voi estää näkemästä avohuollon lapsi- ja perhetyön erityispalvelutarpeita ja johtaa toisenlaisiin ongelmiin tulevaisuudessa.

Pinta-alaltaan laaja paikkakunta koostuu keskustaajamasta, kylistä sekä kahdesta pienemmästä taajamasta, joissa toisessa on vielä kaupungin toinen lukiokin, tosin toistuvasti lakkautusuhan alla oleva. Lukiokysymyksen seuraaminen oli kiinnostavaa, sillä se ei liittynyt vain kunnan taloustilanteeseen ja eri ikäryhmien osuuksien muutoksiin vaan oli kiintoisa myös paikallissukupolvien näkökulmasta. Maineikas lukio on kouluttanut maailmalle useita ikäpolvia ja tutkimusjaksoni aikana valtakunnan tasollakin julkisuutta niittäneet henkilöt nousivat puolustamaan entistä opinahjoaan. Luopuminen oli vaikeaa, vaikka jo edellä mainitsemastani sopeuttamisestakin vallitsi kunnassa yhteisymmärrys. Seuraavassa annan erään päättäjän kertoa tilanteesta:

”Me ollaan pystytty resursseja siirtämään puolelta toiselle. Että kun esimerkiksi lasten määrä vähenee, niin sieltä niitä resursseja siirtyy vanhusten puolelle, koska vanhusten määrä kasvaa. [...] Siellä [sivutaajamassa] [...] väkiluku on vähentynyt ja valtion työpaikat on menetetty. Mutta heille on hirveen tärkeää, että sielläkin on lukio. Ja siellä on kaksinkertaiset hinnat, oppilashinnat. Ja vaikka kuinka voitaisiin perustella että yhdistettäs ne lukiot sen takia, että vanhuspuolella tarvitaan resursseja huomattavasti tulevina vuosina. Että painopistettä on tarkasteltava. [...] Niin ei sitä haluta. Mutta en mä tiedä voiko sitä sanoa kuiluksi. Kyllä ne ihmiset ymmärtää sen asian tietyllä tavalla. Mutta ei ne voi hyväksyä sitä, että ne menettäis.”
[haastattelut, syyskuu 2003]

Paikkakunta C

Kolmas tutkimuspaikkakuntani sijaitsee noin 120 km:n päässä maakuntakeskuksesta. Se on reilusti alle 2000 asukkaan pinta-alaltaan laaja pitäjä ja tyypillistä harvaan asuttua maaseutua (ks. Kainulainen & Rintala 2003, 28). Lapsia syntyy vuosittain enää vain kymmenkunta. Sosiokulttuurisena, myös eläkeläisväestöä jakavana erityispiirteenä voi mainita lestadiolaisuuden. Kunnasta välittyi perinteinen kotiseutuhenkisyys: erilaiset kuntajuhlat vetivät väkeä ja muiden pienten kuntien kanssa käydyt kilpakampanjat kiinnostivat.

Paikkakunnan peruspalvelut ovat niukentuneet 1990-luvulta alkaen. Eläkeläisten ryhmähaastattelussa erääksi ironiseksi huolenaiheeksi määriteltiin seteleitä jakavan seinän (siis pankkiautomaatin) menettäminen. Työttömyysasteella ja sairastavuusindeksillä mitaten paikkakunta on Keski-Suomen huonovoimtisimpia, ja tulonsiirtojen osuus väestön toimeentulosta on merkittävä. Viranhaltijahaastatteluihin kerrottiin, että 1990-luvun alun laman seurauksena paikkakunnalta hävisi useita pieniä ja keskisuuria yrityksiä ja samalla lukuisia työpaikkoja. Seuraavassa yksi haastatteleistani viranhaltijoista kertoo pitäjän lähimenneisyydestä:

”Meillä nämä asukasennusteet on onnettoman heikot. Ja sitten tämä työllisyystilanne. Täältä nuoret joutuu lähtemään. Ja se tulee varmaan tämmöseen eläkeläisväestöön painottumaan, ikäihmisiin. Jos ei jotakin saada. Ja sitten tämä lestadiolaisuuden luoma malli, että se porukka varmasti vähenee ja se syntyvyys vähenee. Kun parikymmentä vuotta sitten oli neljäkymmenen pinnassa se syntyväisyys ja nyt se on siinä kymmenen kahta puolin. [...] Se aktiivinen väestö on sen yheksänkymmentäluvun alun pankkikriisin jälkeen lähtenyt. Ja se toi meille niitä ongelmia tullessaan. Kun silloin oli kakssataa työpaikkaa, sanotaan että teollisia työpaikkoja. Ja niitä jäi joku viisikymmentä. Ja silloin rakennettiin paljon noita vuokratotaloja, joista meillä on nyt hirveä ongelma. [...] Että tämmösiä ongelmia on.” [haastattelut, syksy 2003]

Kunnassa vallitseva mieliala vaikutti osin apealta, mutta esimerkiksi eläkeläisten liikunnallista ja kulttuurista toimeliaisuutta ihasteltiin. Paikkakunnalle jäivät ne, jotka arvostavat luonnon rauhaa ja sen tarjoamia harrastusmahdollisuuksia ja jotka tyytyvät niukkoihin kaupallisiin palveluihin. Useiden muiden samantyyppisten kuntien tavoin on tämäkin kunta pyrkinyt luomaan uusia (mies)työpaikkoja tarjoamalla ja kunnostamalla metsä- ja elektroniikka-alan yrityksille toimitiloja.

Kunnallisten palveluiden katsottiin toimivan niukoista resursseista huolimatta kohtuullisesti. Paikkakunnalla on tehty aktiivista seudullista yhteistyötä sosiaalitoimessa sekä terveydenhuollon kuntayhtymässä, mutta esimerkiksi hanke, jonka tavoitteena oli jopa yhdistää kolmen kunnan sosiaalitoimet, ei johanut tutkimusjakson aikana monien toivomaan tulokseen.

Kunnan alueella toimi yksityinen palvelutalo ilman yövalvontaa ja terveyskeskuksen pitkäaikaishoidon osasto. Osaston toimintaa ja koko kunnan perusterveydenhuoltoa häiritsi lääkäripula. Tutkimusjakson aikana kunnassa etsittiin rahoitusta sosiaalitoimen alaiselle palveluasuntohankkeelle. Haastattelujen aikoihin kunnassa alettiin keskustella myös seurakuntien yhdistymisestä

ja varsinkin mahdolliseen oman kirkkoherran menettämiseen asennoiduttiin murheellisin mielin.

Paikkakuntien vanhusneuvostot: kokoonpano ja toiminta⁴¹

Neuvostolla A on tutkimukseen valitsemistani yksiköistä pisin historia takanaan. Se on perustettu vuonna 1999. Viisijäsenisellä neuvostolla on toimintasääntö. Se teki vuosittain toimintasuunnitelman, mutta ei vuosikertomusta. Sihteerinä toimii sosiaalitoimen edustaja, mutta varsinaisiin jäseniin ei kuulunut kunnan viranhaltijoita eikä päättäjiä. Sen sijaan neuvosto kutsui kunnan päättäjiä ja viranhaltijoita kokouksiinsa. Neuvostossa olivat edustettuina kaikki paikkakunnalla toimivat eläkeläisjärjestöjen paikallisyhdistykset. Neuvoston oli asettanut kunnanhallitus ja sen toimikausi oli valtuustokauden mittainen. Tutkimusjaksoni aikana neuvoston kaikki eläkeläisjäsenet varajäsenineen ja myös sihteeri olivat naisia. Jäsenistöön kuului sekä 1920-luvun puolivälissä että 1940-luvun alussa syntyneitä.

Ryhmähaastattelun perusteella aloite neuvoston perustamiseen oli lähtenyt pitkäaikaiselta neuvoston puheenjohtajalta, joka oman järjestönsä piiritilaisuudessa oli kuullut neuvostotoiminnasta. Neuvoston asettamista edelsi eläkeläisjärjestöjen neuvottelukunnan perustaminen. Sen tekemä aloite eteni kunnanhallituksen jäsenen kautta, ja kunnassa neuvoston perustamisen valmistelu annettiin sosiaalilautakunnalle ja sosiaalijohtajalle. Toimintaan (kokouspalkkiot ja -kahvitukset, kirjallisuuden hankkiminen, vanhustenviikon juhla) oli tutkimusjakson aikaisina vuosina varattu noin 2500 euroa sosiaalilautakunnan budjetin yhteyteen. Lisäksi sosiaalitoimi korvasi jäsenten matkakuluja alan semi-naareihin.

Tutkimusjaksoni aikana neuvosto kokoontui viisi kertaa vuodessa ja järjesti muun muassa paneelikeskustelun vanhustenhuollon kysymyksistä sekä ikäihmisten juhlia. Neuvosto vieraili toisen neuvoston luona, ja sen luona kävi muiden neuvostojen jäseniä. Sen aloitteesta vanhustenhuollon ammatillinen suunnitteluryhmä teki kuntaan ikäihmisten palveluoppaan. Neuvosto keskusteli kokouksissaan erityisesti vanhusten asumispalveluiden tulevaisuudesta. Eläkeläisjäsen osallistui kunnan mielenterveystyötä pohtivan työryhmän toimintaan.

Neuvosto B oli asetettu kaupunginhallituksen päätöksellä kahden vuoden toimikausiksi. Jäseniä oli yhteensä kymmenen. Informanttien mukaan aloite perustamisesta oli tehty jo vuonna 1999, mutta valtuuston ja kaupunginjohtajan vaihtuminen venytti varsinaista perustamista vuoteen 2001. Aloitteen oli tehnyt valtuutettu, joka toimi tutkimusjaksoni aikana virkansa puolesta neuvoston sihteerinä. Neuvostolla oli oma toimintasääntö ja oma budjetti sosiaalilautakunnan vastuualueella. Budjetti sisälsi määrärahan kokouspalkkioihin, kahvi-
tuksiin ja muihin kuluihin.

⁴¹ Neuvostojen perustamisen vaiheista kerron tarkemmin aineiston analyysiin siirtyessäni eli luvussa neljä.

Sihteeri edusti neuvostossa sosiaalipalvelukeskusta. Neuvostossa olivat edustettuina kaikki eläkeläisjärjestöjen viisi paikallisyhdistystä (Eläkeliitolla on kaksi paikallisyhdistystä). Viranhaltijaedustus oli myös terveydenhuollon kuntayhtymällä, sivistyspalvelukeskuksella sekä Vanhaintukisäätiöllä. Tässä neuvostossa mukana oli myös kunnanhallituksen edustaja. Eläkeläisjäsenet olivat syntyneet 1920-luvun lopulla ja 1930-luvulla. Jäsenistöön kuului sekä naisia että miehiä.

Paikkakunnalla toimi edelleen Eläkeasiainneuvottelukunta, joka oli suhtautunut myönteisesti neuvoston perustamiseen. Neuvosto laati itselleen toimintasuunnitelman vuosittain. Tutkimusjaksoni aikana se kokoontui noin neljä kertaa vuodessa ja järjesti muun muassa vanhustenviikon yhteydessä infotilaisuuksia vanhusten elämää koskevista teemoista. Neuvosto vieraili neuvosto C:n luona keväällä 2003. Se oli aloitteellinen kansalaisopiston kurssitarjonnan suunnittelussa, ja sen ansiosta sivutaajaman terveysasemalle asennettiin pyörätuoliliuska. Neuvoston sihteeri toi kokouksiin ajankohtaisia vanhustenhuollon suunnitelmia, joista neuvosto keskusteli ja lähetti kannanottoja sosiaalilautakunnalle. Neuvoston eläkeläisjäsen kuului kunnan vanhuspoliittisen ohjelman päivittämistä suunnittelevaan työryhmään.

Paikkakunnalle C oli asetettu yhdeksänjäseninen vanhusneuvosto valtuuston päätöksellä vuonna 2000. Sen toimikausi oli kaksi vuotta. Sosiaalijohtaja toimi sihteerinä ja edusti samalla sosiaalitoimea. Viranhaltijaedustus oli myös teknisellä toimella, sivistystoimella, terveydenhuollon kuntayhtymällä ja seurakunnalla. Eläkeläisiä edustivat paikkakunnan kaksi eläkeläisyhdistystä sekä sotaveteraanit. Viranhaltijajäseniä neuvostossa oli siis puolta enemmän kuin eläkeläisiä. Eläkeläisjäsenet olivat syntyneet 1920-luvun alussa ja 1930-luvun loppupuolella. Jäsenistöön kuului sekä naisia että miehiä.

Neuvostolla ei ollut vahvistettua toimintasääntöä, vain kirjatut tehtävät. Se teki vuosittain toimintasuunnitelman ja sillä oli pieni budjetti (noin 850 €) sosiaalilautakunnan menoissa kokous- ja tapahtumakuluja varten. Myös kulttuuri-toimi avusti kuluissa. Tutkimusjaksoni aikana neuvosto kokoontui kaksi kertaa vuodessa ja järjesti muun muassa ohjelmalliset iltamat sekä erilaisia liikuntatempauksia. Keväällä 2003 järjestettiin yhteinen tapaaminen neuvosto B:n kanssa. Neuvosto oli aloitteellinen myös eläkeläisten kirjallisuuspiirin toiminnan aloittamisessa. Lisäksi se kirjelmöi poliisille ja yksityisille kauppa- ja seutukunnallisista terveydenhuollon ja liikenneturvallisuuden suunnitelmista.

3.5 Aineistot

3.5.1 Aineistojen keskinäissuhteet

Aineistoni voi jakaa kolmeen osaan. Alla esitetty järjestys kuvaa osien keskinäistä suhdetta ja tärkeysjärjestystä⁴².

TAULUKKO 2 Tutkimusaineistot

1. Haastatteluaineisto
vanhusneuvostojen sihteerien yksilöhaastattelut (kevät-kesä 2002)
vanhusneuvostojen eläkeläisjäsenten ryhmähaastattelut (syksy 2003-kevät 2004)
viranhaltijoiden ja päättäjien yksilöhaastattelut mukaan lukien vanhusneuvostojen viranhaltija- ja päättäjäjäsenet (syksy 2003-kevät 2004)
2. Havainnointiaineisto eli kenttäaineistokirja
vanhusneuvostojen kokousten sekä oheistapahtumien havainnointi (1/2002-12/2003)
3. Dokumenttimateriaalit (paikallislehdet, asiakirjat)
(apuna kohteen kuvailussa ja taustoituksessa, sauma-aine)

3.5.2 Kokousten ja tapahtumien havainnointi

Miksi ja mitä havainnoin?

Valintaani soveltaa havainnointimenetelmää oli sekä ontologisia että epistemologisia syitä. Tutkimukseni alkuvaiheessa vanhusneuvostojen arkitoiminnoista ei ollut olemassa kirjallisuutta. Ilman kenttään tutustumista en olisi osannut esittää haastateltavilleni riittävän hyviä kysymyksiä. Havainnot siis ohjasivat vahvasti haastattelukysymysten laadintaa. (ks. Fetterman 1998, 33; Grönfors 2001, 127-129; Mason 1996, 61-63; Patton 1987, 72-73.)

Ontologinen lähtökohtani on tutkia ilmiötä, ei esimerkiksi yksistään vanhusneuvostotoimijoiden ajatuksia, keskinäistä vuorovaikutusta tai vaikuttajidentiteettiä. Epistemologisesti ajattelin, etten voi saavuttaa tarpeeksi kiintoisaa tietoa vanhusneuvostoista ja niiden kokouksista pelkästään toimijoiden muistelevilla selonteoilla. Vanhusneuvostotoiminta on uutta, ja haastatteluselonteot olisivat voineet kertoa enemmän ihanteellisesta kuin todellisesta toiminnasta. Lisäksi arvelin, että on reilua olla näkyvillä ja tutustua neuvoston jäseniin.

Olin läsnä useissa vanhusneuvostojen kokouksissa (N = 17) ja yhdeksässä muussa niiden järjestämässä tapahtumassa (vanhustenviikon pääjuhlat, paneelikeskustelut, ikäihmisten iltamat, liikuntailtapäivä, vierailut toisten neuvostojen luona). Ensimmäiseen kokoukseen osallistuin tammikuussa 2002 ja viimeiseen joulukuussa 2003. Eniten osallistuin neuvosto A:n kokouksiin ja tapahtumiin (yhdeksän kokousta ja neljä muuta tapahtumaa), sillä tämä neuvosto koontui useammin kuin muut ja maantieteellisesti sen kokouksiin oli myös hel-

⁴² Tekstiksi muutettua aineistoa eli haastattelujen litterointeja ja kenttäaineiston merkintöjä kertyi yhteensä reilut 550 liuskaa rivivälillä yksi kirjoitettuna.

pointa matkustaa. Se myös sopi seuraavasta kokouksesta aina edellisen kokouksen lopussa, joten minunkin oli helpompi suunnitella aikatauluani. Neuvosto B:n kokouksista en saanut aina tietoa. Minulle ei koskaan selvinnyt, miksi neuvoston sihteeri lakkasi lähettämästä kokouksutsuja. Kysyessäni sain niistä kuitenkin tiedon. Tietojen lähettäminen oli sihteerin valinta, jota halusin kunnioittaa. Olinhan alussa esittänyt ”vain” toiveen kokouksiin osallistumisesta.

Neuvosto B:n kokouksissa vierailin neljä kertaa, samoin neuvosto C:n kokouksissa. Paikkakunnalla B osallistuin yhteen ja paikkakunnalla C kahteen oheistapahtumaan. Kokouksiin ja tapahtumiin osallistuminen ei ollut täysin systemaattista ja tasavertaista, mutta kaikissa neuvostoissa vierailin niin kevät- kuin syyskaudellakin ja noin kahden vuoden ajan. Koska en vertaile neuvostoja enkä pyri vahvaan funktionalismiin, ei havainnointitapahtumien määrien vaihtelevuus ole ongelma.

Havainnointini oli hyvin vapaamuotoista ja tilanteessa ohjautuvaa. Minulla ei ollut mukanaani suunniteltua havainnointikehikkoa ja alussa kirjoitin ylös kaikkea muistamaani ja tärkeältä tuntuva⁴³. Alla esittämäni luokittelun tein ensimmäisten tilannekuvausten lukemisen jälkeen. Havainnointiaineisto on henkilökohtaista selontekoani tapahtumista. Yhtäältä se on selostusta siitä, mitä olen nähnyt ja kuullut ja toisaalta se on kertomusta siitä, miten olen tilanteissa läsnä olleena käyttäytynyt ja miten minua on tilanteissa kohdeltu (ks. Silverman 2001, 126–128).

TAULUKKO 3 Vanhusneuvostotapahtumien havainnoinnin kiintopisteet

1. 'tieto fyysisestä ympäristöstä' kokous- tai tapahtumapaikka (kokouksissa aina sama)
2. 'vuorovaikutustieto' osallistumisten määrä, osallistujien ilmeistä roolikäyttäytymisestä keskustelut vanhenemisesta ja iästä
3. 'struktuuritieto' osallistajat (ketkä paikalla) kokouksen tai tapahtuman sisältö (mistä puhutaan, mitä tehdään, ei aina kronologinen) kokousteknisyydestä (kullakin neuvostolla omansa) kokouksen kestosta istumajärjestys (merkitsin alussa, myöhemmin jäi)
4. 'tutkijatieto' omat interventiot omat tunnelmat
5. 'kontekstitieto' merkintöjä paikkakunnasta, paikkakunnan asukkaista ja työntekijöistä

Kirjoitin tilannekuvaukset kenttäaineistokirjaani vapaamuotoisesti ja yhtäjaksoisen tarinan muotoon. Suoria sitaatteja siellä ei ole. Kuvauksissa käytin oikeita henkilö- ja paikannimiä. Kenttäaineistokirjani on raakamateriaalia, jota muokkasin raportointikuntoiseksi muuttamalla tai poistamalla henkilö- ja pai-

⁴³ Toki esiymmärrykseni suuntautui tiettyihin seikkoihin: Millasia rooleja jäsenillä on (ketkä dominoivat/ vetäytyvät)? Mitä vanhuudesta puhutaan? Mitä asioita käsitellään? Millaiselta eläkeläisten ja viranhaltijoiden vuorovaikutus vaikuttaa?

kannimet. Kuvaukset ovat pituudeltaan suhteellisen niukkoja, 1 ½ – 2 sivua (riviväli 1) ja päivätty kokouksen tai oheistapahtuman ajankohdan mukaan. Yhteensä tekstiä kertyi noin 70 liuskaa, mutta mukana on myös erillisiin kappaleisiin kirjoitettuja päiväkirjanomaisia merkintöjä.⁴⁴

Kuvaukset kirjoitin jälkikäteen. Joskus asiat muistuivat mieleen vasta viikkojen päästä muistiinpanoja tai kirjallisuutta lukiessani, joten kuvaukset myös elivät. Kenttäaineistokirjassani on muistiinpanoja myös Valtakunnallisilta vanhusneuvostopäiviltä, joihin olen osallistunut niiden koko historian ajan eli vuodesta 2002 lähtien. Vuoden 2004 tilaisuudessa myös esitelmöin omasta tutkimuksestani. Tutkimusjaksoni aikana kävin alustamassa myös eläkeläisjärjestöjen tilaisuuksissa ja tein tapaamisista muistiinpanoja.

Kokouksissa merkitsin muistiin vain muutamia avainsanoja, sillä ajattelin, että ahkerasti kynää käyttävä tutkija olisi saattanut aiheuttaa turhaa varautuneisuutta (ks. myös Hurtig 2003, 45). Joskus kokouksessa muistiinpanoja tehdessäni tuntuikin siltä, että etenkin sihteerit katsoivat minua vaivautuneesti. Esimerkiksi ikäihmisten iltamissa muistiinpanojen tekeminen olisi ollut joksinkin luonnotonta. Eräessä informatiivisessa vanhustenviikon pääjuhlassa tein muistiinpanoja ja sieltä olenkin merkinnyt tiedostoani erään hauskan tilanteen:

”Kun eräs nuori naispuolinen viranhaltija puhui, ei hänen äänensä meinannut kuulua. Eräs vanha nainen siirtyi istumaan viereeni ja sanoi, että laittakaa sinne lehteen, ettei ääni kuulu. ”On se kumma, kun nuorella ihmisellä on niin heikko ääni”, hän jatkoi. Luuli minua toimittajaksi, mutta korjasin asian.” [kenttäaineisto, syksy 2002]

Roolikamppailua

Kirjallisuudessa on esitetty erilaisia luokitteluja havainnoijan rooleista (esim. Hammersley & Atkinson 1996, 104, Laitinen 1998, 42; ks. myös Patton 1987, 70–107). Itseni määrittelen osallistuvaksi piilohavainnoijaksi. En pelkästään piilohavainnoinut, mutta en myöskään osallistunut tarkan tavoitteellisesti, vaan ikään kuin aineistonkeruun ohella. Osallistuva havainnointini oli suhteellisen vetäytyvää.

Roolini muotoutui tilanteiden mukana ja vaihteli kentän eri paikoissa ja kenttätöyön eri vaiheissa (ks. myös Hammersley & Atkinson 1996, 109; Laitinen 1998, 47; Marvasti 2004, 52; Patton 1987, 74–75). Colin Robson (2001, 147) toteaa, ettei tutkijalla ole aina mahdollisuutta säännellä osallistumisensa määrää ja että mitä enemmän tutkija osallistuu toimintaan, sitä enemmän hän siihen vaikuttaa. Samalla ymmärrys osallistujien katsantoon lisääntyy. Joskus tein kokouksissa tietoisia interventioita tai jopa esitin omia mielipiteitäni ja katsoin, miten niihin reagoidaan. Jos minulta kysyttiin jotain tai jos huomasin, että minulla oli käsiteltävään asiaan vaikuttavaa lisätietoa, osallistuin ja siten sekaannuin tilanteiden kulkuun. Kerroin esimerkiksi kirjallisuusvinkeistä ja vanhusneuvostopäivistä ja annoin erään vanhusneuvoston järjestämästä paneelikeskustelusta

⁴⁴ Myös haastatteluista kirjoitin litteroidun tekstin alkuun tietoja haastattelupaikasta, omia tunnelmiani sekä keskusteluja, joita käytiin nauhoituksen ulkopuolella.

kirjoittamani arvion paikallisen lehden käyttöön. Joskus yksinkertaisesti katsoin hyväksi tavaksi osallistua keskusteluun.

Valintani johtuivat käsityksestäni, jonka mukaan kohdettaan muuttamaan lähtevä ja toimijoiden itsetutkiskeluun pyrkivä tutkimusasetelma olisivat vaatineet sellaisia toimintatutkimuksellisia (esim. Heikkinen ym. 1999) taitoja, joita en uskonut itselläni olevan. Lisäksi interventiot ja laajempi osallistuminen erilaisiin tapahtumiin olisivat edellyttäneet enemmän taloudellisia ja työnohjauksellisia resursseja. Käsitykseni tutkimuksen kulusta, omista voimavaroistani sekä teoreettisen viitekehyksen selkiintyminen saivat minut valitsemaan vetäytyvän toimintalinjan.

Painiskelu roolien välillä ei ollut aina helppoa, enkä voinut kontrolloida omaa läsnäoloani tarkasti (ks. myös Mason 1996, 64). Seuraavassa esitän esimerkin tapahtumakulusta, jossa minua ei pidetty tutkijana vaan osallistujana ja jossa olin liukumassa toimintatutkijaksi. Jouduin tekemään töitä palauttaakseni asemani passiivisemmaksi tutkijaksi. Epävarmuuteni takia menin mukaan osallisuuteni kasvattamiseen ja jouduin myöhemmin perääntymään.

”Suunnittelivat myös palvelumessuja. Muutama vuosi sitten paikkakunnalla oli järjestetty messut, joihin yksi vanhustyön työntekijä oli irrottanut koordinaattoriksi. Sihteeri sanoi, ettei hänellä ole aikaa toimia koordinaattorina ja kysyi, olenko minä vielä kuinka pitkään mukana vanhusneuvoston toiminnassa. Eläkeläiset eivät ääneen tähän kommentoineet, katsoivat vain kysyvästi. Sanoin, että tokihan messujen oheen voisin jotakin toimintatutkimuksellisempaa otetta kehittää. Lupasin miettiä asiaa. Mietin, olisiko tämä kovin reilua muita tutkimiani neuvostoja kohtaan. Pitäisikö minun järjestää messut myös muilla paikkakunnilla?” [kenttäaineisto, syksy 2002]

Jo syksyn 2002 kokouksessa mietin, olisiko oikein lähteä toimimaan aktiivisesti vain yhden neuvoston kanssa. Miten voisin tämän jälkeen arvioida ja vertailla neuvostojen toimintaa? Koska jälkeinpäin tarkensin tapaukseni määrittelyä, ei messujen järjestäminen pelkästään yhdellä paikkakunnalla olisi ollut enää ongelma.

”Maanantaisesta kokouksesta on jäänyt paljon miettimistä. Että meninkin nyt lupailemaan, että voisin jotenkin osallistua palvelumessujen järjestelyyn. Onneksi annoin ehdoksi sen, että eräs alan oppilaitos olisi käytännön järjestelijä ja minä enemmän koordinaattori ja että rooliani täytyy vielä miettiä. Kokouksessa puhuttiin, että koordinaattorille pitäisi maksaa myös palkkio ja kulukorvaukset.

Kun sanoin kokouksessa, että vanhusneuvostonkin jäsenet voisivat eri tavoin osallistua toimintaan, sanoi Elsa-Maria, että totta kai, mehän ollaan aloitteen tekijöitä. Enni sanoi, että ei me nyt kuitenkaan itse voida niitä apuvälineitä alkaa esitellä.

Minulle tuli kuitenkin asiasta jotenkin kamala hätä. Pelottaa, että vaikutan nyt edelleenkin liikaa neuvoston toimintaan. En saisi jarruttaakaan sen toimia. Mutta miksi vastuuta halutaan siirtää minulle?

En rehellisesti sanoen halua saada ylimääräistä hommaakaan kamalasti. Pitäisi viedä tätä omaa tutkimusta eteenpäin eikä messujen käytännön asioiden selvittely sitä ole. Edellisten messujen koordinaattorin tehtäviin viitaten työ voisi vaatia aika paljonkin aikaa sekä tietenkin paikallistuntemusta palveluista ja eri toimijoista.

Soittelin sihteerille seuraavina päivinä ja sanoin, että voin osallistua juttuun tutkijana ja tutkijan näkökulmasta, mutta en kylläkään voi irrottautua siihen samoin kuin edellisten messujen koordinaattori. Sihteeri kertoi, että paikkakunnan vanhustyön kehittämisryhmässä oli suhtauduttu messuihin myönteisesti, mutta koordinaattorin palkkiota ei ole mahdollista maksaa.” [kenttäaineisto, kevät 2003]

Olin kokouksen jälkeen monta viikkoa epävarma ja aprikoin, miten tulisi toimia. Toimintatutkimuksellisella otteella olisin voinut tarkastella, miten eläkeläiset itse lähtevät mukaan toimintaan. Olenko vastuuton, kun en käytä niitä mahdollisuuksia, joita suorastaan tarjotaan? Mietin myös vastavuoroisuutta. Pitäisikö minun osallistua messujen järjestelyyn ja maksaa siten neuvoston osallistuminen tutkimukseeni? Olenko tutkija, joka kerää aineiston ja häipyä oman tavoitteensa tyydyttäneenä nopeasti kentältä pois? Halusin kuitenkin säilyttää roolini havainnoijana enkä muuttua tavoitteelliseksi toimintatutkijaksi.

”Olin edellisessä kokouksessa sanonut, etten välttämättä enää osallistu kaikkiin kokouksiin. Tähän halusin mennä selvittääkseni messujärjestäjän roolista kieltäytymiseni. Halusin myös kertoa alustavasti tulevasta eläkeläisten ryhmähaastattelusta.

Pöytäkirja tarkastettiin ja pysähdyttiin palvelumessujen kohdalla. Sihteeri kertoi, etten minä olekaan käytettävissä. Katsahdin Eevaan ja Elviin. Eivät näyttäneet mitenkään toruvilta, mutta hieman hämmästyneiltä. Minä sitten selitin tilannetta. Sainoin, etten kuitenkaan voi niin paljon sitoutua kuin tässä tehtävässä vaadittaisiin ja että päätehtäväni on olla tutkija ja olen vastuussa tutkimuksen eteenpäin viemisestä. Messuilla voin olla mukana tutkijan ominaisuudessa. Senkin sanoin, että koordinaattorin olisi hyvä olla paikallinen. Kylläpä tuntuivat ymmärtävän, vaikka Eeva sanoi, että olisin ihanteellinen koordinaattori, koska olen ollut heidän mukana niin kauan. Sihteeri oli ollut yhteydessä alan oppilaitokseen, mutta varmuutta sen mahdollisuuksista järjestää messut ei ollut tullut.

Joka tapauksessa sihteerikin sanoi, että hänen päätehtävänsä on olla [mainitsee virkansa] ja että hän ymmärtää päätökseni, koska ei itsekään ehtisi toimeen irrottautua. Koordinaattorin työ vaatisi paljon aikaa. Vanhustyön kehittämissyryhmän päätöksestä olla maksamatta koordinaattorin palkkiota sihteeri ei puhunut mitään.”
[kenttäaineisto, kevät 2003]

Pyristelin eroon minulle tarjotusta roolista ja koetin selittää valintani neuvostolle. En enää pidä tätä tapahtumakulkua dramaattisena. Pikemminkin olen oivaltanut sen tutkimuksellisen viehättävyyden. Tapahtuman jälkeen aloin mietiskellä eläkeikäisten omaehtoisen toiminnan merkitystä. Vastuu tapahtumien käytännön järjestelyistä jäi tässä kunnassa usein sihteerille ja oli osittain siirtymässä myös minulle. Palaan problematiikkaan tuloksissa eli virkistäjän funktioita esitellessäni.

3.5.3 Teemahaastattelut

Haastatteluni ovat teemahaastatteluja (ks. Hirsjärvi & Hurme 2000, 47–48). Yksityiskohtaisten, tarkkaan muotoon ja järjestykseen asetettujen kysymysten sijaan painotin tiettyjä teemoja ja vaihtelin myös sanamuotoja. Eläkeläisjäseniä haastattelin ryhmässä, viranhaltijoita ja päättäjiä yksitellen.

Haastattelumuotojen valinnan syyt olivat osin käytännöllisiä. Yksilöhaastattelujen sopiminen eläkeläisten kanssa olisi vienyt aikaa, paikan etsimisessä olisi voinut tulla hankaluuksia ja litteroinnin määrä olisi uuvuttanut enemmän. Viranhaltijoilla ja päättäjillä on kullakin omat kiireensä ja heidän kutsuminen samaan paikkaan samaan aikaan tätä tutkimusta varten olisi todennäköisesti ollut toteutumaton kuvitelma. Vanhusneuvostojen ulkopuolisia eläkeläisiä en haastatellut. Aineiston laajentaminen tuntui arveluttavalta: ketkä edustaisivat

niin sanottuja tavallisia eläkeläisiä, kun kuitenkin mahdollisten lisähaastattelujen lukumäärää olisi pitänyt rajoittaa.

Määrittelen haastatteluni etnografiseksi (Marvasti 2004, 22, 56–57, 146). Kysymykset (sekä lomakkeen että keskustelun kuluessa tuotetut) muotoutuivat kenttähavaintojeni kautta, ja niiden analysoinnissa pyrin esittelemään tutkimusilmiöni kontekstia. Martyn Hammersleyn ja Paul Atkinsonin (1996, 151–152) mukaan etnografiselle haastattelulle on ominaista joustavuus ja keskustelun virtaavuus. Johdin keskusteluja siten, että toin esille uusia teemoja ja kysymyksiä tai tein yhteenvetoja, mutta muuten pyrin toimimaan tilanteiden ehdoilla. Annoin keskustelun mennä myös ”sivuraiteiden” puolelle: haastatteluissa oli tarkoituskin keskustella paitsi vanhusneuvostoista, myös paikkakunnasta ja sen eläkeikäisten asemasta ja elämästä laajemmin.

Haastattelujen aikana esitin myös väitteitä, esimerkiksi liittyen vanhusneuvostojen ikäryhmäerityisyyteen ja sen mahdolliseen muista ikäryhmistä eristävyyteen. Kysymykseni olivat myös jossain määrin ohjailevia. Väitteillä saatoinkin kuitenkin testata aiempien huomioideni pätevyyttä (ks. Hammersley & Atkinson 1996, 155) ja houkutellessi informanttini ottamaan väitteisiin kantaa, vaikka tarkoitukseni olikin tuottaa myös uusia ideoita eikä pelkästään testata aiempia havaintojani (ks. Morgan 1997, 74). Toin välillä esille yksityiskohtia ja mielipiteitä vanhusneuvostojen valtakunnallisesta tilanteesta ja kyseisten paikkakuntien tapahtumista. En näytellyt täysin tietämätöntä, mutta tietoisena aktiivinen tai vuorovaikutteiden haastattelija (Fetterman 1998, 46; Holstein & Gubrium 1997) en kuitenkaan ollut, pikemminkin pidättyväinen.

Ryhmähaastattelut

Vaikka ryhmähaastattelun valinnan taustalla vaikutti haluni saada sen avulla nopeasti ja taloudellisesti puhetta usealta informantilta, ymmärrän myös haastattelutilanteen vuorovaikutuksellisen erityisyyden. Paitsi että informanttini tuottivat tilannetta keskenään, myös minä haastattelevana tutkijana olin sitä tuottamassa. Pää tarkoitukseni kuitenkin oli, samoin kuin yksilöhaastatteluissa, kerätä asiasisältöistä materiaalia. En paneudu systemaattisesti haastattelujen ryhmädynamiikkaan tai kollektiivisten mielipiteiden viriämisen prosesseihin.⁴⁵

Monista muista ryhmähaastatteluista (ks. esim. Lumme-Sandt & Virtanen 2002, 286–288) oma sovellukseni eroaa siten, että haastatteluun osallistuneet tunsivat toisensa etukäteen nimenomaan sen toiminnan kautta, jota myös ky-

⁴⁵ Ryhmähaastatteluja käytetään nykyisin jo varsin monissa tutkimuksissa. Niiden avulla on tutkittu ihmisten kokemuksia, ajatuksia ja käsityksiä ja menetelmä on loitontunut Robert K. Mertonin ja kumppaneiden (ks. esim. Merton & Kendall 1946) kehittämästä täsmäryhmähaastattelusta. En itsekin tutkinut Mertonin ja Kendallin oppien mukaan kokemuksia kokeellisesti aikaansaadusta tilanteesta, eikä ryhmähaastatteluissani suoranaisesti muisteltu vanhusneuvostojen kokouksia.

Mertonin ja Kendallin (1946) menetelmässä tutkimukseen osallistujat kokevat ensin yhdessä jonkin tapahtuman (esim. katsovat mainoselokuvan). Tämä tapahtuma (osallistujien reaktiot) havainnoidaan ja sisällön analyysin avulla muodostetaan hypoteeseja. Haastattelurunko valmistetaan havainnoinnin antamin eväin. Haastattelussa keskustellaan elokuvan herättämistä subjektiivisista tuntemuksista.

symykset käsittelivät. Ryhmäni olivat niin sanotusti ”naturally occurring” (ks. Kitzinger 1995, 300).⁴⁶

Ryhmähaastattelujen sopiminen sujui vaivatta. Luulen, että puolentoista vuoden aikana kehittyneestä tuttuudesta oli enemmän hyötyä kuin haittaa, sillä se poisti turhaa jännitystä. Haastattelut olivat ainakin minulle ”tapauksia”, jotka jännittivät enemmän tai vähemmän. Ylimääräistä jännitystä toivat nauhurit, joita jotkut eläkeläisjäsenet vierastivat. Yhdelle ryhmälle puhuin nauhoittamisesta jo haastattelua sovittaessa ja muille vasta haastattelun aluksi. Erilaisten menettelyjen vaikutusta on vaikea arvioida, sillä ensin mainitun ryhmän ihmiset olivat muutenkin puheliaampia.

Vanhusneuvosto A:n eläkeläisten kanssa sovin haastattelupäivän sitä edeltäneessä kokouksessa. Ajankohta saatiin sovittua pienen tuumailun jälkeen, sillä jäsenillä oli runsaasti järjestöelämään ja hyväntekeväisyyteen liittyviä menoja sekä omia liikunnallisia harrastuksia. Harvemmin kokoontuvan vanhusneuvosto C:n kanssa puhuin haastattelusta jo edellisessä kokouksessa, mutta tarkempaa ajankohtaa sovittaessa soitin ensin puheenjohtajalle. Hän keskusteli asiasta muiden jäsenten kanssa, ja ehdottamani ajankohta sopi heti kaikille. Tämä kertoo myös kyseisten paikkakuntien erilaisista eläkeläiskulttuureista. Etäällä kaupunkikeskuksista asuvat vanhusneuvosto C:n jäsenet nimittäin totesivat usein olevansa kiireistä vapaita eläkeläisiä. Neuvosto B:n kanssa toimin sanoin kuin neuvosto A:n kanssa, eli haastatteluajankohta sovittiin edellisessä kokouksessa.

Ryhmähaastattelukysymykset lähetin eläkeläisille etukäteen (liite 2). Kysymysten mukana lähetin myös haastattelun yhteydessä palautuneen henkilökohtaisia taustatietoja kartoittaneen lomakkeen (ks. taulukko 4). Uskon, että lomake aktivoi ja sen avulla tuli esille asioita, jotka äkkinäisesti kysyttynä eivät olisi tuottaneet puhetta⁴⁷. Haastattelutilanteet eivät orjailleet lomaketta. Kysy-

⁴⁶ Neuvostojen toiminnan ja jäsenten tunteminen auttoivat minua jatko- ja lisäkysymysten muotoilussa ja haastattelutilanteiden kulun ymmärtämisessä. Paitsi että pystyin itse käyttämään taustatietojani ja havainnointia kysymyksiä muotoillessani, viittasivat haastatellut välillä myös itse yhteiseen historiaamme. Eräs episodi kulki näin:

AL: Mutta ootte sitä mieltä, että päättäjät on täällä enemmän vastaanottavaisia kuin vastustavia vanhusneuvostoa kohtaan
Elvi: Kyllä mä voin ainakin sanoa sillä tavalla
Eeva: Kyllä minusta kans tuntuu, että aina kun pyytää tänne, niin tulevat
Elvi: Joo niin kyllä, ja ovat käytettävissä
Eeva: Keskusteluyhteys säilyy
Elvi: Olet kyllä huomannut puolentoista vuoden aikana

Ensimmäisessä repliikissäni teen yhteenvetoa keskustelusta. Viimeisessä repliikissä Elvi antaa ymmärtää, että minun kyllä pitäisi jo tietää, että paikkakunnan päättäjät ovat neuvoston toiminnalle myönteisiä.

⁴⁷ Haastateltavat eivät olleet syventyneet lomakkeeseen kovin tarkasti, mutta olivat sen lueskelleet – kuten saatekirjeessä pyysinkin. Ryhmä A:ssa haastateltavat eivät viittaneet haastattelulomakkeen kysymyksiin. Eräs jäsen sen sijaan johti puhetta puolestani kysyen välillä, että mitä sinulla siellä vielä on tai todeten, että mennäänpä nyt asiaan. Samanlainen puhekurin pitäjä oli myös Anne Sankarin (2004, 132) ryhmähaastattelussa (ks. myös Morgan 1997, 53). Ryhmässä C eräs haastateltava totesi useankin otteeseen: ” tässä kysytään semmostakin, että...”. Ryhmä B:n jäsenet olivat tu-

mysten muodot tarkentuivat tutkimuksen aikana (pehmensin väitteenomaisia kysymyksiä ”keskustelullisimmiksi”), mutta teemat ja kysymysten aiheet pysyivät samoina.

Haastattelut tehtiin vanhusneuvostojen tavanomaisissa kokouspaikoissa. Ensimmäisessä (A) ryhmähaastattelussa paikalle saapui kolme varsinaista jäsentä viidestä sekä yksi varajäsen. Yksi oli sairas ja soitti minulle poissaolostaan etukäteen. Hän ei ollut mukana myöskään kokouksessa, jossa sovimme haastattelusta. Sen sijaan hänen varajäsenensä oli ja tuli mukaan myös haastatteluun. Yksi jäsen ei tullut paikalle. Myöhemmin lähetin hänelle viestiä ja pyysin vastaamaan kysymyksiin sähköpostitse. Hän vastasikin, eivätkä mielipiteet yleisellä tasolla eroa haastattelussa ilmenneistä käsityksistä ja kuvauksista. Toisesta ryhmästä (C) paikalle saapuivat kaikki jäsenet. Myös viimeiseen ryhmähaastatteluun (B) saapuivat kaikki jäsenet. Kaikkiaan ryhmähaastatteluihin osallistui 12 eläkeläistä. Kaikkien haastattelujen alussa joimme kahvit. Vanhusneuvosto C:n haastatteluosuus kesti noin 100 minuuttia ja A:n ja B:n kaksi tuntia.

TAULUKKO 4 Ryhmähaastatteluihin (2003–2004) osallistuneiden taustatietoja

	A (3 varsinaista jäsentä, 1 varajäsen)	B (5 varsinaista jäsentä)	C (3 varsinaista jäsentä)
sukupuoli	kaikki naisia	2 naista, 3 miestä	1 nainen, 2 miestä
ikävuodet	noin 61–77	noin 66–75	noin 65–80
eläkkeelle	1982–2002	1987–2000	1982–2000
ammatti	työväestöä, toimihenkilöitä	työväestöä, toimihenkilöitä, maanviljelijöitä	työväestöä, yrittäjiä
asunut paikkakunnalla	1 aina, 1 n. 30 v, 2 n. 10 v.	3 aina, 2 n. 40 v.	1 aina, 1 n. 50 v., 1. n. 35 v.
rooli paikallisyhdistyksessä	2 pj., 2 hallituksen jäsentä	3 pj., 2 hallituksen jäsentä	1 pj., 2. hallituksen jäsentä
kunnallispoliittiset tehtävät	1 nyt ⁴⁸ valtuutettu ja lautakunnissa	1 nyt lautakunnassa (varajäsen), 3:lla aiempaa kokemusta lautakuntatyöskentelystä	1 nyt valtuutettu, 1:llä aiempaa kokemusta lautakuntatyöskentelystä

Ryhmät olivat erilaisia ja niissä oli erotettavissa erilaisia rooleja (ks. myös Marvasti 2004, 24–25; Sankari 2004, 132–133). Ryhmä B oli kriittisin ja tietyllä tapaa poliittisin. Ryhmässä C jouduin kyselemään eniten. Ryhmässä A yksi jäsen puhui eniten, jopa hallitsi keskustelua. Jälkeenpäin olen miettinyt, olisiko minun pitänyt jakaa enemmän puheenvuoroja eli kysyä myös hiljaisempina pysyvien mielipiteitä. Varsinkin kahdessa haastattelussa jäsenet kuitenkin käyttäytyivät samoin kuin kokoustilanteissa. Ne, jotka hallitsivat tai vetäytyivät kokouksissa, tekivät samoin haastattelussa. Olisiko tätä sosiaalista järjestystä pitänyt lähteä purkamaan? Mielestäni vastaus on kielteinen. Varmastikin jotkut jäsenet olisivat erikseen kysellessäni puhuneet enemmän. Toisaalta kaikki puhuivat, ja esi-

tustuneet lomakkeeseen tunnollisimmin. Eräs jäsen puhui leikkisästi kotiläksyistä, ja toinen oli tutustunut lomakkeeseen miehensä kanssa.

⁴⁸ nyt = haastatteluhetkellä

merkiksi eräs vetäytyvämpi osallistuja osoitti samanmielisyyttään runsaalla myöntelyllä. Ryhmässä B kokouksissa hiljaisempina pysyttelevät ottivat haastatteluissa aktiivisemmän roolin. Otaksun, että ryhmästä A poissaollut henkilö olisi omalla persoonallaan vaikuttanut keskustelun kulkuun. Sen sijaan varajäsenen asemassa haastatteluun osallistunut vaikutti luonteeltaan samanlaiselta kuin poissaollut varsinainen jäsenensä. Molemmilla oli taipumusta tasoitella kritiikkiä tuomalla esille vaihtoehtoisia näkökulmia.

Ryhmähaastattelut litteroin sanasta sanaan merkiten lisäksi vain huomattavat tauot ja naurunpyrskähdykset. Vanhusneuvosto A:n haastattelusta litteroitua tekstiä kertyi reilu 60 sivua, vanhusneuvosto B:n haastattelusta 50 sivua ja C:n haastattelusta noin 40 sivua (riviväli 1). Ero johtuu siitä, että ryhmä C oli pienin ja siinä keskustelu oli muita ryhmiä tukkoisempaa. Koska tunsin eläkeläisten äänet, ei ryhmähaastattelujen purku tuottanut vaikeuksia. Ryhmähaastattelut tallensin kahdella nauhurilla, ja ratkaisu helpotti litterointia.

Viranhaltija- ja päättäjähastattelut

Vanhusneuvostojen sihteerit (N = 3) haastattelin jo vuonna 2002 (liite 3). Tuolloin tarkoitukseni oli kerätä epäselväksi jääneitä asiatietoja ja kysellä vanhusneuvostojen alkutaipaleista ja sihteerin roolista. Koska kaikki sihteerit työskentelevät merkittävässä asemassa omalla toimialallaan, olisi ollut järkevää haastatella heitä myös nimenomaan sosiaalitoimen edustajina muiden viranhaltijoiden kanssa käyttämäni haastattelurungon avulla. Toisaalta kaikki puhuivat haastatteluissa myös sosiaalitoimen edustajina, joten en pitänyt uusintahaastatteluja välttämättöminä.

Muita viranhaltijoita (N = 19) haastattelin periaatteella ”mahdollisimman edustavasti tapauksen sisällä” (ks. myös Hammersley & Atkinson 1996, 136) eli pyrin saamaan mukaan eri toimialojen edustajia. Päättäjistä (N = 6) haastattelin valtuustossa istuvia kunnanhallituksen puheenjohtajia ja varapuheenjohtajia. Yksilöhaastateltavista kahdeksan oli myös vanhusneuvoston varsinainen jäsen. (ks. taulukko 5).

Viranhaltijahaastateltavani toimivat toimialojensa keskeisissä tehtävissä ja useimmat päätöksenteossa asioiden esittelijöinä, minkä vuoksi moni heistä oli valittu vanhusneuvoston jäseneksi. Mukana on kunnan, seurakunnan, kolmannen sektorin ja terveydenhuollon kuntayhtymän edustajia. Pyrin saamaan mukaan myös käytännön asiakastyötä tekeviä ihmisiä, sillä otaksuin heillä olevan tuntumaa erilaisten ikääntyvien kuntalaisten arkielämään. Haastateltavien valintaan vaikuttivat myös kokouksissa tekemäni havainnot eli otin yhteyttä sellaisiin henkilöihin, jotka kokouksissa käytyjen keskustelujen perusteella vaikuttivat tärkeiltä ja kiinnostavilta. Viranhaltijahaastateltavat valitsin niin, että kustakin kunnasta haastattelin ihmisiä, jotka edustivat samantyyppisiä aloja tai tehtäviä. Esimerkiksi jokaisesta kunnasta haastattelin sosiaalijohtajat, tekniset johtajat, vanhustenhuollon esimiehet, seurakunnan edustajat, vapaa-aikatoimen sihteerit ja ylihoitajat.

Koska olin havainnut neuvostojen olevan aika näkymättömiä omilla paikkakunnillaan, valitsin neuvostojen ulkopuolisiksi informanteiksi henkilöitä,

joiden antamat selonteot eivät olisi "vain" mielikuvia ja joilla olisi neuvostoihin ainakin jonkinasteinen konkreettinen kosketus. Kuntien käytännöt vaihtelivat ja pienissä kunnissa roolit myös risteilivät. Esimerkiksi eräs haastateltava oli vanhusneuvostojäsenyyden lisäksi myös kolmannen sektorin ja seurakunnan edustaja. Yksi päättäjänä haastateltu oli kunnan ja yksi kuntayhtymän palveluksessa. Kahdessa kunnassa kolmannen sektorin toimijat olivat merkittävässä asemassa kunnan vanhuspalvelujen tuottajana, mutta kolmannessa kunnassa merkittävää kolmannen sektorin toimijaa ei ollut. Yksilöhaastatteluja on jokaisesta kunnasta 9–10.

Haastattelut sovin pääasiassa sähköpostilla. Sain sovittua kaikki suunnittelemani haastattelut yhtä lukuun ottamatta. Yhden vanhusneuvoston yksi viranhaltijajäsen ei vastannut sähköposti- eikä postitiedusteluuni, mutta saman organisaation toinen työntekijä osallistui haastatteluun ilmeisen mielellään. Sähköpostiviesteissä kerroin lyhyesti tutkimuksestani sekä haastatteluteemoista. Nämä asiat kerroin myös haastattelun alussa.

Sekä haastatteluista sopiessani että niiden alussa korostin, että viranhaltija ja päättäjähastattelujen tarkoituksena oli hahmottaa vanhusneuvoston taustaa ja toimintaympäristöä. En halunnut antaa vaikutelmaa vanhusneuvostotietouden testaajasta. Edellisestä huolimatta useat haastateltavat toistelivat, etteivät osaa vastata kysymyksiini "kunnolla", koska eivät tunne vanhusneuvoston toimintaa tarkemmin. Jopa useat neuvostojen viranhaltijajäsenet selittelivät tietämättömyyttään. Toisaalta haastateltavat nivoivat puhettaan nimenomaan vanhuus- ja vanhenemisteemoihin, vaikka keskustelunaiheet koskettivat paikkakuntaa yleisemminkin (liite 4)⁴⁹.

Haastattelut kestivät keskimäärin 45 minuuttia ja litteroin ne sanasta saanaan. Viranhaltija- ja päättäjähastattelut vaihtelivat kestoltaan ja luonteeltaan. Toiset puhuivat enemmän ja analyttisemmin, toiset niukemmin. Tutkimuskohteen vieraus ja viranhaltija-asemaan liittyvä asiallisuus ja varovaisuus olivat joissakin haastatteluissa läsnä, myös julkilausutusti.

"Minä en virkamiehenä pysty arvostelemaan ainakaan julkisesti, enkä kritikoimaan julkisesti. Täytyy olla äärettömän varovainen. Meillä [paikkakunnalla] on päättävissä elimissä vähän eläkeläisiä. Meillä on ehkä suhteellinen osa tai ei sitäkään. Mutta monissa kunnissa päättävissä elimissä on paljon eläkeläisiä. Virkamieskunnan täytyy olla äärettömän varovaisia." [haastattelut, syksy 2003]

⁴⁹ Viranhaltijahaastattelut tein pääsääntöisesti työntekijöiden työhuoneissa. Päättäjiä haastattelin kunnanvirastoissa tai heidän työpaikoillaan. Paikkavalinnat olivat luonnollisia ja turvallisia. Välillä haastateltavat saattoivat etsiä mapeistaan teemoihin liittyviä tietoja ja tunnelma oli mukavan rento. Kaikki suostuivat haastattelun nauhoittamiseen ja lähes kaikille se oli itsestään selvää. Toimin siten, että samalla kun käivoin nauhuria repustani, kerroin nauhoittavani haastattelun mielelläni.

Ennen haastattelua mainitsin kaikki tutkimuskuntani nimeltä. Jos haastateltavat kysyivät, keitä muita haastattelen, mainitsin heitä myös suoraan. Suurempaan salliluun en ryhtynyt myöskään eläkeläishaastatteluissa.

TAULUKKO 5 Viranhaltija- ja päättäjähastattelut (syksy 2003-kevät 2004)

Toimitaho	N (neuvoston varsinaisia jäseniä/ sihteereitä)
sosiaalitoimi (ml. vanhusneuvostojen sihteerit 2002)	6 (3)
tekninen	3 (1)
vapaa-aika (kirjasto, kulttuuri, liikunta)	5 (3)
kunnanhallitus ja -valtuusto	6 (1)
seurakunta	2 (1)
terveydenhuollon kuntayhtymä	4 (1)
vanhustenhuollon säätiöt	2 (1)
Yhteensä	28 (11)

3.5.4 Sauma-aineistot

Haastattelujen ja omien havaintojeni lisäksi keräsin saamiani vanhusneuvostojen asiakirjoja, paikallislehtileikkeitä sekä kunnallisten toimielinten pöytäkirjoja. Lisäksi olen vierailut kuntien www-sivuilla. Näistä lähteistä saamaani tietoa kutsun sauma-aineistoksi. Tiedot ovat auttaneet paikkakuntien elämänmenon ja tapahtumien hahmottamisessa, haastattelukysymysten muotoilussa ja aineiston ymmärtämisessä. Lehtileikkeet ja asiakirjat mapitin paikkakunnittain ja palasin niihin kirjoittamisen yhteydessä. Systemaattista analyysia en niistä tehnyt. Näitä sauma-aineistoja kertyi yhteensä noin kaksi mapillista jokaisesta kunnasta. Säännöllisen lehtileikkeiden keräämisen jälkeen tiesin, mitä tutkimuskuntien paikallislehdissä kirjoitettiin vanhusneuvostoista vuosina 2002–2004. Sauma-aineistoiksi voi lukea myös havainnot vanhusneuvostoja koskevasta julkisesta keskustelusta.

3.6 Tutkimuksen analyysi – välineet ja prosessi

3.6.1 Funktionalismista funktioanalyysiin

Oletan, että on olemassa ilmiö eli vanhusneuvosto, jolla on funktioita. Robert K. Mertonin (*1910–2003)⁵⁰ ajatukset (esim. 1968; 1976a; Rosenblatt & Gieryn 1982; Sztompka 1986; 1996) toimivat työssäni käsitteellistämisen välineenä ja empiirisen aineiston järjestelijänä. Aluksi on syytä selvittää funktionalismin ja funktioanalyysin eroa.

Teoksessa *Classical Social Theory* (Calhoun ym. 2002, 341) *funktionalismi* määritellään teoreettiseksi katsannoksi, jossa yhteiskunnan katsotaan koostuvan toisistaan riippuvista osasysteemeistä ja joka kehittyi erityiseksi koulukunnaksi 1930–40-luvuilla. Funktionaalinen ajattelutapa – yhteiskunnan näkeminen systeeminä ja eriytyvinä osasysteeminä on kuitenkin jo aiempaa perua (Baert 1998, 39; Delanty 1997, 27). Funktionalismin parhaimmat päivät lopuivat 1960-lukuun, ja muun muassa Piotr Sztompkan (1986, 126) mukaan kenties mikään muu sosiologinen orientaatio ei ole joutunut yhtä kiihkeään väittelyn kohteeksi. Patrick Baertin (1998, 37) mukaan funktionalismilla on seuraavia ominaispiirteitä:

- Sosiaalisia käytäntöjä selitetään niiden ympäristöönsä vaikuttavuuden kautta.
- Myös irrationaaliset käytännöt voidaan selittää niiden funktioiden kautta.
- On olemassa niin sanottuja funktionaalisia välttämättömyyksiä, joiden täytyminen on yhteiskunnan toiminnan edellytys.

Funktionaalisissa selityksissä kohteena olevan ilmiön syytä selitetään vaikutuksilla. Esimerkiksi hyväntekeväisyystoimintaan osallistumista voidaan selittää auttamisen halulla tai oman sosiaalisen aseman osoittamisen tarpeella⁵¹. Funktionaaliset selitykset etäännyttävät tarkastelun toimijan tai toimijoiden omasta näkökulmasta ja jäsentävät tutkimuskohdetta ikään kuin ulkopuolelta. Toimintaa tarkastellaan myös sellaisten vaikutusten näkökulmasta, joita toimijat eivät itse huomioi. Lisäksi: ”jotta funktionaaliset selitykset olisivat riittävän täsmällisiä, niistä on käytävä ilmi, kenen käyttäytymistä halutaan selittää ja minkä suhteen sen ajatellaan olevan funktionaalista.” On määriteltävä ilmiö- ja viitejärjestelmä. (Sulkunen 1999, 200–202.)

⁵⁰ Robert K. Merton syntyi vuonna 1910 Philadelphiassa ja kuoli 92-vuotiaana vuonna 2003. Hän suoritti tohtorin tutkinnon Harvardin yliopistossa 1936 ja työskenteli pitkään Columbian yliopiston professorina. Aktiivinen julkaiseminen jatkui myös eläkkeellä. Mertonin julkaisutoiminta on poikkeuksellisen laaja, ja hänen tieteellinen asemansa oli 1900-luvun puolivälissä erittäin tunnustettu. Erik Allardt antaa Mertonille arvonimen *Mr Sociology*. (Allardt 2003; Cole 2004.) Opettajana ja kollegana Mertonia on muisteltu ristiriitaisin tuntein ja tavoin (Garfield 2004; Cole 2004). Stephen Colen (2004, 833) mukaan väitöskirjan valmistaminen Mertonin ohjauksessa vaati graniittista egoa.

⁵¹ Toinen arjen esimerkki voisi olla vaikkapa kulloinkin trendikkään kirjallisuuden lukeminen. Ihmiset sanovat lukevansa kirjoja tiedon halusta ja mielenkiinnosta, mutta ulkoapäin toiminta voidaan selittää myös muodinmukaisuuden ja sosiaalisen arvostuksen tavoitteluksi.

Pekka Sulkunen (1999, 197–198) erottaa toisistaan heikon ja vahvan funktioanalyysin. Edellisessä etsitään ilmiöiden erilaisia funktioita, kun taas jälkimmäisessä vaaditaan myös funktionaalisten välttämättömyyksiensä paikantamista ja näkökulma on kokonaisyhteiskunnallinen. Vahvoina funktionalisteina voidaan pitää muun muassa Émile Durkheimia, Bronislaw Malinowskia, Alfred R. Radcliffea ja Talcott Parsonsia (Allardt 1993, 174–176; Merton 1968). Vahva funktioanalyysi on selittämistä, mutta omassa tutkimuksessani painotan Robert K. Mertonin ajatuksia lähenevää ilmiöiden ymmärtämistä ja ihmettelyä omassa toimintaympäristössään. Laadullinen, tiettyihin teemoihin rajoittuva ja systemaattiseen vertailuun pyrkimätön aineistoni antaa eväät *heikon funktioanalyysin* sovellukseen.

Suomessa funktioanalyttistä lähestymistapaa ei ole yhteiskuntatieteissä juurikaan sovellettu Elina Haavio-Mannilan (1958) sosiologisen väitöskirjan jälkeen. Haavio-Mannilan tarkastelun painopiste on tappeluryhmässä ja kylätappeluinstituution funktioissa koko kyläyhteisölle ja itse tappeluryhmälle.⁵² Paitsi, että Haavio-Mannilan näkökulma on ”kovemman funktioanalyttisempi” kuin omani, eroavat lähestymistapamme myös siten, että Haavio-Mannilan pääasiallinen kiinnostuksen kohde on ilmestymisajankohtansa sosiologialle tyypillisesti pienryhmäteoreettisissa käsitteissä.

Merton oli funktioanalyttikko, ei funktionalisti. Ilmiöiden funktionaalisuutta voi selvittää vain empiirisellä tutkimuksella. Sosiaalinen elämämme on liian monimuotoista valmiisiin kokonaisyhteiskunnallisiin selityksiin asetettavaksi. Mertonille funktioanalyysi ei ole koko yhteiskunnan selittämisen, vaan tietystä ajasta ja paikasta tapahtuvien yhteiskunnan eri ilmiöiden ymmärtämisen tapa (ks. Sztompka 1986).⁵³

⁵² Haavio-Mannila (1958) tutki maaseudun nuorukaisten kylätappeluinstituutiota 1800–1900-lukujen vaihteessa. Aineisto on kansatieteellinen. Haavio-Mannila sanoo tukeutuvansa Malinowskin ja Radcliffe-Brown teorioihin ja käyttävänsä Mertonia niiden soveltamisen apuna. Hän pyrkii selvittämään nuorukaisryhmien piirteitä, ryhmittymisperusteita, rakennetta ja yhtenäisyyttä kylätappeluinstituutiosta. Haavio-Mannilan tulos on, että tappeluinstituutio ylläpitää paitsi tappeluryhmän, myös kyläyhteisön kiinteyttä ja yhteishenkeä ja on siten funktionaalinen. Lisäksi se säilyttää sisäryhmävioliitot (pojat tappelivat pitääkseen tytöt omassa kylässä) ja eri kylien välisen tasapainon (hävitylle tappelulle pyrittiin saamaan hyvitys). Haavio-Mannila näkee tappelut välttämättöminä kylähengen ylläpidolle ja perustelee päätelmiään sillä, että talojen tiluksien hajoaminen laajalle alueelle edellytti tiivistä yhteistyötä. Maanviljelyskulttuurin muuttuessa ja yksilöllistymisen edetessä kylätappeluista ei enää tarvittu. Kylissä suhtauduttiin kylätappeluihin myönteisesti: omien poikien voitto toi mainetta ja arvostusta koko kylälle. Häiriöfunktionaaliseksi tappelut muuttuivat, kun mukaan tulivat puukot ja alkoholi, väkivalta ja kuolemantuottamukset.

⁵³ Merton (1968) määrittelee sosiologisen teorian toisiinsa linkittyvien teoreettisten käsitteiden ja näkökulmien kehikoksi, josta empiiriset johtopäätökset ovat pääteltävissä. Keskitason teorioiden (theories of the middle range) Merton taas katsoo asettuvan pienten arkipäivän tutkimustyössä kehittyvien työhypoteesien ja kaiken selittämään pyrkivien kokonaisvaltaisten teorioiden väliin. Keskitason teoriat ovat ideoiden ja käsitteiden valikoimia, jotka kohdentuvat rajatumpiin empiirisesti tarkasteltaviin yhteiskunnan ilmiöihin – esimerkkeinä teoria suhteellisesta deprivatiosta tai teoria roolivalikoimasta ja siihen liittyvien mahdollisten ristiriitojen hallinnasta. (emt., 39–72.)

Mertonin kirjoitusten mukaan sosiologia ei ole vielä kypsynyt kaikenkattavien teorioiden synnyttämiseen. Niihin pyrkimisen taustalla ovat myös yhteiskunnan liian toiveikkaat odotukset sosiologian kyvystä ratkaista sosiaalisia ongelmia. Mertonin mukaan keskitason teoriat eivät kuitenkaan saa lokeroitua, vaan ne voivat käsit-

Mertonin edustamaa lähestymistapaa on kutsuttu empiiriseksi ja dynaamiseksi suuntaukseksi. (Sztompka 1986, 119–157). Merton (1968, 73–79) hylkää aiempien funktionalistien ajatuksen yhteiskunnan funktionaalisesta yhtenäisyydestä ja universaalisuudesta (= kaikki ilmiöt ovat myönteisesti funktionaalisia ja edistävät yhteiskunnan kokonaisintegraatiota) ja ajatuksen funktionaalisista välttämättömyyksistä ja instituutioiden korvaamattomuudesta (= vain tietty instituutio voi toteuttaa tiettyä yhteiskunnalle välttämätöntä funktiota ja on siten korvaamaton). Paradigmaa ja ohjelmaansa⁵⁴ esitellessään Merton (1968, 79–91) kirjoittaa, että funktionalismi on nojannut kolmeen virheelliseen oletukseen:

- 1) Sosiaaliset toiminnot ja kulttuuriset elementit (tavat, ideat, uskomukset, instituutiot, riitit) ovat funktionaalisia *koko yhteiskunnalle*. Toisin sanoen ne ylläpitävät systeemin kokonaisintegraatiota (functional unity of society).
- 2) Kaikki toiminnot ja elementit ovat nimenomaan *myönteisesti* funktionaalisia koko ympäröivälle systeemille (universal functionalism).
- 3) Toiminnot ja elementit ovat viitesysteemilleen *korvaamattomia* (indispensability), sillä ne toteuttavat sen toiminnan kannalta *välttämättömiä* funktioita (functional prerequisite/need).

Yhteiskunta ja systeemi eivät ole Mertonin (1968) mukaan synonyymeja. Hän väittää, että oletus yhteiskunnan funktionaalisesta yhtenäisyydestä on hylättävä, sillä moderni yhteiskunta on eriytynyt. Sen sijaan alasyteemit tai alayksiköt, joille toiminto tai elementti on funktionaalinen, on eriteltävä. (emt., 79–84.) Jonathan H. Turnerin (1991) mukaan Merton suuntaa näin funktioanalyysin huomion alasyteemien vuorovaikutukseen.⁵⁵

Väite, jonka mukaan toiminnoilla tai elementeillä on vain myönteisiä funktioita johtaa Mertonin mukaan kehäpäättelmään (systeemi on olemassa – toiminto tai elementti on osa sitä – toiminto tai elementti on myönteisesti funktionaalinen koko systeemin olemassaololle). Merton vaatii empiiristä tutkimusta toimintojen ja elementtien erilaisista funktioista eri alasyteemeille tai alayksiköille. Nämä yksiköt voivat olla ryhmiä, yksilöitä, kulttuurisia tai sosiaalisia instansseja tai jopa psykologisia ilmapiirejä. Vaikutukset eli funktiot ovat joko myönteisiä tai häiriöfunktionaalisia (dysfunctional). Toiminnoilla ja elementeillä voi siis olla systeemin mukautumisen tai selviytymisen näkökulmasta myönteisiä tai kielteisiä seurauksia.⁵⁶ Myös systeemille epäolennaiset seuraukset (nonfunctional) ovat mahdollisia. (Merton 1968, 79–86.)

Oletus toimintojen ja elementtien korvaamattomuudesta jakautuu Mertonin mukaan kahteen väitteeseen. Ensiksikin oletetaan, että on olemassa tiettyjä

teidensä avulla luoda keskinäistä vuorovaikutusta ja siten parempaa ymmärrystä tarkastelemistaan ilmiöistä. (emt., 39–72.)

⁵⁴ Merton (1949/1996) ymmärtää paradigman käsitteiden välisinä suhteina.

⁵⁵ Jonathan H. Turnerin (1991) mukaan oletuksen kumoaminen on suora kritiikki Talcott Parsonsin AGIL-mallia kohtaan. Parsons olettaa, että on olemassa tiettyjä yhteiskunnallisia perusfunktioita, joita ilman yhteiskunta ei voi toimia ja joita toteuttamaan on syntynyt erilaisia sosiaalisia laitoksia. Esimerkiksi perhe ylläpitää jatkuvuutta ja taloudelliset laitokset tuottavuutta. (emt., 82–83.)

⁵⁶ Patrick Baert (1998, 56) käyttää esimerkkinä sotaa. Sota rikkoo perheitä ja sekoittaa kansantalouksia. Makropsykologisella tasolla se voi kuitenkin tuottaa yhteenkuuluvuutta eri kansalaisryhmien välille.

funktioita, jotka ovat systeemin olemassaololle elintärkeitä. Kyse on funktionaalista välttämättömyydestä (functional prerequisite/ need). Merton allekirjoittaa oletuksen varauksella. Hänen mukaansa on tärkeää määritellä ne kohteet, jotka johtavat systeemin mukautumisen olotilaan. Yhteiskunnan funktionaalisiin välttämättömyyksiin (universal) keskittyminen ei kuitenkaan tuota teoreettisesti uutta tietoa. Hedelmällisempää on kuvata toimintoja ja elementtejä ja arvioida ilman ennakko-oletuksia, miten ne täyttävät erilaisten empiirisesti tutkittavien alasysteemien (specific) tarpeita. (emt. 87–90.)

Toiseksi oletetaan, että tietyt toiminnot ja elementit ovat korvaamattomia toteuttamaan tiettyä funktiota. Merton kuitenkin väittää, että samalla tavoin kuin tietyllä toiminnolla tai elementillä voi olla useita funktioita, voivat vaihtoehdot toiminnot ja elementit toteuttaa samaa funktiota. Kyse on funktionaalista vaihtoehtoisuudesta, vastineesta tai korvikkeesta (functional alternative/ equivalent/ substitute). Vaihtoehtojen määrä ei kuitenkaan ole rajaton. (emt., 87–90.)

Omalla funktioanalyttisellä ohjelmallaan Merton pyrkii välttämään edellä esitettyjen oletusten virheet. Kun tarkastelun kohteena ovat empiirisesti tutkittavat alasysteemit, saadaan selville toimintojen ja elementtien funktiot eri alasysteemille ja voidaan arvioida myös funktionaalisia välttämättömyyksiä. Kyse ei ole vain seurausten paikantamisesta, vaan myös toiminnon tai elementin seurauksiin johtaneen prosessin kuvailusta.

Tämän tutkimuksen orientaatio

Noudatan Mertonin (1968, 109–114) funktioanalyttistä ohjelmaa, mutta työsäni en seuraa alla kuvaamiani vaiheita orjallisesti vaan limittäin. Analyysini tähtää viimeisiin vaiheisiin:

- 1) kohteena olevan instituution, toiminnon, mallin tai elementin (ilmiön) kuvailu
- 2) vaihtoehtoisten ilmiöiden paikantaminen
- 3) osallistujien ilmiöön liittämien tunteiden, ajatusten, mielikuvien ja käsitysten selvittäminen
- 4) osallistujien subjektiivisen motivaation ja havaitun käyttäytymisen erottaminen
- 5) säännöllisen, mutta osallistujien itsensä havaitsemattoman käyttäytymisen paikantaminen.

Mertonin (1968, 109–114) mukaan analyysi tulee aloittaa ilmiön puhtaasta, "vain ohuen harson läpi tapahtuvasta", kuvailusta. Tärkeää on kohteeseen osallistuvien asemien ja asemien välisten suhteiden paikantaminen. Kuvailu voi jo itsessään tuoda esille ilmiön funktioita. Omaan tutkimukseeni sisältyy tutkimieni vanhusneuvostojen historian, toimijoiden ja toimintojen kuvailua. Toisessa vaiheessa huomioidaan ne ilmiöt, joita tutkittava malli sulkee pois. Kyse on myös ilmiön kontekstualisoinnista. Mallin vaihtoehtojen ja siirrettävyyden pohdinta lisää tutkimuksen validiteettia. Omassa tutkimuksessani on kyse vanhusneuvoston vaihtoehtojen ja sen jäsenistön vaihtoehtoisuuksista.

Kolmannessa vaiheessa pyritään selvittämään osallistujien ilmiöön liittämät tiedolliset ja emotionaaliset merkitykset. Niitä selvitin haastatteluissa, jois-

sa ihmiset toivat esille vanhusneuvostoihin liittyviä käsityksiä ja mielteitä eli selontekoja. Ne puolestaan avaavat tien neuvostojen mahdollisten funktioiden tarkasteluun. Neljännessä vaiheessa tutkijan tulee erottaa osallistujien motivaatio ja käyttäytymisen havaitut piirteet. Tärkeää on, että tutkija alkaa erottaa sellaisia ominaisuuksia (piileviä vaikutuksia), joita tutkittavat eivät tuo itse julki. Viides vaihe onkin juuri piilofunktioiden, osallistujien ”hoksaamisen” ulkopuolisen alueen, paikantaminen.

Mertonin tutkimusstrategia liikkuu yleisellä tasolla ja johtaa ilmiön kuvailuun. Huolimatta empiirisen tutkimuksen tarpeen korostuksesta Merton ei esitä yksityiskohtaisempia metodisia välineitä laadulliselle tutkimusotteelle⁵⁷. Analyysin piirustuksia olen joutunut kehrittelemään itse.

3.6.2 Funktion käsite

Funktion käsitteellä Merton (1968) viittaa tutkijan havaitsemiin kohteen (ilmiöjärjestelmän) seurauksiin, jotka edistävät sen ympäristönä olevan systeemin (viitejärjestelmän) mukautumista, säilymistä ja elinkelpoisuutta. Kyse ei ole tutkittavien subjektiivisista tavoitteista, motiiveista ja tarkoituksista. Esimerkkinä Merton⁵⁸ mainitsee perheen perustamisen. Oman aikakautemme länsimaiset ihmiset kertovat tekevänsä niin rakkaudesta ja muista henkilökohtaisista syistä, mutta ulkopuolelta perheen perustaminen voidaan selittää myös ihmislajin ja yhteiskunnan jatkuvuuden turvaamisena. (emt., 78–79, 105.) Funktioanalyysissä ei siis korosteta tutkittavien omia merkityksenantoja, kerrontaa ja välittömiä motiiveja emic-perinteen tavoin.

Mertonin (1968, 105) mukaan ilmifunktio viittaa toimijoiden itsensä tunnistamiin ja suunnittelemiin seurauksiin. Tällöin toimijoiden henkilökohtaiset motiivit ja tutkijan havaitsemat vaikutukset myös kohtaavat. Piilofunktiot taas ovat vain tutkijan havaitsemia, niitä osallistujat eivät suunnittele eivätkä tunnista. On kuitenkin keskusteltu kriittisesti siitä, että ilmifunktio voi olla esimerkiksi tunnistettu, muttei kuitenkaan suunniteltu (ks. Baert 1998, 59). Voi myös ajatella – ja tätä Merton ei tuo selvästi esille – että eri toimijat havaitsevat piilofunktioita eri tasoilla, esimerkiksi valtaapitävien suunnitelmat halutaan pitää kansalta salassa. (ks. Allardt 2003, 273; Sztompka 1986, 135–136). John Elsterin (1990) kysymykset, kenen näkökulmasta funktio on suunniteltu ja kenen näkökulmasta havaittu, ovat aiheellisia. Hänen mukaansa analyysissä tulisi aina erottaa varsinaiset toimijat ja toiminnasta hyötyvät tai kärsivät. (em., 131–132.)

Mertonin mukaan ilmiöillä voi olla ympäristönsä alasysteemeille myönteisiä (= funktionaalisia), kielteisiä (= häiriöfunktionaalisia) tai neutraaleja seurauksia ja vaikutuksia. Sama ilmiö voi olla toiselle alasysteemille häiriöllinen ja toiselle myönteinen. (Merton 1968, 73–138.) Häiriöfunktiot ovat siis haitallisia alasysteemien elintilalle. Ajatus häiriöfunktioista avaa tien muutokselle. Kun toimintojen ja elementtien seurausten nettobalanssi, yhteisvaikutus kallistuu

⁵⁷ On huomattava, että Mertonin aktiiviura kohdistui aikakauteen, jolloin sosiaalitutkimuksessa käytettiin pääosin määrällisiä menetelmiä ja laajoja survey-aineistoja.

⁵⁸ Ks. myös Pirkko Karhun (1999) artikkeli, jossa hän viittaa Talcott Parsonsin käsityksiin perheen funktioista.

häiriöfunktionaalisuuden puolelle, kasvaa paine ilmiön ja sen ympäristön muutokseen (Merton 1968, 94, 107). Kyse on katsantokannasta – painottaako häiriöfunktioiden alasynteesin tasapainoa (staattisuutta) heikentävää vaikutusta vai analyysin kriittisyyttä ja häiriöfunktioiden myönteisiä muutosmahdollisuuksia. Funktioiden nettobalanssin laskeminen jää kuitenkin Mertonin kirjoituksissa epäselväksi, eikä hän tarjoa siihen konkreettisia neuvoja.

Vallitsevan tilanteen horjuttaminen voi olla myös innovatiivista ja uudistavaa (Merton 1968, 411–422). Yksilöllistymisen ja muuttuneen yhteisöllisyyden (esim. Harju 2003, 70–90; myös Marin 2002, 104–105) yhteiskunnassa esimerkiksi Elina Haavio-Mannilan (1958, ks. alaviite 52) historialliseen ajankohtaan sidottuja tuloksia voi punnita kysymällä, onko kylätappelujen sosiaalinen funktio, kyläyhteisön kiinteyden ylläpito, pelkästään hyvä asia. Millaisia haitallisia vaikutuksia itsensä suojelemisella ja tiiviillä sisäryhmäkäyttäytymisellä voi olla? Kylätappelujen häviäminen voi viedä kiinteyden, mutta tuoda tullessaan avoimuutta.

Mertonin ohjelmassa on siis olennaista ilmi- ja piilofunktioiden erottaminen (Merton 1968, 119–136): Ensiksikin piilofunktiot selventävät irrationaalista vaikuttavaa käyttäytymistä⁵⁹. Toiseksi ne suuntaavat tutkimuksen hedelmällisemmille alueille. Pelkästään ilmifunktioihin keskittyminen on latteaa, sillä tällöin tutkimus kohdistuu vain asetettujen tavoitteiden toteutumisen arviointiin⁶⁰. Kolmanneksi piilevien funktioiden löytäminen tuo lisäarvoa sosiologiseen tietovarantoon: sosiaalinen elämä on pintaansa monimutkaisempi. Esimerkiksi Richard A. Kalishin (1979) kuvailemassa uusageismissä on kyse piilofunktioiden paikantamisesta. Kun vanhojen ihmisten agentit (viranomaiset, tutkijat) ”hyväntahtoisuudessaan” hakevat rahaa erilaisille ikääntyvien huonosaisiuden lieventämiseen pyrkiville projekteille, on kyse myös, ja ehkä joskus eniten, omasta työllistymisestä. Neljänneksi piilofunktiot ehkäisevät naiivit moraaliset arvioinnit. Merton esittää, että parjatulla ja tuomitulla ilmiöllä voi olla piileviä myönteisiä funktioita tietyissä oltavissa tietyille ihmisryhmille. Tämän tyyppisestä ajatuskulusta on kyse funktionaalissa rikollisuusteoriassa (ks. Sulkunen 1999) ja Herbert J. Gansin (1967) esittämässä köyhyyden myönteisissä funktioissa⁶¹.

⁵⁹ Vaikka esimerkiksi Hopi-intiaanien sadetanssin avulla ei saada aikaan sadetta, voi sillä olla ryhmän kiinteyttä lisäävä funktio. Kiinteyden lisääminen ei kuitenkaan ole ryhmän tarkoittama funktio. (Merton 1968, 118.)

⁶⁰ Esimerkiksi klassisessa valaistustutkimuksessa (The Hawthorne Western Electric Studies) alkuperäinen tavoite eli kokeellinen testaaminen sai jäädä, kun tutkijoiden mielenkiinto siirtyi työntekijäryhmän välisten suhteiden ja organisaation tarkasteluun. Organisaatio sisälsi monia epävirallisia suhdeverkostoja ja ”pelejä”. (Merton 1968, 120–122.)

⁶¹ Vaikka rikollisuus on norminvastaista, on sillä yhteiskunnan kokonaisuudelle tärkeitä funktioita. Se esimerkiksi vahvistaa normin rajat. Lisäksi erittäin tuomittavana ja raakana pidetyt rikokset saavat aikaan yhteenkuuluvuuden tunnetta, jonka voi katsoa olevan tärkeää yhteisön jatkuvuudelle. Rikollisuuden vastaisella toiminnalla ja rikoskontrollilla on yhteiskuntaa kiinteyttävä tehtävä. Rikollisuudella on myös viihdearvoa (esim. julkkisten huumesotkujen ja pahoinpitelyjen käsittely iltapäivälehdissä) (ks. Sulkunen emt., 200–202.)

Köyhyys on sen kohdanneelle onnettomuus, mutta yläluokka voi hyötyä siitä saadessaan halpaa työvoimaa ja kanavoidessaan itselleen ne rahat, jotka voitaisiin

Piilofunktion käsite on kriittinen. Esimerkiksi jonkin instituution piilofunktioiden paikantaminen voi tuoda esille asymmetrisia valtasuhteita (ks. myös Sulkunen 1999, 205). Lisäksi häiriöfunktion käsite on ymmärrettävä sosiologisena ja analyttisena, ei moraalisen kannanottona (ks. Merton 1976b/1996; 1976c/1982, 88). Todettakoon myös, että ajatus tavoitteellisen toiminnan tarkoittamattomista seurauksista (ks. myös Merton 1936) sisältyy moneen tutkimusasetelmaan ja Alan Sica (1998, 118–119; myös Allardt 2003) kirjoittaa niistä tulleen itsestäänselvyyksiä, joiden alkuperää ei aina enää muisteta.

Tämän tutkimuksen funktio

Soveltamani funktioanalyysi on yksi tapa teoretisoida vanhusneuvostoa. Näin ollen suhteeni teoriaan on välineellinen ja sisältää jo itsessään tutkijan tekemän valinnan. Mikään viitekehys ei ole vastauksissaan tyhjentävä ja tarkastelee todellisuutta vain tietyistä näkökulmista (myös Baert 1998, 60). Ilmiö, vanhusneuvosto, on olemassa, mutta siitä voidaan puhua ja sitä voidaan käsitteellistää monin eri tavoin.

Paikantamani funktiot ovat vanhusneuvostoissa toimivien ja niistä puhuvien välittämiä, vaikkakin osittain pelkästään tutkijan havaitsemia, nimeämiä ja paljastamia. En miellä funktioita ainutkertaisiksi, vaikkakin niiden paikantamisen prosessissa ovat vaikuttaneet tutkimuksen aikana tehdyt valinnat. Funktion käsitteeseen liittyvä objektiivisuus määrittyy ulkokohtaiseksi katseluksi suhteessa informanttien esittämiin näkemyksiin. Korostan sitä kuvaa neuvostosta, jossa yhdistyvät sekä julkilausutut että piiloiset funktiot. Objektiivisuus on ymmärrettävä teoreettisena orientaationa, ei tutkijan intressittömyytenä, erehtymättömyytenä tai tutkimustyön neutraaliutena.

Oletukseni on, että vanhusneuvostoilla on funktioita. Pysin kuitenkin luonnehtimaan niiden taipuisuutta. En väitä, että vanhusneuvosto on olemassa sen vuoksi, että se toteuttaa koko kunnan toimivuudelle välttämättömiä funktioita ja olisi sen takia korvaamaton. Funktioiden luonteet voivat vaihdella paikakunnasta ja alasysteemistä toiseen siirryttäessä. Vanhusneuvostoilla voi olla *julkilausuttuja (tarkoitettuja ja tunnistettuja) ja myönteisiä sekä piiloisia ja häiriöllisiä* funktioita eri alasysteemeille (ks. tutkimuksen alayksiköiden määrittely, luku 3.6.3). Sama funktiokin voi olla yhdelle alasysteemille julkilausuttu ja myönteinen ja toiselle piiloinen ja haitallinen. En korosta alasysteemien elintilan tasapainoa ja säilymistä, vaan keveämmin funktioiden myönteisiä tai kielteisiä värejä ja sävyjä. Häiriöllisiksi määrittelemisäni funktioissa painotan analyysin kriittisyyttä.

käyttää sosiaaliturvan parantamiseen. Köyhyyden poistaminen olisi siis yläluokalle häiriöllistä. Lisäksi köyhät tarjoavat säälin kohteen ja osoittavat ihmisten yhteiskunnallisen paikan (erottautuminen). Köyhiä voidaan pomotella ja asettaa syntipukiksi rikosten sattuessa. Passiivisina äänestäjinä heidän tarpeet on helppo jättää huomiotta. Köyhyys tarjoaa työtä esimerkiksi sosiaalityöntekijöille ja poliisille. Toisaalta köyhien keskuudesta on myös noussut monia suuria taiteilijoita. (Gans 1972.)

Funktioiden määrittelyyn olen saanut ideoita Mertonin (1968, 194–214) anomiseen tilaan⁶² mukautumisen tyypittelystä. Anomialla Merton viittaa kulttuuristen tavoitteiden ja niiden saavuttamiseen omattujen keinojen väliseen ristiriitaan. Julkilausutut funktiot ovat vanhusneuvostolle annettuja *tavoitteita*, ja vanhusneuvosto on niiden saavuttamisen keino. Häiriöfunktioita taas ovat vanhusneuvostojen *epätavoitteita* ja seurausta julkilausuttujen ja myönteisten funktioiden hylkäämisestä.

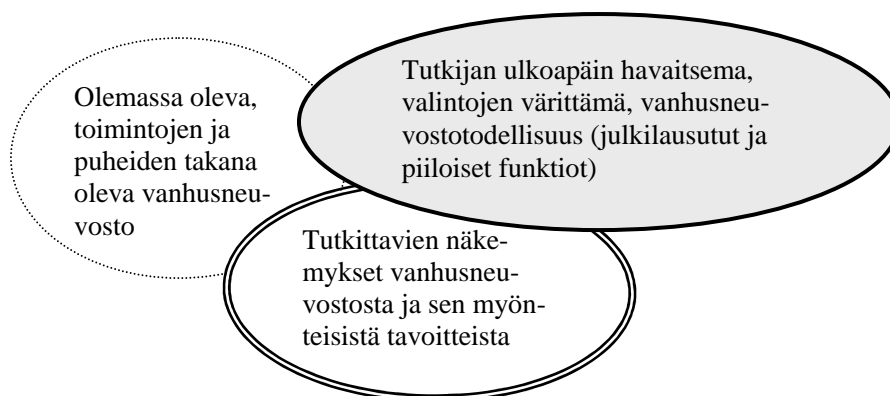
Vaikka aineistoillani on metodologisesti erilaiset syntyehdot, katson, että kaikilla sen osilla on sama sosiokulttuurinen konteksti eli maaseutumainen kunta ja sen vanhusneuvostotoiminta. Tämän takia paikannan niin sanotusti yleisiä funktioita enkä lähde kunkin toimijatahon tai haastateltavien aseman mukaisista funktioista. Puhuja- ja toimija-asemia olennaisempia ovat tässä tutkimuksessa ne alasyteemit, joita vasten funktiot paikantuvat. En siis esimerkiksi vertaile systemaattisesti eri puhuja-asemien selontekoja tai paikanna tavoitteellisesti yksittäisten haastattelujen sisäistä ristiriitaisuutta tai vaihtelevuutta⁶³. Puhumalla informanttieni välittämistä funktioista korostan kuitenkin sitä, että piiloisiksi nimeämäni funktiot voivat olla joidenkin informanttieni tunnistamia ja jotkut informantit voivat määritellä myönteisiksi katsomani funktiot kielteisiksi. Piilofunktiokin voi siis olla tunnistettu, muttei koskaan tarkoitettu. Funktioiden sisällä huomioin eläkeläisjäsenten, viranhaltijoiden ja päättäjien selontekojen painotuseroja.

⁶² TAULUKKO 6 Mertonin (1968, 194) anomiseen tilaan mukautumisen tyypit

Mukautumisen tyypit	Kulttuuriset tavoitteet	Institutionaaliset keinot
<i>Yhdenmukaistuminen</i>	hyväksyy	hyväksyy
<i>Innovaatio</i>	hyväksyy	hylkää
<i>Ritualismi</i>	hylkää	hyväksyy
<i>Vetäytyminen</i>	hylkää	hylkää
<i>Kapina</i>	korvaa	korvaa

Anomisella tilalla viitataan epäsuhtaan kulttuuristen tavoitteiden ja ryhmän jäsenten toimintamahdollisuuksien välillä. Mertonin mukaan jotkut ryhmät ovat asettuneet yhteiskunnan rakenteessa siten, että poikkeava käyttäytyminen eli normatiivisista, institutionaalisista keinoista poikkeaminen saattaa olla ainoa tapa saavuttaa kulttuurisia päämääriä. Kyse on innovoinnista. Innovointi voi olla itsekästä rikollista toimintaa tai yhteiskuntaa myönteisesti uudistavaa käytäntöä (ks. myös Allardt 2003, 275–276), joka kumuloituessaan johtaa rakenteen muutoksiin. Vetäytymisessä on kyse sekä päämäärien että keinojen hylkäämisestä ja ritualismissa päämääristä luopumisesta, mutta keinoissa pitäytymisestä. Kapinassa muokataan koko yhteiskuntarakennetta.

⁶³ Vrt. diskurssianalyysin käyttämät metodityökalut (esim. Jokinen & Juhila 1999).

KUVIO 1 Funktioiden sisältämä tieto

Funktiot ovat havaitsemieni piirteiden tiivistymiä. Ne ovat analyttisiä ilmaisuvälineitä, sillä yksioikoisesti en väitä minkään neuvoston toteuttavan puhtaasti juuri tiettyä funktiota. Funktiot ovat *ideaalityyppejä* (ks. Gronow & Töttö 1997, 275–279). Elina Haavio-Mannilan (1958, 4–5) mukaan Max Weber (1949) toteaa, että ideaalityyppi saadaan aikaan, kun yksipuolisesti tähdennetään yhtä tai muutamaa näkökulmaa ja liitetään yhteen piirteitä, joita on yhtäällä enemmän ja toisaalla vähemmän tai ei lainkaan.

Lopulta erilaisiin funktioihin rekonstruoimani vanhusneuvosto on itsessään maaseutumaisen kunnan vanhusneuvoston ideaalityyppi tai pelkistetty perusmuoto. Yhden neuvoston todellinen tilanne voi olla kaikkien funktioiden yhdistelmä, tai yksi funktio voi paikantua selvemmin vain yhdessä neuvostossa.

3.6.3 Funktioiden jäljittäminen

Vanhusneuvoston viitejärjestelmä

Vanhusneuvostojen viitejärjestelmällä viitataan eri tavoin maaseutumaisessa kunnassa asemoituneisiin *vanhusneuvoston viitekategorioihin* ja niiden välisiin suhteisiin. Sosiaalisen kategorian käsitteen olen poiminut Mertonin (1968, 335–440) viiteryhmäteoriasta. Viitataan sillä tietyssä ympäristössä elävään ja toimivaan statusten haltijoiden joukkoon. Kyse on ihmisistä, joita yhdistää jokin ominaisuus (esim. tietty ikä, eläkeläisyys tai viranhaltijuus), mutta joilla ei välttämättä ole yhteisiä arvoja ja normeja. Jos kategoriolla on yhdistäviä arvoja ja intressejä, voi siitä tulla kollektiivi, jonka ominaispiirre taas on keskinäinen solidaarisuus. Viitekategorian käsite on tässä tutkimuksessa erotettava pienryhmäteoriasta tutusta viiteryhmän (ks. Merton 1968, ems.; Haavio-Mannila 1958) käsitteestä, sillä viitataan sillä vanhusneuvostoinstanssin abstraktiin kontekstiin, en ihmisten samastumiskohteisiin. Funktioanalyysinsä yhteydessä Merton (1968, 73–138) puhuu ilmiöistä ja niitä ympäröivästä systemistä. Tässä tutkimuksessa viitekategoria on systeemiä käyttökelpoisempi käsite.

Tutkimuksessani on kyse teoriasidonnaisesta ja -ohjaavasta aineiston tarkastelusta (Tuomi & Sarajärvi 2002, 97–102, 116–117), sillä esiymmärrykseni on, että aineistoa voi tarkastella Mertonin kuvaamilla käsitteillä ja funktioanalyysin keinoin. Käsitteet ohjasivat aineiston lukemista, mutta saivat olemuksensa ja sisältönsä tämän tutkimuksen aineistosta. Toisin sanoen käytössäni ei ollut valmista funktioiden listaa, johon olisin aineistoni asetellut.

Sanatarkan litteroinnin jälkeen tein sisällönanalyysiä (ks. esim. Marvasti 2004, 90–93; Tuomi & Sarajärvi 2002) ja pelkistin aineiston sellaisiin sisällöllisiin teemakokonaisuuksiin, joita kykenin myöhemmin erittelemään osakokonaisuuksina. Sisällönanalyysillä ja tässä tapauksessa laadullisella sisällönanalyysillä tarkoitan tapaa, jolla kuvaan aineistoani sanallisesti (vrt. määrällinen sisällön erittely).

Aineiston pelkistämistä ohjasi teoreettinen viitekehýkseni – paikansin kategorioita (viitejärjestelmä), joita vasten vanhusneuvostoa (ilmiöjärjestelmää) voi tarkastella. Lopulta tiivistin kolme avainkategoriaa. Tavoitteena ei ollut koodata aineistoa, vaan laatia luokittelurunko, jolla funktioita oli helpompi läheteä paikantamaan:

TAULUKKO 7 Vanhusneuvoston viitejärjestelmän kategoriat

maaseutumainen paikkakunta

1. kuntaorganisaatio ja koko paikallisympäristö (viranhaltijat, päättäjät, ikääntyneet kuntakansalaiset)
 2. eri ikäryhmät (vanhukset, nuorelälkeläiset, lapset ja nuoret, työikäiset, kaikki ikäryhmät lapsista vanhuksiin)
 3. eri eläkeläisryhmät (järjestöihin kuuluvat, järjestöihin kuulumattomat, nykyiset eläkeikäiset, tulevat eläkeikäiset)
-

Funktioiden paikantaminen

Aineiston ensimmäisen läpikäynnin (viitekategorioiden paikannuksen) jälkeen aloin punnita kutakin kolmea viitekategoriaryhmää erikseen. Luin aineistoa ja tein tekstinkäsittelyohjelmani ”lisää kommentti” -toiminnolla merkintöjä ja pelkistyyksiä haastattelu- ja kenttäaineistotiedostojen marginaaleihin. Lisäksi alleviivasin kiintoisia kohtia. Aloin miettiä, mitkä voisivat olla viitekategorioiden liittyvät pelkistetyt funktiot.

Etenin taulukossa seitsemän esittämässäni järjestyksessä eli alussa luin aineistoani kuntaorganisaation ja koko paikallisympäristön näkökulmasta. Kysyin, mitä funktioita vanhusneuvostolla voi olla viranhaltijoille, päättäjille ja ikääntyneille kuntakansalaisille yleensä. Kun sain ajatuksen mahdollisesta funktiosta, luin aineistoa ja siitä tekemiäni pelkistyyksiä uudelleen ja aloin hahmotella funktion esittämistapaa. Toisin sanoen paikansin aineistostani kohtia, joiden katsoin liittyvän kyseiseen funktioon ja joilla sain sen esittämiseen tukea. Tässä vaiheessa laadin tiedoston, johon listasin hahmottelemani funktiot. Aloin ryhmitellä aineiston pelkistyyksiä funktioiden alle paikkakunnittain merkiten

koodilla myös puhujan aseman. Minulla oli siis merkkejä funktiosta, jota lähdin tarkentamaan poimien materiaalistani siitä kertovia ”jälkiä”.

Pyrin paikantamaan sisäisesti tarpeeksi yhtenäisiä, mutta kuitenkin toisiinsa nähden riittävän erilaisia funktioita (ks. Patton 1987, 154). Funktioiden eroavaisuuksia tavoittelin miettimällä niitä toistensa *vastakuvina*. Päädyin pohtimaan myös *funktioiden sisäistä erilaisuutta*, toisin sanoen saman funktion sisällä saattoi ilmetä polarisoitumista tai ristiriitaisuutta.

Vastinkuvien ja funktioiden sisäisen erilaisuuden hahmottamisessa auttoivat yhtäällä informanttien selontekojen asiasisältöjen sekä painotuserojen ja toisaalla maaseutumaisten kuntien kontekstien vaihtelun huomioiminen. Vastinkuvien ja funktioiden sisäisen erilaisuuden paikantaminen mahdollistui, kun tarkastelin puhujien ja toimijoiden argumentaatiota (esim. vertailu, vaihtoehtojen tai vastakohtien esittäminen, vasta-argumentointi). Haastateltavat ja toimijat puolustivat, oikeuttivat, vastustivat, kyseenalaistivat ja arvioivat vanhusneuvostoja. He tuottivat tapahtumista, ilmiöistä ja toiminnoista etnografisia selontekoja. Retoriikan tai argumentaationanalyysin (esim. Potter 1996) tarkkuusasteeseen en kuitenkaan pyrkinyt.

Aineiston lukeminen, kirjoittaminen ja kirjallisuuteen tutustuminen kulki käsi kädessä. Taustalla olivat tutkimuksen kuluessa kertyneet tiedot ja oivallukset tutkimuspaikkakuntieni elämänmenosta ja yleiset havaintoni vanhusneuvostojen toiminnoista.

Vanhusneuvostotoimijat: statukset, roolit ja ambivalenssi

Funktioiden sisällä analysoin myös vanhusneuvostojen toimijoita (sihteerit, eläkeläisjäsenet, viranhaltijajäsenet, kuntakansalaiset). Katseen suuntaamisessa funktioita toteuttaviin toimijoihin auttoivat Mertonin (1957) käsitteet statuksista ja rooleista ja niiden muodostamista valikoimista sekä niihin liittyvästä ambivalenssista (ristiriidasta) ja ambivalenssin hallinnasta. Tässä tutkimuksessa status ja rooli ovat toimijoiden saavuttamia tai heille asetettuja vanhusneuvostotoimijoiden ”kuoria”. Ne ovat olemassa myös yksilöiden ulkopuolella eivätkä ole henkilökohtaisia. Yksilöt voivat kuitenkin muokata niiden sisältöä omalla toiminnallaan. Seuraavassa selostan käsitteitä abstrakteilla esimerkeillä ja kuvaan aineistosta löytämiäni valikoimia ja niihin liittyvää ambivalenssia tulosluvuissa.⁶⁴

Käsitteiden avulla pääsen käsiksi siihen ristiriitaiseen kommunikaatioon (myös Allardt 1966, 135–151), jota vanhusneuvostotoimijat kohtaavat ja joka vaikuttaa neuvostojen toimintakykyyn ja -mahdollisuuksiin. Näin ollen tarkasteluni on paitsi funktioanalyttistä, myös rakenneanalyttistä. Neuvostot kohtaavat rooli- ja statusvalikoimien asettamia esteitä, haasteita ja mahdollisuuksia, ja niillä on vaikutuksensa neuvostojen toimintakykyyn. Rooliteorian valossa

⁶⁴ Statuksen ja roolin käsitteet on erotettava esimerkiksi Pierre Bourdieun (esim. 1998) habituksesta. Habituksen käsite viittaa toimijan tyylin yksilöllisyyteen ja sisäistyneeseen toimintavalmiuteen.

funktionaalisuuden paikantamisen viitejärjestelmä on vanhusneuvosto ja ilmiöjärjestelmänä roolit, statukset ja niihin liittyvä ambivalenssi.

Piotr Sztompkan (1986, 159–173) mukaan Merton kuvaa sosiaalisen rakenteen kompleksisuutta esimerkiksi normatiivisuuden (normative structure) kautta. Normatiivisuus tarkoittaa, että ihmiseen kohdistuu erilaisissa vakiintuneissa statuksissa ja rooleissa monenlaisia ja myös ristiriitaisia odotuksia, jotka voivat saada myös virallisen lain aseman. Mertonin (1968, 186) mukaan arvot ovat kulttuurisesti määriteltyjä tavoitteita (tämän tutkimuksen funktiot) ja normit tavoitteiden saavuttamisen legitimejä keinoja eli moraalisesti sitovia odotuksia käyttäytymisestä tietyssä instituutiossa.

Statuksella Merton viittaa ihmisen asemaan, positioihin eri elämänalueilla. Statukset (esim. vaikkapa eläkeikäinen, isoäiti, kielten opiskelija) muodostavat *statusvalikoiman* (status-set). Yhden statuksen sisälläkin voi olla useita *rooleja*, jotka taas muodostavat *roolivalikoiman* (role-set) – esimerkiksi sosiaalijohtaja asioiden esittelijänä päättävälle elimelle, vanhustyön esimiehenä, lasten päivähoidon esimiehenä, vanhusneuvoston sihteerinä. Statusvalikoimalla Merton (1957, 110–113; 1968, 422–437) viittaa siis eri elämänalueilla ajankohtaistuviin positioiden sarjaan ja roolivalikoimalla yhden position sisäiseen roolien ketjuun.

Olennaista roolivalikoimassa on, että statuksen haltijan eri roolit ovat aina suhteessa toisten statuksenhaltijoiden rooleihin (esim. vanhusneuvoston sihteeriksi-ikäntyvä kuntakansalainen, lasten päivähoidon esimies-työntekijät). Vastaroolien odotukset voivat olla keskenään ristiriitaisia. Eläkeläiset odottavat sosiaalijohtajalta yhtä, lapsiperheet toista ja päättäjät kolmatta. Kun ihmisellä on samalla kertaa paitsi eri statuksia että niihin sisältyviä roolivalikoimia, on tuloksena hyvin heterogeeninen ja mutkikas suhteiden verkosto⁶⁵.

Sosiologisella ambivalenssilla (Merton & Barber 1976) tarkoitetaan normien ja vastanormien dilemmaa ja ristiriitaa rooli- ja statusvalikoimissa. Ristiriita nousee rooleista ja statuksista eikä ole niiden haltijaan henkilökohtaisesti liittyvää. Odotusten ristiriidat ovat siis analyttisiä mahdollisuuksia ja vain teoreettisesti yleistettäviä. Sosiologinen ambivalenssi on erotettava psykologisesta ambivalenssista, joka viittaa yksilön kokemaan tunteiden ristiriitaan (esim. viharakkaus). Merton ja Barber (em.) erittelevät sosiologisen ambivalenssin lajeja varsin seikkaperäisesti:

Ambivalenssin ydintyyppinä Merton ja Barber (1976) pitävät esimerkiksi terapeutin yhdessä roolisuhteessa (esim. hoitava terapeutti-potilas) vallitsevaa ambivalenssia. Hoitaakseen tehtävänsä hyvin terapeutti ei voi heittäytyä liian henkilökohtaiseksi, toisaalta hänen on kuitenkin oltava myötätuntoinen. Toinen ambivalenssin tyyppi tarkoittaa statuksen haltijan eri statuksiin liittyvää konfliktia. Esimerkiksi eläkeläisnainen voi miettiä, satsaisiko aikaansa isoäitiyteen vai uuden kielen opiskeluun. Kolmas tyyppi liittyy statuksen haltijan roolivalikoiman roolien väliseen paineeseen. Esimerkiksi sosiaalitoimen viranhaltija,

⁶⁵ Rooli- ja statusvalikoimien käsitteet viittaavat tiettyyn aikaan ja paikkaan. Merton ottaa huomioon myös statusten ja roolien ajallisen ulottuvuuden. Statusjakson (status-sequence) käsitteellä voi ilmaista esimerkiksi lääketieteen opiskelijan uraa: opiskelijasta harjoittelijaksi, harjoittelijasta ammatinharjoittajaksi. (Merton 1968, 424.)

joka toimii esimiehenä, vanhusneuvoston sihteerinä ja oman työorganisaationsa alaisena, kohtaa erilaisten roolikumppaniensa ristiriitaisia odotuksia.

Mertonin kuvaama rakenne on mutkikas ja sisältää mahdollisuuksia. Ihminen joutuu tekemään valintoja. Statuksen haltijalla voi olla erilaisia keinoja hallita rooleihinsa liittyvää ambivalenssia eli erilaisia odotuksia: Priorisointi ja valikointi viittaavat roolien tärkeysjärjestykseen asettamiseen. Joihinkin vastarooleihin ei paneuduta tai joidenkin vastaroolien odotuksia ei oteta yhtä vakavasti. Rooleihin kohdistuvien ristiriitojen hallintaa on myös vuorovaikutuksen ja viestimisen ajoittaminen tai rajoittaminen. Jos yksilön tai organisaation toiminta jää täysin eristyksiin, ulkopuolinen kontrolli minimoituu. Ambivalenssia voi hälventää myös hankaliksi koetuista rooleista luopuminen. Rakenne kuitenkin myös estää, sillä statusten ja roolien seulonta ei ole aina mahdollista ilman muiden roolivalikoimansa partnereiden vahingoittamista. (ks. Merton 1957, 113–118; 1968, 425–431; myös Sztompka 1986, 207–208, 227–239.)

Tietyn statuksen haltijat voivat myös liittoutua ja muodostaa organisoituneen kollektiivin. He eivät ole ongelmiseen yksin, vaan voivat perustaa yhdistyksiä tai neuvostoja ajamaan kollektiivista etuaan. Myös hyvin erilaisten statusten haltijoiden välillä voi vallita empatiaa ja solidaarisuutta. (Merton 1968, 436–438.) Ovathan vaikkapa sosiaalijohtaja ja hänen eläkeläisasiakkaansa usein saman kunnan asukkaita. Oma kysymyksensä on, millaisia sisäisiä ristiriitoja kollektiivin sisällä herää, kun sen jäsenistö omaa myös muita statuksia (ks. Merton 1972⁶⁶). Kiintoisaa on esimerkiksi se, voivatko periaatteessa saman statuksen (eläkeläisyyden) omaavat eri-ikäiset ja erilaiset eläkeläiset (vrt. eläkeläisten muut statukset ja roolit) löytää yhdistävää intressiä.

Funktioiden esittämisestä

Paikantamani 13 funktiota esittelen luvuissa 5–7 edellä kuvaamallani välineistöllä. Myös tekstissä etenen taulukossa seitsemän esittämässäni järjestyksessä. Pääkäsite on funktio, jolla viitataan vanhusneuvostojen julkilausuttuihin tavoitteisiin ja piiloiisiin, häiriöllisiin epätavoitteisiin. Statuksen, roolin ja sosiologisen ambivalenssin käsitteiden avulla esitän vanhusneuvostotoimijoiden asemia ja heihin kohdistuvien odotusten ristiriitaisuutta.

Ilmaisuvoimansa takia esitän selontekoja runsaasti. Runsaaseen aineistosaattien käyttöön päädyin myös tutkimuskohteen uutuuden sekä tutkimusaineistoni moninaisuuden vuoksi. Näin lukijan on helpompi seurata funktioiden jäljittämisen polkujani.

Viitataan selontekoihin erilaisilla lyhenteillä. Esimerkiksi "[viranhaltija A1, ei jäsen, kunta]" tarkoittaa paikkakunta A:n viranhaltijaa, joka ei ole vanhus-

⁶⁶ Artikkelissa *Insiders and Outsiders: A chapter in the Sociology of Knowledge* (1972) Merton viittaa esimerkiksi naisliikkeen yhteisen intressin mahdollisuuteen. Voiko valkoinen nainen ymmärtää mustaa naista tai voiko keski-ikäinen musta nainen ymmärtää valkoista vanhaa naista? Mertonin artikkeli käsittelee tiedon yhteisyyden ongelmaa. Voiko esimerkiksi valkoinen nainen tutkia mustien naisten elämää ja toisin päin? Mertonin kanta on, että voi, sillä tiedon monopolin häiriöfunktio on etnosentrismi.

neuvoston jäsen ja joka työskentelee kuntaorganisaatiossa. Mikäli lyhenteessä lukee "ei kunta" tarkoittaa se kolmannen sektorin tai kuntayhtymän viranhaltijaa. "[Kenttäaineisto A, syksy 2002]" tarkoittaa syksyllä 2002 neuvosto A:n kokouksesta tai oheistapahtumasta kirjattua kuvausta, ja [eläkeläiset C] -merkinnällä viitataan neuvoston C ryhmähaastatteluun.

Mikäli sitaatti on tutkimuseettisistä syistä arkaluontoinen, esitän sen ilman viitemerkintää. En erittele yksilöhaastateltavan sukupuolta tai toimialaa tarkemmin. Ryhmähaastattelusitaateissa paljastan sukupuolen. Selontekoihin sisältyvät erisnimet olen muuttanut tai poistanut.

Pisteet ja pilkutukset olen lisännyt jälkikäteen luettavuuden parantamiseksi. Poistetut tekstit olen merkinnyt hakasuluilla varustetuilla kolmella pisteellä. Mikäli poistettua tekstiä on paljon, olen käyttänyt useampaa kolmen pisteen jaksoa. Ilman merkintöjä olen poistanut toistoja, takelteluja, kesken jääneitä lauseita ja esimerkiksi useimmat hymistelyt, niikuttelut sekä "että tuota" -sanaston. Ymmärrettävyyden vuoksi olen muuttanut sijamuotoja ja sanajärjestyksiä.

4 VANHUSNEUVOSTOJEN SYNTYHETKET

Ennen varsinaisten funktioiden esittelyä kerron lyhyesti, mitä aineistoni ja etenkin eläkeikäisten selonteot kertovat vanhusneuvostojen syntyvaiheista. Millaisissa ilmapiireissä neuvostot perustettiin paikkakunnilleen ja millaista keskustelua niiden tarpeellisuudesta käytiin?

Menemättä syvällisemmin sosiaalisista liikkeistä käytyyn keskusteluun (Kantola 1999; Rasimus 2003; Siisiäinen 2003c) on kiinnostavaa tarkastella, ovatko vanhusneuvostot kehittyneet eläkeikäisten oman kollektiivisen toiminnan ja tilannearviointien seurauksena vai olosuhteiden määrittelemistä syistä. Tutkimillani paikkakunnilla molemmat suunnat ovat perusteltavissa, mutta painotukset vaihtelevat. Jokaisen neuvoston taustalla ovat toki samat vaikuttimet kuin koko vanhusneuvostoilmiön takana. Julkinen hallinto on etsinyt keinoja osallistaa kansalaisia ja toisaalla keskustelu eläkeikäisten vaikuttamisresursseista ja -mahdollisuuksista on lisääntynyt. Seuraava haastateltava liittää neuvostojen synnyn julkisen hallinnon uudelleen organisoitumisen trendeihin (ks. Möttönen & Niemelä 2005, 36–37; myös Rhodes 1996) eli vanhustenhuollon palvelurakennemuutokseen ja asiakkuuden korostamiseen:

”Että jo silloin [80-luvun lopussa] oli semmonen tema. [...] Että otetaan huomioon tämä kansalaisen ääni. Että oli jo palvelutalojakin yheksänkymmentäluvullakin sillon ennen lamaa. Tai että pääs vauhtiin. [...] Siihen tuli tietysti sellainen taantumavaihe kun ei ollut oikein mahdollisuutta. Rahoitukset hävis ja tapahtu kaikenlaista. Vaikka suunta olikin siellä alla valmiina niin ei päästy toteuttamaan. Mutta silloin tuli kansalaisen ja ylipäänsä tää kansalaisen ja sen palvelun ostajan ääni. Ja että jos se on ikäihminen, niin myös se ikäihminen sanoo sen mielipiteensä. [...] Joo, että tän tyyppiseen palvelurakenteeseen ne jotenkin liittyivät. Että lähetettiin myös sitä ikäihmisten ääntä kuulemaan.” [viranhaltija A7, ei kunta, ei jäsen]

Kunta A:n neuvoston alkuvaiheisiin liittyy myös selvä paikallisen sosiaalisen tilanteen määrittely: eläkeläisjärjestöt ja niiden aktiivit kokivat, että heidän oli palvelurakenteen muutoksen (vanhainkodin lakkauttamisen) keskellä etsittävä uusia toimintakanavia eläkeikäisten ja nimenomaan vanhusten tarpeiden tyydyttämiseksi. Sen sijaan kunnissa B ja C neuvoston perustaminen oli lähtenyt liikkeelle enemmän järjestelmän tilauksena tai ulkoisista syötteistä.

Sosiaalinen tilaus

Alberto Meluccin (1996) mukaan kollektiivista toimintaa mobilisoivia tekijöitä ovat: 1) yhteisen identiteetin kehittyminen, 2) vastustajan identifiointi ja 3) toiminnan päämäärän tai tarkoituksen määrittely. Kollektiivisen identiteetin taustalla on solidaarisuussiteiden ja me-käsitysten kehittyminen. Siinä auttavat aiemmat yhteistyöverkostot. Lisäksi toiminnasta seuraavat tulokset on mielletävä nimenomaan kyseisen ryhmän tavoitteiksi ja tuloksiksi. Vastustajan identifiointi taas tarkoittaa, että ryhmittymällä tulee olla jokin vastapeluri, jonka kanssa se käy määrittelykamppailua tai jonka kanssa se ottelee arvoista ja resursseista. (Rasmus 2003, 38–43.)

Kun ryhmä A:n haastattelussa kysyin, millaista keskustelua vanhusneuvoston hyödyistä ja tarpeellisuudesta käytiin ennen sen perustamista, vastasi neuvoston perustajajäsen tiukkaan sävyyn:

”Se oli siinä vaiheessa kun se vanhainkoti vietiin. [...] Niin alettiin, että minkä takia sitä ei voitu vanhuksille saneerata koska vanhuksilla ei oo asuntoja. [...] Ja siitä se kehittyi että meidän pitää [...] jotain nyt keksiä ja että ruvetaan ajamaan vanhusten asioita. Ja tältä pohjalta me lähettiin sitä sitten pohtimaan. [...] Ilmoitti että hyö [veteraanit] ei halua olla mukana, koska veteraaneilla on omat neuvottelukunnat. Heillä on asiat hyvin hoidettu, erittäin hyvin [paikkakunnalla]. Siinä sitten me aateltiin, taikka minä ainakin ajattelin, että tämä asia viijään [eteenpäin], ja kerroin sitten meidän porukalle. [...] Kun meillä on kaikki menny pommiin, niin meidän täytyy alkaa ajamaan vanhusten asioita. Että nyt täytyy jotain tapahtua. Ja se [kunnanhallituksen edustaja] sano, että huomeniltana on kunnanhallituksen kokous, ja hän vie sen sinne. Ja sieltä se alko.” [eläkeläiset A]

Paikkakunnalla A neuvoston asettamista edelsi eläkeläisjärjestöjen neuvottelukunnan perustaminen. Sen tekemä aloite eteni kunnanhallituksen jäsenen kautta, ja kunnassa neuvoston perustamisen valmistelu annettiin sosiaalilautakunnalle ja sosiaalijohtajalle. Paikkakunnan veteraanit eivät katsoneet neuvoston tuovan lisäarvoa itselleen. Vanhusneuvostosta tuli eläkeläisten ja vanhusten hanke, jonka perustaminen oli haastateltavan kertoman mukaan lähtenyt liikkeelle kunnassa toteutetun palvelurakennemuutoksen jälkeen, sen jälkeen ”kun vanhainkoti oli viety vanhuksilta”.

Neuvottelukunnan ja myöhemmin vanhusneuvoston perustivat eläkeläis- ja veteraaniyhdistyksissä aktiivisesti toimineet henkilöt. Järjestötaustansa ja kontaktiansa vuoksi heillä oli resursseja vastustajan - palvelurakennemuutoksen - identifioimiseen ja määrittelyyn. Kuntaorganisaatioon linkittyneen kansalaisfoorumien pulmallisuutta korostaa se, että neuvoston perustamisen valmistelu annettiin sille henkilölle, joka oli viranhaltijana toimeenpannut myös palvelurakenteen uudistuksen.

Tutkimusjaksoni aikana vanhusneuvoston eläkeläisjäsenet eivät kaipaillleet menetettyä vanhainkotiä tai kunnallisia asumispalveluja, vaan puhuivat säätiötetyn palvelutalon asuntomäärän lisäämisen puolesta. Tämän voi katsoa sopeutumiseksi muuttuviin olosuhteisiin. Aineistoni ei mahdollista palvelurakennemuutoksen syvempää ruotimista, sillä haastattelujen hetkellä muutoksista oli kulunut noin seitsemän vuotta. Ymmärtääkseni vanhainkodin menettäminen

oli niin työntekijöille, sen asukkaille ja eläkeläisjärjestöissä toimiville raskas asia.

Neuvoston sihteeri muisteli vanhusneuvoston vaiheita toisin kuin eläkeläiset. Hänen mukaansa neuvoston asettamisen alkuperäinen aloitteentekijä oli ollut kunnanhallitus:

”Ei se muistaakseni tullut eläkeläisjärjestöjen vaan kunnanhallituksesta tuli tää esitys. On ikäihmisten vuodet ja kaikki. Että [paikkakunnalle] ois hyvä perustaa vanhusneuvosto. Että sieltä lähti se. Ja sitten kun mietittiin, että ketä siinä olisi, niin heitettiin palloa näille eläkeläisjärjestöille. Että ne ois sieltä nää jäsenet.” [sihteeri A]

Järjestelmän tilaus

Paikkakunnalla B vanhusneuvostotoiminta oli käynnistynyt informanttien mukaan luottamushenkilön valtuustoaloitteesta, ei eläkeläisjärjestöjen piiristä. Aloitteen tehnyt valtuutettu on siirtynyt sittemmin kuntaan töihin ja on toiminnut alusta asti myös vanhusneuvoston sihteerinä.

Päätös neuvoston perustamisesta oli venynyt kaupunginjohtajan vaihdoksen takia, ja neuvostossa istuva kunnanhallituksen jäsen oli ollut sitä omien sanojensa mukaan vauhdittamassa. Aiemmin toiminut eläkeläisjärjestöjen neuvottelukunta oli suhtautunut neuvoston perustamiseen myönteisesti, mutta ilmeisen muodollisessa mielessä. Sihteerin ja muiden viranhaltijoiden kanssa käymieni keskustelujen perusteella vaikutti siltä, että neuvosto olisi jäänyt asettamatta, elleivät sosiaalitoimen viranhaltijat olisi olleet sen perustamisessa aktiivisia ja nähneet neuvostoa kuntalais- ja asiakasosallisuuden kasvattajana. Järjestöissä asiasta oli keskusteltu niukasti, ja ryhmähaastattelun ajankohtana neuvoston tunnettavuus vaikutti vielä heikohkolta:

[eläkeläiset B]

AL: Miten sitten järjestöjen kerhoissa. Keskusteltiin vanhusneuvoston roolista ja tarpeellisuudesta, eläkeläiset

Kauko: No ei siinä oikeestaan vielääkään oo. Moni kyssyy, että mikä se se semmonen vanhusneuvosto on. Niin siitä on hyvin vähän annettu ulospäin. Ainakin minä oon tullu siihen tulokseen

Kalle: Sama juttu

Kauko: Että enemmän pitäis antaa ulospäin

Kalle: Joo kyllä se on sama meilläkin. Että minä en ollu näissä kokouksissa kun tätä on päätetty perustaa. Mutta jälkeinpäin siitä on kahenlaista kantaa tullu, että onko tarpeellinen. Että onko siinä tämmöistä päällekkäistä hommaa. Ja kyllä minäkin vielä tätä hieman epäröin. Että onko tämä tarpeellinen

Edellä Kalle viittaa järjestöjen neuvottelukunnan ja vanhusneuvostojen toimintojen päällekkäisyyksiin. Aloitteen tehneen sihteerin puheenvuoroista taas on pääteltävissä, että paikkakunnalle tarvittiin eläkeläisjärjestöjen neuvottelukuntaa organisoituneempi instanssi, jota voitaisiin käyttää lausunnonantajana kunnallisten viranhaltijoiden esityksiin:

”Joo eläkeasiain neuvottelukunta kyllä toimii, mutta heillä oli itse asiassa aika löyhää se [toiminta]. Et he on vuosittain kokoontuneet yks kaks kertaa ja se puheenjohtaja on tosiaan vaihtunut joka vuosi. Ja se toimii edelleen, ja siihen ei oo kaupunki puutunutkaan. Toimii tai ei toimi. Niin se on näiden järjestöjen oma asia. Mutta toimii se. Mutta mun mielestä se ei ole erityisen organisoitunut. Että he vähän tämmösiä yhteisiä asioita kattelevat ilmeisesti näissä tapaamisissa. Mutta sanotaan nyt esimerkiksi kun tuo vanhuspoliittinen strategia oli tekeillä, niin ei tästä ollut lausunnon antajaksi, tästä neuvottelukunnasta. Että ei se niin tiivistä se yhteistyö kuitenkaan ollut.” [sihteeri B]

Ulkoinen syöte

Paikkakunnalla C vanhusneuvoston perustaminen oli sujunut sukkelasti, kuten ryhmähaastattelukatkelmasta ilmenee:

[eläkeläiset C]

Simo: Ne oli pieniä ne keskustelut mitä käytiin [ennen neuvoston perustamista]

Santeri: Joo niin se oli meilläkin, että minä olin tuolla [oman piirijärjestönsä tilaisuudessa]. Siellä ottivat esille tämän vanhusneuvoston ja minähän innostuin ja otin paperin ja me käsiteltiin se asia ja päätettiin että kututaan eläkeliiitto ja sotainvalidit ja -veteraanit ja sitten tuota seurakunta. [...] Ja niin se nuijittiin päätös

Simo: Niin se nuijittiin joo

Santeri: Eikä siinä, ei kukkaa pannu hanttiin ainakaan meillä. On ne välillä kyselleet multa, että ootteko te saaneet mittää aikaan. Minä että en minä tiiä, mutta ainakin käyvään pari kertaa vuodessa istumassa

Saima: Aina jotakin

Santeri: Ainahan sitä jottai

[...]

Santeri: Minä vein sinne tän kokkouden pöytäkirjan ja ne otti sinne. Siellä otti kunnanhallitus sen ensin ja sitten se meni valtuustoon. Missään vaiheessa ei multa kysytty, että mikä tämä on

Eräs jäsen oli kuullut neuvostoista omassa piirijärjestössään, ja asia oli edennyt sosiaalijohtajan myönteisen lausunnon ja sosiaalilautakunnan kautta ylempiin toimielimiin niin nopeasti, että idean kuntaan tuonut eläkeläinen tunsii jääneensä asian valmistelussa paitsioon. Eläkeläisjärjestöjen yhteinen nuijankopautus asian eteenpäin saattamiseksi oli eläkeläishaastattelun perusteella muotoutunut ilman syvempiä keskusteluja. Neuvosto näytettiin perustetun periaatteella ”miksei meillä, jos muuallakin”.

5 VANHUSNEUVOSTO PAIKKAKUNNALLAAN

5.1 Viitekategorioidena viranhaltijat, päättäjät ja ikääntyneet kuntakansalaiset

Aluksi esittelen ne funktiot, joita vanhusneuvosto toteuttaa kuntaorganisaatiossaan ja koko paikallisympäristössään. Näkökulma on lukuja kuusi ja seitsemän kunnallis- ja paikallispoliittisempi.

Etsin vastauksia konkreettisempaan tutkimuskysymykseen: mikä on neuvoston ja sen kautta eläkeikäisten kuntakansalaisten suhde viranhaltijoihin, päättäjiin, kuntaorganisaatioon ja omaan paikallisympäristöön.

5.2 'Observaattori'

Robert K. Merton (1968, 395–407) kirjoittaa, että ihmisillä, jotka pyrkivät tehokkaasti kontrolloimaan jotakin kohdetta, on oltava tietoa siinä käyttäytyvien ihmisten toiminnoista ja keinoista. Ammattikuntien vallasta kirjoittaessaan Merton ja Thomas F. Gieryn (1978/1982, 129) viittaavat erilaisiin maallikkolautakuntiin, jotka kehittyessään voivat kontrolloida ammattiryhmien toimintaa. Ensimmäistä funktiota esitellessäni tarkastelen, millaisia mahdollisuuksia ja halua eläkeläisillä on valvoa ja seurata vanhusneuvostonsa kautta kunnassaan toimivia viranhaltijoita, päättäjiä, päätöksentekoa ja palvelutuotantoa. Funktion jäljittämisen viitekategorioidena toimivat siis viranhaltijat ja päättäjät.

Päättäjien ja viranhaltijoiden toiminnan observointi oli suunniteltu ja tavoiteltu vanhusneuvoston funktio. Sen voi lukea tutkimieni neuvostojen toimintasäännöistä tai kirjallisista tavoitteista. Esimerkkinä esitän otteen neuvosto A:n toimintasäännöstä:

”Vanhusneuvoston tehtävänä on edistää kunnallisten viranomaisten, vanhusten sekä eläkeläis- ja vanhustyöjärjestöjen yhteistoimintaa sekä edesauttaa ikäihmisten osallistumista ja vaikuttamista kunnalliseen päätöksentekoon. Vanhusneuvosto seuraa ikäihmisten näkökulmasta kunnan päätöksentekoa erityisesti heille tarkoitettujen palvelujen, tukitoimien ja muiden etuuksien järjestämiseksi sekä niiden saatavuuden parantamiseksi.” [toimintasääntö A]

Säännöt korostavat kuntasektorin roolia. Käytännössä vanhusneuvostotoiminoilla oli jossain määrin linkkejä myös kuntien ostopalveluihin, yksityisiin yrityksiin ja kolmannen sektorin toimijoihin. Haastatteluissa observoinnin funktioon viittasivat niin eläkeläiset, päättäjät kuin viranhaltijatkin. Eläkeläishaasteltavien puheessa observoinnin tehtävä kuului esille kunnissa A ja B:

”Kyllä musta tuntuu että kunnassa ainakin tökitään [asioita eteenpäin]. Että sieltä voijaan tulla, tulla kimppuun (naurahtaa), jos näitä asioita ei hoideta.” [eläkeläiset A]

”Rakentamiseenkin vaikuttamaan siinä vaiheessa kun rakennuksia, niin julkisia kuin yksityisiäkin, suunnitellaan. Että niihin tulisi ikäihmisille mahdollisimman hyvät liikkumismahdollisuudet ja asumismahdollisuudet. Minä näkisin, että se olisi yksi semmonen pääasia, mitä meidän pitäisi pystyä paimentamaan. Että siihen meidän pitäisi pystyä antamaan eväitä ja lausuntoja.” [eläkeläiset B]

Eläkeläiset puhuivat asioiden paimentamista ja niiden eteenpäin tökkimisestä. Näin ollen neuvoston tehtäväksi määrittyi kansalaisosallistuminen viranhaltijoiden ja päättäjien menettelytapojen oikeudellisuuden vartioimisena (myös Leino 2006, 79–80).

Haastattelemieni viranhaltijoiden ja päättäjien suhtautuminen vanhusneuvostoihin oli pääsääntöisesti myönteistä ja niiden ilmaantuminen kuntaorganisaation sisään nähtiin tervetulleena: *”Että seuraavat aikaansa ja katsovat mitä tapahtuu, että ei pääse sattumaan virheitä”*. Vanhusneuvoston yhtenä suoran demokratian muotona katsottiin tuovan hyväksyttävyyttä ja luotettavuutta kunnalliseen päätöksentekoon ja demokraattiseen järjestelmään. Todennäköistä kuitenkin on, että saamiani selontekoja väritti ”sosiaalisesti hyväksytyjen vastausten laki” ja yleinen osallisuuden retoriikka. Kukapa lähtisi arvostelemaan kansalais-toimintaa vajaan tunnin mittaisessa haastattelussa keskellä kiireistä työpäivää? Vanhusneuvostojen tehtävää ja tarkoitusta kiteytettiin muun muassa seuraavissa puheenvuoroissa:

”Ja minusta demokratiaan kuuluu, kunnalliseen demokratiaan ja luottamushenkilöjärjestelmään, että kunnan on toimittava niin, että asioita perustellaan luottamushenkilöille ja myös tämmösille elimille, jotka on ikään kuin suoraa tai suurempaa demokratiaa. Että siellä keskustellaan ja vastaiiaan kysymyksiin ja välillä käydään tiukkaakin keskustelua. Että minusta se pitää tämän virkakoneiston käynnissä ja kunnossa ja tuo uusia ajatuksia ja kyseenalaistaa vanhaa.” [viranhaltija A1, ei jäsen, kunta]

”Sellainen aktiivisen toimijan rooli. Että ei aateltas asioita valmiiksi viranhaltijoiden ja päätöksenteon tasolla jonkun kasvottoman vanhuksen puolesta. Että tämä on varmasti hyvä heille. Että ei sieltä ulkopäin. [...] Että se toiminta lähtee heidän asioistaan. Ja että he ottaa sen asiantuntijuuden omissa asioissaan. Ja on niissä paikoissa missä päätetään. Että tuo ittersä ja toimintansa julki. Että se ei jää omaksi saarek-keekseen tekemään omia puuhiaan.” [päättäjät B1, ei jäsen]

Konsensuskontrollia vai ärhentelyä

Viranhaltijoiden ja päättäjien toimien valvonta tai tarkkailu oli kunnissa A ja B yhteisesti jaettu ja julkilausuttu vanhusneuvoston tehtävä. Kontrollia myös tapahtui. Toinen neuvosto kutsui päättäjiä ja viranhaltijoita kokouksiinsa ja vanhustyön paneelikeskusteluun. Toisella neuvostolla oli samantyyppistä asioiden keskusteluttamista, mutta jossain määrin vaisummin, vaikka kyseisen neuvoston kokoonpanoon kuului myös kunnan eri hallintokuntien ja päättäjien edustajia.

Etenkin kunta B:n eläkeläisjäsenistössä todettiin vahvasti, että neuvosto-toiminnan aktiivisuus on yhteydessä jäsenten omaan aktiivisuuteen. He olivat hyvin itsekriittisiä ja sisäistivät neuvostotoiminnan kankeuden myös itseensä ja ylipäänsä eläkeikäisten omaan motivaatioon. Jäsenistöstä ei vielä noussut sellaista toimintavoimaa, joka olisi lähtenyt voimakkaammin keskusteluttamaan kunnan arvoilmastoa. Sama päti muihinkin neuvostoihin. Toki yksittäisiä saavutuksia ja hyviä käytäntöjä oli, ja ne olivat arvokkaita edistysaskelia. Esimerkiksi ainoastaan neuvostossa B käsiteltiin tutkimusjaksoni aikana sosiaalilautakunnan tulo- ja menoarvioehdotusta. Muissa neuvostoissa raha-asioista keskustelu jäi oman pienen budjetin toteamiseen.

Eläkeläiset ja myös päättäjät ja viranhaltijat puhuivat laaja-alaisen ajattelun puolesta. Ideaalina pidettiin asioiden punnitsemista useasta näkökulmasta ja perustellusti. Vaatimalla vaatiminen ja reaktiivinen omien etujen säilyttäminen rähjäten ja repien nähtiin uhkana asioiden eteenpäin viemiselle. Seuraavassa esitän selontekoja kunnasta B:

[eläkeläiset B]

Kalevi: Se on siitä kiinni, että miten me ite halutaan tätä kehittää ja miten me asioita valmistellaan. Ja miten me niitä perustellaan. Sillä mitään ei saa, jos sanoo

Kirsti: Joo

Kalevi: Että tuo pitäis tehdä tuosta vaan, vaan sulla pitää olla peräänsanottu, että se on tämän ja tämän takia minkä takia se pitäis tehdä

”Sitä tietysti toivos eläkeläisiltä ja muiltakin, että ihmisillä olisi halu tai taito katkoa asioita monelta kantilta. [...] Että ei sekään auta, että vaatimalla vaaditaan. Ja aina niin, että pitää ottaa huomioon monet asiat. Sellainen rakentava yhteistyö ja dialogi. Että ei semmonen etujen puolustaja vanhanaikaisesti ajateltuna.” [päättäjä B1, ei jäsen]

Todellisuudessa neuvostoissa käyty keskustelu oli rauhallista ja yhteistyöhaakuista. Konsensushakuisella kontrolloinnilla en tarkoita, ettei yksittäisissä asioissa olisi ollut näkemuseroja tai tunteenpurkauksia. Tutkimusjaksoni aikana neuvostoissa käsitellyt asiat eivät kuitenkaan herättäneet argumentoinnissa suurempia eroja tai sitten hiljaisemmat jäsenet vaikenivat erimielisyyksistään.

Kompromissihakuisuutta voidaan pitää kansalaisosallistumisen toimintatyylinä, ja se on sisäänrakennettu virkamiehistä ja kuntalaisosallisista muodostettuihin yhteistyöryhmiin (Leino 2006, 81). Mitä tapahtui, kun vanhusneuvosto hylkäsi konsensushenkisen observoinnin? Neuvostossa A ärhentelevämpi tyyli oli osittain myös arkipäivää. Kyseisen neuvoston ensimmäisissä kokouksissa ihmettelin, kuinka henkilökohtaisesti jotkut eläkeläisjäsenet ajoittain kritisoivat

eräitä paikkakunnan viranhaltijoita. Usein henkilökohtaisuuksiin meno sai kuitenkin vastaansa ne jäsenet, jotka pehmensivät kritiikkiä ottamalla esille muita näkökantoja. Ärhentelevä toimintapa vaikutti myös neuvostosta esitettyihin mielikuviin: *”Että tuli semmonen epämiellyttävää tai ei epämiellyttävää. Niin millä sanalla sen sanois. Että välillä tuntu, että se menee asiattomuuksien puolelle. Että se oli vähän räävösuista tai jotenkin. [...] Mutta minä en ite oo ollu siellä kokouksissa kertaaakaan. Tiiän vaan niitä ihmisiä. Mutta että siellä oli se ilmapiiri semmonen että arvoستettiin toisten toimia. [...] En tiedä, oisko siellä nyt ilmapiiri jotenkin muuttunut.”*

Neuvosto A:n muita kärkkäämmän ilmapiirin suurin selitys lienee se, että sen varsinaiseen jäsenistöön kuului eläkeläisjärjestöjen edustajia ja viranhaltija toimi vain sihteerin roolissa. Muissa neuvostoissa viranhaltijoiden läsnäolo säänteli myös riitasointujen esittämistä. Ärhentely ei ollut kuitenkaan tässäkin neuvostossa hallitseva toimintatyyli, sillä esimerkiksi erään eläkeläisjärjestön lähestyessä neuvostoa kirjeellä, lausuttiin kokouksessa konsensus- ja jopa alamaishenkisiä kannanottoja. Tämä johtui luultavasti vieraana olleen kunnanjohtajan läsnäolosta, mutta jatkui myös hänen poistuttuaan:

”Käsiteltiin [erään järjestön] kirjelmää. [Toisen järjestön] edustaja sanoi, että hänen yhdistyksessään vaadimme-sanaa oli pidetty liian voimakkaana - ”yhdessä tehdään kunnan kanssa asioita”, hän jatkoi. [...] Vaatimisesta hieman näpäteltiin [kirjeen lähettäneen järjestön] edustajaa. Vieraana ollut kunnanjohtaja ei oikein lämmennyt maksujen alennusvaatimuksille. Hän sanoi, ettei yhtä ikäryhmää voida asettaa erityisasemaan ja eläkeläiset nyökyttelivät. Päivystysmaksulla taas on valtakunnalliset perusteet eikä [kyseinen kunta] voi sitä noin vain mennä poistamaan.”
[kenttäaineisto A, kevät 2002]

Observointi oli siis pääsääntöisesti konsensuskontrollointia ja siten viranhaltijoiden ja päättäjien kannalta myönteistä. Toimikuntatyypinen työ vaimentaa potentiaalisia riitasointuja ja konflikteja. Observointi on yhteydessä myös tiedonkulun avoimuuteen ja eläkeläisjäsenten, sihteerien ja viranhaltijajäsenten aikaresurssiin, mielenkiintoon ja toiminnan palkitsevuuden kokemukseen. Seuraavaksi esittelen, millaisia pidäkkeitä ja mahdollisuuksia sihteerien, viranhaltijajäsenten ja eläkeläisten roolivalikoimat ja rooleihin kohdistuvat ristiriitaiset odotukset asettavat neuvostojen observointikyvyille.

Sihteerin tehtävä

Tutkimissani vanhusneuvostoissa oli pidetty lähes itsestänselvyytenä, että niiden sihteerit tulevat sosiaalitoimesta, sillä kaikissa kunnissa neuvostot toimivat sosiaalilautakunnan alaisuudessa. Sosiaalitoimen viranhaltijan eri rooleihin kohdistuu erilaisia odotuksia ja näin ollen sama statuksenhaltija joutuu ristiriitaisienkin odotusten kohteeksi. Sihteerien roolivalikoimaa voi kuvata seuraavasti:

status: sosiaalitoimen viranhaltija

<i>roolit</i> (odotusten kohteet)	↔	<i>roolikumppanit</i> (erilaisten odotusten asettajat)
*vanhusneuvoston sihteeri asianaisena		eläkeläisjäsenet etujensa ajajina
*koko hallinnonalan esimies/ pienen kunnan monialanainen	↔	eri asiakasryhmät/ verkostot
*kunnan viranhaltija	↔	kunta työnantajana/ oma esimies
*esimies		omat työntekijät
*asiakaspalvelija		palveluiden käyttäjät

**Tämän ja jatkossa esittämieni "roolitaulukoiden" nuolet kuvaavat statuksen haltijan eri rooleihin kohdistuvaa odotusten ambivalenssia. Roolit ovat taulukon vasemmalla puolella ja niiden vastaroolit oikealla puolella. Statuksenhaltija kohtaa useiden vastaroolien odotuksia.*

Koska myös vanhusneuvostotoimintaan on ladattu yleisiä odotuksia kansalaisien suorasta demokratiasta ja palveluasiakkuuden toteuttamisesta (ks. Niiranen 2002; Tolonen 2003b) on ajateltavissa, että sihteerin tehtävää voisi hoitaa myös ihminen, jonka muut roolit ja siteet kuntaorganisaatioon (ristikkäiset lojaliteetit eri asiakasryhmiin, työnantajaan, päättäjiin, mahdollisiin omiin alaisiin) sekä ajanpuute eivät vähentäisi vanhusneuvostolle annettavia voimavaroja. Kenttäaineistokirjani sisältää lukuisia mainintoja joko sihteerien itse ilmaisemasta ajanpuutteesta tai omia havaintojani heidän kiireisyydestään. Vanhusneuvoston kokousten ajankohdat olivat hyvin riippuvaisia sihteerien aikatauluista.

Eräs haasteltavani oli aiemmin vammaisneuvoston sihteerinä toimiessaan kohdannut odotuksia, joiden mukaan myös sihteerin pitäisi olla kansalaisaktiivi eikä vanhusten palveluista ja eduista päättävä viranhaltija. Hän kuvasi nykyistä ambivalenssiaan näin:

"Tässä on pikkusen semmonen kahtiajakonenkin asia. [...] Toisaalta se vois olla semmonen painostuselinkin. Toisaalta mä joudun koko ajan vastaamaan asioista vanhusneuvostoille myös virkani puolesta." [sihteeri B]

Mikäli sihteeri on koko hallinnonalansa esimies ja pienessä kunnassa usein vielä monialaosaja ja -tekijä, ei pelkkänä "eläkeläisagenttina" toimiminen ole ammattieettisesti oikein, kertoi toinen haastateltavani:

"Tässä työssä ei voi aatella, että mua kiinnostaa vain jonkun asiakasryhmän tai väestöryhmän asiat. Vaan kyllähän mun on aateltava vauvasta vaariin. Että mua pitää kiinnostaa. Ja tässä paikalla mieltä kaikkien kuntalaisryhmien asioita. Et en mä voi keskittyä pelkästään vanhusten [asioihin]." [sihteeri C]

Edellä siteerattu haastateltavani pohti myös hyvän sihteerin ominaisuuksia. Hän arveli, että kunnan viranhaltijat ovat sosiaalistuneet oman työnantajaorganisaationsa toimintatapoihin eikä heillä välttämättä ole kykyä nähdä asioita toisin: *"Tulisko enemmän semmosta nuoruutta ja innokkuutta ja enemmän toimintaa, jos se oliskin semmoselta taholta joka ei työkseen näiden asioiden kanssa painiskele"*. Lisäksi haastateltava aprikoi, voitaisiinko sihteeri nimetä joltakin muulta hallinnonalalta. Vanhusneuvostopäivillä kuulemieni esimerkkien perusteella sih-

teereiksi on nimetty myös muun muassa teknisten palveluiden tai kulttuurialan viranhaltijoita.

Eläkeläishaastattelulla ei kuitenkaan ollut julkilausuttuja odotuksia sihteerin vahvasta agenttimaisuudesta. Sosiaalitoimen viranhaltijan roolien välinen ristiriita tuli esille sihteerien puheissa. Yhdessäkään eläkeläishaastattelussa ei viranhaltijasihteerin roolia kyseenalaistettu, päinvastoin. Viranhaltijasihteerin mukanaolo nähtiin mahdollisuuksia luovan liittoutumisen näkökulmasta, kuten seuraavasta sitaatista ilmenee. Viranhaltijasihteeritkin oikeuttivat asemaansa työpaikan tarjoamalla infrastruktuurilla ja vanhustyön tietämyksellään.

”Se on just siinä, että niillä on käytettävissä, niinku meidänkin tällä sihteerillä on käytettävissä, näitä resursseja. On postitus ja monistuskoneet ja sun muut. Mitä ei sitten tämmösillä vanhusten järjestöillä taho olla. Ja tietokoneet.” [eläkeläiset C]

Vanhusneuvoston sihteeri voi selvittää ambivalenssistaan sillä, että pitää sihteerin rooliaan muita vähäisempänä. Tämä ei tarkoita, ainakaan välttämättä, että sihteerit hyljeksisivät nimenomaan vanhuksia ja eläkeläisiä. Kyse on siitä, ollaanko asiakaspalvelija, omien työntekijöidensä esimies vai vanhusneuvostojen eläkeläisjäsenten edustaja. Ideaalutilanne toki olisi, etteivät roolit sulkisi toisiaan pois, vaan voisivat toimia aidommin yhteen. Neuvoston A sihteeri kertoi tehtävästään näin:

”Että silleen pitäskin varmaan olla enemmän [yhteydessä muiden kuntien vanhusneuvostojen sihteeireihin], mutta tuntuu että aika ei riitä. Mun päätehtävä on olla [mainitsee vanhustyön toimensa] ja [noin 20] työntekijää on. Niin tää jää hirveen vähälle. Mutta enemmänkin vois satsata, jos aikaa löytyy.” [sihteeri A]

Kansalaisosallistuminen on usein sidoksissa toisten toimijoiden asenteisiin, sitoumuksiin ja aikaresursseihin. Koulun lapsiparlamenttitoimintaa tutkinut Johanna Kiili (2006, 2003–204) havaitsi, ettei koulun aikuisilla ollut halua tai aikaa sitoutua toimintaan, jossa pyrittiin antamaan lapsille mahdollisuuksia osallistua asuin- ja kouluympäristönsä suunnitteluun ja myös periaatteellisten kysymysten ratkaisemiseen. Samalla Kiili toteaa, että palkattuina viranhaltijoina ja yhteiskunnan ylläpitämässä organisaatiossa toimiessaan opettajien tulee toimia annetun opetussuunnitelman ja kasvatus- ja koulutuspoliittisten linjausten mukaan ja ottaa vastuuta opettajan ja kasvattajan roolissaan⁶⁸.

Vanhusneuvoston jäsenten näkökulmasta sihteerin harjoittama tehtävänsä marginalisointi voi toki olla myös myönteistä mahdollistamalla eläkeläisille autonomisemman toiminnan. Päättelen, että vanhusneuvostojen eräs hidastin on ollut odotusten kohtaamattomuus: eläkeikäiset odottavat, että viranhaltijas sihteeri toimisi ja sihteeri taas odottaa, että eläkeläiset toimisivat.

Eräässä eläkeläishaastattelussa sihteerin tehtäväksi katsottiin asioiden eteenpäin vieminen muihin toimielimiin. Vanhusneuvoston eläkeläisjäsenten on kuitenkin vaikea valvoa sihteerinsä toimia muuten kuin vanhusneuvoston

⁶⁸ Koulussa on sitouduttu kasvatustieteen ja kehityspsykologian viitekehyksiin, kun taas lapsiparlamenttitoiminnassa pyrittiin korostamaan lasten tuottaman tiedon tärkeyttä elin- ja toimintaympäristönsä suunnittelussa ja toteutuksessa (Kiili 2006).

kokouksissa kyselemällä, sillä esimerkiksi pääsy kunnallisten toimielinten kokouksiin on rajoitettua. Observoinnin tilat ovat supistetut (ks. myös Merton & Gieryn 1978/1982, 123). Toisaalta vanhusneuvostotoiminta on avannut ovia viranhaltijavalmisteluun. Esimerkiksi kunta B:ssä vanhusneuvoston jäsen oli mukana vanhuspoliittisen ohjelman päivittämistyössä. Myös päättäjille asioita esittelevien viranhaltijoiden taitojen sanottiin vaikuttavan asioiden eteenpäin viemiseen. Eräs päättäjä totesi: *"Sen on siellä oltava sen tiedon, että tämmöinen asia on. Ja [se] mihinkä vaikuttaa."*

Viranhaltijaedustuksen tarkoitus

Myös muut vanhusneuvostoon kuuluvat viranhaltijat kohtaavat eri rooleihinsa liittyviä odotuksia ja niiden ristiriitoja: hoitaakseen vanhusneuvoston jäsenen rooliin liittyvän tehtävänsä heidän tulisi tiedottaa ja viestiä eläkeläisille. Toisaalta työntekijän rooliin liittyvät muut kiireet, vastuut ja paineet tai oma epävarmuus saattavat houkutellessa jäämään kokouksista pois tai vetäytymään. Lisäksi on muistettava, että viranhaltijat ovat itse niitä henkilöitä, joiden toimia myös vanhusneuvoston tulisi seurata. Viranhaltijan roolivalikoimaa voi kuvata seuraavasti:

status: oman työnantajaorganisaationsa viranhaltija

<i>roolit</i> (odotusten kohteet)	↔	<i>roolikumppanit</i> (erilaisten odotusten asettajat)
*vanhusneuvoston viranhaltijajäsen	↔	eläkeläisjäsenet etujensa ajajina
*työntekijä	↔	kunta työnantajana/ oma esimies

Viranhaltijoiden mukanaolo vanhusneuvostoissa oli usean haastateltavan mielestä kaksiteräinen asia:

"Niin se on sellainen kriittinen piste, että löytyykö sieltä jotkut, jotka menevät sen viranhaltijan ohi. Koska ei kai sen tarkoitus ole kuitenkaan olla viranhaltijavetonen. Mutta viranhaltijahan pystyy sitten avustamaan. [...] Kyllähän se paras olisi, jos se pystyis toimimaan ihan itsenäisesti. Se vois olla tämmöinen vaikuttamisryhmä. Mutta toisaalta jos se on tämmöinen yhteistyöryhmä, niin se realismi tulee kuitenkin. Että ne kohtaa sillä foorumilla, että ei nyt ihan älyttömiä haeta. Mutta sitten se vie sitä [innovatiivisuutta]. Siinä on kaks mahdollisuutta. Se voisi olla tosi hieno ideoija [...], irrallaan tästä päätöksenteosta, kunnallisesta elämästä. [...] Mutta voihan se olla, että sen anti olisi hyvinkin pieni. En tiedä. Tai sitten hyvinkin iso. Mutta nyt kun se joutuu kohtaamaan tämän viranhaltijatason, niin siinä tietynlainen seula käydään läpi. [...] Ja sitten siihen voi tulla sitä, että asioita osataan lähteä viemään eteenpäin. Että tiedetään ne kanavat ja osataan perustella ne asiat." [viranhaltija B1, kunta, ei jäsen]

Edellä siteeraamani viranhaltija aprikoi, tulisiko neuvoston olla enemmän ikääntyneiden oma painostusryhmä vai eläkeikäisten ja viranhaltijoiden yhteistyöryhmä, jonka toimintaan viranhaltijoiden tiedot resursseista ja vaikuttamiskanavista tuovat realismia. Viranhaltijat voivat suodattaa eläkeikäisten vaatimuksia, toiveita ja innovatiivisuutta, mutta myös asettaa niitä kunnalliseen ja valtakunnalliseen kontekstiin: *"On hiroeen inhimillistä, että nähdään vain yksi puoli asiassa. [...] Että me halutaan nyt lääkäri tänne. Että miksi tätä asiaa ei hoideta. [...]"*

Niin on hyöä, että joku sanoo, että miksi ei.” Mikäli kansalaiset esittävät tarpeita ja toiveita runsaasti ja tavalla, jota niiden vastaanottajat eivät hallitse, voi seurauksena olla tukehtuminen. Toisin sanoen vastaanottajan observointikyky ja -halu näivettyvät (ks. Merton 1968, 407–411).

Eräät viranhaltijajäsenet priorisoivat muita roolejaan vanhusneuvostojäsenyyden kustannuksella. Haastatteluista välittyi myös pienoista tuskastumista ja väsymistä erilaisiin kuntalaisosallistumisen areenoihin (myös Peltonen 2002, 168–169), kuten seuraavassa toisessa sitaatissa lainaamani viranhaltija tuumi:

”Minun täytyy kyllä tunnustaa, että nämä vanhusneuvoston kokoukset, että en ole ehtinyt kaikkiin. Että joskus on sillai, että joutuu vähän priorisoimaan asioita. Että vanhusneuvosto tavallaan minun työnkuvassa on kuitenkin niitä ei niin tärkeitä asioita. Että ihan tarkalleen en tiedä, mitä kaikissa kokouksissa on puhuttu.”
[viranhaltija C1, jäsen, kunta]

”Niitähän on aika paljon kaikennäköisiä tämmösiä yhdistyksiä ja näitä. Ja jos jokaiseen laittaa täältäkin edustuksen. Että meillä on tätä porukkaa loppujen lopuksi aika vähän. Se kuormittaa aika paljon kun käy kokouksissa ja istuskelet ja juot kahvia. Niin en mä tiedä, onko se välttämättä niin tehokasta. Että jos on semmosta asiaa, mikä liippaa meidän porukkaa, niin voi laittaa kirjeellä tai sähköpostilla tai muulla. Niin ne asiat kuitenkin, ne varmaan käsittelee aika paljon muutakin kuin [tämän hallinnon alan asioita].” [viranhaltija B2, kunta, ei jäsen]

Niissä kahdessa kunnassa, joissa neuvostoon oli nimetty viranhaltijoita, heidän läsnäoloon pidettiin voittopuolisesti myönteisenä asiana. Kohtaaminen kasvotusten on papereiden siirtelyä tehokkaampaa, totesivat niin eläkeläiset kuin viranhaltijatkin. Toisin oli neuvostossa A, jossa ainoastaan sihteeri edusti viranhaltijoita. Seuraavassa esittämässäni episodissa neuvoston A eläkeläiset vertailivat omaa neuvostoaan muiden kuntien käytäntöihin:

[eläkeläiset A]

Enni: Mutta [eräessä toisessa neuvostossa] oli niin paljon kunnan [viranhaltijoita]

Elvi: No niin se on siellä. Ja niistä ne haluais pyrkiäkin eroon

Enni: Ai jaa, ne jarruttelee siinä sivussa aina kaiken aikaa (naurahtaa)

Elvi: (naurahtaa) Niin joo

Eeva: [puheena oleva kunta] aika iso kunta kuitenkin

AL: Onks toi jotenkin yleisempi ilmiö, että näistä viranomaisista haluttais päästä eroon, niin sanotusti

Elvi: Niin en mä tiä, ei oo muualla semmosta tapaa. Mä en ainakaan tiedä [mainitsee etelä-suomalaisen kaupungin]

[...]

Elvi: Niin en mä kyllä. Mä tykkään että varamies, minkä takia sen pitäis olla virkailija se varamies. Eihän se mittää tiä kentältä

Edellä viranhaltijoiden läsnäolo määriteltiin jarrutteluksi. Myös moni viranhaltija katsoi, että säännölliset tapaamiset ovat säännöllistä kokousosallistumista hyödyllisempiä. Jotkut viranhaltijat pitivät suoria yhteydenottoja päättäjiin vanhusneuvostoa parempana vaihtoehtona:

”Ja periaatteessa jos siellä virkamiehet istuu, niin siellä ei virkamiehellä kuitenkaan sitä määrärahan päättäntövaltaa ole. Ja yleensä näistä toteuttaminen vaatii jollakin tapaa rahaa. Että jotakin voi tehdä pienelläkin rahalla, jotkut vaatii paljonkin. [...] Niin semmosesta on virkamiehen vaikea mennä lupaamaan, joka vaatii isoja rahoja. Että viijen euron asioita sitä voi, mutta ei isommista. Ne ovat valtuuston takana. Ja kyllä vanhusneuvostonkin pitäis esittää päättäjien kautta oikeestaan.”
[viranhaltija A6, ei jäsen, kunta]

Jälkeenpäin huomasin, että viranhaltijajäsenten mukanaolosta kysyessäni olin käyttänyt väitteenomaisia kysymyksiä. Kunnissa, joissa oli viranhaltijajäseniä, kysyin usein: ”Onko se nimenomaan hyvä, että siellä on myös viranhaltijoita?” Tämä saattoi virittää haastateltavan miettimään nimenomaan viranhaltijaedustuksen hyviä piirteitä. Kunnassa, jossa oli vain viranhaltijasihteeri, kysyin: ”Pitäisikö muitakin viranhaltijoita olla”? Joskus käytin vielä kenties pysähtyneisyyteen ja byrokraattisuuteen viittaavaa istumassa-sanaa. En ole varma, miten sanavalintani vaikutti informanttien mielipiteisiin. Ainakin se kertoo omista mielikuvistani, joita en huomannut haastattelutilanteessa vältellä.

[viranhaltija A5, ei jäsen, kunta]

- AL: Eikä oo viranomaisia, niin kuin monissa muissa kunnissa on. Mitä ajattelet, pitäskö siellä olla viranomaisia ihan istumassa, että toisko se sitten lisäarvoa
- VH: Niin toi on semmonen kysymys, että ihan tältä istumalta en pysty semmosta vastausta antamaan, jonka takana mä välttämättä seisosin kun olen miettinyt asiaa tarkemmin. Mutta jos nopeesti vastaa, niin periaatteessa mä oon valmis istumaan siellä, mutta mä en tiedä tuoko se jotain lisäarvoa. Että asia on hoidettavissa kepeemminkin. Että ihan yhtä lailla vanhusneuvosto vois kutsua asiantuntijoita kokouksiinsa. Niinku kutsuu nää eläkeläisjärjestöt suoraan. Että nyt oikeestaan mietti sitä, että jos eläkeläisjärjestöt tekee sitä, niin miksi vanhusneuvosto ei tee

Edellä lainatun viranhaltijan puheeseen on lisättävä, että kyseinen neuvosto toki kutsui viranhaltijoita ja päättäjiä kokouksiinsa. Tutkimusjaksoni aikana kutsutut viranhaltijat edustivat kunnan johtoryhmää.

Kuntaliiton määritelmässä (ks. sivu 10) ja myös tutkimieni neuvostojen toimintasäännöissä vanhusneuvostot määritellään yhteistyöelimiksi, joten odotukset neuvostoista painostusryhmänä (ks. Paloheimo & Wiberg 1997, 243–251) ovat yksittäisten tahojen toiveita. Mikäli lähdetään siitä, että viranhaltijaedustus on suotavaa, on mietittävä, ovatko eläkeläisjäsenet neuvostoissa tasaveroisia vasta-asiantuntijoita vai jäävätkö he ikään kuin maallikon asemaan (Saaristo 2000) viranhaltijoiden asiantuntijatiedon rinnalla. Vasta-asiantuntijuuden toteuttamisen ymmärrän tässä yhteydessä mahdollisuutena saada tähdellistä ja ajankohtaista tietoa vanhusten ja eläkeikäisten elämään liittyvistä suunnitelmista: ”Osallistumisen ja vaikuttamisen edellytys on tieto. Tiedon saatavuus, löydettävyyys, kiinnostavuus ja ymmärrettävyys ovat osallistumisen edellytyksiä vahvistavan tiedottamisen kriteerejä” (Laiho & Kurikka & Laamanen 2000, 84). Hallinnon avoimuus ja läpinäkyvyys mahdollistavat aloitteellisen osallistumisen.

Vanhusneuvoston observoimat kohteet ovat monimutkaisia, sillä yhteiskunta ja sen alueet ovat lohkoutuneet. Ammattien asiantuntemuksen pirstoutuminen eli erikoistuminen vaikeuttaa tarkkailua. (Merton & Gieryn 1978/1982,

128–129; ks. myös Giddens 1995, 121–129; Saaristo 2000, 118.) Yksityisten ja kolmannen sektorin palveluiden lisääntyessä ja yhteiskunnan teknologisoitussa palveluverkon hahmottamisvaikeudet kasvanevat. Eri viranhaltijoiden velvollisuus tiedonjakamiseen observoinnin polttoaineeksi ja eläkeikäisten vasta-asiantuntijuuden mahdollistamiseksi ilmeni niin viranhaltijoiden kuin eläkeläistenkin puheessa.

Seuraavassa esittämässäni ryhmähaastatteluepisodissa Kalevin vastaus Kirstin kommenttiin on luettavissa niin, ettei tiedon jakaminen ja saaminen saa olla paikkaan ja aikaan, vanhusneuvoston kokouksiin, sidottua:

[eläkeläiset B]

Kirsti: Ensin pitäis saada enemmän tunnetuksi tätä vanhusneuvostoa. Pitäis saada jotakin konkreettista aikaan, että se huomioitaisiin. Mutta meidän pitäisi saada jostain tietoakin. [...] Siinä tarvittaisiin sitten yhteistyötä ja tiedotusta kaupungin taholtakin

Kalle: Suunnitteluvaiheessa

Kalevi: Joo, kyllähän sitä tietoakin on saatavissa, esimerkiksi jos haluaa kaikki lautakuntien pöytäkirjat, niin kaupungin kotisivuilta [ne saa]

Kirsti: Niin

Kalevi: Mutta se vaan vaatii sitten joltain semmoista aktiivisuutta että mennee ja käy hakemassa

Kirsti: Niin

[...]

Kalevi: Ja sitten kiireesti tuomaan sitä tänne tai kysymään, että mitä tälle on tehty. Että kyllähän tämä on se työmaa, mikä minulta kyllä tahtoo jäädä tekemättä

Kirsti: No se vaatis sitten enemmän aktiivisuutta meiltä

Kalevi: Kyllä se meidän aktiivisuudesta on kiinni. Meidän pitäis saada porukasta ainakin yks semmonen, joka olis niin aktiivinen, että viittii käydä siellä setvimässä

Joillekin tutkimukseni viranhaltijajäsenille kokouksista poissaolo oli enemmän sääntö kuin poikkeus, ja se murensi yhteydenpitoa. Kahdessa tutkimuskunnassani kunnallisten toimielinten pöytäkirjat löytyivät kuntien www-sivuilta kenttäjaksoni aikana, mutta tutkimukseeni osallistuvien eläkeläisten mahdollisuudet ja halu etsiä tietoa verkosta oli vähäistä. Informaatioteknologia ikääntyneiden vaikuttamisen mahdollisuuksien tehostajana ei havaintojeni perusteella ollut mitenkään merkittävä⁶⁹.

Eräs huonon viestimisen esimerkkitapaus sattui neuvostossa, jonka eläkeläisryhmähaastattelun tein lokakuun alkupäivinä. Tuolloin en vielä itsekään tiennyt, että kunta oli suunnittelemassa kiinteistöosakeyhtiön perustamista kahden yksityisen yrittäjän kanssa tarkoituksenaan rakennuttaa yhteiset toimitilat päiväkodille ja vanhusten hoivakodille. Päätökset rakennuttamisen aloittamisesta tehtiin kunnan toimielimissä lokakuun lopulla. Ryhmähaastattelussa eräs jäsen oli kuullut asiaan liittyviä huhuja, mutta tarkempaa tietoa vanhusneuvoston jäsenillä ei hankkeesta tuolloin ollut.

Toisella paikkakunnalla kunnan liikenneturvallisuussuunnitelmasta keskusteltiin neuvoston kevätkokouksessa ennen sen valmistumista, mutta viranhaltijasuunnittelu oli edennyt jo kohtuullisen pitkälle ja keskustelu oli tiedotus-

⁶⁹ Neuvosto A:ssa esteeksi kehkeytyi koneiden ja liittymien hinta. Neuvosto C:n jäsenet taas eivät tuntuneet välittävän opetella tietotekniikan käyttöä.

luontoista. Syyskokouksessa suunnitelma oli esillä neliväripainoksena. Vuoro-vaikutuksen soukentuminen valmiiden suunnitelmien esittelemiseen on nähty yhtenä merkittävimpänä kuntalaisten vaikuttamisen esteenä (mm. Leino 2006, 12; Rättilä 2001, 201–202), mutta toisaalta kuntasuunnitelmien esittelemisen antaa eläkeläisille eväitä tarttua niihin sitten, kun niiden päivittäminen tulee ajankohtaiseksi.

Viestimisessä ei ole kyse vain eläkeikäisistä, vaan yleisestä kuntakansalaisuuden ja palveluasiakkuuden (ks. esim. Niiranen 2002) toteuttamisen mahdollisuudesta. Tutkimusjakson aikana esimerkiksi kunta B:ssä tiedottamisen selkeyteen ja oikeellisuuteen puuttui myös kunnan tarkastuslautakunta. Samaisen kunnan päättäjä kertoi teemasta näin:

”Yleensäkin ihmiset pitäjillä, niin kyllä ne haluais tietää asioista ja tietää missä mennään. [...] Että kun meillä monta vuotta on nyt, niinku kaikkialla kunnissa, on tää supistusohjelma menossa. Ja priorisoidaan näitä asioita. Niin kyllä sieltä tulee sellaista viestiä tuolta pitäjiltä, että eihän he niistä tiedä. Niin että kyllä niistä pitäis näistä kaikkia koskevista asioista tiedottaa paremmin.” [päättäjä B2, jäsen]

Eläkeikäisen kuntalaisosallisuuden tilat ja rajat

Etenkin neuvosto B:n ryhmähaastattelussa pohdittiin eläkeikäisten yhteiskunnallisen vaikuttamisen halua ja mahdollisuuksia luopumisen, jatkuvuuden ja sitoutumisen näkökulmista. Aktivoin itsekkin tätä keskustelua, mutta eläkeläiset pohtivat teemaa myös spontaanisti. Paitsi ikääntymiseen liittyvistä strategioista (ks. aktiivisuusteoria, irtaantumisteoria ja jatkuvuusteoria⁷⁰), on kyse myös siitä, mihin ihminen haluaa suunnata energiansa yhteiskunnassa, joka tarjoaa monia kilpailevia mahdollisuuksia osallistua, harrastaa ja toteuttaa itseään (Merton 1976a, 98) ja jossa media ja mainonta tuottavat identiteettimarkkinoille omia ehdokkaitaan (Siisiäinen 2000, 165).

Vanhusneuvostoissa ei ole kyse vain sen jäsenten henkilökohtaisista valinnoista, sillä heidän tekemisillä ja tekemättä jättämisillä on ainakin potentiaalinen vaikutuksensa koko paikkakunnan eläkeikäisten elämään. Lisäksi henkilökohtaiset valinnat voivat olla herkkiä muiden ihmisten asettamille odotuksille. Ikääntyneen eläkeläisen roolivalikoima ja rooleihin kohdistuvat ristiriitaiset odotukset näytävät seuraavalta:

⁷⁰ Irtaantumisteoria väittää, että ihminen vanhetessaan luopuu keski-ikänsä rooleistaan, hankkii tilalle muita vähemmän ulkomaailmaan suuntautuvia rooleja ja sopeutuu näin vanhenemiseensa ja kuoleman lähestymiseen. Aktiivisuusteoria korostaa aktiivisen elämäntavan merkitystä ja uusien harrastusten hankkimista. Jatkuvuusteoria taas painottaa, että hyvä vanheneminen on tulosta keski-ikässä hankittujen roolien jatkumisesta myös vanhuudessa. (esim. Hooyman & Kiyak 2002, 260–273.)

Teorioita on kritisoitu (esim. Estes ym. 2003, 13–15) siitä, että ne tuijottavat yksilöiden toiminnan yhteiskunnalliseen funktionaalisuuteen. Toisin sanoen palkkatyöstä irtaantujat antavat tilaa nuoremmille tai aktiiviset itsestään huolehtivat eläkeläiset säästävät sosiaali- ja terveydenhuollon menoja. Jyrki Jyrkämä (1995, 217; 2001b, 295) ehdottaa, että teorit tulisi nähdä valittuina toimintastrategioina ja ihmisen toimintaympäristöt näihin valintoihin vaikuttavina puitteina.

status: ikääntynyt eläkeläinen

<i>roolit</i> (odotusten kohteet)	↔	<i>roolikumppanit</i> (erilaisten odotusten asettajat)
*työiän vastuista vapautunut eläkeläinen	↔	vetäytymistä odottavat
*vaikuttava eläkeikäinen	↔	jatkuvuutta, aktiivisuutta odottavat

Viranhaltijat ja päättäjät suhtautuivat vanhusneuvostoihin myönteisesti ja eläkeikäisiltä odotettiin aktiivista vaikuttamista (vaikuttavan eläkeikäisen rooli). Kun neuvostossa B keskustelimme edustukselliseen kunnallispolitiikkaan osallistumisesta, oli eläkeläisjäsenistössä kahdenlaista mielipidettä – osa eläkeikäisistä vetäytyy omasta tahdostaan, osa muiden odotusten pakottamana (työiän vastuista vapautuneen eläkeikäisen rooli). Ambivalenttisuus aiheutuu jälleen siitä, että sama statuksen haltija kohtaa eri rooliensa kautta monenlaisia odotuksia. Yhtäällä eläkeläistä houkuttelee ”aktiivisuuspuolueeseen” ja toisaalla ”irtaantumispuolueeseen”:

[eläkeläiset B]

AL: Mikähän siihen on sitten syynä, että ei enää asetuta ehdokkaaksi [kunnallisvaaleihin]

Kaija: Ei varmaan ole ennää niin

Kauko: Minä sitä sanosin ainakin näin, että sitä silloin työelämässä tuli niin paljon

Kaija: Niin justiinsa

Kauko: Oltua niissä mukana. Että melkeen oon sanonu, että kun työnsä on tehnyt, niin on muutkin

[...]

Kirsti: Kyllä se niin raskasta nykysinkin varmaan on. Että siihen pitäis paneutua niin kovasti että sitä ei

Kalevi: No en minä tiiä sanoa sitäkään. Mutta kyllähän, jos kova halu on, niin voi päästäkin listoille. Mutta kyllä se hyvin herkästi tulee se, että ei sulla ole enää mittää, kun et ole enää työelämässä. Niin et sää siellä tartte olla

Kaija: Nmm, nmmm

Kalevi: Vaikka jos ajatellaan, että mikä on tämän väestöpohjan suuruus. Jos nyt povataan, että se nousee kolmeenkymmeneenviiteen prosenttiin [...] kuuskymmentäviisivuotiaat. Niin onhan se melkonen joukko, mikä on aika pienellä edustuksella

Kirsti: Mutta niinku tuli sielläkin Seinäjoella [valtakunnallisilla vanhusneuvostopäivillä] esille, että kyllä me ollaan innokkaita äänestäjiä, mutta ei haluta ottaa vastuuta eikä mennä mukaan tämmöseen toimintaan. Eikä ne äänestäjät äänestä sitten kuitenkaan niitä eläkeläisehdokkaita vaan työelämässä olevia. Kyllähän siellä oli listoilla aika paljonkin niitä

Kalevi: Kyllä niitä joitakin oli, mutta ei verrattuna, suhteessa

Kirsti ja Kauko totesivat, että eläköitymisen seurauksena eläkeikäiset haluavat vetäytyä myös kunnallispolitiikasta, jos ovat ylipäänsä olleet siinä työikäisinä mukana. Päätöksentekoon osallistuminen koetaan työiän velvollisuuksiin kuuluvana ja raskaana. Kolmannen iän vapaudet houkuttelevat (ks. myös Julkunen & Pärnänen 2005, 248–249). Yleisen suuntauksen mukaisesti myös eläkeläiset erkaantuvat edustuksellisesta demokratiasta ja puoluepoliittisesta toiminnasta. On vaikea arvioida, missä määrin luopuminen johtuu historiallisesta ajasta ja missä määrin ikääntymisestä. Kyse voi olla myös poliittisesti hiljaisista ikäpol-

vista⁷¹. Vasta-argumenttina Kalevi toi esille yleisiä odotuksia eläkeläisten ve-
täytymisestä: kun ei ole työelämässä, ei kelpaa kunnanvaltuutetuksiakaan, vaika
kunnan väestörakenne puhuu eläkeläisvaltuutettujen suhteellisen osuuden
kasvattamisen puolesta.

Vaikka edellinen keskustelu kuvaa edustukselliseen demokratiaan osallisu-
tumista, on se mielenkiintoinen vanhusneuvostoja tarkasteltaessa. Neuvostoja-
han on perustettu paikkaamaan sitä tyhjiötä, joka syntyy eläkeikäisten (tässä
65+) vähäisestä edustuksesta kunnallisissa päätöksentekooelimissa. Kalevin nä-
kemys työntövoimasta on perusteltu, sillä kaikissa kunnissa murehdittiin kun-
nanvaltuustojen ja -hallitusten kokoonpanojen ukkoutumista eli painottumisesta
vanhempiin ikäryhmiin. Huolta kannettiin nuorten vähäisestä osallistumisesta,
ei ikääntyneiden aliedustuksesta⁷²:

”Että siinä ei ole mitään tavoiteltavaa, että ne olisi vanhoja, koska ne ovat automaattisesti
siellä. [...] Että se on hyvä yrittää sitä alaspäin, että paremminhan se vastaa siten
ikärakennetta.” [viranhaltija C2, jäsen, kunta]

”Nuoria saisi olla varmaan enemmän. Mutta jostain syystä se kunnallinen päätöksenteko
ei nuoria kauheesti kiinnosta. Että ei esimerkiksi valtuustoehdokkaiksi tahdo
saada nuoria millään mukaan. Että se varmaan noin käytännössä katsoen on liian iä-
kästä. Ei vastaa kunnan keski-ikää. Siellä hallituksessa on tällä hetkellä kaks ihan elä-
keikäistä.” [päättäjä A1, ei jäsen]

Manner-Suomea koskevien tutkimusten (Pekola-Sjöblom 2003) mukaan vuonna
2000 valittujen kunnanvaltuustojen jäsenistä noin viisi prosenttia oli täyttänyt
65 vuotta ja hallitusten samanikäisten jäsenten määrä oli kahdesta kolmeen pro-
senttia. Noin 70 prosentista kunnanhallituksia uupui kyseinen ikäluokka koko-
naan. Alle 30-vuotiaiden edustus oli samansuuntaista kuin 65 vuotta täyttäneiden⁷³.
Vuoden 2004 kunnallisvaaleissa valtuustoihin valituista 5,7 prosenttia oli
ylittänyt 65 vuoden iän. Keski-Suomessa luku oli koko maata matalampi, 3,8
prosenttia. Alle 30-vuotiaita koko Suomen valtuustoihin valituista oli 5,9 pro-
senttia. (Tilastokeskus 2005: kunnallisvaalit 2004.)⁷⁴

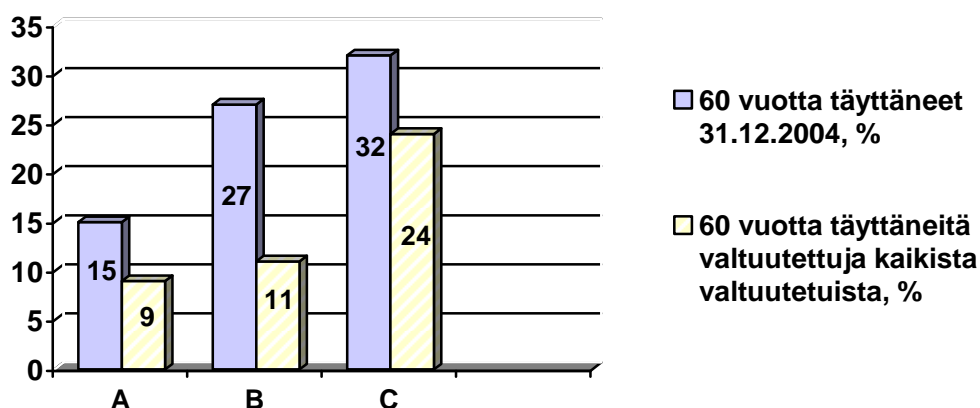
⁷¹ Gerontologeja on jo pitkään askarruttanut niin sanottu *AgePeriodCohort*-ongelma
(esim. Jyrkämä 1995, 224–232; 2001a, 131). Missä määrin esimerkiksi äänestyskäyttä-
ytymiseen vaikuttaa ikääntyminen, missä määrin ihmisten yleinen äänestysaktiivisuus
ja missä määrin äänestäminen on kohorttisidonnaista?

⁷² Nuorten poliittinen vieraantuminen perinteisistä edustuksellisen demokratian väylis-
tää ja passiivisuus myös kunnallisessa päätöksenteossa on paljon pohdittu kysymys
(esim. Konttinen ym. 2003, 7). Vuonna 2004 (Paakkunainen 2004) ilmestyneen nuori-
soselvityksen mukaan kiinnostus äänestämiseen ja nuorten vaikuttajaryhmissä toi-
mimiseen on kuitenkin kasvamassa. Maaliskuussa 2006 voimaantullut uusi nuoriso-
laki (72/2006) velvoittaa entistä selväsanaisemmin kuntia kuulemaan nuorten mieli-
piteitä, mutta käytännössä kunnat voivat järjestää nuorten vaikuttamisen haluamallaan
tavalla.

⁷³ Kunnanhallitusten puheenjohtajista kolme prosenttia oli ylittänyt 65 ikävuotensa ja
59 prosenttia oli 50–64-vuotiaita. Valtuutettujen keski-ikä oli 48 vuotta ja puheenjohtajien
51 vuotta. Toisin kuin usein luullaan, pienissä, alle 3000 asukkaan kunnissa valtuutettujen
keski-ikä oli suurimpia kuntia (yli 45 000 asukasta) matalampi. (Pekola-Sjöblom 2003.)

⁷⁴ Vuoden 2004 kunnallisvaaleissa oli ehdolla 2571 65 vuotta täyttänyttä ja heistä 678
(26 %) tuli valituksi. Keski-Suomessa luvut olivat 131 ja 31 (24 %). Kaikista ehdok-
kaista 65 vuotta täyttäneitä oli koko maassa 6,4 prosenttia ja Keski-Suomessa 5,5 pro-
senttia. Alle 30-vuotiaiden luvut olivat noin 13 prosenttia. (Tilastokeskus 2005: kun-

Haastateltavieni mukaan tutkimuskuntieni tilanteet vastasivat osittain koko Suomen tilannetta. Esimerkiksi kunta B:ssä valtuutettujen keski-ikä oli ollut 42 vuotta valtuustokauden 2001–2004 alkaessa. Maakuntalehden tekemän selvityksen mukaan kunta A:n valtuuston keski-ikä oli kauden 2001–2004 päättyessä noin 48 vuotta. Seuraava kuvio havainnollistaa tutkimuskuntieni *60 vuotta täyttäneen väestön* osuutta kunnanvaltuutetuista syksyn 2004 kunnallisvaalien jälkeen. Kaikissa kunnissa ja etenkin kunta B:ssä 60 vuotta täyttäneet ovat jopa selvästi aliedustettuina väestöosuuteensa nähden. (YLEN:n tulospalvelu 2004: kunnallisvaalit 2004; Tilastokeskus 2006: väestö: väestörakenne.)⁷⁵.

KUVIO 2 Tutkimuskuntien 60 vuotta täyttäneet ja osuus kunnanvaltuutetuista

Puheet eläkeikäisten äänioikeutettujen määrän kasvusta ja ikääntyneiden voimasta muokata kunnanvaltuustot ja eduskunta omannäköisekseen nousevat julkisuuteen yhä useammin. Samoihin puheisiin sisältyy myös huolta ukkoutuneiden valtuustojen nuorisoa karkottavasta vaikutuksesta (ks. myös Kohli 2000). Usein kohtaamani mielle kunnanvaltuustoista ja -hallituksista ”vanhuseuvostoina jo itsessään” johtunee siitä, että niissä toimivat etenkin 55–64-vuotiaat, usein jo varhais- tai luopumiseläkkeellä olevat ihmiset. Näyttää siltä, että ihmiset luopuvat tai joutuvat luopumaan kunnallisten elinten jäsenyydestä nykyisen kansaneläkeiän koittaessa. Vaikka niin sanottua vanhuuden alkamisikää hinataan koko ajan ylöspäin ja ikääntyneiden toimintakyvyn paranevista korostetaan, poliittiseen päätöksentekoon 65-vuotias näyttää olevan liian vanha.

nallisvaalit 2004.) Vanhimpien ehdokkaiden määrä on kuitenkin lisääntynyt. Marianne Pekola-Sjöblomin (2005) mukaan 60 vuotta täyttäneiden osuus on kasvanut muutamilla prosentilla viimeisimpien vaalien välillä.

⁷⁵ Kuntien väliset erot ovat suurehkoja. Esimerkiksi Oulujokilaakson kunnista Muhoksella *65-vuotiaiden* osuus väestöstä on vajaa 15 prosenttia ja valtuustopaikoista eläkeikäisten hallussa on 20 prosenttia. Vaalassa ylliedustus on pienempää suhteen ollessa 22,4 % / 23,8 %. Utajärvellä taas eläkeläisedustajilla on aliedustus, 20,4 % / 14,3 %. (Riekkä 2005, 10.) Kunta-Suomi 2004-tutkimusten (Pekola-Sjöblom 2005) mukaan yli 64-vuotiaiden valtuutettujen osuus vaihtelee kunnittain 0:sta 24:ään prosenttiin. Kunnanhallituksessa vaihtelu oli vielä suurempaa, 0:sta 43:een prosenttiin.

Yksilökohtaisesti tarkastellen asemistaan luopuminen voi olla paitsi aktiivisista rooleista luopumista, myös länsimaisesta kulttuurista sisäistettyä sukupolvien jatkuvuutta korostavaa -ajattelua: "On annettava tilaa nuoremmille". Toki asemistaan luopuminen on myös taito. Näin kertoi eräs haastattelemani kuntapäättäjä, joka oli itse eläkkeellä ja joka oli kieltäytynyt ehdokkuudesta syksyn 2004 kunnallisvaaleissa:

"Sitten kun alkaa tulla sitä ikkää liikaa, niin sitten pitäisi osata vaihtaakin. [...] Niin että pitää osata luopuakin ja jos ei itte ossaa, niin pitäis jonkun muun siellä omassa porukassa sanoa. Niinku nyt viime viikolla [paikallislehti] soitteli seuraavia vaaleja. Että minä olen koko tämän neljä vuotta sanonut, että tämä on minun viimeinen kausi. Että pitää osata lähteäkin, että tulee nuoremmille tilaa. Että siinä voi käydä niin, ettei osakaan lähteä. Että kyllä meillä pikkusen on semmostakin ollu taka-aikoina tuossa valtuustossa, että minäkin olen joutunut oikaisemaan joitakin asioita. Niin se on minusta hirmusen noloa." [päättäjä B2, jäsen]

Monet haastateltavani, yleinen keskustelu ja tutkimuskirjallisuus odottavat ikääntyneiden voimapotentialin nousua. Keskustelu asettaa eläkeläisille odotuksia aktiivisuudesta ja osallistumisesta, kuntakansalaisuuden toteuttamisesta. Odotukset ja vaateet mittavammasta osallistumisesta ovat ajan henkeä, mutta erityisesti ikääntyneiden otaksutaan kasvattavan vaikuttamisen kompetenssiaan. Vaikka useissa haastatteluissa eläkeikäisten nykyistä painostusvoimaa ja kuntaorganisaation observointitahtoa ja -kykyä pidettiin vielä vaisuhkona, uskottiin ja odotettiin tilanteen muuttuvan koulutustason noustessa. Tulevaisuuden kuntakansalaiset ovat tietoisia vaikuttamisen keinoista ja tavoista. Muutosten vuoksi kansalaisilla on suuremmat mahdollisuudet kontrolloida viranhaltijoiden toimia ja raportoida poikkeavuuksista (ks. Merton & Gieryn 1978/1982, 126–129). Seuraavissa selonteoissa luotetaan vanhusneuvostotyyppisen toiminnan jatkuvuuteen:

"Pikkasen on vielä uus asia tällä hetkellä se, että käytettäs sitä että meitä on nyt jo paljon ja me voitais yhdessä olla tämmönen painostusjoukko näitten asioiden suhteen. Vähän vielä ollaan aika arkoja ja jäädään itsekseen ja yksikseen asioiden kanssa. Mutta kyllähän tietysti sitä mukaa kun tää työikäinen väestö jää eläkkeelle ja he on tottunu olemaan aikamoisia vaatijoita, sanotaanko näin. Ja eivät varmasti ole hiljaisia siinä vaiheessa kun ovat eläkkeellä." [sihteeri B]

"Aina vaan enemmän ja enemmän tulee tää vanhempien ihmisten ääni kuuluviin. Ja enemmän ja enemmän mä näkisin, että tulee tällaiset toiminnat nousemaan. Että nyt on jotenkin semmoinen tilanne, että haetaan vielä niitä kuvioita ja roolia. Mutta näin se ei tule jatkumaan. Että myös tämän puolen kehittymisen on pakko käynnistyä." [viranhaltija A7, ei jäsen, ei kunta]

Ikääntyneisiin kohdistuu kahtalaisia odotuksia: odotuksia työiän jälkeisestä vetäytymisestä poliittisesta päätöksenteosta ja odotuksia aktiivisesta kuntakansalaisuudesta. Vaikka eläkeikäisten poliittisten aktiviteettien kasvua odotetaan ja aktiivisiin rooleihin suhtaudutaan myönteisesti, odotetaan eläkeikäisiltä myös vetäytymistä kunnanvaltuustoista. Pulmallista on, että virallisen eläkeiän ylittäneillä on lupa osallistua vanhusneuvostotyyppiseen toimintaan, neuvoantavaan tieto- ja suunnitteluosallisuuteen, mutta varsinaisesta päätösosallisuudesta heiltä odotetaan tai he odottavat itse irtaantumista. Tuottavia ja osal-

listuvia rooleja (Morrow-Howell ym. 2001b), elämänkulullista vapautumista, jatkuvuutta ja ikäintegraatiota (esim. Riley & Riley 2000) ei poliittisuuden areenoilla sallitakaan täysimääräisesti. Aktiivisuus ajan henkenä pihisee.

Huolipuhe ukkoutuvista kunnanvaltuustoista ulkoistaa eläkeikäisiä myös koko kunnan asioihin vaikuttamisesta. Arvoitukselliseksi tulevaisuuden näkymäksi kehkeytyy se, että ikääntyneiden vaikutus- ja päätösvalta kapeutuu heidän omiin asioihinsa eikä ole kansanvallan edellyttämällä tavalla jakamaton (Helander 2001, 14). Tämä tuskin on kovin todennäköisistä, sillä ikääntyneiden määrän kasvaessa heitä valittaneen entistä enemmän myös kunnallisiin luottamustoimiin. Oleellisempi tulevaisuuden kysymys onkin, millainen on ikääntyneiden kohtaama ja myös heidän itsensä luoma kulttuurinen odotusmaailma kuntalaisosallistumisen kentällä.

5.3 'Välittäjä'

Äänitorvi ja tuntosarvi

Toinen, observointiin liittyvä, vanhusneuvostojen julkilausuttu funktio oli välittäjänä toimiminen (myös Tolonen 2003b, mm. 56). Tiedonvälitystä tulisi tapahtua ikääntyneestä väestöstä vanhusneuvostoon ja siitä taas viranhaltijoihin ja päättäjiin. Myös viranhaltijat ja päättäjät voivat käyttää vanhusneuvostoa viestimisen ja ikääntyneiden mielipiteiden observoinnin kanavana. Tämän funktion esittelyssä viitekategoriana ovat viranhaltijat, päättäjät ja ikääntyneet kuntakanalaiset. Välittäjän tavoite ilmeni jo neuvostojen toimintasäännöistä:

”Vanhusneuvosto on [...] kunnan ja ikääntyneiden [kuntalaisten] yhteistyöelin, joka tuo esiin ikääntyneiden näkökulmaa ja pyrkii vaikuttamaan asioihin niin, että [kunnassa] olisi hyvä asua ja elää. Tehtävänsä toteuttamiseksi [...] vanhusneuvosto tekee aloitteita ja esityksiä, antaa lausuntoja, järjestää tilaisuuksia mm. asiakasnäkökulman selvittämiseksi, tiedottaa ajankohtaisista asioista.” [toimintasääntö B]

Useat haastateltavani kuvasivat neuvostoa ikääntyneen väestön äänitorveksi kuntaan. Eläkeläisjäsenen tehtävä on kuunnella kenttää ja tuoda toiveita neuvoston kokouksiin viranhaltijoiden kuultavaksi. Neuvoston tulee seurata valppaasti kunnan tapahtumia ja kysellä ikääntyneiden mielipiteitä suunniteltaviin asioihin. Sen on myös paimennettava tekemiään aloitteita, kuten muun muassa seuraavassa ensimmäiseksi lainaamani neuvoston viranhaltijajäsen mielipiteitään jatkoi.

”Että se on eräänlainen [tämän kunnan] vanhusten, jos ei nyt etujärjestö, mutta kuitenkin. Joka kuuntelee heiltä tulevia toiveita ja vinkkejä ja yrittää viedä niitä eteenpäin. Ja olla eräänlaisena linkkinä vanhusväestön ja näitten virallisten toimijoiden, kunnan ja miksei seurakunnankin ja terveyskeskuksen välillä. Valtiovalta menee vähän kauas. Mutta kyllähän sieltä voidaan aloitteita tehdä, ja mihin suuntaan tahansa. Jos vaan tärkeitä asioita saadaan koottua. Kyllä se sellainen vanhusten äänitorvi pitäisi olla.” [viranhaltija B3, jäsen, ei kunta]

”Mutta just se, että onko se vanhusneuvosto sillä tavalla ajamassa oman ikäryhmänsä asioita, että ovat skarppina sen suhteen, mitä täällä kunnassa on tapahtumassa. Ja millä tavalla ne asiat liittyy heidän elämäänsä. Ja sitten koputtaa olkapäälle, että ooteko ottaneet huomioon. [...] Että ei vanhusneuvostokaan jäis odottamaan.”
[viranhaltija A5, ei jäsen, kunta]

Hyvän eläkeläisjäsenen ominaisuuksia kysyessäni sain viranhaltijoilta seuraavanlaisia vastauksia:

”Kyllähän sen täytyy olla semmoinen aktiivinen. Ja pitää asiaa esillä. Ja olla aloitteellinen sinne vanhuksiin päin. Että saa niitä asioita esille. Ja tietenkin kertoa niitä asioita neuvostossa.” [viranhaltija C3, jäsen, kunta]

”Asiallisuutta ja aktiivisuutta ja tietenkin sitä, että he siinä tehtävässään pyrkii hakemaan tietoa ja vaikuttamaan siihen päätöksentekoon ihan lausunnoilla. Ja että kuuntelee kenttää ja tuo sen tiedon sieltä.” [viranhaltija B6, ei jäsen, ei kunta]

Eläkeläisjäseniltä odotettiin rohkeutta ja aloitteellisuutta. Ikääntyneiden kuntakansalaisten arjen nostamista viranhaltijoiden ja päättäjien tietoon myös tapahtui. Yhteistä tutkimuskuntieni eläkeikäisille oli huoli tulevaisuuden asuinpaikasta ja avusta. Etenkin syrjäkylillä, huonojen liikenneyhteyksien takana asuvien ikääntyneiden arkea ja tulevaisuutta aprikointiin, sillä kaikki eivät halua muuttaa taajamiin. Maaseudun ikäväestön elämää punnittaessa (ks. esim. Salopirtti 2004) murehditaan usein sivukylillä asuvien vanhusten yksinäisyyttä, turvattomuutta ja liikkumisvaikeuksia. Yleistävä huoli esitettiin myös haastatelluissani. Sitä, miten tutkimuspaikkakuntieni ihmiset syrjäkylillä elämisensä kokevat ja millaisia vaihteluja kokemisissa on, en voi tämän tutkimuksen perusteella tarkastella. Vanhusneuvostojen jäsenet puhuivat kuitenkin myös omista tuntemuksistaan, sillä kunnissa A ja B moni heistä asui sivukylillä. Syrjemmässä asuminen vaikutti silloin tällöin myös kokousten kulkuun:

”Elvi tuli myöhässä ja hengästyneenä. Hän oli omien sanojensa mukaan juossut koko matkan. Mies oli vienyt auton huoltoon ja se oli jäänyt sinne. Elvin talon ohi ei linjautoja kulje eikä hänellä ole itsellään ajokorttia.” [kenttäaineisto A, syksy 2002]

Eläkeikäisten äänen julkituominen ei kuitenkaan ole helppoa. Kotikäyntejä tekevät viranhaltijahaastateltavani kertoivat, etteivät heidän asiakkaansa tunne neuvostoja hyvin. Tutkimani neuvostot järjestivät harvakseltaan hyvää palautetta saaneita yleisökeskusteluja. Tilaisuudet olivat mainioita viranhaltijoiden ja päättäjien kasvottamisen areenoita, mutta pulmallisia silloin, kun keskustelut uhkasivat lipua yksittäisten ihmisten asiakashistorioiden ruotimiseen. Lisäksi eläkeläisjäsenetkin totesivat, etteivät heikoimmat, eniten apua tarvitsevat ja hiljaisimmat tule paneelikeskusteluihin ja julkisiin tapaamisiin. Kunnassa C eräs sivukylällä asuva päättävä kertoi olevansa paljon tekemisissä vanhusten kanssa, mutta jatkoi: ”Tää vanhusneuvoston toiminta on [vierasta]. Se ei tuonne sivukylille ulotu”. Seuraavassa neuvosto C:n ryhmäkeskusteluotteessa Saima arvelee, ettei paikkakunnan eläkeikäisillä ole sellaisia kollektiivisia kehittämissideoita, joita voisi esittää vanhusneuvostolle:

[eläkeläiset C]

AL: Entä eläkeläisjärjestöjen keskuudessa tai muuten eläkeläisten kanssa, tuleeko ihmiset sanomaan, että sinä kun olet siellä vanhusneuvon jäsenenä niin viepäs tätä asiaa. Kuinka tunnettu vanhusneuvosto on yleensä eläkeläisen keskuudessa

[...]

Santeri: Kyllä minä ainakin silloin kun minä olin puhheenjohtaja, niin sanoin aina ihmisille että tuokaa asioita. Mutta yhtään asiata ei tuotu

Saima: Nmm

Santeri: Minun piti itekseni aina jonkunlaista. Niin hyvä kun se ois, että toisivat puhheenjohtajalle ja jäsenille että mitä puutteita on. Ja että voisko näitä ottaa käsiteltäväksi

[...]

Simo: Niin just kun tulis alotteita tuolta pitäjiltä, tuolta sivusta. En tiiä, että onko meillä vanhusneuvostossakin vikkaa, kun ei mittää asioita

[...]

Saima: Että kyllä se nyt varmaan näitten kaikkien tämmösten liikuntapäivien ja näitten tämmösten iltamien kautta tulee tietoon. Mutta onko se niin, että onko ne ihmiset niin tyytyväisiä elämäänsä, että niillä ei oo semmosia. Vai meneekö ne jos niillä on vaikeuksia niin suoraan sosiaalitoimistoon tai lääkärille tai kotipalvelun kautta hoitavat niitä asioita. Jos ne on sen luontosia. Aika paljonhan ne tietysti yksittäiset hoitelee niin, ettei semmosta isompata ole

Useimmat ihmisten ongelmat ja asiat ovat yksityisiä, ja ne hoidetaan asiakkuussuhteissa viranhaltijoihin. Suuri osa kuntalaisista keskittyy omaan elämäntilanteeseen, kuten myös Auli Harjun (2002, 158) haastattelema viranhaltija uusista kuntalaisosallistumisen muodoista puhuessaan mietti. Santeri oli kuitenkin pohtinut neuvostonsa jalkautumista:

[eläkeläiset C]

Santeri: Mulla on tullu voimallisesti mieleen, että pitäis tämän vanhusneuvoston lähteä kiertämään. Mutta yks asia on tullu mieleen, että ottaako ne vastaan millä mielellä

[...]

Santeri: Että ei ne joka mökissä ota

Saima: Niin ei varmana, välttämättä ei

AL: Niin ajattelitte että menis ihan ihmisten kotiin

[...]

Saima: Kun osais oikeasti mennä ja ois tervetullut

Kentälle jalkautumiseen liittyy erilaisia eettisiä kysymyksiä, sillä joka taloon vanhusneuvoston jäsenet eivät epäilyjensä mukaan olisi tervetulleita. Eläkeläiset arvelevat jalkautumisen herättävän nuuskimisen ja holhouksen tunteita. Koti symboloi autonomiaa, yksityisyyttä ja intiimiyttä, ja siellä on toimittava sen haltijan tai asukkaan ehtojen mukaisesti (Hurtig 2003, 115–127).

Vanhusneuvostovaikuttajan rooliin liittyy sosiologisen ambivalenssin ydintyyppiä. Eläkeläisjäseneltä odotetaan aktiivista yhteydenpitoa paikkakunnan ikääntyneisiin, mutta yhteydenpito voidaan tulkita yksityisyyteen kajoamiseksi. Vanhusneuvostovaikuttaja tasapainoilee aktiivisena yhteydenpitäjänä ja hienotunteisena paikallistuntijana:

status: ikääntynyt eläkeläinen

roolit (odotusten kohteet)
* vanhusneuvostovaikuttaja

roolikumppanit (erilaisten odotusten asettajat)
paikkakunnan eläkeikäiset

'aktiivinen yhteydenpitäjä
'hienotunteinen paikallistuntija

Myös paikkakunnan uskonnollinen jakauma voi vaikuttaa vanhusneuvoston avautumismahdollisuuksiin. Neuvostossa C puhuimme haastattelun alussa kunnan eläkeläisväestöstä. Neuvoston jäsenet kertoivat lestadiolaisuuden vaikutuksesta osallistumisiin. Vanhoillislestadiolaiset eivät jäsenten mukaan osallistu eläkeläisjärjestöjen toimintaan eivätkä myöskään kaikkiin kunnan järjestämiin kotiseutujuhliin niiden ohjelmien luonteen vuoksi. Viranhaltijahaastattelussa korostettiin lestadiolaisten tiivistä yhteyttä ja omaishoivaa. Koska lestadiolaiset ovat jääneet eläkeläisjärjestöjen ulkopuolelle, ei heillä ole myöskään edustusta vanhusneuvostossa.

Vanhusneuvosto voi toimia myös vanhustyöntekijöiden ja koko kuntaorganisaation tuntosarvena kuntalaisten tarpeisiin ja ajatuksiin, kuten seuraavista selonteoista voi päätellä:

Ja ihan vastaavasti ne tahot, jotka päättää niistä asioista, että osaisivat kysyä heidän mielipidettään. Ihanteellisimmillaanhan se on molemmin päin.”
[viranhaltija A5, ei jäsen, kunta]

”Ja tosiaan se vois olla myöskin niin päin, että ne viranhaltijaedustajat voisivat tuoda [neuvostoon] niitä asioita, joista kulloinkin keskustellaan. Ja kysellä siellä [neuvostossa] niitten ikäihmisten näkemyksiä. Mun mielestä se olisi molempien työtä.”
[viranhaltija B4, ei jäsen, ei kunta]

Neuvosto on virkavallan keino kuunnella kentän oma-aloitteisia toiveita, mutta myös sen oma kanava tunnustella eläkeikäisten kuntalaisten mielipiteitä suunniteltaviin asioihin. Neuvosto voi olla myös vanhustyöntekijöiden äänitorvi päättäjiin päin:

”Mä voisin käyttää itsekin sitä joissakin asioissa painostuskeinona. Että vien sitä kautta asioita, joita en muuten saa vietyä. Että on tässä vähän semmonen kahtiajakonkin asetelma tietysti, että istuu kahdella pallilla. Mutta en mä hirveetä ristiriitaa näe oman työn ja tän välillä. Että nimenomaan nään sen, että johtavassa asemassa olevana on tärkeää olla kuulolla niille asioille mitä kuntalaiset pitää tärkeänä. Että tää on kuitenkin yks foorumi sille että nää järjestöedustajat tuo niitä kentän näkemyksiä sinne.” [sihteeri B]

Viimeisimmässä lainauksessa on kyse kunnasta, jossa vanhusneuvosto puolsi kirjelmällä sosiaalilautakunnan budjettiin sisältyviä ehdotuksia. Toinen asiakokonaisuus koski vanhainkodin henkilöstölisäyksiä ja toinen yöhoidon (yöpartitoiminnan) aloittamista. Molemmat hankkeet etenivät. Myönteisellä kannanotolla yöhoitoon oli nähdäkseni vähintäänkin ideologinen merkitys. Vanhusneuvoston merkitykseen viittasivat esimerkiksi sosiaalijohtaja ja kunnanhallituksen puheenjohtaja. Vanhusneuvoston todellista osuutta on kuitenkin vaikea arvioida. Kunnan sosiaalitoimessa oli informanttieni mukaan tehty henkilöstön

sopeuttamistoimia myös rakenteellisten syiden eli päiväkotikäisten lasten vähentymisen takia.

Vaikka edellä siteerattu sihteeri näki vaikeana sen, että on sekä painostuselimen edustaja että sille vastaava viranomainen, katsoi hän rooliinsa sisältyvän myös mahdollisuuksia liittoutua eläkeläisten kanssa. Vanhusneuvosto tarjoaa institutionalisoidun kanavan viedä vanhustyön (oletettavasti vähemmän kuuluvaa) ääntä päättäjien tietoon. Vanhusneuvoston sihteerin toimenkuvaan liittyy sosiologisen ambivalenssin ydintyyppiä:

status: sosiaalitoimen viranhaltija

<i>roolit</i> (odotusten kohteet)	<i>roolikumppanit</i> (erilaisten odotusten asettajat)
*vanhusneuvoston sihteeri	kunta työnantajana/ oma esimies
<i>'vanhustyön äänekkyyys</i>	
<i>'työntekijän rajat</i>	

Vanhusneuvoston sihteeritys mahdollistaa omien ammatillisten tavoitteiden eteenpäin viemisen myös painostaen, mutta toisaalta velvollisuudet työnantajaa kohtaan asettavat viranhaltijan toiminnalle rajoja. Hoitaakseen sihteerin tehtävänsä hyvin, on työntekijän tasapainoiltava näiden ominaisuuksien välillä.

Julkisuuden säätelyä

Äänitorvena toimimiseen tulisi kuulua myös julkisuustyö – eiväthän kuntalaiset tunne neuvostojen mahdollisuuksia, ellei neuvostoa tunneta. Julkisuus on kuntalaisaktiivisuuden väline (Rättilä 2001, 201). Useissa viranhaltija- ja päättäjähäastatteluisissa neuvostojen odotettiin kirkastavan näkyvyyttään:

”Varmaan varsin heikosti, vaikka meillä on sillä tavalla poikkeuksellinen tilanne kuin muualla, että on kunnan oma tiedotuslehti, joka ilmestyy kaksi kertaa kuukaudessa. Se antaisi kanavan myös vanhusneuvostolle ikään kuin markkinoida itseään. Mutta kyllä se varmaan aika vähän tunnettu on kuntalaisten keskuudessa.”
[päättäjä A1, ei jäsen]

”Olla enemmän tämmösenä viestittäväenä. Että ne varmaan vaan istuu siellä kokouksissa.” [viranhaltija A3, ei jäsen, kunta]

”Niin kyllä se varmaan saisi enempi näkyä ja kuulua. Niinku äsken sanoin, että siinä pitäis olla joku tosi persoona vetämässä sitä hommaa. [...] Ja olla jotain juttuja paikallislehdissä ja muissa.” [päättäjä C1, ei jäsen]

Seuraavassa selonteossa erään neuvoston sihteeri painottaa, että ylempien toimielinten huomion herättäminen ja neuvostotoiminnan vakiinnuttaminen edellyttävät neuvostolta julkisuustyötä:

”Kuitenkin tämmönen vanhusneuvosto on luonteva tekemään kannanottoja ikäihmisten puolesta. Että heillä on oikeus ja mahdollisuus ja velvollisuuskin käyttää semmosta ikäihmisen puheenvuoroa ja ikäihmisten ääntä. [...] Ja sitten pikkuhiljaa pitäis saada nimenomaan sille tasolle, että ikäihmiset otettas kaikessa päätöksenteossa huomioon. Että jos jotakin isoja juttuja suunnitellaan, että tietäskin kaupunginhallitus kysyä vanhusneuvostolta kannanottoa. Tai että sosiaalilautakunta ymmärtäs kysyä tai joku muu toimielin. [...] Se tunnettavuus pitäis saada.” [sihteeri B]

Kolmesta tutkimuskunnastani vain yhden www-sivuilla oli 30.8.2004 mennessä tieto vanhusneuvoston olemassaolosta, jäsenistä ja tehtävistä sosiaalitoimen tietojen yhteydessä, vaikka neuvostot olivat toimineet kunnissa jo kolmesta viiteen vuotta. Paikallislehdissä neuvostot näkyivät järjestämiensä juhlien jälkeen.

Tutkimusjaksoni aikana vanhusneuvosto B:n sihteeri teki monisteen neuvostonsa kokoonpanosta ja perusajatuksista. Neuvosto A esiteltiin sen omasta aloitteesta tehdyn palveluoppaan sivuilla, mutta vain sihteerin puhelinnumeron ja puheenjohtajan nimen kera. Kokouksessa esittämäni ehdotus kaikkien jäsenten yhteystietojen lisäämisestä palveluoppaaseen ei saanut jäsenissä vastaakaikua. Seuraava kenttäaineistokirjan sitaatti kuvaa hyvin myös havainnoijan roolejani. Aluksi otin aktiivisemmän roolin tekemällä toiminnallisen ehdotuksen. En kuitenkaan paljastanut perimmäisiä ajatuksiani, vaan vetäydin.

”Ehdotin, että laittaisivat vanhusneuvostokohtaan kaikkien jäsenten nimet, mutta ei kannatettu. Sanottiin, että sihteerin ja puheenjohtajan nimet riittävät. Sihteeri kysyi, että tarkoitatko, että sitten ihmiset voisivat ottaa suoraan yhteyttä jäseniin ja nyökkäsin. Meinasin sanoa eläkeläisille, että tähän olette koko kuntanne ikäväestön edustajia, joihin tulisi voida ottaa yhteyttä. En sanonut kuitenkaan.”
[kenttäaineisto A, syksy 2002]

Tutkimusjaksoni aikana neuvosto C noteerattiin paikallislehdessä parhaiten. Tämän neuvoston kaksi viranhaltijajäsentä toimivat myös paikallislehden avustajina ja tekivät juttuja vanhusneuvoston järjestämistä tapahtumista. Seuraavassa lainaamani jutuntekijän haastattelusta kuitenkin päätelin, että hän olisi halunnut uutisoida neuvoston kannanotoista eikä sen järjestämistä tapahtumista.

”Kyllä ne [kuntalaiset] näistä toiminnoista tietää. Mutta jos ajattelee vanhusten olojen kehittämistä ja muuten. Että en tiiä niiltä tiimoilta. Jos sen pitäis olla neuvoa antava elin, niin en mä tiiä onko se vielä kovin tunnettu. [...] Ehkä se hakee vielä muotoaan. Se on tietenkin helppo lähteä toiminnan kautta liikkeelle. [...] Niinku tuosta eilisestäkin [iltamista]. Eipä siitä sen kummempaa. Että ei mitään suurta uutista.”
[viranhaltija C3, jäsen, kunta]

Neuvosto C:n julkisuuskuva kertoi niin sanotusti mukavista asioista ja iloisista tapahtumista. Koska en haastatellut tutkimuskunnissani vanhusneuvoston ulkopuolisia eläkeläisiä, en tiedä, mitä he todellisuudessa neuvostolta odottavat ja missä määrin he kokevat sen instanssiksi, jolle voisi raportoida myös ongelmista. Keväällä 2002 tehdyssä keskisuomalaisten eläkeläis- ja veteraanijärjestöjen puheenjohtajille suunnatussa kyselyssä (Eläkeläiskysely 2002) vanhusneuvostot saivat myönteistä palautetta: niitä pidettiin vireinä, aloitteellisina, toiveita herättävinä, asiantuntevina, mutta toisaalta myös muodollisina ja äänettöminä⁷⁶. Kyselyyn vastanneet järjestöaktiivit uskoivat, että paikkakunnan ikääntyneet arvostavat vanhusneuvoston toimintaa jonkin verran ja tietävät siitä jonkin verran. Vastaamattomien ja en osaa sanoa -vastaajien osuus oli tosin huomattavan suuri. Se kertonee neuvostojen (silloisesta) uutuudesta ja näkymättömyydestä.

⁷⁶ Kysymyksessä pyydettiin ympäröimään ominaisuuksia, jotka kuvaavat neuvoston toimintaa tällä hetkellä parhaiten sekä ominaisuuksia, jotka eivät kuvaa sitä lainkaan. Kysymykseen otti kantaa 63 niistä 75 vastaajasta, joiden kotikuntaan neuvosto oli huhtikuussa 2002 perustettu. Vanhusneuvostokuntien vastausprosentti oli 80.

Vastuu neuvoston olemassaolosta tiedottamisesta on myös asiakastyötä tekevä, kuten seuraava haastateltava kertoo:

”No ei oo kyllä ollu mittää puhetta siitä. Että ehkä se ois mejän tehtävä ruveta puhumaan heille, että se on olemassa ja mikä sen merkitys on. Ja että voivat ottaa suoraan yhteyttä niihin vanhusneuvoston jäseniin, jos on jottai asioita mitä haluaa esille.” [viranhaltija C4, ei jäsen, kunta]

Eläkeläisten aktiivisuudesta ja osallistumisesta kertominen on tärkeää, sillä se tuo esille vanhuuden ikävaiheen resursseja (mm. Koskinen 2004; Marin & Hakonen 2003). Kunnan hallintokuntien suunnitelmiin paneutumattomuus, ongelma-kohtien etsimättömyys tai niiden julkilausumattomuus ovat kuitenkin neuvoston edunvalvontaroolin takia pulmallisia. Juhliva julkisuuskuva voi välittää suurelle yleisölle mielteen eläkeläisväestöstä, jonka elämään ei kuulu pin-teitä tai avuntarpeita. Vaikuttaakseen tarpeellisilta edunvalvontakollektiivit ja yhteenliittymät eivät voi esittää jäsenistönsä elämäntilannetta liian ruusuisena (Merton 1958/1982). Myös vanhusneuvoston on vakuuttaakseen puhuttava myös pulmista, ahdingoista ja kiperistä kysymyksistä. Epäkohdista puhumisen problemaattisuutta erittelen myös kolmannen ja neljännen iän välisistä suhteis-ta kirjoittaessani eli ikäraamittajan funktiota esitellessäni.

Toinen kysymyksensä on julkisuustyön laajuus ja muoto. Hiljainen puurtaminen voi olla otsikoiden metsästystä tärkeämpää:

”En minä usko, että se kovin tunnettu on. Että matalalla profiililla on toimittu. Ei me tuolla lehdistöpalstalla ole tehty loistoa. [...] Se on enempi tuommosta hiljaista puurtamista. Että en mä tiiä, että tarviiko sen niin hirveän näkyvää ollakaan. Että ne ihmiset ovat tuolla omilla työpaikoillaan ja omissa ympyröissään erilaisina korvina. [...] Jokaisella on sitten se oma ystäväpiiri ja tuttavapiiri, että kyselevät ja urkkivat, että onko mitään toiveita ja niin edelleen. Minä luulen, että se toimii vähän sillä tavalla mustekalan tapaisesti, että niitä lonkeroita on eri järjestöissä ja eri piireissä.” [viranhaltija B3, jäsen, ei kunta]

Jos vanhusneuvosto ylikorostaa äänitorvena toimimista, voi vaatimuksista tulla tekemällä tehtyjä tai ainakin epäkonkreettisia, vaikkei konkreettisuuden tarvitse olla neuvoston ainoa päämäärä. Sen hakeminen voi tappaa innovatiivisuuden, kuten seuraavassa siteeraamani viranhaltija toteaa:

”Mutta minulla on se mielikuva, että ei sieltä ole kovin aktiivisesti otettu kantaa näihin akuutteihin päätöksenteossa valmisteilla oleviin asioihin. Että se on tietysti yksi, missä voisi vähän petratakin. Tai ainakin silloin kun on aihetta. Että eihän sekään ole mikään itsestään tarkoitus, että nyt on pakko ottaa kantaa tähän ja tuohon. Että saadaa toimintaa. Että minusta just tämän tyyppinen toiminta, nämä piirit ja iltamat ja nämä, ovat järkevämpää kuin semmonen pakkopakertaminen jossain lausuntojen muodossa.” [viranhaltija C2, jäsen, kunta]

Pakonomaisesta toiminnasta teinkin vain vähäisiä, esimerkiksi seuraavassa episodissa esittämiäni, havaintoja. Tutkimukseeni osallistuneita neuvostoja ei voi siitä juurikaan syyttää.

”Kun puhuivat vanhusasioista tiedottamisesta, kävi niin, ettei konkreettista tiedotettavaa löytynyt. Eräs jäsen sanoi, ettei [paikallislehdessä] puhuta vanhuksista, nuorisista ja lapsista ja heille rakentamisesta vain. Mutta ei keksinyt mitään kirjoitettavaa. Sihteeri sanoi, että viime vuonna oli käyty kaikki hallintokunnat läpi. Ajattelin itse, että voisihan kirjoittelu olla enemmän mielipidekirjoittelua ja tavallaan eläkeläisten omia epävirallisia vanhusneuvoston pöytäkirjoja. Mutta jätin sanomatta”
[kenttäaineisto A, kevät 2003]

Vanhusneuvostoissa vaikuttava kohtaa sosiologisen ambivalenssin ydintyyppin. Yhtäältä roolilta odotetaan esilläoloa ja näkyvyyttä, toisaalta omien verkostojen kautta vaikuttamista, jottei toiminta olisi pakkopakertamista tai toimintaa toudhukkuuden ylläpitämiseksi:

status: kuntalainen

roolit (odotusten kohteet)
* vanhusneuvostovaikuttaja

roolikumppanit (erilaisten odotusten asettajat)
muut kuntalaiset

'esilläolija
'taustapuurtaja

5.4 'Virkistäjä'

Kolmas paikantamani vanhusneuvoston julkilausuttu tavoite on virkistäjänä toimiminen. Tarkoitin sillä erilaisten tapahtumien järjestämistä ja henkiseen ja sosiaaliseen aktivointiin liittyvää neuvoston nimissä organisoitua toimintaa (ks. myös Tolonen 2003b). Kyse ei siis ole neuvoston pyrkimyksestä vaikuttaa vaikkapa kansalaisopiston kurssitarjontaan. Vahvimmin funktio ilmeni paikkakunnalla C, ja siellä se itse asiassa ohitti observoinnin ja välittämisen tehtävät.

Paikkakunta C on tyypillinen esimerkki harvaan asutusta, maakuntakeskuksesta kaukana olevasta vähäväkisestä ja muuttotappioisesta kunnasta. Kuvaukset pitäjän lähimenneisyyden muutoksista olivat koskettavia:

”Meillä taitaa olla Keski-Suomen maakunnan korkeimpia lukuja, mitä tulee työttömyyteen. Jos muistelee joitakin tutkimustuloksia, niin täällä on eniten vaikeita olosuhteita työttömyyden ohella. Velkaisuusaste ja terveyteen liittyvät asiat, ja mielen-terveysongelmia. Kun täällä oli yheksänkymmentäluvun alkupuolen lamakausi, niin se koetteli hyvin raskaasti [kuntaa], enemmän kuin naapureita. Täällä oli ollut kaheksänkymmentäluvun loppupuolella hyvin voimakasta pienyrittäjyyttä. [...] Mulle on kerrottu, että kolmen vuoden kuluessa tuli kait ainakin kaksytkolme konkurssia. Ja ihmiset joutuivat taloudellisiin ahdinkoihin reilusti. Sukulaiset olivat taanneet toinen toisiansa ristiin. Ja vanhemmat joutuivat makselemaan lastensa velkoja. Yhä edelleen niitä maksetaan. Että tämmöinen siitä kaikesta johtuva matalapaine, henkinen lamaantumisen, yrittämättömyys ja antaa mennä mieliala. [...] [kunnan] ilmapiiri on minun mielestä vähän muuttumassa valoisampaan päin. Että vaikka tänne ei nyt näytä olevan yrittäjiä tulemassa tai eivät uskalla tulla, kun tämä on niin kaukana ihmisten ilmoilta ja taloudellisilta näkymiltä. Niin tuota tänne kuitenkin halutaan järjestää jotakin, että täällä ei olla aivan apatiassa.” [viranhaltija C6, jäsen, ei kunta]

Eläkeläishaastattelussa tulevaisuudesta puhuttiin hieman sarkastiseen sävyyn:

”Mutta mittää ei saaha takasin, mitä on menetetty. Se on ainakin aina varma. Ja kaikista tuntuu, että nää palvelutkin valtion taholta ja nää posti ja tämmöset, että niitä ei mitenkään pystytä pitämään tämmösillä pienemmillä paikkakunnilla. Niin se tuntuu niin hemmetin suurelta vääryydeltä, kun kuitenkin sitä rahaa on. Mutta sitä ei voida käyttää siihen, että muutamia työpaikkoja pysys. Kaikki nykitään meiltä vähitellen pois. [... ..] Eläkeläisten elämähän näyttää [tulevaisuudessa] tietysti yhtä hyvältä kun nytkin. Rahhaa tulee yön aikana pankkiin ja päivän aikana ja kaikkina aikoina. Ja voi käyvä sitä seinästä repimästä. Että toivottavasti ees tuo seinä pyssyy sitten.” [eläkeläiset C]

Haastatteluista välittynyt tunnelma oli osin alakuloinen, mutta alueellinen eriarvoistuminen nähtiin valtakunnallisena problematiikkana. Toisaalta monet korostivat, että tälle paikkakunnalle jäävät ja muuttavat ne, jotka kaipaavat pienemmän paikkakunnan hiljaisuutta ja arvostavat luontoa ja sen antimia. Eläkeläisten paluumuutto nähtiin pääosin myönteisenä. Asuinpaikan etäinen sijainti sisälsi eläkeläisten mielestä myös valoisia piirteitä: *”Kun ensin tuolla maailmalla viikon on ja kun tulee tänne, niin aattelee, että täältä on pitkä matka joka paikkaan. Niin on tyytyväisenä täällä, että kun saa olla.”*

Eläkeläishaastattelussa vanhusneuvoston tärkeimmäksi tehtäväksi määrittyi henkisen hyvinvoinnin edistäminen. Konkreettisesti tavoitetta toteutettiin liikunta-iltapäivin, ikäihmisten iltamin sekä kirjallisuuspiirein. Neuvoston ”huvitoimikuntaluonteesta” tunnettiin hieman syyllisyyttäkin:

”Sanoi, että oli lukenut jostain, että vanhusneuvostolle ei tule olla minkään inhimillisen vierasta, mutta ei se saa olla kunnan yleinen huvitoimikuntakaan. Hän jatkoi, että tässä kohti tunsin piston sydämessään.” [kenttäaineisto C, syksy 2003]

Myös useissa viranhaltija- ja päättäjahaastatteluissa korostettiin tapahtumien ja tempausten järjestämistä. Tässä saattoi vaikuttaa myös itseään ennustavuus (ks. Merton 1968, 475): sitä toivottiin, mitä tehtiin ja sitä tehtiin, mitä on tehty ennenkin. Verrattuna esimerkiksi paikkakunta A:han, jossa on vilkkaampi järjestöelämä ja kaupungin virikkeet ja mahdollisuudet lähempänä, ovat uudet toiminnot suurempi lisä entiseen tarjontaan. Haastateltavani ja vanhusneuvosto ovat oivaltaneet, ettei vanhustyössä tärkeintä ole kotona asumisen turvaaminen, kotona neljän seinän sisällä pysyminen, vaan myös kotoa poispääsyn mahdollistaminen (ks. myös Tedre 9.12.2004). Vanhusneuvosto kantoi omaa korttansa kekoon mielialan kohottajana – ainakin hetkellisesti. Tapahtumien järjestämiselle oli tarvetta näissä paikallisissa oloissa:

”Sais niitä ihmisiä sieltä kotoa ulos ja tapaamaan toisiaan. Tietenkin jossain määrin voisi olla myös edunvalvoja ja kartoittaa niitä ongelmia. Että tämä virkistystoiminta on kaikkein helpointa. [... ..] Kun meidänkin kuntaa ajattelee, että on paljon ikäihmisiä ja määrä kasvaa. Että vaikka mitä viriketoimintaa keksitään, niin se on vaan hyvä. Onhan se semmoista ennaltaehkäisevää terveydenhuoltoa sekä fyysisesti että psyykkisesti. Että ei jää sinne kotiin. Se on aika helppoa jäädä sinne küssänsä kanssa.” [päättävä C2, ei jäsen]

”Minusta vanhusneuvoston toimenkuvaan voisi ihan hyvin kuulua tämmöinen henkinen aktivoiminen. Että mitä tahansa tehdäänkin, niin saatat porukat innostumaan sieltä neljän seinän sisältä ne pois.” [viranhaltija C6, jäsen, ei kunta]

Ikäihmisten mökkiytyminen oli paikkakunnan C viranhaltija- ja päättäjahaastatteluissa yleinen huolenaihe. Muissa neuvostoissa ja kunnissa virkistämisen tehtävä kyseenalaistettiin. Sen katsottiin kuuluvan eläkeläisjärjestöille ja esimerkiksi kansalaisopistolle eikä vanhusneuvostolle, jolta toivottiin riuskempaa edunvalvontaa. Haastatteluissani ja myös monissa valtakunnallisissa tapahtumissa oltiin huolestuneita siitä, että vanhusneuvosto on omimassa järjestöille perinteisesti kuuluneita tehtäviä.

Jos neuvoston toiminta supistuu erilaisten tapahtumien järjestämiseen, nousee esille myös kysymys eläkeikäisten toiminnan omaehtoisuudesta. Neuvostot ovat kunnallisia yhteistyöelimiä ja tutkimusjaksoni havaintojen mukaan vastuu erilaisten tapahtumien käytännön järjestelyistä jäi usein viranhaltijasih-teereille, etenkin kunnassa A. Sihteri muun muassa varasi kahvitukset, soitteli esiintyjät ja tilasi kuljetukset. Kunnassa A sihterin saamia tehtäviä myös hie-man nolosteltiin toteamalla, että nyt sai ”Laura” taas paljon töitä.

Neuvoston asemaa julkisen sektorin ja kansalaisyhteiskunnan välimaas-tossa aprikointiin muun muassa seuraavissa haastatteluotteissa. Ensiksi lainattu informantti on huolissaan yhtäältä eläkeikäisten oman aloitteellisuuden toteu-tumisesta ja toisaalta siitä, että vastuun jäädessä viranhaltijoille neuvostotoi-minta vie liikaa kunnallisten työntekijöiden aikaa.

”Kenellä on vastuu tämän toiminnan pyörittämisestä. Että onko se kunnalla että tämmönen toimii, ja se toimii aktiivisesti ja kokoontuu. Vai onko se täysin omaehtoi-nen ja vapaaehtoinen. Että sehän on nyt sekä että. Kunnathan siinä usein huolehtivat, että kokoonnutaan ja pöytäkirja kirjoitetaan ja kahvit hommataan ja matkoja järjeste-tään. Ja ei se ehkä ole paha asia, kunhan se ei työllistä liikaa. Ja ettei siitä tule toimin-taa itseään varten. Vaan että sillä on joku selkeä tarve. Ja että se aktiivisuus lähtee sieltä kentältä.” [viranhaltija A1, ei jäsen, kunta]

[viranhaltija A5, ei jäsen, kunta]

AL: Se on tuo eläkeläisjärjestöjen ja vanhusneuvostojen työnjako

VH: Niin no eläkeläisjärjestöthän ovat itsellisiä järjestöjä, että vanhusneuvostohan ei voi korvata niiden työtä. Ei missään nimessä. Että sitten me mennään taas siihen, että viranomaiset tekee ihmisten puolesta kun tärkeintä olisi se, että ihmiset tekee itse sitä toimintaa. Ja tämä on sitä, mitä me on veteraanijärjes-töissä [tehty]. Vaikka he ovat yli kaheksankymppisiä iältään, niin kauhean aktiivisesti ja itsenäisesti vielä järjestävät näitä omia tapahtumia. Että kyllä me sitten rahoitetaan niitä kesäpäiviä ja muita. Että kyllä ne veteraanien rou-vat pitopöydät kattaa ja laittaa.”

Vastaanottaviin rooleihin asettuminen ja asettaminen eivät ole pahoja asioita. Omaehtoisuuden ylikorostaminen voi jättää eläkeikäiset ilman apuvoimia ja vastakaikua. Esimerkiksi Marian Barnes (2005, 257) toteaa erilaisia ikääntynei-den osallistumisareenoita tutkittuaan, että julkisen hallinnon puolelta tuleva vetoapu voi olla parempi vaihtoehto kuin täysin itsenäinen toiminta. Vastuun jääminen viranhaltijoille on kuitenkin arvoituksellista, sillä tulevaisuudessa voi käydä niin, että eläkeikäisiltä aletaan odottaa tai he odottavat itseltään pelkäs-tään vastaanottavia rooleja, vaikka halua ja kykyä olisi muuhunkin. Näin neu-vostojen edunvalvonnallinen funktio vesittyy. Ei kai ole tarkoitus, että viranhalti-jat alkavat määritellä myös sen, mihin saa vaikuttaa ja mihin ei. Muun muassa Helena Leino (2006) on aluesuunnittelua käsittelevässä väitöskirjassaan toden-

nut, että kuntalaisten aktivoituminen ohenee virkamiesten määrittellessä puheenaiheet ja osallistumisen säännöt. Omaehtoisuudella en tarkoita täydellistä omatoimisuutta tai -vastuuta, vaan asioiden määrittelyvaltaa sekä mahdollisuutta toimia ilman velvoitteita.

Eläkeläisjäsenten ja viranhaltijoiden välisen vastuunjaon pulmallisuus johdetaan siitä, että neuvostot, kuten monet muutkin kuntaorganisaatioon linkittyneet toimikunnat ja yhteistyöelimet, ovat rakentuneet vakiintuneiden rakenteiden eli kuntaorganisaation ja järjestökentän päälle (ks. myös Möttönen & Niemelä 2005, 92; Peltonen 2002, 172). Niiden paikoittumisen prosessi on keskenäinen ja vaatii neuvotteluja. Näen problematiikan ydintyyppin ambivalenssina. Eläkeikäinen vanhusneuvostovaikuttaja tasapainoilee vastaanottavuuden ja omaehtoisuuden välillä:

status: eläkeikäinen

<i>roolit</i> (odotusten kohteet)	<i>roolikumppanit</i> (erilaisten odotusten asettajat)
*vanhusneuvostovaikuttaja	muut kuntalaiset
<i>'vastaanottavuus</i>	
<i>'omaehtoisuus</i>	

Virkistäminen on sekä myönteisesti että kielteisesti funktionaalinen tavoite. Tiettyssä paikalliskontekstissa se vaikuttaa mielekkäältä, mutta on tiukempaa edunvalvontaa odottaville problemaattinen. Mikäli vastuu erilaisten tapahtumien järjestämisestä jää viranhaltijoille, saattaa se johtaa mielikuviin ja odotuksiin eläkeläisistä, joiden toiminta määrittyy omaehtoisuuden sijasta vastaanottamisen kautta.

Toisaalta nimenomaan neuvostossa C eläkeikäiset olivat itsekin ideoimassa tapahtumia ja tilaisuuksia. He hankkivat niihin esiintyjä ja esiintyivät niissä itse. Näin eläkeläiset toteuttivat kansalaisuuttaan toiminnallisesti ja käytännönläheisesti.

Virkistäjänä toimiminen ei ole pulmatonta viranhaltijoiden asiantuntijuudenkaan näkökulmasta. Kunnassa C viranhaltijajäsenten roolin olemus kehittyi myös avittajuudeksi. Siihen liittyi kahvittamista, bussin tilausta ja grillimakkaroiden hankkimista. Haastattelun perusteella eläkeläiset odottivatkin viranhaltijoilta vapaaehtoistoimijan roolia. Heitä tituleerattiin ”hyviksi avuiksi” tapahtumien järjestelyissä. Ammattihenkilöt eivät kyseenalaistaneet rooliaan mittavasti. Osa, kuten muun muassa seuraavaksi lainattu viranhaltija, korosti kuitenkin viriketoiminnan ja tapahtumien järjestämisen rinnalla myös palveluihin vaikuttamista.

”Kaikessa toiminnassa pitäisi eri asiakasryhmiä ja tällaisia vaikuttajia saada entistä enemmän mukaan. Että niitä on varmaan vieläkin liian vähän. Että aina kun käy joku tällainen toimimaan, niin se on hyvä asia. Mutta mitä se nyt käytännössä on ollut, niin olis voinut olla semmoinen aktiivisempi ihan palveluiden järjestämisen kannalta. Semmonen vaikuttaja, mielipiteen esiintuoja ja tällainen.”
[viranhaltija C1, jäsen, ei kunta]

Edellä siteerattu informantti totesi myös, että viranhaltijan tulee esittää asiat neuvoston kokouksessa niin, että eläkeläisjäsenet kykenevät ne sisäistämään ja

ottamaan niihin kantaa. Vanhustenhuollon asiat voidaan kokea vieraksi, mikäli ne esitellään strategiakielellä. Joka tapauksessa toiminnan painottuminen virkistystoimintaan laimentaa viranhaltijoiden ja päättäjien mahdollisuuksia saada eläkeikäisiltä vastakaikua omaan työhönsä. Hahmottelen problematiikkaa ydintyyppin ambivalenssina. Vanhusneuvoston viranhaltijajäsen joutuu tasapainoilemaan virka-asiantuntijuuden ja vapaaehtoistoimijuuden välillä:

status: oman työnantajaorganisaationsa viranhaltija

<i>roolit</i> (odotusten kohteet)	<i>roolikumppanit</i> (erilaisten odotusten asettajat)
*vanhusneuvoston viranhaltijajäsen	eläkeläisjäsenet etujensa ajajina
<i>'virka-asiantuntijuus</i>	
<i>'vapaaehtoistoimijuus</i>	

Pääasiallisten tavoitteiden hylkääminen sekä niin ulkoinen kuin sisäinenkin kritiikkittömyys johtavat organisaation tai ryhmittymän uusiutumattomuuteen ja haavoittuvuuteen (ks. Merton & Gieryn 1978/1982, 125–126; Merton 1936, 903–904). Seuraavaksi erittelen tarkemmin, mitä tapahtuu, jos edellä kuvaamani myönteiset funktiot eli observointi ja välittäminen jätetään sivuun ja jopa hylätään? Millaisia piileviä ja haitallisia funktioita voi ilmetä? Haittoja tarkastelen ikääntyvien kuntakansalaisten viitekategorian näkökulmasta.

5.5 'Legitimoija'

Yhdistyslaitoksen erääksi piilofunktioksi on nimetty kansalaisyhteiskunnan äänien sopeuttaminen vallitsevaan yhteiskunnalliseen tilanteeseen. Yhdistykset kanavoivat konfliktien siemenet ja ristiriidat virallisiin, rekisteröityihin toiminta-areenoihin ja säilyttävät siten yhteiskuntarauhaa. Tehtävä voidaan tulkita niin myönteisesti demokraattisuuden ja laillisuuden turvaamisena kuin kielteisesti vallitsevien olojen säilyttämisenä muutoksen kustannuksella. (Siisiäinen 1996, 26–30; myös 1998.) Myös uudet kuntalaisosallistumisen muodot voidaan nähdä yrityksenä vaimentaa protestiääniä osallistamalla ihmiset kuntaorganisaatiolle solidaarisiksi (Peltonen 2002, 169). Kyse on symbolisesta osallistumisesta ja kuntalaisten inklusion kautta haettavasta kunnallispolitiikan oikeutuksesta (myös Dryzek 1996).

Legitimoinnin funktiota tarkastelen eläkeikäisten omaan kuntaan ja paikkakuntaan kohdistaman lojaalisuuden kautta. Legitimointi ilmenee myös toiminnan rakenteellisiin reunaehtoihin vetäytymisenä, toimintojen tuloksettomuuden rationalisointina.

Lojaalisuutta

Merton ja Thomas F. Gieryn (1978/1982, 109–134) kirjoittavat institutionalisointineesta altruismista. Institutionalisoitunut altruismi tarkoittaa tilannetta, jossa rakenteelliset järjestelyt, palkintojen ja rangaistusten jakautuminen, tukevat

käyttäytymistä, josta on muille hyötyä. Yksilö toimii muita hyödyttäen, koska saa myös itse palauttehyötyä. Palautteenantajana eivät kuitenkaan välttämättä ole suoraan toiminnasta hyötyvät, vaan muut instituutiossa toimivat. Esimerkiksi työntekijä hoitaa asiakkaansa asioita hyvin, koska saa kiitosta kollegoiltaan ja esimiehiltään palauttein, suosituksin ja palkankorotuksin.⁷⁷ Tässä tutkimuksessa ymmärrän institutionalisoituneen altruismin eläkeläisten, päättäjien ja viranhaltijoiden eli kuntatoimijoiden välisenä paikallisista oloista kumpuavana solidaarisuutena ja myötäelämisenä.

Lisäksi Mertonin ajattelussa (1968, 435–436; 1972, 22; myös Merton & Gieryn 1978/1982, 124; ks. myös Sztompka 1986, 197–198) on tilaa sosiaalista kontrollia estävälle hyvin erilaisten statusten haltijoiden väliselle solidaarisuudelle. Solidaarisuussiteet ovat kiintoisia siitä syystä, että sama henkilö toimii samaan aikaan useassa statuksessa. Ihminen on aina joko ulko- tai sisäpiirissä verrattuna muihin statusasemiin. Ovathan esimerkiksi eläkeikäinen ja vaikkapa terveydenhuollon kuntayhtymän ylilääkäri usein saman kunnan asukkaita, siis myös saman statuksen haltijoita. Tällöin heidän roolisuhteeseensa liittyvä vastakkaisuus neutraloituu.

Neuvosto C:ssä eläkeikäiset vaikuttivat lojaaleilta aikapulan ja talousvaikeuksien keskellä kamppailevia päättäjiä ja viranhaltijoita kohtaan. Lojaalisuus jähmettää eläkeläisväestön mahdollisuuksia, sillä tässä yhteydessä ymmärrän sen muuttumattomuuden ja toimimattomuuden piirteenä.

Paikantamani lojaalisuus ei johtunut täydellisestä tyytyväisyydestä ja luottamuksesta viranhaltijoihin ja päättäjiin, vaikkakin on huomioitava, että muun muassa kuntalaisten asenteita kartoittaneissa Kunta-Suomi 2004 -hankkeen tutkimuksissa nimenomaan vanhimmat ikäryhmät ovat osoittaneet suurta palvelutyytyväisyyttä ja luottamusta kunnallisen päätöksenteon toimivuuteen (Pekola-Sjöblom 2006a, 174–175; b, 211–212). Vanhimpien ikäryhmien tyytyväisyys on tutkimuksesta ja tilanteesta toiseen ilmenevä piirre ja sosiaaligerontologissa teksteissä (esim. Jyrkämä 2005, 358) on vaadittu sen taustojen ruodintaa⁷⁸. Ikä-, aika- ja sukupolvi-vaikutusten kannalta kiintoisaa on, että kaikkien ikäryhmien yleinen palvelutyytyväisyys on KuntaSuomi 2004 -hankkeen tulosten valossa vähentynyt vuoden 1996 ja 2004 mittauksen välillä, mutta jatkuvasti 60 vuotta täyttäneet ja etenkin 70 vuotta täyttäneet ovat nuorempiaan tyytyväisempiä (Pekola-Sjöblom 2006b, 211).

Lojaalisuuden määritelmäni on siis erilainen kuin Jeffery M. Paigen (1971⁷⁹) määritelmä lojaalista poliittisesta orientaatiosta, joka on luottamusta

⁷⁷ Hyvinvointivaltioon sisältyvät kollektiiviset ja moraaliset sopimukset (ks. esim. Kantola 2002, 112–137) ovat perustuneet tähän ajatteluun. Yhdessä ylläpidetty sosiaaliturvajärjestelmä ja oikeuslaitos ylläpitävät yhteiskuntarauhaa ja kaikkien kansalaisten turvallisuutta ja hyvinvointia. Ne legitimoivat progressiivisen verotuksen ja tulonsiirrot.

⁷⁸ ”Tuottaako ikä (age) tyytyväisyyttä, tuoko tyytyväisyyden mahdollisesti kuuluminen sukupolveen (cohort), joka on nähnyt ja kokenut suomalaisen yhteiskunnan hyvinvoinnin kasvun ja vertaa omaa tilannettaan siihen, millainen vanhojen ihmisten asema oli heidän nuoruudessaan vai onko asiat nyt tänä hetkenä (period) kerta kaikkiaan niin hyvin, että on perusteltu syy tyytyväisyyteen?” (Jyrkämä 2005, 358.)

⁷⁹ Paige (1971) esittelee poliittisten orientaatioiden nelikentän: 1) lojaalisuus eli vahva luottamus poliittisiin instituutioihin ja omaan kykyyn vaikuttaa (demokratia), 2) vie-

poliittisten instituutioiden toimivuuteen sekä vahvaa kansalaispätevyyttä eli kokemusta, jonka mukaan omat vaikuttamismahdollisuudet ovat hyvät. Määritelmääni vaikuttaa se, että tarkastelen vanhusneuvostoa paikallisessa sosiokulttuurisessa kontekstissaan, en vahvasti kunnallisdemokraattisena kysymyksenä. Kokouksissa ja esimerkiksi seuraavaksi esittämässäni ryhmähaastattelukatkelmassa eläkeläiset toivat esille ongelmia, mutta eivät mittavammin vastuuttaneet kuntaa niiden hoitamisessa. Kunta ja sen eläkeikäiset olivat vaikeuksien keskelä samassa veneessä.

[eläkeläiset C]

AL: Jos puhutaan ihan palveluihin satsaamisesta ja resurssien jaosta kunnassa. Niin onko se teidän mielestä oikeudenmukaista eri ikäryhmien kesken. [...] Kohdellaanko eri ikäryhmiä tasa-arvoisesti teidän mielestä

Santeri: Niin minua ainakin vielä rissoo tuo sairaalan muuttaminen. Ei se ainakaan osoita sitä. Meillä on kolemekymmentäviis ja mitä se on vähän päälle prosenttia vanhuksia, tuota eläkeläisiä, eläkkeellä olevia. Se on paljon

[...]

Santeri: Se on paljon

Saima: On. Että kyllä siinä mielessä

Santeri: Eihän täällä nyt retuperällä ole, mutta kyllä paljonkin on tekemistä

Simo: Kyllä paljonkin on kohentamista. On kyllä puutteita paljonkin. Mutta mutta, se on tuo sairaalakin, se on mikä on. Ja minä luulen, että se tulloo pysymään siinä

Santeri: Näinhän se on

Eläkeläiset myös totesivat, ettei paikkakunnan keskeisen päättäjän tarvitse tietää ”niin pienestä asiasta kuin vanhusneuvoston järjestämästä kirjallisuuspiiritä”:

[eläkeläiset C]

Saima: Että ei se nyt oo niin kunnan tiedossa jos sen nyt tarvii ollakaan, mutta kuitenkin ei se ollut tienny

[...]

Saima: Sillä on niin paljon, että se ei pysty kaikkeen. Sillä se ei tienny sitä kirjakerhoa

Santeri: Kun on paljon asioita, niin sitä pienemmät asiat pannaan etemmäs

Saima: Taka-alalle

Edellä esitetty esimerkki on kenties triviaali, mutta kertoo päättäjiä kohtaan osoitetusta solidaarisuudesta. Vastaavaa puhetta kohtasin jo ensimmäisessä tutkimusjaksoni kokouksessa. Kaikkia viranhaltijoita ei aina odotettu paikalle, sillä heillä oletettiin olevan ”tärkeämpää tekemistä”. Hyvän vanhusneuvoston sihteerin ominaisuuksia kysyessäni tuli esille lojaalisuus monien tehtävien paineessa työskentelevää sosiaalitoimen työntekijää kohtaan:

raantumisen eli heikko luottamus instituutioihin ja omiin kykyihin (totalitarismi), 3) alamaisuus eli korkea luottamus instituutioihin mutta heikko luottamus omiin kykyihin (traditionalismi) ja 4) kapinallisuus eli heikko luottamus instituutioihin ja vahva luottamus omiin kykyihin (epävakaas).

[eläkeläiset C]

Santeri: Tuota sehän on, tähän lässähtäs

[...]

Simo: Kyllä sihteeri on hyvä

Saima: On. Ja on aktiivisesti kuitenkin mukana tässä

Santeri: On on. Vaikka paljon töitä on

Eläkeläishaastateltavat myös totesivat, ettei heidän vanhusneuvostona tarvinne ottaa kantaa paikkakunnan lääkäripalveluihin, vaikka terveydenhuolto määriteltiin eläkeikäisten suurimmaksi kipukohdaksi. Tutkimusjaksoni aikana kunnassa kerättiin runsaasti nimiä lääkäri- ja apteekkipalvelujen säilyttämiseksi laadittuun adressiin. Joidenkin päättäjien ja viranhaltijoiden haastattelujen mukaan kansalaisliik ehdintä oli perustunut huhuihin ja liian varhaiseen elämöintiin, sillä terveydenhoidon toimintoja ei suoranaisesti lakkautettu. Heidän mukaansa vuodeosaston statuksen vahvistaminen seutukunnalliseksi pitkäaikais-hoidon yksiköksi oli seurausta etäämmällä sijaitsevia kuntia vaivaavasta lääkäripulasta (ks. esim. Kantola 2002, 121; myös Rintala & Heikkilä 2002, 347). Yrityksistä huolimatta paikkakunnalle ei saatu omaa lääkäriä ja akuuttipaikat oli ostettava suuremman paikkakunnan terveystakeskuksesta. Teemasta järjestettiin toukokuussa 2002 kuntalaisilta, ja samoihin aikoihin kuntayhtymän ylihoitaja selvitti tilannetta vanhusneuvoston jäsenille.

Neuvosto ei tutkimusjaksoni aikana ottanut itselleen suurempaa edunvalvojan roolia, ja painostamisen ja kontrolloinnin sijaan toiminta keskittyi virkistystapahtumien järjestämiseen. Haastattelupuheista kuultaa myös pienoinen alistuminen etäisen paikkakunnan ongelmiin. Eläkeläiset totesivat, että paremmista lääkäripalveluista on turha edes haaveilla. Esimerkiksi röntgenpalvelujen tulevaisuuteen suhtautui eräs eläkeläishaastateltava sarkastisesti: *”Vanhemmat ihmiset katotaan sillä konstilla, että otetaan tukasta kiinni ja nostetaan valloo vasten.”*

En voi konkreettisesti väittää, että vanhusneuvosto C olisi perustettu harjoitettavan kunnallispolitiikan oikeuttamiseksi ja protestiäänteen vaimentamiseksi. Kyseisellä paikkakunnalla neuvostotoiminta virisi eläkeläisjärjestöjen omasta aloitteesta, kuten monissa muissakin Suomen kunnissa. Tutkimukseni viranhaltijat ja päättäjät eivät tunteneet neuvostoja hyvin, eikä neuvostoilta pyydetty aktiivisesti lausuntoja. Varovaisemmin sanoisin, että lojaalisuus ja pidättäytyminen edunvalvonnallisesta roolista kertovat paikallisesta, eri statusasemien välisestä, hiljaisesta solidaarisuudesta, jota kuntaorganisaatiota lähellä oleva vanhusneuvosto vahvistaa. Neuvosto toteutti osallistuvaa roolia ja tuottavan toiminnan muotoja (Morrow-Hovell ym. 2001b) järjestämällä virkistävää vapaaehtoistoimintaa, mutta yhteisiä resursseja kuluttava toiminta ja vaativa edunvalvonta laimenivat lojaalisuuteen ja paikalliseen solidaarisuuteen. Tällä tavoin neuvosto myös legitimoit vällitsevaa vanhus- ja kunnallispoliittista tilannetta.

Yleisiin terveydenhuoltoa käsitteleviin kuntalaisiltoihin eläkeläiset olivat kuitenkin seuraavaksi lainaamani informantin mukaan osallistuneet aktiivisesti ja ponnekkaasti. Herääkin kysymys, millaisiin asioihin vanhusneuvoston tulisi pienessä kunnassa edunvalvonnallisesti suuntautua, jos eläkeläiset voivat edustautua myös yleisimmillä areenoilla.

[viranhaltija C1, jäsen, ei kunta]

AL: Kuinka hyvin se on sitten tähän mennessä onnistunut päätöksentekoon vaikuttamisessa

VH: On varmaan pystynytkin vaikuttamaan. Mutta eihän vanhusneuvosto ole sellaisia selkeitä päätöksiä tehnyt, että meidän kantamme on tämä tai näin. Mutta näitten erilaisten asioiden tiimoilla. Että näitä vanhusneuvostojen jäseniä ja näitä järjestöjen jäseniä on ollut aika paljon vaikuttamassa osaston toiminnan jatkumiseen ja terveystalveluiden turvaamiseen. Että heillä on hirveen voimakasta toimintaa ollut siihen suuntaan

Eläkeläisiä ja vanhusneuvostoa myös kutsuttiin lojaalisuuteen. Virkistämisen funktiota esitellessäni päätin, että edunvalvonnan ja määrittelyvallan kannalta eläkeikäisten vetäytyminen omaehtoisesta toiminnasta on problemaattista. Yksilöhaastattelut antavat kuitenkin viitteitä siitä, miten uudet osallistumisen muodot etsivät vastuunjakajia kuntapalveluja supistettaessa (Rättilä 2001) ja kuinka eläkeikäisiltä odotetaan myös suoranaista julkisia resursseja säästävää omatoimisuutta. Vanhusneuvostonkin voi nähdä instanssina, jolla kuntalaisia vastuutetaan itsestään ja lähimmäisistään ja jolla heitä saatetaan samaan veneeseen julkisen sektorin ja muiden virallisempien palveluntuottajien kanssa (emt., 195–197). Vanhusneuvostoille soviteltiin ystävälittäjän tai lähimmäispalvelijan tehtäviä:

”Meillä näitä puitteita pidetään, että pitää olla kauheen hyvin ja pilkulleen. Mutta sitten se ihmisen tommonen henkinen hyvinvointi ja psyykinen hyvinvointi, mikä on tärkeä. Siihen ei ole aikaa, että lapset asuvat tuolla jossain satojen kilometrien päässä, ei ne pysty sitä hoitamaan ja yhteiskunta ei tähän vastaa. Ja mä en tiä se voi olla näissä pienissä kunnissa paremmin se asia kuin noissa isommissa, missä tosiaan laitostutaan [pitkäaikaishoidon vanhukset]. Että siinä mielessä se tämä vanhusneuvosto, niinku tuli esille eilen [iltamissa]. Että vois olla tämmöistä lähimmäisenukea ja mitä se on. Että kaikilla vanhuksilla olisi joku joka kävis ja käyttäs ulkona ja kaupassa. Että siinä olisi vanhusneuvostollakin yksi rooli, että pidettä vähän toisista huolta.” [päättävä C2, varajäsen]

Kommunitaristinen (ks. esim. Koskiahho 2001, 28–29) yhteisön jäsenten omaehtoinen ponnistelu ja keskinäinen huolenpito ilmenivät myös seuraavan haastattelun puheesta. Hän kutsui vanhusneuvostossa vaikuttavia eläkeikäisiä tuottamaan iloa koko paikkakuntansa ikäväestölle. Huolenaiheena oli virallisten toimijoiden resurssien riittämättömyys suhteessa kasvavaan eläkeläisten määrään:

”Että lähtis ite tuottamaan ja ois ilona sitten muillekin. Ja sitten just kulttuuripuolelle sitä syötettä. Ei kai me voija vaan tuottaa jollekin ryhmälle jotakin. Että varsinkin suurille ikäpolville sitten. No aika näyttää, mitä tapahtuu. Mutta kyllä se kummittelee tuolla mielessä, se kun eläkeläisiä onkin enemmän.”

[viranhaltija A3, ei jäsen, ei kunta]

Vetäytymistä

Lojaalisuuden lisäksi legitimoinnin funktioon sisältyy muitakin ikääntyneille kuntakansalaisille kielteisiä piirteitä. Vetäytymisellä viitataan puheeseen, jota käytettäessä neuvoston toiminnan vähäisyyttä perustellaan ja rationalisoidaan erilaisilla reunaehdoilla kuten niukkuutta jakavalla kuntataloudella, neuvoston

päätösvallan puutteella sekä oman budjetin pienuudella. Jeffery M. Paigen (1971) poliittisten orientaatioiden kategoriassa vetäytymistä voisi kutsua myös vieraantumiseksi, jolla Paige tarkoittaa muun muassa epäluottamusta poliittisten instituutioiden toimintaan ja matalaa kansalaispätevyyttä.

Kuten lojaalisuuden yhteydessä esitin, kunta C:ssä oli havaittavissa alitumista oman kunnan heikkoihin talousnäkyymiin. Eläkeläiset uskoivat, että esimerkiksi sosiaalitoimen piiriin suunniteltu palvelutaloyksikkö hautautuu rahoituksen epävarmuuteen. Neuvosto B:ssä reunaehtoihin vetäytyminen on hieman liian voimakas sana, sillä eläkeläiset myös kritisoivat omaa toimintaansa. Kenties tiedostettu kansalaissitoutumattomuus⁸⁰ tai itse valittu ulkopuolisuus kuvaavat tyyliä paremmin. Neuvoston jäsenet peräsivät itseltään perusteltuja esityksiä ja aloitteita. Oman neuvoston budjettia vertailtiin kuitenkin muiden neuvostojen määrärahoihin:

”Niinku siellä Seinäjoella [vanhusneuvostopäivillä] tuli esille, että esimerkiksi [mainitsee kaksi keskisuurta kaupunkia]. Niillähän on mahtavat määrärahat, budjetti. Että ne pystyy toimimaan. Onhan siellä tietysti väkeäkin enemmän, että siellä tarvitaankin. Mutta että rahan voimalla pystytään tekemään ja pyytämään lisää. Mutta täällä ei ole sitten muuta kuin ne kahvit ja kokouspalkkiot, mitkä vanhusneuvoston jäsenille voidaan antaa. Että se on kaupungille niin uusi. Eihän tää oo kuin kolmas kausi, neljäs kausi.” [eläkeläiset B]

Suunnitteluryhmiin osallistuminen, kansalaisaloitteiden tekeminen ja vaikkapa paikallislehtien yleisönosastoille kirjoittaminen eivät periaatteessa maksa mitään. Toki massiivisemmat esilläolot ja arvokeskustelun virittäjät kuten keskustelufoorumit ja paneelit vaativat aina jonkin verran taloudellisia resursseja. Vanhusneuvosto voisi kuitenkin olla myös ideapankki, jossa visioidaan ilman tarkkoja talousraameja. Jo observoinnin yhteydessä mainitsemani viranhaltijajäsenten esittämä realistisuuden tavoittelu ei kuitenkaan visiointia aina edistä. Kuntalaisten ideoihin on helppo vastata: ”Talousarvioissa ei ole rahaa” (ks. myös Korkiakoski ym. 2005, 25). Taloudellisiin reunaehtoihin ja ideoihin sitoutumisen vaikeuteen viitattiin muun muassa seuraavissa viranhaltijaselonteissa. Puheenvuorot kuvastavat viranhaltijajäsenten taustojen monimuotoisuutta. Ensiksi lainatulle kuntaorganisaation edustajalle eläkeläiset ovat ”niitä”, mutta kuntaorganisaation ulkopuolinen jäsen puhuu ”meistä”.

”Tietenkin sieltä tulee kannanottoja näiden tiettyjen palvelujen järjestämiseen. Että kyllä mä uskon, että jonkun verran kuullaan. Mutta mitkä ne voimavarat on sitten toteuttaa niitä. Että kyllähän ne aktiivisia ovat nämä porukat. Ja kyllä ne varmaan kantaa ottavat ja hyvä on että ottavat. Mutta ne on nämä kunnan voimavarat monesti rajalliset ja pitää pystyä kohdentamaan.” [viranhaltija C5, jäsen, kunta]

⁸⁰ Heikki Paloheimon (2005, 126–127) mukaan kansalaissitoutuminen (civic engagement) on amerikkalaisperäinen käsite. Se kysyy, ovatko kansalaiset kiinnostuneita yhteisöjensä ja yhteiskuntansa asioista ja valmiita ja motivoituneita niiden hoitamiseen.

”Niin ei voi tietysti tuloksilla kerskailla, että kyllähän meiltä tietenkin erilaisia aloitteita on lähtenyt. Että kun tietää kaupungin taloudelliset resurssit, niin monet tärkeätkin asiat jää sinne odottamaan rahoitusta. Että sitten kun raha löydetään, niin sitten annetaan. Mutta toisaalta täytyy sitten tietysti paimentaakin, että ne aloitteet ja hyvätkin ehdotukset eivät hautaudu. Että täytyy muistutella tuonne lautakuntiin ja muualle.” [viranhaltija B3, jäsen, ei kunta]

Toinen reunaehto liittyy vanhusneuvostojen kunnallisoikeudelliseen asemaan. Tutkimuskuntieni neuvostot ovat kunnanhallituksen tai -valtuuston asettamia, mutta koska vanhusneuvostojen 850–2500 euron budjetit ovat vaatimattomia, ei neuvostoilla ole suurta päätösvaltaakaan. Vanhusneuvostot ovat neuvoantavia elimiä ja niiden mahdollisuudet rajautuvat tieto- ja suunnitteluosallisuuteen. Neuvostossa B päätösvallan puutteesta keskusteltiin seuraavasti:

[eläkeläiset B]

Kauko: Kyllähän tällä vanhusneuvostolla on enemmän painoarvoa kuin sillä [eläkeläisjärjestöjen] neuvottelukunnalla. Että tämä on kaupungin alainen. Mutta kyllä täytyy saada määräysvaltaa vähän enemmän. Että meidän asioita otettas esille tuolla valtuustossa ja hallituksessa. Kun se on nytten niin, että ne jäävät tuonne alalaatikkoon

Kirsti: No meidän pitää ruveta peräämään niitä

Kaija: Niin kaivamaan laatikoita

[...]

Kauko: Mutta niilläkin [oman järjestön ihmisillä] on siinä mielessä väärä käsitys, että ne luulee, että meillä on jotakin valtaa. Mutta meillä ei ole. Minä olen sanonutkin, että se on ihan sama mitä sinne sanoo. Että me ei pystytä mittään päättämään

Kalle: Niin

Kauko: Päättää voidaan, mutta ei siitä ole mittää hyötyä vielä ollut. Mutta toivotaan että on. Että tätä täytyy saada enemmän meidän jäsenistön tietoon

Kalle: Niin

Kauko: Että tämmönenkin on. Että moni kysyy, että mikä se semmonen on. Että minäkin oon tuolla kokkoksissa joskus sitten ottanut esille

Kalle: Kyllä minäkin tuolla viime kuukausikokouksessa otin tämän asian esille ja kyllä siellä yks nainen sanoa räväytti, että me ollaan semmosta rupusakkia. Että ei meidän asioita kukkaan völjää (naurahtaa). Että kyllä vanhukset on tavallaan syrjäytetty yhteiskunnan toiminnoista

Kaija: Siellähän Seinäjoella [valtakunnallisilla vanhusneuvostopäivillä] sanottiin, että meidän pitäis olla oikeen ajamassa näitä asioita, olla valtuustossa ja kaikissa. Ja viedä näitä eläkeläisten asioita eteenpäin, siellä oli kova semmonen buumi

Kirsti: Joo

Kaija: Seinäjoella kun oltiin kurssilla. Että ei niitä kukaan aja jos me ei ite niitä

Kalle ja Kauko epäilivät vanhusneuvostojen tulevaisuuden mahdollisuuksia. Kaukon puheesta kuului esille turhautuminen määräysvallan puutteen ja ihmisten odotusten väliseen ristiriitaan. Osa haastatteleistani eläkeläisjäsenistä oli kuitenkin sitä mieltä, ettei rahan ja päätösvallan puute saisi estää toimintaa, vaan on painostettava niitä, jotka resursseja hallitsevat. Kriittiseksi pisteeksi nousee siis myös se, halutaanko toiminnalle antaa omaa aikaa ja oma persoona ja minkä tasoista eläkeikäisten asioihin vaikuttamiseen sitoutuminen on. Kaijan viimeisistä puheenvuoroista voi päätellä, että paine vaikuttamiseen tulee myös ulkoa päin.

5.6 'Itsensä pyhittäjä'

Toinen, vahvasti legitimointiin liittyvä, observoinnin ja välittämisen hylkäämisen seuraus on itsensä pyhittäminen. Viitataan sillä rutinoituviin, ritualisoituviin kokousmuodollisuuksiin ja oman reviirin suojelemiseen. Näin vanhusneuvosto pyrkii enemmän säilyttämään nykyistä olomuotoaan kuin vastaamaan muuttuvan toimintaympäristönsä haasteisiin. Neuvosto hyväksyy itsensä, keinon päämääriin pyrkimiseksi, muttei tavoittele vahvasti päämääriensä saavuttamista.

Ritualisointi

Merton (1968, 249–260) viittaa Max Weberin (esim. 2002; myös Gronow & Töttö 1997; Saaristo & Jokinen 2004, 188–189) kuvailemiin byrokraattisen organisaation ominaispiirteisiin: Toimintatavat määräytyvät ennalta ja niitä valvotaan. Impulsiiviset tunteet ja toiminnot ehkäistään. Kumppaneiden odotetaan toimivan tietyllä tavalla, eikä poikkeavuuksia esiinny. Virkavaltaisen hallinnon taustalla on pyrkimys rationaalisuuteen ja kansalaisten tasa-arvoiseen kohteluun. Säännönmukaisuus voi kuitenkin muuttua myös itseisarvoksi, ellei käytäntöihin sallita joustoa ja tilanneherkkyyttä.

Vanhusneuvostoissa oli tunnistettavissa kaavamaisen toiminnan piirteitä. Niiden toiminta oli suhteellisen muodollista, sillä kokoukset olivat niiden pääasiallinen toimintamuoto. Sihteerit lähetti jäsenille esityslistan, ja kokouksen alussa luettiin edellisen kokouksen muistio. Kaikki kokoukset aloitettiin pullakahvilla. Neuvostoilla on kunnanhallitusten hyväksymät toimintasäännöt tai kirjalliset tehtävät. Jäsenille on nimetty varajäsenet.

Kokousten ilmapiireissä oli kuitenkin eroja. Neuvosto A:ssa tapaamiset sujuivat leppoisasti jutustellen. Keskustelu soljui teemasta toiseen, nauru raikui usein jopa hulvattomasti, eikä puheenvuoroja pyydely. Neuvosto B:ssä törmäsin varsinkin alussa toisenlaiseen ilmapiiriin. Nauru ja vitsailu jäivät kahvipöytään. Neuvosto C:n ilmapiiri asettui näiden väliin. Neuvosto A:n leppoisa ilmapiiri saattoi johtua neuvoston totaalista naisvaltaisuudesta ja etenkin siitä, ettei neuvostoon kuulunut vakinaisia viranhaltijajäseniä. Toisaalta esimerkiksi kunnanjohtajan vierailukaan ei näiden naisten reipasta tahtia hidastunut.

Kokousten formaalius on myös välttämätöntä. Asiat on kirjattava ja kuntaorganisaatioon kuuluvana elimenä vanhusneuvoston on kuljetettava niitä virallisten kanavien kautta. Kokoukset ovat väline saavuttaa tavoitteita. Ongelmallista on, jos toiminta kilpistyy kokouksiin, eikä jalkautumista ja ulosuuntautumista tapahdu. Jos vanhusneuvosto ei välitä eli toimii aktiivisena linkkinä viranhaltijoiden, päättäjien ja eläkeikäisten välillä, se ikään kuin ritualisoi itsensä. John S. Dryzek (1996) kuvaa problematiikkaa seuraavasti: tavoitteita saavuttaakseen erilaisten liikkeiden ja yhdistysten tulee pyrkiä hallinnollisten elinten sisään ja toimia niiden ehdoilla, mutta samalla niiden tulee jättää

taaksensa elävä kansalaisyhteiskunta, jotta myös uudistavan vastarinnan äänet pääsevät kuuluville⁸¹.

Esimerkiksi neuvosto C:ssä oli alussa merkkejä toimintakulttuurista, jossa korostui kokousten läpivienti tiettyjen kaavojen mukaisesti. Toimintavuoden kaksi kokousta saattoivat kestää vain puolisen tuntia, ja niiden ajankohta oli hyvin riippuvainen sihteerin aikatauluista. Vielä ryhmähaastattelunkin aikaan neuvosto C:ssä kiinnityttiin erään eläkeläisjärjestön ohjeellisiin suosituksiin jäsenten ja kokousten määrästä, vaikka parhaimmat ratkaisut lienevät aina kuntakohtaisia. Puheenjohtajan vaihdos kuitenkin uudisti toimintakulttuuria, ja tutkimusjaksoni toinen puolisko oli vilkkaampi. Kuten aiemmissa luvuissa olen kuvannut, järjesti neuvosto erilaisia eläkeläistoimintoja liikuntatempauksista kirjallisuuspiireihin ja iltamista laskiaismatkaan. Kokouksissa alettiin keskustella myös laajemmista kysymyksistä kuten seudun liikenneturvallisuussuunnitelmasta ja terveydenhuollon tilanteesta – tosin kohtalaisen valmiiden suunnitelmien pohjalta. Neuvosto lähetti kirjeen paikalliselle yrittäjälle parkkialueen hiekoituksesta sekä poliisille sujateiden turvallisuudesta.

Kun asioita alettiin tuoda kokouksiin, alkoi viritä tarvetta lisäkokouksille. Muuten asiat ovat liian ”pitkässä juoksussa”, kuten neuvoston ryhmähaastattelussa todettiin. Jos kokouksia on vain kaksi vuodessaan, ovat ne aina ”uusia tapauksia”. Samalla viranhaltijoissa alkoi kuitenkin ilmetä uudenlaista puolustusasemiin nousemista ja kunnan resursseihin ja mahdollisuuksiin vetoamista:

”Viranhaltija alkoi yhtäkkiä puolustella kuntaa ja selvitti sitä, kuinka paljon tulee kuntalaisilta valituksia. He eivät voi mitään jos [valtion elin] ei tee asioille mitään.”
[kenttäaineisto C, kevät 2003]

”Eräs jäsen sanoi saaneensa evästystä yhdistyksensä kokouksesta ja esitti neljä kysymystä. Hän totesi aina, että nyt muistan tämänkin. Viranhaltija sanoi [leikillään?], ettei sinulla niin suuri dementia olekaan kun noin paljon muistat asioita. [...] Eräs asia olivat hiekoitukset. Viranhaltija sanoi, että laittaa aina tarvittaessa kalustoa liikkeelle. Joka paikkaan ei kuitenkaan ehditä heti, joten jossakin voi olla vielä iltapäivällä liukasta.” [kenttäaineisto C, syksy 2003]

Suojelu

Everett C. Hughes (1937) kirjoittaa, että ihmisen persoona voi sekoittua liikaa jonkin viran, statuksen vaatimuksiin. Statuksesta tulee niin tärkeä, ettei siitä osata luopua. Merton (1968, 249–260) viittaa organisaatioihin, joissa jatketaan samanlaisia toimintakäytäntöjä, vaikka olosuhteet muuttuisivatkin. Organisaatiosta tulee itsessään päämäärä. Siihen kerääntyy symboliarvoa ja siihen suhdatautaan tunteikkaasti.

Symboloituminen vanhusneuvostotoiminnan uhkana tuli esille viranhaltija- ja päättäjähastatteluissa. Kyse on vanhusneuvoston jäsenten valmiudesta vastata muuttuvaan toimintaympäristöön ja tarvittaessa luovuttaa tilaa uusille ajatuksille: *”Että aletaan olla korvaamattomia. Eikä lähetä pois, niin kauan kuin istutaan vielä penkillä. Siitä tulee niin arvokasta sille ihmiselle. Mutta vaihtuvuutta täytyy*

⁸¹ Dryzekin (1996, 486) mukaan täysin inkluoiva valtio syövyttää kansalaisyhteiskunnan perustan.

olla ja raikkautta. Ja sitä, että mietitään, että mikä tämä meidän tehtävä onkaan". Seuraavassa selonteossa painotetaan yhtäällä toiminnan vakiinnuttamista ja toisaalla innovatiivisuutta ja yhteyksiä ulkomaailmaan:

"Se olis tietysti hyvä, että se löytäisi jonkunlaisen virallisen aseman. Että se koetaan toimijana muitten tärkeitten toimijoiden ohelle. Että aika paljon se riippuu tietysti neuvoston omasta tahdosta ja voimasta, että miten he saavat äänensä kuuluviin. Että pitäis löytää sellaisia asiasta innostuneita aktiivisia ihmisiä. Ei pelkästään niin, että käydään kokouksissa istumassa ja kupponen kahvia juomassa. Että se on ihan hyvä pitää yhteyttä tuonne ulkomaailmaan, että miten muualla toimitaan ja miten muualla on päästy eteenpäin. [...] Että kyllä meillä varmaan tällaistakin toimintaa tulee olemaan, että käydään jossain retkeilemässä ja tutustutaan, jalkaudutaan. Uhka on tietysti se, että se sammuu. Niinku hyvän alun jälkeen monet toiminnot sammuu. Että pitäis olla tällaisia innokkaita vetäjiä, jotka tempaisevat mukaan ja joilla on ideoita, joita yhdessä viedään eteenpäin. Että se ei ole vain kuollut kirjain, että kokoonnutaan kerran pari vuodessa ja tehdään pöytäkirja." [viranhaltija B3, jäsen, ei kunta]

Osittain vanhusneuvostot toimivat foorumeina, jotka herättivät yhteisöllisiä tunteita jonkin niitä uhatessa tai tuottaessa vaaran niiden nykyisen olomuodon säilymiselle (ks. Holmila 2001, 147). Tämän tutkimuksen perusteella vaaraksi kehkeytyivät kuntaliitokset ja myös väljempi seutuyhteistyö. Kuntien yhteen liittäminen vaikutti kuitenkin vielä haastattelujen aikaan tabulta tai seikalta, johon ei haluttu paneutua. Minulla ei itsellenikään ollut taitoja lähteä keskustelemaan teemasta syvemmin.

Esimerkiksi neuvostojen toistensa luona vierailujen aikana havaitsin onnellisuusmuurin ylläpitoa. Kriittistä keskustelua virisi vähän, vaikka sekä eläkeläiset että viranhaltijat kertoivat, että toisten kokemuksista oppiminen on tärkeää. Eläkeläisjäsenet totesivat innokkaasti, että muiden neuvostojen luona olisi mukava vieraila. Tapaamisten käytännön järjestelyt jäivät kuitenkin sihteerille ja usein mietin, mikseivät neuvoston eläkeläiset itse ottaneet kulkupeliä alleen ja lähteneet naapurikuntaan yhdessä asioita pohdiskelemaan.

Konkreettista yhteistyötä neuvostojen välillä ei nostettu ryhmähaastattelussa esille, mutta muutamat viranhaltijat toivat esille seutukunnallisen yhteistyön mahdollisuuden ja välttämättömyyden: *"Voi olla, että tämän seutukuntaajattelun myötä on laajennettava reoviiriä. Ja on oltava hyvin läheisessä yhteydessä naapurin kanssa sitä mukaa kuin niitä neuvostoja on olemassa. Minä luulen, että sitä yhteistyötä on pakko olla."* Toteutuneen yhteistyön vähäisyys johtui toki myös neuvostojen vielä vakiintumattomasta roolista omassa kunnassaan. Seuraava dialogi liittyy keskusteluun vanhusneuvostojen uhkista:

[eläkeläiset C]

Santeri: Tämmösiä uhkia siinä voi olla. Ja tuo tosiaan tuo kuntaliittyminen. Että merkit viittaavat nyt siihen. Että pitänee se tehdä sitten yhteinen vanhusneuvosto

Saima: Vai jos ne kuitenkin sitten ois omassa pitäjissään omat yksikkönsä

Santeri: Niin, tämä on meillä vapaaehtoistouhua

Saima: Niin niin

[...]

Simo: Sehän on se suuri vaara. Että kyllä niitä kuntaliitoksia tulee ajan mittaan.

Kuntaliitokset nähtiin uhkana ja oman neuvoston tulevaisuus niiden pyörteissä mietitytti. Episodi ajoittui haastattelun loppuun, enkä ehtinyt ja osannut sitä syventää. Esimerkiksi Santerin sanaan ”vapaaehtoistouhu” olisi voinut tarttua. Vaikka neuvosto on kunnallinen yhteistyöelin, nähtiin se toisaalta kuntaorganisaatiosta irrallisena touhuna. Hienoinen omasta neuvostosta kiinnipitäminen tuli esille myös esimerkiksi silloin, kun neuvostossa A suunniteltiin ikäihmisten messutapahtumaa:

”Kerroin kaupungin ennaltaehkäisevän vanhustyön hankkeesta ja messuista ja siitä, että olin sähköpostilla kysynyt hankkeen vetäjältä, voisiko paikkakunta olla jossain muotoa mukana messuilla. Hankkeen vetäjähän oli vastannut, että otetaan kaikki halukkaat mukaan. Olin lähettänyt asiasta sähköpostia sihteerille ja saanut vastauksen, että hyvä idea, mutta täytyy miettiä, mitä paikkakunnan vanhukset hyötyisivät kyseisistä messuista. Kokouksessa sanoin sihteerin viestiin viitaten, ettei sitä tiedä, miten messut palvelisivat paikkakuntalaisia, mutta että kyllähän yksityisten palveluntuottajien markkinat yltyvät paikkakunnalle ja ehkä mahdollista paneelikeskustelua voisi mennä kuuntelemaan. Elsa-Maria sanoi heti, etteivät messut palvele mitenkään paikkakuntalaisia. Tästä alkoi vilkas keskustelu.” [kenttäaineisto A, syksy 2003]

Ehdotukseni kaupungin messutapahtumaan osallistumisesta aiheutti eläkeläisjäsenissä puolustavia reaktioita. Eläkeläiset halusivat viedä ideansa loppuun omassa neuvostossaan ja järjestää paikkakunnalleen omat messut. Myöhemmin muutamat jäsenet kuitenkin tuumivat, että seuraavat messut voidaan järjestää seutuyhteistyön hengessä.

Näen episodin myös vanhemman väen omaan kotikuntaan samastumisena sekä kotiseutuhengen kaipuuna, sillä esimerkiksi ryhmähaastattelussa tämän nuoren ikärakenteen ja voimakkaan muuttoliikkeen kunnan eläkeikäiset harmittelivat ihmisten tuttuussuhteiden katoamista. Myös viranhaltija- ja päätäjähäastattelussa koettiin, että kunta on läpikulkupaikka ja etenkin lapsiperheiden kunta. Kuntaan muutetaan nuorina aikuisina, ja moni jättää sen lasten aikuistuttua tai viimeistään eläköityessään. Määrittelen itsensä pyhittämisen funktion ikääntyneille kuntakansalaisille ja koko kuntaympäristölle kielteiseksi. Palaan tematiikan sisältämiin kysymyksiin ikäpolvikiinnittyneen toimijan funktiota esitellessäni. Nykyisen paikallisen eläkeläispolven näkökulmasta tarkastelen itsensä pyhittäminen saa myös myönteisiä sävyjä.

6 VANHUSNEUVOSTO JA ERI IKÄRYHMÄT

6.1 Viitekategorioidena eri ikäryhmät

Seuraavaksi esittelen ne funktiot, joita vanhusneuvosto toteuttaa suhteessa eri ikäryhmiin. Aluksi pohdin asetelmaa vanhenevat ihmiset ja nuoremmat ikäryhmät ja sen jälkeen käsittelen nuorempien ja vanhempien eläkeläisten suhdetta. Aiemmin jo tarkastelin vanhusneuvostojen kunnallishallinnollista asemaa – neuvoo-antavan elimen ja päätösosallisuuden suhdetta ikääntyneiden kuntalaisosallisuudessa. Nyt käsittelen erillisareenan ja edustuksellisen demokratian suhdetta ikäryhmien välisenä kysymyksenä.

Konkreettisemmat tutkimuskysymykset ovat: Millainen merkitys vanhusneuvostolla on ikäryhmien välisten suhteiden, erojen ja samanlaisuuksien tuottajana? Ovatko toiminnan kohde kaikki vanhat ihmiset, nuoremmat eläkeikäiset, varsinaisten vanhuspalvelujen käyttäjät vai kaikki ikäryhmät lapsista vanhuksiin? Määrittelevätkö vanhusneuvoston eläkeläisjäsenet itsensä vanhojen ihmisten kategoriaan?

6.2 'Intressiedustaja'

Intressistä puhuessani problematisoin vanhusneuvoston kohderyhmää. Muodostavatko vanhenevat ihmiset kollektiivin eli viitekategorian, jolla on yhteisiä tavoitteita ja intressejä? Missä määrin informanttien selonteot ja omat havaintoni antavat tukea käsitykselle vanhoista ihmisistä intressiasemana? Sitä, missä laajuudessa paikkakuntien vanhat ihmiset itse kokevat ja tiedostavat tämän kategorian olemassaolon tai kuinka "todellinen" yhteinen intressi on, en voi haastattelujeni rajallisuuden takia pohdiskella. Toisaalta jo esiymmärrykseni sanoo, ettei vanhenevilla ihmisillä voi olla kaikenkattavaa yhteen puristettua tahtoa. Tällainen käsitys homogenisoisi ikäväestön. Tarkoitukseni on tarkastella, miten ikäperusteinen vaikuttamisfoorumi oikeutetaan ja millaisia vasta-argumentteja

esitellään. Intressiasema on enemmän kuin pelkkä viitekategoria, mutta vähemmän kuin koettu ja tiedostettu kollektiivinen identiteetti tai yhteiskunnallinen sukupolvi (ks. myös luku 7.4)⁸².

Vanhenevan väestön asialla

Pääsääntöisesti informanttini pitivät vanhusneuvostoa ja yleensäkin tiettyjen ikäryhmien ja ryhmien omia neuvostoja perusteltuina ja oikeutettuina. Joissakin selonteoissa, kuten seuraavassa, todettiin, että yhteiskunta toimii erilaisten edunvalvontaelimien ja intressiryhmittymien kautta.

[viranhaltija C6, jäsen, ei kunta]

AL: Miten sitten kun tästä vanhusneuvostosta puhutaan, niin sehän on tavallaan tietyn ikäryhmän oma neuvosto. Että onko se hyvä asia vai voiko siinä olla sellaista vaaraa, että se jotenkin eristää muista. Vai onko ihmiset kuitenkin mukana kaikessa muussakin vaikka onkin oma neuvosto

VH: En mä tiiä oisko siinä tällöistä eristäytymisen vaaraa. Kai tuo täytyy kuitenkin lukea siihen kategoriaan, että kullakin ryhmällä on yhteiskunnassa oma edustajuutensa ja edunajajansa. En mä usko, että jokin muu ikäryhmä ajaisi vanhusten asiaa sillä tavalla kuin omat edustajansa. Että en mä näe siinä mitään klikkiytymisen vaaraa

Erilaisiin ryhmittymiin perustuva lohkoutuminen ja eturistiriidat ovat poliittisen toiminnan sytytin ja jatkuvuuden turvaaja (ks. Paloheimo ja Wiberg 1997, 135). Katsottiin, että myös eläkeläiset ja vanhukset tarvitsevat oman foorumin pohtimaan ja ajamaan juuri tämän ikäryhmän asioita. Samoin ajateltiin, että vanhenevat ihmiset ovat itse parhaita ihmisiä toimimaan muiden ikätoveriensä hyväksi ja heillä tulee olla oikeus osallistua ja vaikuttaa siinä missä muillakin.

Yhtäällä neuvostoja oikeutettiin toteamalla, että nimenomaan laajeneva väestönosa tarvitsee puolestapuhujaa, sillä yhteiskunnan ikääntyessä eläkeikäisten ja vanhusten asiat ja ongelmat kaipaavat ponnekkaampaa julkisuustyötä. Hyvin usein, esimerkiksi seuraavassa selonteossa, perustelut alkoivat viittauksilla ikäväestön kasvavaan määrään:

”Nimenomaan vanhusten asemaan ja heidän tulevaisuuteen pitää kiinnittää huomiota, koska heidän määrä kasvaa ja heidän palvelut täytyy päivittää. Ryhmänä se on kasvava ja tietyllä tavalla positiivisessa mielessä vaativampi ryhmä. Eli ei me voida toimia niin kuin aina ennen on toimittu.” [päättäjä B1, ei jäsen]

Perusteluja haettiin myös ikäryhmien välisistä suhteista:

”Tuntu hirmusen hyvältä, että tällöinen idea on lähtenyt. Se kuitenkin nuiden puolueiden kautta jää se [vanhusten] asia. Kun sitä monta muuta asiaa on, niin se jää vähän jalkoihin. Että kun tällöinen vanhusneuvosto perustetaan, niin kyllä se viesti saadaan ainakin tänne hallituksen pöydälle asti tulemaan. [...] Jos se jossain vaiheessa unohtuu jonnekin, niin sitä voi kysellä ja kouhia. Että kyllä minä koin tämän jo alusta asti mielekkääksi.” [päättäjä B2, jäsen]

⁸² Intressiasema viittaa objektivistiseen intressikäsitteeseen. Objektivistisella intressikäsitteellä tarkoitetaan toimijasubjektien tietoisuudesta ja toiminnasta riippumatonta aluetta. Subjektivistinen käsitys taas mieltää intressin yhteiseksi vuorovaikutuksessa toteutuvaksi tulokinnaksi. (Siisiäinen 1992, 34–46.)

”Kuitenkin päättäjät kantavat enemmän huolta näistä nuorista ja omista eduistaan. Ja päättäjät ovat kuitenkin vielä suurin osa työikäistä porukkaa. Niin eiköhän tää vanhusneuvosto, kun se pystyy ees oman etunsa ajamaan, niin ehkä se riittää niille. Ja nämä muut saa sitten helpommin sitä huomiota.” [päättjä C1, ei jäsen]

Esimerkiksi edellä siteeratut päättäjät totesivat, että työikäiset saavat ääntään ja asioitaan kuuluville muilla areenoilla ja että vanhusten asiat jäävät kunnallispolitiikassa monien muiden kysymysten varjoon. Myös esimerkiksi kunta B:n eläkeläishaastattelussa todettiin, että vanhusneuvosto paneutuu heidän ikäpolvensa asioiden markkinointiin nuoremmille päättäjille. Samassa haastattelussa vanhusneuvoston olemassaoloa perusteltiin myös sen kansainvälisellä, yleismaailmallisella luonteella: ikäeriytyneet instanssit eivät ole suomalaisten oma keksintö.

Joissakin viranhaltijahaastatteluissa todettiin, että vanhusneuvostot voivat tuoda esille ikääntyneiden kuntalaisten arkea ja että on hyvä, että ideointia tapahtuu muuallakin kuin keski-ikäisten työntekijöiden toimistohuoneissa. Palkatut työntekijät edustavat henkilöinä aikuisuuden varhaisempia vaiheita.

Haastatteluaineistoni antaa perusteen sanoa, että vanhusneuvostoa pidetään intressiedustajana. Myös vanhoilla ihmisillä on erityisiä ja yhteisiä tarpeita ja tavoitteita. Eräs vertailunäkökulma tuli esille kunnassa B, jossa vammaisneuvoston kanssa tekemisissä olleet sosiaalialan työntekijät kertoivat vammaisneuvoston olevan vanhusneuvostoa aktiivisempi. Ehkä vammaisten on helpompi löytää yhteisiä, esimerkiksi rakennettuun ympäristöön liittyviä, tavoitteita. Vammaisneuvosto oli aktivoitunut nimenomaan esteettömyyskysymyksissä. Kunta B:n vanhusneuvoston sihteeri ihmetteli myös, miksei vanhusneuvostoista käyty niiden perustamisvaiheessa yhtä laajaa julkista keskustelua ja tiedotusta kuin vammaisneuvostoista 1980-luvulla. Tässä kunnassa tuli esille myös vanhus- ja vammaisneuvostojen yhdistämisen mahdollisuus. Kun itse sanoin epäileväni ajatusta sen takia, että vammaisissa on monen ikäisiä ihmisiä, vastasivat informanttini, että pienellä paikkakunnalla myös vammaisjärjestöjen aktiivit ovat ikääntyneitä⁸³.

Kunnassa A, jonka väestöstä vain alle kymmenen prosenttia oli tutkimusjaksoni aikana 65 vuotta täyttäneitä, sai intressiedustamisen funktio erityisiä sävyjä. Jo ensimmäiset kokoushavaintoni kertoivat, että muuttovoittoisessa ja kasvavan väestön kunnassa etenkin neuvoston eläkeläisperustajajäsen katsoi, että neuvoston tehtävä oli pitää ääntä vanhojen ihmisten ja vanhusten asioista. Niiden jääminen lasten ja lapsiperheiden tarpeiden jalkoihin korostui:

⁸³ Tutkimuspaikkakunnistani kunnissa A ja B toimi myös kunnallinen vammaisneuvosto. Kunnassa A vanhus- ja vammaisneuvostot pitivät tutkimusjaksoni aikana yhteisen kokouksen. En osallistunut siihen, mutta kuulin, että kokouksessa viriteltiin yhteistoimintaa muun muassa ikäihmisten messujen yhteyteen. Yhdistetty vanhus- ja vammaisneuvosto toimii noin 40 kunnassa (Virnes 5.9.2003). Vammaisneuvostot on mainittu laissa vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (380/1987), mutta ne eivät ole pakollisia.

”Aikovat kutsua päättäjiä kuultavaksi. Elvi oli kovasti sitä mieltä, että myös kunnanjohtaja pitää saada kuultavaksi. Hän sanoi, ettei [paikallislehdessä] kirjoiteta vanhus-ten asioista, vain lapsista. Lapsille rakennetaan ja lehdissä uutisoidaan koulujen laajennuksista. Kunnalle pitäisi viestiä, että ikääntyneet pitäisi ottaa paremmin huomioon. [Säätiön] palveluasuntojen rakentamiseen haluttiin kunnan tulevan vastaan. Sihteeri sanoi, että kyllähän kunta onkin suhtautunut siihen myönteisesti. Elvi sanoi, että on sanottu, ettei paikkakunnalla vielä tarvita lisää vanhusten palveluasuntoja. Sihteerin sanoi, että tottahan se nyt on, mutta tulevaisuuteen pitäisi katsoa pidemmälle. Senkin sihteeri sanoi, ettei pidä luottaa siihen, että paikkakunnalta muutetaan eläkkeellä kaupunkiin. Eläkeikäiset olivat samaa mieltä – ihmiset haluavat asua paikkakunnalla eläkkeelläkin.” [kenttäaineisto A, kevät 2003]

Kunnanjohtaja, sosiaalijohtaja ja päättäjiä myös kutsuttiin vanhusneuvoston seuraavaan kokoukseen. Vain viranhaltijat saapuivat paikalle. Tässä keskustelussa ja seuraavan syksyn ryhmähaastattelussa perustajajäsenen näkökulma oli samansuuntainen:

”Nyt taas kunnat saavat sitä valtionapua. Jaetaan se kolmesataaviisikymppiä. Niin siitä [kuntakin] saa ja kun se ei oo korvamerkittyä, niin mä kysyin tuolla sosiaalijohtajalta, rakennetaanko sillä nyt [säätiön palvelutaloa] vai mihin se nyt. Tehäänkö koulu vai urheilukenttä vai onko se nyt vanhusten vuoro saada parannuksia sillä rahalla. Niin kyllä hän myönsi sen, että on tarvista saada vanhuksille.” [eläkeläiset A]

Edellisestä kenttäaineistokirjani sitaatista (sihteerin kommentista) ja seuraavasta viranhaltijahaastattelusta käy ilmi, että myös vanhusten parissa työskentelevien mukaan kunnassa elettiin tätä hetkeä ja panostukset kohdistuivat etenkin lapsiperheisiin. Syvempi arvokeskustelu vanhemman väestön asemasta ja tulevaisuudesta oli vielä käymättä:

”Että se kokemus mikä mulla on, niin kyllä se vanhusten asia jää sinne taka-alalle. Jos esimerkiksi päättäjissä ei löydy sellaista asiaan vihkiytynyttä äänitorvea, niin silloin se hautautuu hyvin nopeasti kaiken tämän uudistuksen ja tämän tarpeen mukana mikä nousee tästä toisesta väestönosasta. Toisaalta ilmiönähän se on aika selkeäkin. [...] Että jos tehdään uusia omakotitaloja ja rakennetaan näin, niin tiedetään ihan varmasti, että sieltä tulee nuoria ihmisiä. Sieltä tulee lapsia ja heidän tarpeensa pitää tyydyttää hyvin nopealla aikataululla. [...] Mutta tää vanhusväestö jää vähän sinne toiseen käsittelyyn. [sanoo, että kunnassa on kuitenkin pystytty järjestämään palveluita ja hoitopaikkoja suhteellisen hyvin moniin muihin kuntiin verrattuna]. Mutta toinen kysymys on tää arvottaminen. Että hirveen pohjalta lähteviä arvokeskusteluja esimerkiksi vanhemman väestön, no puhutaan vaikka hyvinvoinnista, niin ei ole käyty. Että kyllä se on ollu hirveen rakenteellista, että yritetään rakentaa ne puitteet. Minä luulen ja melkein tiedänkin, että semmoinen keskustelu on aika alkutekijöissään.” [viranhaltija A7, ei jäsen, ei kunta]

Haastateltava kertoi, että vanhenevien ihmisten hyvinvointia pohditaan rakenteellisesti, hoivapaikkojen ja kotikäyntien määrinä. Eläkeikäisten vähäinen määrä ja kunnan pyrkimykset houkutellessa paikkakunnalle nimenomaan nuoria lapsiperheitä häivyttävät pohdintaa vanhimpien ikäluokkien elämänsisällöstä ja -laadusta. Hän näki myös vanhusneuvoston mahdollisuutena herättää arvokeskustelua vanhusväestön tarpeista:

”Tulee painoarvoa, kun ne asiat menevät tällaisen ryhmän kautta ihan tuonne päättäjiin. Että miten he [päättäjät] sitä arvottavat, niin sitähan minä en tiedä. Eihän heillä [neuvostolla] ole sellaista päätäntävaltaa, mutta ehdotus on tärkeintä. Että tekee ehdotuksia ja pohtii tämän päivän ikäihmisten elämää täällä.”
[viranhaltija A7, ei kunta, ei jäsen]

Vallan vinouttaja

Observaattorin funktiota esitellessäni viittasin selontekoihin, joissa eläkeikäisten kasvavan määrän pelättiin vinouttavan edustuksellisen demokratian. Nyt esittämässäni puheenvuoroissa huolena on erillisryhmittymän muodostama voimapotentiali. Joissakin viranhaltijaselonteissa edustuksellinen demokratia ja toiminta nähtiin yleisen edun turvana ja puskurina äänekkäimpien oman edun tavoittelulle ja vanhojen ihmisten valtapotentiaalille. Kunnallistieteellisessä kirjallisuudessa (Leino 2006, 85–90; Rättilä 2001, 192–199) on esitetty, että usein kansalaisaktiivisuus kohdistuessaan jonkin erityisryhmän tarpeisiin tai erityiskysymyksiin leimataan pienen piirin ärhämöinniksi ja vallan tavoitteluksi. Pohjoismaisessa hallintokulttuurissa luotetaan edustuksellisen demokratian ensisijaisuuteen ja hallintokoneiston vastuuseen.

Puheenvuorot vanhusneuvoston tarpeellisuudesta eivät siis olleet yhtenäisiä. Myös kriittisiä kannanottoja oli. Vanhusneuvostojen ulkopuoliset viranhaltijat olivat viranhaltijajäseniä kriittisempiä:

”En mä nyt voi sanoa että mä hirveän innostunut näistä yhen asian liikkeistä oon. Ei ihan yhen asian liikkeen perusteella voida [oman toimialan asioita] kunnissa hoitaa. Mutta ehkä sieltä aina jotakin vinkkejä tulee. Että vanhukset nyt kuitenkin on laajempi, mutta vammaisneuvosto on semmonen vielä enempi erityinen [ryhmä]. Ne asiat eivät välttämättä ole suoraan toteutettavissa. Että ei me voida tehdä niin, että yhtä palvellaan ja toisia lyödään korville. [...] Kun vanhukset huolehtivat sillä lailla kuin työikäsetkin, että heidän edustus säilyy siellä yhteiskunnallisissa elimissä. Niin sitenhan ne asiat hoituvat. Että niitä on vanhuksia eduskunnasta lähtien. [aprikoi voiko käyttää vanhus-sanaa] Mutta en minä nyt tiedä tarteeko ne mitään erityistä. Kyllä kait kuitenkin tällä hetkellä on semmonen yleinen käsitys, että vanhuksista pitää huolehtia. Mutta en minä tiiä, jos se käsitys lähtee muuttumaan. Jos nuorisosta kasvaa porukka, joka onkin sitä mieltä, että mitäs he nuista huolehtivat.”
[viranhaltija A6, kunta, ei jäsen]

Muutamat vanhusneuvoston ulkopuoliset viranhaltijat kartoivat ajatusta tiettyjen ikäryhmien tai ryhmien omista neuvostoista. Niiden pelättiin muovautuvan yhden asian liikkeiksi⁸⁴. Huoli ”liiasta intressiedustamisesta” kohdistui tulevaisuuteen. Näiden kommenttien mukaan eläkeläisten asioita hoidetaan ja eläkeläiset voivat itse toimia kaikkia ikäryhmiä edustavissa kunnallisissa elimissä ilman erityisasemaa edustuksellisen, ”siistin” demokratian (Peltonen 2002) keinoin. Edellä lainaamani viranhaltija korosti myös ikäryhmien samanlaisuutta. Hän sanoi usein, etteivät eläkeläiset erotu asiakaspalautteenantajina nuorem-

⁸⁴ Ikäryhmien valta-asemia on tarkasteltu myös sukupolvisuhteina. Johanna Kiili (2006, 102, 143) kirjoittaa lasten osallistumista käsittelevässä väitöskirjassaan, kuinka jotkut aikuiset pelkäsivät lasten osallistumismahdollisuuksien kasvattamisen nakertavan aikuisilta heidän sukupolviasemaansa liittyvää auktoriteettia (kasvattajina) suhteessa lapsiin.

mista kuntalaisista ja että monet 80-vuotiaat kykenevät hoitamaan kaikki asiansa täysin itsenäisesti.

Monet informanttini totesivat lisäksi, että nimenomaan vanhempi väki on aktiivisinta osallistumaan kunnan järjestämiin yleisötilaisuuksiin ja -kuulemisiin. Myös seuraava viranhaltija karsastaa erillisryhmien instansseja ja perustelee mielipidettään oikeudenmukaisuudella:

”Että se olis sellainen laaja-alainen. Edelleenkin mä pelkään sitä, että siitä tulee yhden asian liike. Sitä pitäisi pyrkiä välttämään. Tää vanheneva väestö saa aikamoisen aseman kahenkymmenen vuoden päästä. Se on suuri ryhmä. Jos kaikki asiat aletaan tehdä sen ehdoilla, niin sehän vääristää tämän yhteiskunnan. [... ..] Jos aletaan kattomaan vaan yhden ryhmän etuja voi käydä niin, että ei katota yhdenkään ryhmän etuja. Että pitää ottaa huomioon muut ikäryhmät, lapset ja nuoret ja sitten tää porukka joka tekee töitä. Että tulee yhteiskunnalle myös tuloja.”
[viranhaltija B2, kunta, ei jäsen]

Vanhemman ikärakenteen kunnissa vallitsi yleinen konsensus päivähoidosta vapautuvien resurssien siirtämisestä vanhustalouteen. Muutamissa kuntien B ja C viranhaltija-haastatteluissa nostettiin kuitenkin esille kysymys vanhustalouteen panostamisen oikeudenmukaisuudesta. Joissakin puheenvuoroissa katsottiin, että itsestään selvänä pidetty vanhuskysymyksiin panostaminen voi sulkea silmät lasten ja nuorten erityistarpeilta, esimerkiksi ennaltaehkäisevältä lastensuojelulta ja koululaisten käyttäytymis- ja oppimisongelmilta. Tematiikka viittaa amerikkalaisperäiseen keskusteluun sukupolvien välisestä tasa-arvosta voimavarojen jaossa (generational equity) ja ikääntyvien yhteiskuntien hyvinvointipalvelujen rahoituskriisiin (entitlement crisis). Näitä kriisikeskustelijoita on kritisoitu siitä, että puhumalla ”lasten tulevaisuuteen katsomisesta”, he legitimoivat uusliberalistisia hyvinvointivaltion leikkauksia ja puuteroivat luokkerojen ja eriarvoisuuden kasvun. (Adams & Dominick 1997, 104–113; Foner 2000; Ginn & Arber 1999, 167; Guadagno 2001, 440–464; Vincent 2003, 79–108.)

Aineistoni oikeudenmukaisuushuolia ei voi yleistää, mutta ne voi asettaa joidenkin eläkeläisjäsenien puheenvuorojen viereen. Neuvosto B:n eläkeläis-haastattelussa esitettiin kommentteja, joiden perusteella eläkeläisiin kohdistuu symbolista väkivaltaa (Bourdieu 1998; Marin 2001a). Toisin sanoen heitä määritellään tai he määrittelevät itsensä pelkästään yhteiskunnan vastaanottavaksi ja tuottamattomaksi osapuoleksi:

[eläkeläiset B]

Kirsti: Työkäiset ajattelee helposti, että ne eläkeikäiset täyttää ne terveyskeskukset ja vastaanottoajat ja niille järjestetään kaikkea. Ja se huomioidaan kyllä sitten lehdistössä ja muussa, että eläkeikäiset on saaneet sitä ja tätä taas

[... ..]

Kalle: Se on ihmisarvon mitta [raha]. Ja joka ei tuota mitään, niinku me eläkeläiset, niin ei meillä ole mitään yhteiskunnallista arvoa enää, rahallista arvoa. No kyllä me veroja maksetaan vaikka eläkkeellä ollaan. Mutta se katotaan niin pieneksi että pitäs enempi saada

Vuonna 2004 55–74-vuotiaille mannersuomalaisille tehdyn kyselyn mukaan valtaosa vastaajista koki, että heitä syyllistetään ja pelotellaan eläkkeiden ja palvelujen heikennyksillä (Huomisen...2004, 12). Toisaalta esimerkiksi vuoden

2002 Nuorisobarometrin (Saarela 2002) mukaan 15–30-vuotiaiden asenteet vanhusten sosiaaliturvaa kohtaan ovat varsin myönteisiä, eikä vanhustenhuollosta haluta tinkiä. Pauli Forman (2002) mukaan eri ikäryhmiin kuuluvat ihmiset painottavat kuitenkin verovarojen lisäämistä nimenomaan omaan elämänvaiheeseen liittyviin etuuksiin ja palveluihin. Tästä syystä Forma arvelee, että ikääntyvien määrän lisääntyessä voivat ikäryhmien väliset ristiriidatkin voimistua, mikäli taloudellinen kehitys on epäsuotuisaa. Elinkeinoelämän valtuuskunnan mielipideselvityksessä vuodelta 2001 (Erilaisuuksien... 2001) julkisen sosiaaliturvan kannatus oli laajaa eikä työssä olevien ja eläkeläisten välillä nähty olevan mittavia ristiriitoja. Ristiriitojen otaksuttiin kuitenkin lisääntyvän tulevaisuudessa.

6.3 'Ikäryhmädemokraatti'

Edellisen funktion, intressiedustamisen, yhteydessä kävi ilmi, että vanhusneuvostotoimija, eritoten eläkeläisjäsen, kohtaa useammanlaisia ja ristiriitaisia odotuksia. Toisaalta odotetaan vanhenevan väestön intressiedustamista, toisaalta mieluummin vaikuttamista edustuksellisissa luottamuselimissä. Joiltakin osin aineistostani on pääteltävissä myös huoli tulevaisuuden harmaasta voimapotentiaalista, "liiasta intressiedustamisesta".

Eläkeikäisten vaikuttamismahdollisuudet ja -areenat näyttäytyivät haastattelujen perusteella jossain määrin ristiriitaisilta. Yhtäältä korostettiin nuorempien ja vanhempien ikäryhmien välistä eroa ja oman vaikuttamisfoorumien tarvetta. Toisaalta joissakin puheenvuoroissa painotettiin ikäryhmien välistä samantyyppisyyttä ja eläkeläisten mahdollisuutta toimia kunnan yleisissä toimielimissä. Yhtäältä aktiivisen ja tuottavan toiminnan odotetaan suuntautuvan erillisareenoille, toisaalta ikäryhmiä yhdistäviin kanaviin. Ikäryhmädemokraatilta odotetaan ikäryhmädemokraattista toimintaa ja intressiedustajalta ryhmäedustamista. Kun vanhusneuvostovaikuttaja toimii samaan aikaan molemmissa rooleissa, kohdistuu häneen ristiriitaisia odotuksia. Kuvaan vanhusneuvostovaikuttajan roolivalikoimaa ja rooleihin kohdistuvia odotuksia seuraavasti:

status: ikääntynyt vanhusneuvostovaikuttaja

<i>roolit</i> (odotusten kohteet)	↔	<i>roolikumppanit</i> (erilaisten odotusten asettajat)
*ikäryhmädemokraatti		ikäryhmädemokratiaa odottavat
*intressiedustaja		ryhmäedustamista odottavat

Seuraavassa tarkastelen yksityiskohtaisemmin, millä tavoin nimenomaan vanhusneuvoston odotetaan toteuttavan ja millä tavoin se toteuttaa ikäryhmädemokratiaa eli ikäryhmäjaot ylittävää demokraattisuutta⁸⁵. Kun eri-ikäiset näh-

⁸⁵ Sanalla demokraattinen viitataan ikäryhmien väliseen tasaveroisuuteen ja tasapuolisuuteen ja ikäneutraaleihin käytäntöihin.

dään eri statuksina, voidaan puhua myös edellä kuvattua ambivalenssia neutra-loivasta statusten välisestä empatiasta, sillä sekä nuoret että vanhat kuuluvat samaan kuntakansalaisen statukseen. Esitän myös väitteen, jonka mukaan ikäryhmädemokraattinen käyttäytyminen voi olla vanhimpien ikäryhmien kategorialle piiloisen häiriöllistä kuluttamalla ryhmäedustamisen happea.

Monessa mukana

Ikäsegregaatiolla viitataan eri ikäryhmien elämän eriytymiseen omiin tiloihin ja omille areenoille. Kyse on niin virallisesti asetetuista ikärajoista kuin yleisestäkin vuorovaikutuksesta (Back 1995, 38–39; Uhlenberg 2000). Länsimaisen teollisen yhteiskunnan on nähty rakentuneen ikäeriytyneesti: nuoret toimivat koulutusinstituutioissa, keski-ikäiset työelämässä ja vanhat eläkeläisten foorumeilla. Yhteiskuntapolitiikka on institutionalisoinut elämänkulkua. Myöhäismodernin yhteiskunnan taas on nähty purkaneen jähmettyneitä elämänkulun malleja ja noudattavan myös yhdenikäisyyttä. Opiskelu, työ, vapaa-aika tai vaikkapa uuden perheen perustaminen eivät enää ajoitu kiinteästi yhteen ikävaiheeseen. (Kohli 2000; Riley & Riley 2000; Öberg 2002.) Lisäksi lapsuus ja vanhuus halutaan nähdä aktiivisen toimijuuden ja osallisuuden aikoina työiän tavoin. Toisaalla tutkimuksessa on pyritty julkituomaan ajattelutapaa, jonka mukaan lapsuus, aikuisuus (työikä) ja vanhuus tulisi nähdä itsenäisiä ikävaiheina omine elämäntehtävineen ja niissä kulloinkin elävät sukupolvet suhteessa toisiinsa. (Alanen 2001, 110; Kiili 2006; Lallukka 2003; Riley 1997.)

Ikäsegregaatio ja -integraatio sekä elämänkululliset raamit ja niiden ylittämisen ovat rinnakkaisia eivätkä toisiaan poissulkevia kehityskulkuja (Uhlenberg 2000). Ihminen valitsee elämäntyylinsä ja toiminta-areenansa yksilöllisten intressien nojalla, mutta elää myös yleisten ja yhteiskunnan asettamien ikäodotusten mukaan, vaikka ehkä haluaisikin toimia toisin⁸⁶. Joka tapauksessa yhteiskunnassa on suuntauksia, jotka pyrkivät luomaan areenoita eri-ikäisten kohtaamiselle⁸⁷. Samaan aikaan kuitenkin rakennetaan senioritaloja tai kehitetään eläkeläisten yhteistä identiteettiä ja kulttuuria vaikkapa senioriteatterin keinoin (Hohenthal-Antin 2001). Sukupolvien välisen vuorovaikutuksen lisääminen on pinnalla oleva tavoite, mutta esimerkiksi Vanhusbarometrin (Vaarama ym. 1999) mukaan 60 vuotta täyttäneet vastaajat kaipasivat henkilökohtaisesti nimenomaan oman ikäistensä seuraa.

Onko vanhusneuvosto ikäeriytyneenä, vanhuuden asioihin suuntaavana, instanssina eriyttämässä eri-ikäisiä toisistaan? Vaikka poliittisen päätöksenteon näkökulmasta tällainen vaara onkin, ei tutkimusjaksoni anna tukea yleisemmälle, kulttuuriselle ikäryhmien eriytymiselle. Ensinnäkin vanhusneuvosto nähtiin yhtenä ikääntyneiden foorumina muiden joukossa. Toiseksi vanhojen ihmisten katsottiin toimivan muillakin, kaiken ikäisiä yhdistävillä, areenoilla. Kolman-

⁸⁶ Elämänkulullinen hulluttelu on helpompaa yksilöllisissä kulutusvalinnoissa. Sen sijaan vaikkapa oppivelvollisuuttaan ei voi suorittaa milloin tahansa. (ks. myös Öberg 2002, 58–60.)

⁸⁷ Esimerkiksi Jyväskylässä vuosina 2002–2004 toiminut Sukupolvet verkoksi -hanke, joka jatkuu nimellä Välittävät sukupolvet (Moilanen 2005).

neksi voin omien havaintojeni perusteella todeta, että neuvostojen ulospäin suuntautunut toiminta oli tutkimusjaksoni aikana suhteellisen vähäistä ja si-doksissa viranhaltijoiden resursseihin. Vanhusneuvostojen eläkeläisjäsenet ker-toivat monista yhdistysjäsenyyksistään ja harrastivat monenlaisia asioita. Ris-tikkäiset jäsenyydet neutraloivat ikäeriytyneessä instanssissa toimimista (ks. myös Siisiäinen 1988, 154⁸⁸). Seuraava haastateltava viittasi myös vanhuskuvan muuttumiseen, jolloin ”ajassa mukana oleva eläkeläinen” määrittyi ”kotona sukkaa kutovan mummon” vastakuvaksi.

[päättävä B1, ei jäsen]

AL: No sitten vielä siitä vanhusneuvostosta sen verran, että mitä mieltä olet yleensä siitä. Olet siihen vähän viitannutkin. Mutta tällaiset tietyn ikäryhmän omat neuvostot, että voiko siinä olla jotain vaaraa että ne jotenkin eristää muista. Vai onko ihmiset kuitenkin mukana kaikessa muussakin

P: Kyllä on mukana kaikessa muussakin. Että kyllä mä näen sen ihan hyvänä, niin kun tossa tosiaan viittasinkin, että heillä on tietyt erityistarpeet, mitkä he ite tietää ja ovat sen asiantuntijoita. Että kyllä se on minun mielestä hyvin pe-rusteltu. Onhan meillä täällä nuortenkin valtuustot ja lapsipoliittisessa oh-jelmassa on otettu lapset huomioon. Ja nykyajan vanhukset ovat virkeitä ja ajassa mukana olevia ihmisiä. Että ei enää nähdä semmosina sukkaa kutovi-na mummoina

Nuoremmatkin hyötyvät

Vanhusneuvostojen nähtiin toimivan myös muiden kuin vanhemman väestön hyväksi. Yleinen huomio oli, että vanhusneuvoston ajamat asiat voivat edistää myös nuorempien ikäryhmien elämää ja hyvinvointia. Yleensä puhe oli yhteis-kuntasuunnittelusta, esteettömyydestä ja turvallisuudesta. Yksi syy esimerkiksi vanhusneuvosto C:n jossain määrin ponnettomalta vaikuttavaan edunvalvonta-toimintaan voi olla siinä, että eläkeläiset vaikuttivat informanttien kertoman mukaan aktiivisesti kunnan järjestämissä yleisissä ja eri ikäryhmiä edustavissa keskustelu- ja painostusfoorumeissa.

Myös ihmisiä koskettavat ongelmat voitiin nähdä yhteisinä, kaikkien ikä-ryhmien harmeina ja yleisen niukkuuden jakamisena. Voimavarojen jako ei ole nollasummapeliä, vaan eläkeläistenkin hyvinvointi on yhteydessä siihen, miten kuntatalous voi ja miten muut ikäryhmät pärjäävät: juhlallisesti ilmaisten onnis-tuneesti ikääntyvä yhteiskunta ottaa huomioon kaikki ikäryhmät (mm. Hyvä yhteiskunta ... 2004; Madridissa ... 2002). Tämentyypistä puhetta oli muun muassa seuraavissa haastattelusitaateissa:

⁸⁸ Sosiologisen pluralismiteorian mukaan länsimaisella ihmisellä on monia toisiaan leikkaavia ryhmä- ja yhdistysjäsenyyksiä. Jäsenyyksien moninaisuus tuottaa paineita vaimentavan suojuksen, eli erisuuntaiset ryhmälojaalisuudet neutraloivat toinen toisensa ”kumouksellisen voiman”. (Allardt 1966, 144; Siisiäinen 1988, 155; 2000, 163.)

”No tuohon talouteen sanosin, että kohtelee se tasapuolisesti. Viimeset kakstoista vuotta on säästetty joka kerta. Joka paikasta on annettu prosentit mitä pitää kunkin hallintokunnan puottaa talouttaan. Että jos verrataan siihen, mikä on kunnan tehtävä, silloin kun näitä kuntia on perustettu. Että se on vanhustenhuolto ja koulutus ja nyt siihen on tullu tuo terveydenhuolto mukaan. Niin kyllä nämähän ne on nämä alueet, mihin pitäis satsata. Mutta en minä tiedä, mihinkä ne rahat hukkuu. Ei ne taho riittää. Ja nykyään kaikki käy niin kalliiksi, sairaanhoito ja varsinkin tuo erikoissairaanhoito. En tiää, missä ne taksat on oikeen tehty ja mihin ne on tehty, mutta siellä palaa kyllä rahaa. [...] Kyllä sitä pihistetään kaikkia osapuolia. Että en minä näe että kovin kauheesti syrjitään [ikäntyneitä].” [eläkeläiset B]

[viranhaltija C2, kunta, ei jäsen]

AL: Näissä vanhusneuvostojen toimintasäännöissä lukee monesti, että niiden tehtävä on tavallaan vaikuttaa ikäihmisten asioihin. Että mitä sää ajattelet siitä, että pitäiskö niitten ottaa kantaa myös lasten ja nuorten asioihin

VH: Niin ei se mikään hassumpi asia ole. Että kun vanhusten asema on kuitenkin paljon kiinni siitä, että miten kunnassa muuten pyyhkii. Mitä päätetään ja minkälaista kuvaa annetaan. Minkälainen se imago on, että sehän tavallaan vaikuttaa tulomuuttoon. Että kaukonäköistähän se olisi, että otetaan kantaa ihan tänne nuoriin asti. Että en mä ajattele sitä niin että pitää ajatella pelkästään sitä heidän omaa kohtaa. Että kaukonäköistähän se olisi ottaa kantaa laajemminkin. Että nämä nykyiset lapset ja nuoret olisivat tulevaisuudessa niitä vanhusneuvoston jäseniä ja toivon mukaan [tällä paikkakunnalla].

Yhdessäkään ryhmähaastattelussa eläkeläiset eivät kuitenkaan halunneet vanhusneuvostonsa ryhtyvän niin sanotuksi vanhojen viisaiden neuvostoksi sitä kysyessäni.

[eläkeläiset C]

Santeri: Onko meistä tuonne kouluille menemään ja saarnaamaan. Minä vähän eppäilen

Saima: (naurahtaa) Se on jätettävä vaan veteraanien tehtäväksi. Niillä on näyttöä vähän [edellä on puhuttu veteraanien onnistuneista vierailusta yläasteella]

Santeri: Niin, niillä on näyttöä. Minä ainakin jättäydyn siitä mielellään pois. En kykene

Sanalle viisas myös naureskeltiin ja se haluttiin panna sulkumerkkeihin. Suora lasten ja nuorten asioihin kantaa ottaminen ei ryhmien mielestä kuulunut neuvoston toimialaan, vaan vanhemmille ja kasvatusalan ammattilaisille. Eläkeläiset totesivat, että omiansa voi ohjata ja komentaa, mutta vanhusneuvoston tekemien aloitteiden ja resurssien tulee kohdistua eläkeläisiin. Useimmat viranhaltijat ja päättäjät olivat eläkeläisten kanssa samaa mieltä: vuorovaikutusta ja muista välittämistä⁸⁹ tarvitaan, mutta myös tiettyjen ryhmien erityisasioihin paneutuvia yhteisöjä ja instansseja:

”Mutta kyllä mä nään niin, että se erityisalue on nimenomaan se oma ikäryhmä. Että kyllä varmaan on tietoa ja taitoa kasvatusasioissa. Mutta kyllä se maailma muuttuu ja päivittyy asiat. Eikä voi olla kaikkien alueittein asiantuntija, vaikka olisi ikää.”
[päättäjät B1, ei jäsen]

⁸⁹ Kunnassa A esitettiin ajatus muun muassa juuri perustetun koulujen oppilaskuntien yhteistyöelimen ja vanhusneuvoston yhteisistä tapaamisista.

”Minusta olisi tärkeää että ikäihmisetkin ajattelisi koko yhteiskunnan eri ikäryhmiä. Jotta he voivat sitten suhteuttaa omat tarpeensa siihen koko kenttään. En mä tiedä. Siinä vois tulla ihan hauskoja näkemyksiä. En tarkoita hauskoilla huvittavia, vaan hyödyllisiä näkökulmia. Mutta tarteeko sen olla vanhusneuvosto. Että joku yleisempi. Mutta tärkeetähän se toki on, että ketkä tahansa ottaa kantaa mihinkin asiaan tahansa että.” [viranhaltija B4,ei jäsen, ei kunta]

Vanhusneuvoston kohderyhmästä puhuttaessa kiintoisin ryhmäkeskustelu käytiin neuvostossa A. Keskustelun alkupuolella etenkin Elvi katsoi, että kunnan satsaukset lapsiin ja nuoriin ovat jättäneet vanhusten tarpeet toissijaisiksi:

”Täällä teollisuus kasvaa ja tännehan on tullu työpaikkoja ja hyvä on että on tullu. Ja kehittyä. Mutta tuota niin kuin todettu moneen kertaan se, että nuorille järjestetään, ja nuoret saa. Oli kyse sitten liikuntapuolesta tai mistä tahansa. Mutta että se vanhus jää taka-alalle. Ja silloin jos sanotaan, että vanhukset ei tarvitse mitään. Se on ikävä asia. Niin kuin tehtiin viime vuonna. Oli sanottu täällä kokouksessa [kunnan elimissä] että vanhuksille ei tarvitse mitään.” [eläkeläiset A]

Sen sijaan etenkin Ellen ja Eeva tasoittelivat ja toivat esille eri ikäryhmien välttämättömiä tarpeita:

- Ellen: Mutta kehitysmaassakin se on siitä kiinni, että on koulurakennus ja opettaja. Sama se on täällä. Että kaikille kun on vielä laki siitä, että pitää olla kouluja. Se on vähintä mitä lapselle tulee
- AL: Niin päivähoitokin on semmonen subjektiivinen oikeus
- Ellen: Niin päivä
- Elvi: Hmm
- Ellen: Niin päiväkotikin on tärkeä tässä yhteiskunnassa kun naiset on
- Eeva: Niin on
- Elvi: Töissä. Niin on taikka molemmat puoliset töissä. Niin onhan se jonkunlainen päivähoito oltava
- Eeva: On se
- Elvi: Kyllä se on kaameeta. Aamulla revitään lapsi ylös
- Eeva: Joo. On sitä joutunu tekemään (naurahtaa). Että kun pojat oli. Alussahan minä olin [kotona]. Mutta pakko oli lähteä töihin. Mutta ei siinä mittää, on niistä kasvanut aikuisia. Kymmenes lapsenlapsi synty (naurahtaa). Niin niin

Eeva toi keskusteluun oman elämänkulkunsa tapahtumia. Hän ja ymmärtääkseni monet muutkin neuvosto A:n eläkeläisjäsenistä ovat myös äitejä ja isoäitejä. (Iso)vanhemmuuksien tehtävät linkittävät heitä ikäryhmädemokraattiseen kuntakansalaisuuteen.

Haastattelun kuluessa kiehtovaa oli, että sen loppuvaiheessa Elvi alkoikin olla sitä mieltä, että vanhusneuvosto voi toimia kaikkien kuntalaisten hyvinvoinnin puolesta. Tähän saattoivat johtaa myös kysymyksenasetteluni, jotka Elvi saattoi kokea syyttävänä, leimaavina ja nuoremman haastattelijan kannanottoina ja joita vastaan hän puolustautui:

- AL: Joskus sitten väitetään semmostakin, että kun on eri ikäryhmien ja ryhmien tämmöset. Voi olla lapsiparlamentti ja vammaisneuvosto ja tuota nin vanhempainneuvostoa ja vanhusneuvostoa. Että on tämmösiä erilaisia eri ryhmien neuvostoja
- Elvi: Niin
- AL: Että lisääkö se tavallaan jotakin tämmöstä ikäperusteista erottelua [...]
- Elvi: Ei. Eikä se saa. Sitä pitää puolin ja toisin. Ei se saa. Ei se saa sitä tehdä
- Eeva: En mä usko että semmosia
- Elvi: En mä oo ainakaan huomannu että [paikkakunnalla]. Enkä oo kuullu tuollaakaan mitä on kulkenu. Kun on parlamenttia suunniteltu
- Eeva: Sitä nuorten parlamenttia suunnitellaan. Se on tulossa
- AL: Että ei tavallaan sulje
- Eeva: Ei ei ei
- AL: Muista mahdollisuuksista
- Elvi: Ei

Tämänkään abstraktilla tasolla käydyn keskustelun perusteella vanhusneuvosto ei mitenkään erityisesti sulje ikääntyneitä ihmisiä pois vuorovaikutuksesta muiden ikäryhmien kanssa. Tuleva keskustelu ja etenkin Elvin puheen suunnanvaihdos kuvaavat kuitenkin osaltaan vanhusneuvostotoiminnan ja yleensä tietyn ryhmän omien intressien ajamisesta aiheutuvaa dilemmaa ja erilaisiin rooleihin liittyvää sosiologista ambivalenssia. Kuntaympäristön normisto (joita kysymykseni ehkä Elville edustivat) vaatii ikäryhmien välistä solidaarisuutta ja vastavuoroisuutta. Vanhusten asialla oleminen edellyttää kuitenkin myös jossain määrin toisten varpaille astumista varsinkin kunnassa, jossa tulevaisuudessa on varauduttava sekä lapsiperheiden että vanhusten kasvavaan määrään. Ikädemokraattisen kuntakansalaisen ja intressiryhmän edustajan roolien kohtauspinta on jännitteinen. Ikääntyneen eläkeläisen roolivalikoiman rooleilta odotetaan erilaista käyttäytymistä.

- AL: No miten sitten henkilökohtaisesti vielä. Että tunnetteko te nimenomaan olevanne vanhenevan väestön asianajajia
- (tauko)
- Elvi: Siis tarkoitat että vanhojen asianajajia, vai vanhoja asioita ajetaan (naurahtaa)
- AL: Vanhojen
- Eeva: Vanhusten
- AL: Ihmisten
- Elvi: Tuota ei sitä lailla voi luokitella
- Eeva: Eih
- Ellen: No eikös se kumminkin osaltaan oo asioiden ajamista, vaikka tämä nyt ei [...]
- Elvi: No voi sen niinkin sanoo. Mutta joo
- Eeva: Paljon on semmosia asioita, jotka koskee kaikkia, kaikenikäisiä
- Elvi: Niin niin, mun mielestä kans
- Eeva: Jokkaisesta tulee vanhojakin
- Elvi: Niin kyllä
- Ellen: Niin, että jos tie rakennetaan hyvin, niin se palvelee kaikkia ja [...]
- Elvi: Joo joo. Mutta kyllähän me nyt muitakin voijjaan ajaa tässä [...]
- Ellen: Ja jos se vanhainkoti tulee. Niin kyllähän se palvelee niitäkin, joiden vanhukset siihen menee [...]
- Elvi: Että kaikkien tavallaan, mutta mikä se sitten voisi olla. Että eikä yksistään vanhojen. Sitten ne on, että ne on vaan niitä, jotka vaan noita vanhojen ihmisten asioita ajavat (naurahtaa)
- Eeva: Joo niin ne voi
- Ellen: Mutta
- Elvi: Että ei muista välitetä kato
- Ellen: Mutta ne kai sitten suuntautuu muihinkin [intressiryhmiin] yhtä yliolkaisesti

Eeva nosti esille kysymyksen ikävaiheiden jatkuvuudesta – myös nuoremmat ovat todennäköisesti joskus vanhuspalveluiden tarpeessa. Toisin sanoen nuoret siirtyvät jonain päivänä vanhojen kategoriaan. Ellenin kommentti on, että mahdollinen tuleva vanhusten asumispalvelujen laajennus palvelee kuntalaisia ylisukupolvisesti eli useita perhesukupolvia yhtä aikaa. Elvi ei halua leimautua vanhojen ihmisten asianajajaksi. Hän pelkää, että silloin vanhusneuvoston voidaan ajatella välittävän vain vanhoista ihmisistä ja syrjivän muita ikäryhmiä. Ellen kuitenkin puolustaa myös vanhusneuvoston ryhmäintressiä ja viittaa muiden kuntalaisryhmien omiin edunvalvontaelimiin.

Muissa ryhmähaastatteluissa, vanhemman ikärakenteen kunnissa, vastavaa ”me toimitaan kaiken ikäisten hyväksi” -puhetta ei juuri ilmennyt. Vanhusneuvoston eläkeläiset eivät asettaneet itselleen ikäryhmädemokraattisia odotuksia, vaan neuvostotoiminnan perustelut lähtivät puhtaammin ikääntyneiden kasvavasta määrästä ja omista tarpeista.

Päätellen, että kunta A:n nuori ikärakenne kuluttaa ryhmäedustamisen happea ja jopa laimentaa ja vaimentaa vanhusten asialla olemisen mahdollisuuksia. Vanhuksille suunnatuista riittämättömistä resursseista puhuttiin myös kokouksissa, mutta toiminnaksi puheet muuttuivat kohtalaisen niukasti. Myös eläkeikäiset vanhusneuvoston jäsenet tuntevat ja tiedostavat ne pakot, joihin lapsiperheiden lisääntyminen kunnassa johtaa. Eläkeläisten ja nuorempien ikäryhmien välinen solidaarisuus vetää pidemmän korren kuin tiukka ja – sanoisinko – nykyistä rohkeampi intressiedustaminen. Vanhojen ja nuorten sta-

tuksia yhdistävä kuntakansalaisen status neutraloi ikääntyneen vanhusneuvostovaikeuksien eri rooleihin kohdistuvien odotusten ambivalenssia ikäryhmädemokratian hyväksi.

Funktioiden ja niiden viitekategorioiden kannalta lopputulos on seuraava: Ikäryhmädemokratian funktio on myönteinen, kun viitekategoriana ovat kaikki ikäryhmät lapsista vanhuksiin. Vanhimpien väestöryhmien intressiedustamisen näkökulmasta se on kuitenkin haitallinen. Viitekategorian vaihtuessa kaikista ikäryhmistä vanhimpiin ikäryhmiin myönteinen funktio muuttuu kielteiseksi.

Ryhmätasolla samuuden ja erilaisuuden ja yksilötasolla irtaantumisen ja jatkuvuuden teemat ovat vanhenemisen tutkimuksen vakiokysymyksiä (esim. Daatland & Biggs 2004b). Olennaista on, että korostettaessa väestöryhmien välistä samanlaisuutta ja elämän roolien jatkuvuutta samanlaisina myös vanhuuden ikävaiheessa tullaan tuottaneeksi mielikuvaa ikääntyneistä, jotka eivät voi tai saa rakentaa eriytynyttä kollektiivista tahtoa paikallisestikaan. Hyvää tarkoittava puhe ikäintegroinnin myönteisyydestä voi nakertaa ryhmäspesifiä vaikuttamiskykyä. Ikääntyneiden poliittinen edunvalvonta edellyttää jossain määrin nuoremmista ikäryhmistä erilaiseksi kategorisoitumista, eron politiikkaa (ks. myös Julkunen & Pärnänen 2005, 262).

6.4 'Ikäraamittaja'

Ikäraamittajan ja ikäyhdistäjän funktioilla viitataan vanhenevan väestön sisäisiin jakoihin ja kategorioihin: kolmanteen, neljanteen ja viidenteen ikään tai niin sanottuihin nuoriin vanhoihin (young old, yngre-äldre) ja vanhoihin vanhoihin (old old, äldre-äldre) (ks. esim. Hurd 1999; Öberg 2002, 48).

Vanhuuden moniulotteisuutta ja heterogeenisuutta on nostettu esille kolmannen ja neljännen iän käsitteillä (Laslett 1987). Edellisellä viitataan aikaan, jolloin on vapauduttu työelämän vastuista ja jolloin toimintakyvyn heikkeneminen ei vielä haittaa arkipäivän toimia ja osallistumista. Neljännen iän taas on sanottu tarkoittavan niin sanottua varsinaista vanhuutta, jolloin ulkopuolisen avun tarve kasvaa (Jyrkämä 2001b; Karisto 2002; Muhonen & Ojala 2004; Öberg 2002.) Eeva Päiväranta (ks. Ihmiseltä...) on käyttänyt myöhäisvanhuudesta vielä käsitettä viides ikä viitaten elämänvaiheeseen, jolloin ihminen tarvitsee kaiken mahdollisen tuen ja avun. John Vincent (2003, 129) käyttää termiä syvä vanhuus (deep old age).

Yhdistyessään aktiivisen vanheneminen, yksilöllisten valintojen ja itsensä toteuttamisen diskurssiin kolmannen iän käsite on herättänyt myös kritiikkiä. Myönteinen, eläkeläisten voimavaroja julkituova näkymä voi asettaa kyseiselle elämänvaiheelle myös normatiivisia velvoitteita omatoimisuudesta, omavastuusta ja kyvykkyydestä. Toiseksi on esitetty, että samalla kun kolmas ikä korostaa vanhenemisen myönteisyyttä, voi neljäs ikä alkaa näyttäytyä sen kääntöpuolena eli ongelmallisena aikana. (esim. Bury 1995, 22–24; Jyrkämä 2001b; 2005, 308–311; Karisto 2002, 138–139; Vincent 2003, 109–130.) Kielteisyys avut-

tomuutta ja riippuvuutta kohtaan elää kulttuurissamme syvällä, vaikka kaikki ihmiset ovat ikään katsomatta joskus tilanteessa, jossa tarvitsevat toista ihmistä (Tedre 2003b, 66). Jako kolmannen ja neljännen iän kategorioihin voi olla luomassa uudenlaista stereotypisointia (myös Blaikie 2004) ja erontekoihin perustavaa määrittelyvaltaa.

Aloitin tarkastelemalla, millaisia odotuksia informanteillani oli vanhusneuvostoa kohtaan. Katsottiinko sen ja odotettiin sen pureutuvan lähinnä sosiaali- ja terveydenhuollon kysymyksiin vai toivottiinko siltä nimenomaan poikkihallinnollisuutta? Korostan, tahallisestikin, aineistosta ilmenevää jakoa perinteisten vanhuspalvelujen (sosiaali- ja terveyspalvelujen) käyttäjien ja vielä itsenäisesti tai vähin avuin pärjäävien nuoreläläisten välillä. Raamittelun ja jakojen ilmenemiseen vaikuttivat myös haastattelujen kysymyksenasetteluni. Saatoin puhua virkeistä eläkeläisistä ja hoivan tarpeessa olevista ja kysyä, voiko neuvosto heitä yhdistää. Eläkeläisille etukäteen lähettämäni kysymykset sisälsivät kategorisointeja, jotka olivat merkityksellistyneet havainnointijaksonei aikana: *”Voiko vanhusneuvosto olla yhtä aikaa hoivan tarpeessa olevan sekä vielä hyväkuntoisen eläkeläisen neuvosto?”* (ks. liite 2). Ajatuksenani oli saada haastateltavani määrittelemään suhdettaan näihin jakoihin, hyväksymään tai hylkäämään ne.

Reviirin laajennusta

Tutkimusjaksoni aikana neuvoston C toiminta painottui erilaisten tapahtumien ja tempausten järjestämiseen. Mittavaa keskustelua tai pontevia kannanottoja sosiaali- ja terveydenhuoltoon ei ilmennyt. Neuvostolta myös odotettiin ennaltaehkäisevää toimintaa, virkistäjän funktiota.

Sen sijaan neuvostossa A puheet liikkui alussa hyvin paljon vanhusneuvoston peruskysymyksissä, asumispalveluissa ja kotivavussa. Havaintojeni ja myös ryhmähaastattelun perusteella kunnan vanhusneuvosto näyttäytyi karkeasti sanoen ”palveluasumisliikkeenä”. Keskustelujen kohteena oli paikkakunnalla toimivan säätiön, jonka hallituksessa myös eläkeläisjärjestöt toimivat, alaisen palvelutalon laajennushanke. Mielenkiintoista oli, että eläkeläisjäsenten toiveet kohdistuivat kevyemmän palveluasumisen laajentamiseen, kun taas viranhaltijainformanttien mukaan tarve suuntautui enemmän ympärivuorokautisiin dementiahoitopaikkoihin⁹⁰. Neuvoston ryhmähaastattelussa esitin tulkintani neuvoston tärkeimmästä tehtävästä:

⁹⁰ Viranhaltijat edustivat selvemmin ”kotona mahdollisimman pitkään” -näkökulmaa. Hei epäilivät omakotitaloasumiseen tottuneiden tulevien eläkeläissukupolvien halua asua muutaman kymmenen neliön palveluasunnossa.

[eläkeläiset A]

- AL: Että nimenomaan tää asumisen järjestäminen on teijän mielestä vanhusneuvoston tärkein tehtävä
 Enni: Se on yksi tehtävä
 Elvi: No yks tehtävä. Tärkein tällä hetkellä. Semmonen polttavin kysymys
 Enni: Akuutti
 Elvi: Niin sanotaan ihan niin
 Enni: Siitä lähtien kun vanhainkoti on
 Eeva: Niin totta kai sitten nää kotipalveluun liittyvät
 Elvi: Niin no se on yks. Sitä kehittää ja siihen saaha niitä voimavaroja.

Jäsenet kielsivät, että asuminen olisi neuvoston ainut tehtävä, mutta Elvi alkaa otteen jälkeen painottaa kunnan voimavarojen kohdentamista myös iäkkäimpiä kuntalaisia palvelemaan rakentamiseen. Pyrkinessäni selvittämään muita jäsenten itsensä määrittelemiä tehtäviä, jouduin hieman tivaamaan:

[eläkeläiset A]

- AL: No onko sitten muita tehtäviä, jotka ei oo tässä ollu vielä puheena. Semmosia vanhusneuvoston tärkeimpiä tehtäviä
 Elvi: No tietysti niitä on paljonkin kun paneudutaan niihin ja aletaan. Kyllä niitä löytyy puutteita
 AL: Oisko ne sitten johonkin muuhun elämänalueeseen kuin asumiseen
 (tauko)
 Elvi: No se
 Enni: Turvallisuuden tuntua konstilla millä tahansa
 Eeva: Turvallinen vanhuus

Koti- ja asumispalvelujen lisäksi puhuttiin turvallisuudesta. Sen jälkeen keskustelu siirtyi teknisen sektorin asioihin sekä juhlien, messujen ja paneelikeskustelujen järjestämiseen. Tavoitteet, tehtävät ja toimintamuodot vaikuttivat varsin perinteisiltä ja maltillisilta. Elämysmatkailu tai mummobaletti, joihin viranhaltijoiden haastatteluissa viitattiin tulevaisuuden visioina, eivät nousseet esille. Neuvostotoiminnan kohde oli vanhus, joka kaipaa turvallisuutta – palveluasumista, luiskia ja saunajakkaroitu. Toiminnan painottuminen vanhimpaan ikäryhmään näkyi myös hyvän sihteerin ominaisuuksista puhuttaessa:

[eläkeläiset A]

- AL: Tykkäättekö, että nimenomaan sosiaalipuolen ihminen on hyvä sihteeri. Vai mitä sanotte, jos vaikka joskus ois tekniseltä puolelta
 Elvi: Ei tekniseltä puolelta. Kyllä se sosiaalipuolen, hän tuntee
 Eeva: Kyllä se paremmin tietää
 Elvi: Tuntee ne tarpeet. Koska hän päivittäin joutuu tekemiseen kuitenkin näitten ikäihmisten kanssa. Niin kuin myös nuorison, lähes kaikkien kanssa.

Sosiaalitoimen edustaja tuntee vanhusten asiat parhaiten, sanottiin. Muissa ryhmähaastatteluissa sosiaalialan asiantuntemusta ei pidetty sihteerivalinnassa yhtä ehdottomana.

Neuvosto A:n toiminnan kohteen voi väittää olleen varsinaisissa vanhuspalveluiden tarvitsijoissa, ja tavoitteena oli vanhimman ikäryhmän peruspalvelutarpeiden korostaminen. Puheiden keskiössä olivat koti- ja asumispalvelujen riittävyys. Myöskään mielenterveystyön ja sosiaalityön asiakkuutta luovat ongelmat eivät nousseet mittavammin keskusteluihin. Joko niiden olemassaolosta ei tiedetty, niistä vaiettiin tai niistä puhuminen koettiin leimaavana. Tutkimus-

jaksoni aikana vanhusneuvoston eläkeläisjäsen osallistui kuitenkin mielenterveysystyötä pohtivan työryhmän toimintaan. Ikääntyneille jaettavasta palveluopasta puhuttaessa huomioni kohdistui päihteettömään vanhuskuvaan:

”Kysyttiin hämmästellen, tarvitaanko päihdepalveluista tietoa vanhuksille ja sihteerin sanoi, etteivät alkoholisoituneet vanhukset osaa hakeutua hoitoon. Minä sanoin, että onhan tämä omaisillekin tarkoitettu opas, ja sihteerin myönteli. Sihteerin sanoi, että sieltä voivat omaiset etsiä tietoja, jos vanhus on alkoholisoitunut. Tuli taas mieleen, että eläkeläisillä voi olla aika jänniä ennakkoluuloja esim. siitä, ettei vanhuksilla olisi alkoholiongelmia.” [kenttäaineisto A, syksy 2003]

Saattaa olla, että eläkeläiset kokivat päihdepalveluista puhumisen myös loukkaavana. Lisäksi katkelma osoittaa, että minäkin ajattelin asiaa ammattilaisen silmin: koin, että vanhusten liiallinen päihteidenkäyttö on ongelma, johon on puututtava. Kenttämuistiinpanoja kirjoittaessani sivuutin sen kulttuurisemmat merkitykset.

Tutkimusjaksoni loppupuolella toiminta kuitenkin monipuolistui. Eläkeläisjäsenet alkoivat viitata ennaltaehkäisevien palveluiden ja virikkeellisten tapahtumien tärkeyteen. Eräänä virstanpylväänä näin maakunnallisen seminaarin, johon myös neuvoston jäseniä osallistui ja jossa käsiteltiin nimenomaan vanhenemisen sosiokulttuurisia teemoja ja seniori- ja vanhustyön poikkialluutta. Seminaari innosti vanhusneuvoston kutsumaan myös kulttuuritoimen ikäihmisten messujen suunnitteluun ja toteutukseen. Paikallislehdessä ilmestyneen ohjelman mukaan messuilla oli lääkeinfon, apuvälineiden esittelyn ja tasapainotestauksen lisäksi myös kuvataidepaja, livekaraoke ja nettinurkkaus. Suunniteltu muotinäytös ei toteutunut, mutta kuulin, että se toteutettiin erillisenä tapahtumana seuraavana vuonna.

Haastattelujen tekohetkellä, molemmin puolin vuodenvaihetta 2003–2004, neuvoston ulkopuolisten mielteet kunnan vanhusneuvostosta olivat kuitenkin vielä hyvin hoito- ja hoivapainotteisia. Useat toivoivat reviirin laajennusta:

[viranhaltija A3, kunta, ei jäsen]

AL No mitä toivoisit vanhusneuvostolta tulevaisuudessa. Mitä sen pitäisi saada aikaan

VH: Ne vois tosiaan toimia laajemmin. Että nyt se on varmaan vaan noita sosiaalipuolen asioita. Ja sinnehan se on keskittynyt. Että minusta ne vois käyttää enemmän siellä asiantuntijoita. Että pitäisi laajentaa hirveästi sitä niitten toimintasektoria

”Vanhuksia, jotka ihan oikeesti haluais kehittää laajalla sektorilla sitä vanhustyötä. Eikä nähdä kauheen kapealla sektorilla. Että mikä mulla on käsitys siitä toiminnasta, niin se on, että pitää saada vanhuksille hoitopaikkoja ja palveluasuntoja. Olis niin paljon kaikkea muutakin.” [viranhaltija A2, ei kunta, ei jäsen]

Myös kunnissa B ja C viranhaltijat ja päättäjät pelkäsivät, että vanhusneuvosto-toiminta hukkuu sosiaali- ja terveyspalvelujen viidakkoon. Eräässä puheenvuorossa korostettiin sihteerin ammatillista taustaa:

[viranhaltija b, kunta, ei jäsen]

VH: Ei pelkästään missään nimessä näihin hoiva-asioihin. Eikä pelkästään missään nimessä näihin virkistyspalveluihin. Että kyllä se koko alue on heidän sitä tärkeätä aluetta. Ja nimenomaan toivoskin, että he tähän tämmöseen ennaltaehkäsevään puoleen kiinnittäisi huomiota. Ja tähän, että ei se rajoittu vaan näihin sosiaali- ja terveystyöpalveluihin. Vaan että ne kunnan mahdollisuudet koko laajuudella

AL: Niin

VH: Se vaara tässä on. Että ne jää näihin. Jos siellä on vahva sihteeri sosiaalitoimesta, niin se painottuu se sosiaalitoimi

AL: Niin

VH: Tai jos siellä on vahva sihteeri terveystoimesta, niin se painottuu se terveydenhoito

AL: Niin

VH: Ne on ne kaks vaarallisinta varmaan. Että jos se tulee jostain muualta se sihteeri, niin sitten se voi olla, että sillä ei ole niin vahvaa omaa kotipesää. Mutta nämä on kaks vahvaa

Haastateltava totesi, että sihteerin tullessa sosiaali- tai terveystoimesta, toiminta voi painottua korjaavaan työhön. Useimmat informanttini olivatkin sisäistäneet puheeseensa poikkihallinnollisen ikääntymispolitiikan hengen: *"Kyllähän se on muuttunut, aikasemminhan se oli hyvin huolto- ja palvelukeskeistä. Nyt niissä ohjelmassa [vanhuspoliittisissa ohjelmissa] halutaan nähdä laajemmin sitä asumista ja vapaa-ajan palveluita ja muuta toimintaa."* Poikkihallinnollisuus voitiin nähdä myös "senioriyhteiskuntaan" valmistautumisena:

"No mahdollisuudet ovat rajattomat vanhusneuvostolla, jos se ottaa sen näkyvämmän roolin, mikä sillä tällä hetkellä on. Ja lähtee ihan oikeasti rakentamaan sellaista senioriyhteiskuntaa. Ja sen eteen tekee työtä. Uhkana on se, että jos ne rupee keskenään puhumaan hyvin suppeasti tiettyjen palvelujen järjestämisestä. Ja myöskin jos vanhusneuvoston rooli näyttäytyy pelkästään sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen kehittäjänä tai lääkäripalvelujen, terveydenhuollon palvelujen tai kotiapupalveluun liittyvinä kannanottoina. Niin silloin sen uhka on se, että se tippuu sinne suohon. [...] Sen pitää pystyä vaikuttamaan niihin päätöksentekijöihin, jotka rakentaa tätä yhteiskuntaa ja tätä [paikkakunnan] maisemaa ja kulttuuria."

[viranhaltija B6, ei kunta, ei jäsen]

Neuvostoiltakin toivottiin kannanottoja yhdyskuntasuunnitteluun ja rakentamiseen. Kun ihmiset asuvat yhä vanhemmiksi omassa kodissaan, olisi asuin- ja elinympäristö rakennettava niin, *"ettei tartte olla siellä neljän seinän sisällä"*.

Jokaisessa kunnassa muutamat neuvoston ulkopuoliset viranhaltijat ja päättäjät kertoivat vanhusneuvosto-nimen vievän ajatukset myöhäisvanhuuteen tai olevan vanhahtava. Eräs haastateltava sanoi mielikuvansa suoraan: *"Niin siitä tulee semmonen [mielikuva], että harmaapartasia miehiä, jotka istuu ringissä. Ja siellä on muutama mummo, jotka kutoo sukkaa siellä seassa. Ja sitten ne on viisaita kaikissa asioissa"*. Vanhus-sanaan liittyvä myöhäisvanhuuteen viittaavuus oli yhteistä tietovarantoa, ja sen välttely oli johtanut toimenpiteisiin. Kunnassa C seurakunnan vanhusten kerhon nimi oli muutettu seurakuntakerhoksi ja kunnassa A seurakunnan ja kunnan sosiaalitoimen yhteinen palvelupäivä oli uudelleennimetty virkistyspäiväksi – jotta ne vetäisivät mukaan myös nuorempaa eläkeläisväestöä. Viranhaltijahaastattelussa arveltiin myös, ettei vanhusneuvosto kosketa vielä virkeiden hiljattain eläköityneiden ihmisten elämänpiiriä:

[viranhaltija B2, kunta, ei jäsen]

- AL: Sitten tuosta vanhusneuvoston kohderyhmästä. Että kun puhuttiin eläkeikäisten kunnosta. Että kun eläkeikäisiä voi olla alle kuuskymppisestä tai kuudestakymppistä sinne sataan vuoteen. Tämmösellä neljänkymmenen vuoden haitarilla. Niin mitä ajattelet, voiko vanhusneuvosto tavallaan ajaa tuolla ikähaarukalla ikäihmisten etuja ja asioita. Että tavallaan tämmöisten virkeempien eläkeikäisten ja hoivan tarpeessa olevien asioita. Onko siinä mitään ristiriitaa
- VH: Se on tietysti, että jos on kuuskymppinen virkee eläkeläinen, joka asuu puolet vuodesta Espanjassa tai muuten. Niin kiinnostaako sitä tuommonen vanhusneuvosto
- AL: Niin
- VH: Että tuleeko se vanhusneuvosto vasta siinä vaiheessa kun rupee oma kulku hidastumaan ja tarvii enemmän yhteiskunnan palveluita. Että siinä vaiheessa kun tulee varsinainen vanhuus vastaan

Vireä ei kuule vaivoista

Edellä korostuivat odotukset, joiden mukaan vanhusneuvoston tulisi toimia laajalla reviiirillä: *"Että se ei olisi sellaista ryppyottaista saattohoidon omaista toimintaa, vaan sitä, että se elämä jatkuu sinne pilkkuun asti. Että se skaala olisi tarpeeksi laaja."* Sosiaalitoimea edustavat sihteeritkin saattoivat todeta, että vanhuspalveluiden käyttäjät tunnetaan, mutta suuren yleisön, tulevan asiakaskunnan ajatuksista tiedetään verrattain vähän. Yksi sihteeritösesi, ettei "vaippakeskustelu" saisi hallita. Aineistosta on siis luettavissa, että vanhusneuvoston odotetaan toimivan myös niin sanottujen kolmasikäikäisten hyväksi ja paneutuvan ennaltaehkäiseviin työmenetelmiin varautumisen politiikan (esim. Salminen & Suomi & Hakonen 2004; Simpura 2003, 124–125) hengessä. Joissain viranhaltijapuheenvuoroissa tätä tehtävää korostettiin sosiaali- ja terveydenhuollon hoiva- ja hoitotehtävien ohi.

Aineistostani on löydettävissä myös oletus ja odotus, jonka mukaan neuvostoissa toimivien nuoreläläkeläisten ajatukset ja tarpeet eivät kohtaa vanhuspalveluja tarvitsevien tarpeita. Intressiasemiin liittyvä problematiikka tulee parhaiten esille seuraavasta puheenvuorosta. Luin otteen ja koko haastattelun siten, että informantti toivoi neuvostolta enemmän avun tarpeessa olevien ihmisten elämään vaikuttamista.

[viranhaltija B4, ei kunta, ei jäsen]

- AL: Minkälaisia ajatuksia ja tuntemuksia se herätti [neuvoston perustaminen]
- VH: Mun mielestä se on ihan ihan tärkeätä toimintaa. Mutta toisaalta mä näen jotenkin siinäkin sitä, että ne ihmiset, jotka osallistuvat vanhusneuvostoon tällä hetkellä, niin ne on sen aktiivisen toimimisen ikävaiheessa. Ehkä sieltä voisi sitä voimavaranäkökulmaa enempiki nostella. Mutta sitten se, että kuinka paljon he luotaavat ajatustansa siihen hetkeen kun ollaan jo huomattavan avun tarpeessa
- AL: Niin
- VH: Mutta kuitenkin mulla on sellainen tuntuma, että esimerkiksi vanhusneuvoston jäsenet, jotka osallistuu vaikkapa vanhuspoliittisen ohjelman tekemiseen. Niin se on se heidän toimintakykynsä näkökulma, mikä siinä ehkä tulee
- AL: Hmmm
- VH: Eikä niinkään sitten se niiden ihmisten näkökulma, jotka ovat avun tarpeessa

Vanhusneuvostoimijaan kohdistuvat odotukset olivat siis jossain määrin ristiriitaisia. Yhtäältä odotettiin reviirin laajennusta ja myös niin sanottujen kolmasikäläisten asioihin paneutumista. Neuvosto nähtiin liian hoito- ja hoivakeskeisenä. Toisaalta samassakin kunnassa harmiteltiin sitä, ettei neuvostossa kuulu avun tarpeessa olevien vanhusten ääni. Tämä harmittelu oli haastatteluaineistossani suhteellisen vähäistä, mutta sitäkin enemmän olen kuullut sitä muissa yhteyksissä, yleensä vanhustyöntekijöiden esittämänä. Ikäryhmittelyn problematiikkaa jäsenän ydintyyppin ambivalenssina. Tasapainoilu reviirin laajennuksen ja hoiva-asioihin paneutumisen välillä kohdistui etenkin vanhusneuvoston eläkeläisjäseniin.

status: eläkeläinen

<i>roolit</i> (odotusten kohteet)	<i>roolikumppanit</i> (erilaisten odotusten asettajat)
* vanhusneuvostovaikuttaja	viranhaltijat ja päättäjät
<i>'laaja-alaisuus</i>	
<i>'hoitoon ja hoivaan panostaminen</i>	

Yhdeksi ikääntyneiden yhteisen intressin kehittymisen esteeksi on esitetty, ettei pelkästään ikä riitä sen rakentajaksi (esim. Walker 1999, 16–17; Jyrkämä 2001b, 306). Ikääntyneet ovat yksinkertaisesti erilaisia, ja intressit risteytyvät. Ikääntyneiden suurta erilaisuutta ei voikaan kieltää. Eräänä vanhenevan väestön jakajana on pidetty aktiivisten seniorikansalaisten ja varsinaisten vanhuspalveluiden käyttäjien, rollaattorikansalaisten välistä eroa (Tedre 2003a, 136). Kyse on tietysti paljon muustakin, muun muassa monenlaisista elämänkulun aikana hankituista pääomista. Useat informanttini pohtivatkin aktiivisten järjestövaikuttajien ja muiden eläkeläisten välistä suhdetta. Jälkimmäiseen kysymykseen palaan tarkemmin erilaisten eläkeläisryhmien keskinäisiä suhteita pohtiessani. Edunvalvonnan näkökulmasta jaot ovat kuitenkin problemaattisia. Asioihin vaikuttaakseen eläkeläiset tarvitsevat jonkin asteista yhteismieltä ja -kieltä, joukkovoimaa ja -osaamista.

Myönteiseksi tarkoitettu puhe vanhenevan väestön erilaisuudesta, heterogeenisuudesta voi toimia Mertonin (1968, 475–488) ajatusten suuntaisesti itseään toteuttavana puhetapana ja vaimentaa vanhenevan väestön yhteisen intressin kehittymistä (ks. myös Leinonen 2003). Hajautettu vaikutusvalta on yhtenäistä heikompi, ja mielikuvaa yhtenä joukkona toimivista eläkeläisistä voidaan käyttää myös ääniä kalastelevien päättäjien ohjailuun (myös Wilson 2000, 56–57). Ilman ”vanhat ihmiset sosiaalisena kategoriana” -ajattelua ikääntyneiden edunvalvontatyö on mahdotonta. Tämä ei tietenkään tarkoita, että vanhempi väki kokisi jatkuvasti ja jokaisella elämänalueella yhteisyyttä ja keskinäistä samanlaisuutta.

Kuvaamani ambivalenssi on häiriöllistä sekä neuvostolle itsessään että sen edunvalvonnan kohteelle, eläkeikäisten laajalle ryhmälle. Ambivalentit odotukset uusintavat vanhuuden kaksikasvoisuutta, dramatisoivat siirtymää varhaisvanhuudesta myöhäisvanhuuteen ja latistavat samalla vanhusneuvostojen toimintakykyä. Neuvosto saa ikäjaottelijan eli ikäraamittajan piirteitä. Määrittelen

ikäraamittajan funktion sekä nuorempien että vanhempien eläkeläisten näkökulmasta häiriölliseksi.

Ruotsalaisia eläkeläisjärjestöjä tarkastelleen Håkan Jönsonin (2002, 30–31) mukaan järjestöt ovat työskennelleet aktiivisesti vapauttaakseen vanhuuden sairauden, köyhyyden ja riippuvuuden leimasta. Toisaalta ne taas oikeuttavat edunvalvontatehtäväänsä puhumalla myös ongelmista ja elämän kurjista asioista. Jälkimmäiseen linjaan liittyvästä uhriuttamisen uusintamisen problematiikasta puhuvat myös John Vincent (1999, 71, 74) ja Gail Wilson (2000, 162). Jönson kyselee, mitkä ovat eläkeläisjärjestöjen mahdollisuudet yhteisen intressin muodostajana. Pelkkä eläkeläisyyden voimavaroista ja produktiivisuudesta puhuminen leimaisi eläkeläiset etuoikeutetuksi ryhmäksi, joka reissailee bussilla pitkin poikin Pohjolaa. Ongelmana on, miten järjestöt voivat tässä ristiriidassa yhdistää eläkeikäiset, jotka kokevat olevansa sairaita, huono-osaisia ja syrjäytyneitä ja eläkeikäiset, joiden elämäntilanteeseen edellä mainitut ongelmat eivät kuulu.

Seuraavaa funktiota esitellessäni tarkastelenkin, millä tavoin vanhusneuvostot voivat toimia instansseina, jotka omalta osaltaan edistävät realistista vanhuuskäsitystä eli käsitystä, jonka mukaan vanhoilla ihmisillä voi olla erilaisia ongelmia, mutta myös kykyjä ja mahdollisuuksia osallistumiseen ja yhteiskunnalliseen toimintaan (myös esim. Wilson 2000, 162). Sekä vasta eläköityneellä että neljättä ikäänsä elävällä voi olla esimerkiksi päihdeongelmia, tai he voivat kohdata perheen sisäistä väkivaltaa. Samoin tarve kulttuurin siirtämiseen ja välittämiseen voi koskettaa eläkeikäistä heikosta toimintakyvystä ja avun tarpeesta riippumatta. Vanhat ihmiset ovat erilaisia, mutta paikallisessa kontekstissa myös yhdistäviä piirteitä löytynee. Yhtä laillahan voisi väittää, että koulujen vanhempainyhdistykset ja lapsiparlamentit, kuntien nuorisovaltuustot ja vammaisneuvostot, mielenterveysyhdistykset tai taloyhtiöiden asukastoimikunnat ovat voimattomia, sillä niissä toimivat ihmiset ovat erilaisia. Jälleen, mikäli nuoreläläkeläisiä ja vanhuksia tarkastellaan eri statuksina, voidaan puhua statusten välistä empatiasta, sillä molemmat kuuluvat myös eläkeikäisen statukseen.

6.5 'Ikäyhdistäjä'

Perusrakenteisiin paneutuminen

Vanhusneuvoston kohderyhmän heterogeenisuutta kavennettiin viittaamalla muun muassa yleisellä tasolla toimimiseen. Neuvoston tehtävä on pyrkiä omalta osaltaan takaamaan perusrakenteet sellaisiksi, että keskivertoeläkeläinen voi toimia ja vaikuttaa omalla paikkakunnallaan:

[viranhaltija B6, ei kunta, ei jäsen]

AL: Jos puhutaan eläkeikäisistä, heitä voi olla periaatteessa neljänkymmenen ikävuoden haitarilla

VH: Hmm

AL: Siitä kuudestakympestä sataan vuoteen. Niin mitä ajattelet, voiko vanhusneuvosto ajaa näin suurella haitarilla näitä ikäihmisten asioita. Erilaisten ja eri-ikäisten asioita

VH: Mä luulen, että näitä yleisrakenteita. Koska siellä sitten tulee ne ikäryhmäkohtaiset ja henkilökohtaiset rajotukset. Että niihin on sitten ihan omat asiansa ja asiantuntijansa olemassa. Että mä en kattos sitä sillä tavalla, että sen pitäis kaikkiin sen ikäryhmän ongelmiin vastata. Vaan siihen perusrakenteseen, että yhteiskunnassa on olemassa sellaiset rakenteet, että ikääntyneet ihmiset pystyy selviämään. Koska kuuskymppiset voi olla toimintakyvyltään, oli se sitten fyysinen psyykinen tai sosiaalinen toimintakyky, niin samalla tasolla kuin yhdeksänkymppinen

AL: Niin

VH: Se on hyvin yksilöllinen asia. Mutta se perusrakenne pitäis saada sellaiseksi, että se keskiverto vanheneva ihminen selviää tässä yhteiskunnassa niillä palvelurakenteilla mitä tässä yhteiskunnassa on. Tai tässä [paikkakunnan] katu-
kuvassa ja kulttuurissa

AL: Hmm

VH: Että mä näkisin sen tällä tavalla

Neuvostot eivät käsittele yksittäisten ihmisten ongelmia ja asioita. Toimintäsääntöjensä mukaan vanhusneuvostot eivät ole konkreettisesti asiakasneuvostoja, vaan tietyn ikäisten kuntalaisten suunnittelu- ja kehittämisfoorumeita. Neuvoston aloitteet ja esitykset voivat auttaa koko vanhusten kategoriaa, mutta eivät välttämättä yksilöä. Esimerkiksi pyörätuoliliuskan asentaminen sivutaa-
jaman terveysasemalle ei välttämättä kosketa keskustan asukkaita. Sivukylällä asuva taas ei luultavasti lähde ulkoilemaan taajaman luontopolulle, sillä vapaa-
ta luontoa on omien tilusten ympärilläkin. Seuraavissa otteissa lainaamani haastateltavat katsoivat, että neuvoston jäsenten myönteinen motiivi ja innostuneisuus murtavat jaottelevia ajattelutapoja. Jälkimmäisestä puheenvuorosta voi päätellä, neuvoston vaikuttamiskykyyn vaikuttaa ikäväestön heterogeenisuutta enemmän julkisuustyö, tavoitteenasettelu ja jäsenten sitoutuminen.

[viranhaltija A7, ei jäsen, ei kunta]

AL: Pystyykö vanhusneuvosto sitten yhdistämään näin heterogeenista porukkaa

VH: Niin

AL: Eri-ikäisiä, erilaisia

VH: No tuota en mä nää siinä mitään tarkotuksenmukaisuutta, että siihen tehtäis joku ikäsapluuna. [...] Että se ei ole minun mielestä yhtään mielekäs ajatus. Että kyllä ne pystyy. Ja sitten se, että jos on se motiivi ja innostus eläkeläisten asioiden ajamiseen, niin sekin murtaa tällaisen ikäajattelun. Koska kuitenkin sitten puhutaan yleisellä tasolla. Että siellä ei yksilötason kysymyksiä kauheesti käsitellä

[viranhaltija A6, ei jäsen, ei kunta]

AL: Viittasit siihen, että nämä vanhusneuvostoissa istuvat ovat semmosessa kunnossa etteivät ole vielä itse hoidon tarpeessa. Että pystyykö ne saamaan sitä hoidon tarpeessa olevien tai runsaasti apua tarvitsevien ääntä esiin tai näkyville

VH: Jos sinne on valittu semmosia, jotka on asiasta kiinnostuneita niin ne varmaan pystyy. Mutta en mä pysty sanomaan, kun se on meilläkin aika näkyvätön. Että onko se vaan niin, että täytyy valita tämmönen vanhusneuvosto. Että sittenhän se heijän asiansa jää. [...] Jos on jossakin eläkeläiskokouksessa vain tuupattu, että sinun täytyy nyt vaan mennä. Eikä ihmistä oo yhtään kiinnostunu, niin eihän se tietysti paljon vie välttämättä kenenkään asiaa eteenpäin

Lähempänä vanhuutta

Toinen perustelu, jolla eläkeikäisten jakoa ja raamitusta tilkittiin, oli näkemys, jonka mukaan ikävaiheet ovat jatkumoa toisilleen. Eliniän pidetessä jokaisesta yksilöstä tulee tietyllä todennäköisyydellä myös apua tarvitseva vanhus, vaikkakin ihmisten toimintakykyiset vuodet ovat lisääntyneet ja sairastavuus ja vanhuuden heikkous pakkautuvat aivan viimeisiin vuosiin tai kuukausiin (Martelin ym. 2004).

Tutkimieni neuvostojen varsinaiset jäsenet eivät olleet itse ainakaan säännöllisen kunnallisen avun käyttäjiä tai eläneet henkilökohtaisesti neljännen ja viidennen iän ikävaiheita. Useammalla oli kuitenkin oma äiti elossa, jokunen hoiti kotona sairasta puolisoaan ja toinen auttoi iäkästä naapuriaan. Jäsenten elämäkokemuksen painottaminen voi vaikuttaa puolustelulta, mutta korostan sitä tutkimushaastattelujen ulkopuolella kohtaamieni mielikuvien takia – neuvostojen jäseniä on kutsuttu eliittivanhuksiksi. Seuraavassa annan erään keskiikäisen viranhaltijan puhua eri ikä- ja elämänvaihekäsityksistään⁹¹:

”Mä oon ihan varma että heidän kokemuspääpiiriinsä kuuluu, henkilökohtaseen kokemuspääpiiriinsä kuuluu ikääntyneitä ihmisiä esimerkiksi enemmän kuin meidän nelikymppisten elämäään. Että kyllä sillä tavalla se elämäkokemus on syvempi näissä asioissa. Että mun äiti on kans tämmönen virkee seittämänvitonen eläkeläinen, joka hyvin tulee toimeen omillaan ja pidän tiukasti kiinni siitä, että en lähekään passamaan. Että hän kyllä niistä hommistaan selviää. Mutta hänkin koko ajan vanhenee ja painuu kasaan. Ja kun ei mitään isompia sairauksia oo, mutta tulee sitä apua enemmän tarviimaan. Mutta nyt mä en konkreettisesti joudu vielä vanhustenpalvelutarjontaan liittyvien asioiden kanssa tekemisiin. Mutta sitten kun mä joudun omaa äitiäni hoitamaan, mä oon sitten jo viiskuuskymppinen. Ja tiedän paljon enemmän niistä asioista. Että sitä mä tarkotan, että näillä nuorilla virkeillä vanhusneuvoston jäsenillä on ihan varmasti olemassa sitä kosketuspintaa asioihin. Jos ei oman työn kautta ole tullut, niin se tulee sen oman elämän kautta.” [viranhaltija A5, kunta, ei jäsen]

⁹¹ Ikävaiheella viitataan yleensä kaikkien ihmisten läpikäymiin ja kronologisoituneisiin elämäkulun vaiheisiin eli lapsuuteen, nuoruuteen, aikuisuuteen ja vanhuuteen (kolmanteen ja neljänteen ikään). Elämänvaiheen käsite on yksilöllisempi. Se voi viitata muun muassa pienten lasten vanhemmuuden tai lasten kotoa poismuuton vaiheisiin. Samaa elämänvaihetta voidaan elää kronologisesti hyvinkin eri-ikäisinä. (esim. Marin 2001b, 21.) Esimerkiksi Jyväskylässä kohdattiin ennaltaehkäiseviä kotikäyntihaastatteluja (ks. Salminen ym. 2004) tehtäessä 70-vuotiaita leikki-ikäisten lasten isä.

Edellä jo kerroin, millaisia mielikuvia vanhusneuvosto sanana saattoi tuoda joillekin viranhaltijoille ja päättäjille. Osa näki sen viittaavan nimenomaan myöhäisvanhuuteen eikä sitä pidetty soveliaana neuvostolle, jonka tarkoitus on toimia myös nuorempien eläkeläisten puolesta. Osalle nimellä ei kuitenkaan tuntunut olevan merkitystä, ja he painottivat toiminnan sisältöä. Kunnassa C, jossa toiminta painottui erilaisten tapahtumien ja tilaisuuksien järjestämiseen, todettiin lisäksi, että on ihmisen oma asia, haluaako hän lähteä vanhusneuvoston järjestämään tapahtumaan. Mikäli henkilö kokee osallistumisen leimaavana, voi jäädä pois.

Mitä eläkeläisjäsenet itse ajattelivat vanhusneuvoston nimestä ja kohde-ryhmästä? Useissa sosiaaligerontologisissa teksteissä ja tutkimuksissa todetaan ja on saatu tulokseksi, etteivät nykyiset eläkeikäiset halua itseään kutsuttavan vanhuksiksi eivätkä tunne itseään vanhoiksi (esim. Hurd 1999; Salminen ym. 2004). 1990-luvun lopulla kerätyn vanhusbarometriaineiston mukaan (Vaarama ym. 1999) 60-vuotiaista vastaajista vain muutama prosentti ajatteli, että heidän ikäisiään voi kutsua vanhuksiksi tai vanhoiksi ihmisiksi. Parikymmentä vuotta vanhempaa nimitys kuvasi vastaajien mukaan jo paljon paremmin.⁹²

Vanhuuteen ja vanhus-sanaan liitetään mielikuva raihnaisuudesta, jota tulee välttää toimeliaisuutta, tehokkuutta ja terveenä vanhenemista korostavassa kulttuurissa. Useat narratiiviseen tai diskursiiviseen otteeseen perustuvat (esim. Lumme-Sandt & Virtanen 2002; Vakimo 2001; ks. myös Julkunen 2005, 289) tutkimukset ja kirjoitukset osoittavat, että puheessaan ja teksteissään ikääntyneet ja ikääntyvät konstruoivat paitsi ikäänsä myös ihmisiin kohdistuvia paineita itsenäisyydestä, tehokkuudesta, omatoimisuudesta ja ajassa mukana pysymisestä. Näistä poikkeamia pyritään selittelemään. Konstruktiiivinen tutkimus voi paljastaa ja kritisoida yhteiskunnan ja tutkimuksen asettamia nuorekkuiden paineita. Problemaattista on, että se voi tehdä niistä myös itseään toteuttavia puhetapoja: paineet nuorekkuuteen ja aktiivisuuteen uusintuvat myös kriittisissä tutkimusteksteissä.

Eläkeläishaastateltavieni puheet ja kokouspuheista tekemäni havainnot poikkeavat osittain aiempien tutkimusten kerronnasta. Lähes kaikki eläkeläiset pitivät vanhus-sanaa ja vanhusneuvosto-nimeä hyvinä. Kuriositeettina todettakoon, että kokousten jälkeen jäsenet saattoivat todeta lähtevänsä "vanhusten body-jumppaan". Esimerkiksi Laura C. Hurdin (1999) tulkitsemaa erontekoa vanhuksiin ja vanhana olemiseen ei voimakkaasti ilmennyt ja "me vanhat" -sanayhdistelmä lausuttiin usein. Eri-ikäisten eläkeläisten asioita haluttiin viedä eteenpäin rinnakkain. Ryhmässä B "Kuudestakymppistä sataan" -toiminta koettiin neuvoston onnistumisen edellytykseksi. Neuvosto A:ssa toiminnan ajoittainen kohdistaminen tie-

⁹² Barometrin (Vaarama ym. 1999) mukaan eläkeikäisiä paremmin määrittäviä nimityksiä olivat ikääntyneet ihmiset, ikäihmiset, iäkkäät ihmiset ja seniorikansalaiset. 2000-luvun puolivälissä näyttäisi yleisen huomion perusteella siltä, että ikä-alkuiset sanat ovat hieman väistymässä ja seniori-sanana käyttö lisääntymässä. Eläkeläisinformantitni moittivat seniori-sanana turhan vierasperäiseksi ja hienostelevaksi. Useimmille paras nimitys taitaakin olla ikioma nimi (Kauppinen 2005). Joka tapauksessa nimitysten kirjo on kasvanut (Kaskiharju 2004). Myös ne puheenvuorot, joissa vanhus-sanana väistämistä pidetään ageistisena (mm. Tuorila 2004), ovat lisääntyneet: kiertoilmaisut antavat ymmärtää, että vanhuus ja vanhus ovat epämiellyttäviä ja ne täytyy piilottaa.

tyn ikäisiin tyrmättiin erotteluksi: *"Se mennee sitten lokerointiin"*. Kiintoisaa oli, että vaikka esimerkiksi seuraavassa suullisessa puheenvuorossani (vrt. lomakkeen kysymys) välttelin vanhenevan väestön sisäistä kategorisointia puhumalla pelkääntään eri-ikäisyydestä, nostivat eläkeläiset itse esille osittelun vaaran:

[eläkeläiset C]

AL: Niin mitä ajattelette siitä, että voiko vanhusneuvosto yhdistää näin hyvin eri-ikäisiäkin eläkeläisiä ja tavallaan edistää hyvin eri-ikäisten eläkeläisten hyvinvointia. Onko se semmonen olennainen kysymys tai ootteko ajatelleet

Santeri: Niin minun kanta on ainakin, että kaikki ollaan yhdessä. Että ei ruveta laittamaan osiin.

[...]

Simo: Samassa venneessä ollaan

Jokaisessa eläkeläisryhmässä keskusteltiin myös neuvoston nimestä. Samalla puhuttiin "oikeasta" ikäterminologiasta. Seuraavista ryhmähaastatteluepisodeista on luettavissa, että voimakkaimmin ja luottavaisimmin vanhaksi ihmiseksi identifioitui neuvosto A:n Elvi. Hänen ensimmäinen pitkä puheenvuoronsa on sykehdyttävä.

[eläkeläiset A]

Elvi: Ikäihmisten neuvosto. Ei se minusta kuullosta ollenkaan niin mukavalta

Ellen: Ei

Elvi: Mikä se. Se on kaunis sana se vanhus

Eeva: Niin on

Elvi: Ei se ole mikään ruma

Ellen: Mikä sen pitäis olla

Elvi: Niin ei se ole, sehän on, se on luoja tarkoitus

Eeva: Joo

Elvi: Eikä se ole lainkaan hävettävä. Hyväksyttävä se on. Ja se on jokkaisen eessä jos ikävuosia kertyy ja on jos luoja suo, että saa elää ja olla ja vaikuttaa, niin kaikista meistä vanhus tulee. Ja se on kaunis sana se vanhus. Minua saa sanoa vanhukseksi

Eeva: Ei kukkaan kyllä vierasta sitä. No tunnen jonkun ihmisen joka ei tykkää. Jotakin yksilöitä on. Mutta ei, kyllä vanhus olla saa. Ne on keinotekosia ne

Enni: Eikö se selvänä sen tarkoituksen

Ellen: Niin että onhan se tietysti hyvä tämä ikäihmistenkin. Mutta kyllä tämä vanhusneuvosto on paikallaan

Esitän katkelman muidenkin ryhmien termikeskusteluista, sillä väittelyt neuvostojen "oikeasta" nimestä veivät runsaasti aikaa Kuntaliiton ja Kuntakoulutuksen järjestämällä vanhusneuvostopäivillä vuosina 2002–2004. Tematiikka vaikutti tärkeältä. Suurimmat ablodit keräsivät yleensä ne puheenvuorot, joissa kannatettiin vanhusneuvosto-nimeä (ks. myös Leinonen 2003). Kiintoisaa on, että vuosien 2005 ja 2006 tapahtumissa nimiasiaan ei enää puututtu. Ehkä eläkeläiset olivat jo siihen väsyneet ja halusivat keskittyä vaikuttamisen sisältökysymyksiin.

Ryhmässä B ja C tuotettiin jossain määrin huvittuneenakin näkemys, jonka mukaan vanhus-sanan kiertäminen on teennäistä eikä nuorena ihmistä. Neuvostossa B Kirsti joutui antautumaan vastamielipiteiseen nimityskeskustelussa:

[eläkeläiset B]

- AL: No mitä mieltä olette tästä vanhusneuvostonimestä. Onko se sitten oikea. Niitähän nyt onkin periaatteessa monella nimellä. On ikäihmisten neuvostoa ja seniorineuvostoa
- Kirsti: Ei se minusta ole oikeen hyvä. Se vähän leimaa. Se saisi olla vähän yleisempi
- Kalevi: Mikä se olisi
- Kirsti: Mä en osaa sanoa yks kaks. Mutta tuota
- Kaija: Vaikee siihen on varmaan toinen nimi keksiä
- Kirsti: Niin vaikee on
- Kalle: Ikäihmisten neuvosto
- Kaija: Niin kun on ikääntyvien yliopisto
- Kalevi: Onko se yhtään sen parempi. Se ikä
- Kirsti: Niin niin
- Kalle: Kyllä minusta tämä ilmasee täysin mikä tämä on
- Kaija: En minä kyllä osaa sanoa. Mittää toista esittää
- Kalevi: Seniori ei ole selvää suomea
- Kirsti: Ja tuolla [Seinäjoella valtakunnallisilla vanhusneuvostopäivillä] pantiin heti vastaan
- Kaija: Niin joo
- [...]
- Kirsti: Ikääntyvien neuvosto
(naurua)
- Kalle: Kyllä se varmaan ihan hyvä nimi on. Ei meistä nuoria tehä millään tapaa enää (naurahtaa)
- Kauko: Ei
- Kirsti: Ei tietysti. Eikä oo tarpeenkaan

Katkelmassa Kirsti viittasi myös vanhusneuvostopäivillä käytyyn nimitys-keskusteluun. Kyseisessä tilaisuudessa ja eläkeläisjärjestöissä seniori-nimikkeen edessä nähtiin sinistä, sillä sen katsottiin viittaavan vain yhteen eläkeläisjärjestöön eli Kokoomusta lähellä olevaan Kansalliseen Senioriliittoon. Myös neuvostossa C etusijalla oli nimi vanhusneuvosto. Saima halusi kuitenkin itse määritellä, kuka häntä kutsuu vanhaksi:

[eläkeläiset C]

- Saima: Mutta eikös se niin ole, että ei nimi miestä pahenna jos ei mies nimeä
- Simo: Näin sitä sanotaan
- Saima: Että ei se nyt tähän käy ihan käy yks yhteen. Mutta kuitenkin kyllä mä ite pystyn sanomaan itteäni vanhukseksi. Kuhan ei kukkaa muu sano
- Santeri: Joo kyllä monet on sanoneet että vanhus pois ja ikä
- Saima: Mmm
- Santeri: Joo
- Saima: Joo. Kyllä mä itekin aina sanon että se vanhusneuvosto. Ei me nyt niin vanhuksia olla.
- [...]
- Simo: Kyllähän se on turha mittää haaveilla
- Saima: Niin että haaveilla, että jos sitä nuortus kun pantas ikäihmisten (naurahtaa)
- Simo: Kyllä minun kohalla soppii ainakin ihan se vanhus
- Saima: Kyllä minullakin. Santeri on niin nuor vielä, että se voi vielä sanoa
- Simo: Santeri on niin nuor
- Santeri: Ei tuota minähän sanon, että mulle käy molemmat

Nimitys-asiaa punnittiin myös käytännöllisesti: vanhusneuvoston tunnettuuden takia nimeä ei kannata vaihtaa silloin, kun neuvosto on alkanut saada hieman näkyvyyttä. Eläkeläisjäsenet kuitenkin ihmettelivät neuvostoissaan, mikseivät paikkakuntien muut eläkeläiset halua itseään kutsuttavan vanhukseksi tai kategorisoituvan vanhaksi. Eläkeläisjäsenet olivat vastaanottaneet toi-

veita myös vanhusneuvoston nimen muuttamiseksi (ks. esim. Santerin ensimmäinen puheenvuoro edellä). Vaikka eläkeläisjäsenillä itsellään oli itseluottamusta ja identiteettiä vanhuksena ja vanhana olemiseen, välittivät he minulle näkemystä vanhuuden erityisareenoiden vierastamisesta⁹³. Esimerkiksi neuvosto C järjesti eräänä syksynä ohjelmallisen illanvieton Ikäihmisten iltamien nimellä. Seuraavassa kokouksessa mietittiin seuraavien iltamien nimeä:

”Päätettiin pitää uudet iltamat syksyllä. Saima sanoi, että nimeä on moitittu, joten pitää laittaa nimeksi Wanhan ajan iltamat. Oli sanottu, että ne on niille vanhuksille.” [kenttäaineisto C, syksy 2003]

Paikallislehdestä huomasin, että lopulta iltamat saivat nimekseen Irtaisviikkojen iltamat. Raihnaisuuden mielikuvan välttäminen oli kuitenkin läsnä neuvosto A:n suunnitellessa ikäihmisille suunnattua palveluopasta. Otteen voi lukea myös eläkeikäisten aikuisuuden puolustamisena ja infantilisoinnin, lapseistamisen, vastustamisena:

”Kun katseltiin muiden kuntien palveluoppaiden kansia, jäsenet totesivat, etteivät halua palikoita kuten kunta X:ssä (mielikuva lasten palikkaleikeistä). He eivät myöskään halunneet pyörätuolin kuvia kuten kunta Y:n esitteessä. Eräs jäsen sanoi, että kuvassa täytyy olla meneviä ihmisiä.” [kenttäaineisto A, syksy 2002]

Eläkeläisjäsenten haluttomuus erotella eri-ikäisiä eläkeläisiä johtunee siitä, että tutkimieni neuvostojen jäsenet näkivät myös itsensä tulevina, jotkut myös nykyisinä, vanhuksina. Vaikka elämäntyylejä ja tapoja viettää eläkeaikaa on lukuisia, ei vanhuus tietynikäisyytenä ole valinnan asia, vaan aiempien ikävaiheiden jälkeen seuraava vaihe (myös Vincent 2003, 114). Vanhusneuvoston jäsenet ottivat luvan olla vanhoja.

Håkan Jönson (2002) kirjoittaa vanhuudesta ja muista ikävaiheista läpikulkukategoriana (genomgångskategori). Hän viittaa puheeseen tämän päivän, menneen ja tulevaisuuden vanhuksista. Tämän päivän eläkeläiset ovat itse olleet aiemmin nuoria ja rakentaneet yhteiskuntaa sellaiseksi, missä nyt elävät. Läpikulkumaisuuden ideaa voi soveltaa myös kolmannen, neljännen ja viidennen iän ikävaiheiden välisen jatkuvuuden tematisointiin. Nyt kolmatta ikää elävät ihmiset ovat huomisen neljäskäläisiä ja ylihuomisen viidesikäisiä. Vanhusneuvostotoiminnassa eräs vanhenevan väestön yhteisen intressin kiteyttäjä on ikävaiheiden näkeminen jatkumona, ei tiettyyn ajankohtaan sidottuna. Näin ollen vanhusneuvosto toteuttaa myönteistä ikäyhdistäjän funktiota.

Tulevaisuuteen katsominen voi kuitenkin saada myös itsekkäitä piirteitä (ks. myös Foner 2000; Forma 2002). Kerran erään neuvoston jäsenistössä keskusteltiin, ettei uudesta palvelutalosta ole 80-vuotiaille jäsenille iloa, mikäli sen rakentaminen siirtyy kymmenellä vuodella eteenpäin. Herää kysymys: kym-

⁹³ Neuvostossa B kerrottiin, että nuorimmat eläkeläiset karttavat myös eläkeläisjärjestöjä: ”Eihän nää kuuskymmentäviisivuotiaatkaan ole kauhean innokkaita liittymään eläkeläisjärjestöihin. Ainakin minä olen huomannut sen. Että niitä on aika pieni prosentti olemassa.” Valtakunnallisissa selvityksissä onkin todettu, että järjestöjen aktiivisimpia toimijoita ovat 70-80-vuotiaat (Vaarama 1999; Huomisen...2004, 2).

menen vuoden kuluttua kyseiset henkilöt eivät kyseistä palvelua enää tarvitse, mutta kunnan 80 vuotta täyttäneiden määrä on lisääntynyt useilla prosenteilla. Jatkumon rakentaminen itsestä alaspäin, tuleviin eläkeläispolviin, näyttää vaikeammalta.

7 VANHUSNEUVOSTO JA ELÄKEIKÄISET

7.1 Viitekategorioidena eri eläkeläisryhmät

Lopuksi esittelen ne funktiot, joita vanhusneuvosto toteuttaa suhteessa eri eläkeläisryhmiin. Viitekategorioidena toimivat järjestöihin kuuluvat ja niihin kuulumattomat eläkeikäiset sekä nykyiset eläkeikäiset ja tulevat eläkeläisikäpolvet.

Konkreettisemmat tutkimuskysymykset ovat: Millainen merkitys vanhusneuvostolla on eläkeikäisten keskinäisten suhteiden tuottajana? Yhdistääkö neuvosto eri järjestöjä, entä järjestöihin kuuluvia ja niihin kuulumattomia? Jääkö vanhusneuvosto tämän päivän eläkeikäisten ikäpolvisidotuksi toimintakeinoksi, ja millaisiksi vaikuttamisen kanavat tulevaisuudessa muotoutuvat?

7.2 'Järjestöaktiivien yhteisö'

Tutkimukseni vanhusneuvostojen eläkeläisjäsenet oli valittu ja nimetty eläkeläisjärjestöjen rekisteröidyistä paikallisyhdistyksistä. KuntaSuomi 2004 -tutkimuksessa (Helander 2002, 111–119; 2006, 296–306) on todettu, että mitä aktiivisempaa ihmisten yhdistysliityntä on, sitä todennäköisemmin he äänestävät, pyrkivät vaikuttamaan kunnalliseen päätöksentekoon, osallistuvat vapaaehtoistoimintaan ja keräävät itselleen sosiaalisia verkostoja. Yhdistyksissä aktiivisesti toimivat kokevat muita suurempaa kansalaispätevyudeksi nimettyä kykyä puolustaa omia etujaan ja oikeuksiaan. He luottavat yhdistystensä mahdollisuuksiin vaikuttaa. Järjestö- ja vapaaehtoistoimintaan osallistuminen tuottaa sosiaalista ja järjestöpääomaa eli vaikuttamisen tietotaitoja ja vaikuttamisverkostoja (myös Siisiäinen 1988; 2000.) Samantyyppisiä havaintoja on saatu myös Pohjoismaita vertailevassa tutkimuksessa (Borg 2005, 72–73). Kansalaispätevyys ei jakaudu tasa-arvoisesti (Konttinen ym. 2003, 89).

Ajatus osallistumisten kumuloitumisesta, kasautuvien etujen teoria, on tuttu myös Mertonin (1988/1996; myös Sztompka 1986, 122–123⁹⁴) tuotannosta: resurssit ja tunnustukset kerääntyvät ihmisille, jotka näiden etujen avulla pystyvät edelleen kasvattamaan välimatkaansa muihin. Ryhmässä B eläkeläiset kertoivat, että eläkeläisjärjestöihin liittyvät vakaasti järjestötyöhön sosiaalistu-
neet:

”Joka ei oo koskaan missään järjestöelämässä ollut, niin vaikea sitä on saada eläkeläisjärjestöönkään. Vaikka se tulee siihen eläkeikään. [...] Ne on näitä vanhoja järjestöihmisiä, jotka näihin liittyy. [...] Se on jatketta sille, mitä ennen on kokenut ja tehnyt. Että ei halua ihan semmosta yhtäkkistä mahalaskua tehdä (naurahtaa).”
[eläkeläiset B]

Kokouksissa eläkeläisjäsenet kertoivat tuovansa terveisiä ja evästyksiä oman yhdistyksensä kerhoista. Useat viranhaltijat ja päättäjät totesivat, että vanhusneuvostot tunnetaan aktiivisten eläkeläisten ja vanhusneuvoston eläkeläisjäsenen taustajärjestöjen piirissä. Muita ikääntyneitä ja erilaisia elämäntyyplejä toteuttavia neuvostot eivät ole aina tavoittaneet:

”Edustajia sais ehkä olla vähän enemmän. Niin vois olla hyvä, että olisi vähän erityyppisistä palvelujen käyttäjäryhmistä. Että nythän se on mennyt aika paljon järjestöpohjalta. Mutta se vois olla niin, että siellä olis sellainen joka on jossakin palveluasunnossa ja joku joka käyttäs näitä palveluja ja näin. Että tulis sitten erilaisia näkökulmia.” [viranhaltija C1, jäsen, ei kunta]

”Ne vanhukset jotka ylipäänsä on aktiivisia ja liikkuu. Heidät se [vanhusneuvosto] saavuttaa. Mutta varmaan on aikamoinen osa vanhuksista, jotka on elämäntavaltaan erilaisempaa. Niiden saavuttaminen on hankalampaa.”
[viranhaltija A1, ei jäsen, kunta]

”No ne nykyiset eläkeläiset. Kun niillä on aina hirveen kiire ja niillä on hirveesti kaikkea touhua. Erityisesti niillä, jotka kynnelle kykenee. Ja sitten ne niin, joihin mä törmään on niitä, jotka ei pääse. Ja mä en tiedä, miten niitä vanhusneuvosto kohtaa. Mun mielestä ei kauheesti.” [viranhaltija A2, ei jäsen, ei kunta]

Viranhaltijat ja päättäjät toivoivat vanhusneuvostoihin myös eri vanhuspalvelujen käyttäjien edustajia. Esimerkiksi viimeksi siteerattu viranhaltija näki eläkeläisten elämäntyylien välillä rosoisiakin eroavaisuuksia; omassa työssään kohtaamiensa eläkeläisten hän katsoi jäävän vanhusneuvoston ulottumattomiin. Merkille pantavaa oli, että useat informanttini, kuten esimerkiksi seuraavaksi lainaamani päättäjät, mielsivät eläkeläisjärjestöt edelleenkin hyvin puoluepoliittisiksi. Puoluepoliittisen taustan nähtiin hajottavan eläkeläisen toiminta-areenoja ja -mahdollisuuksia:

⁹⁴ Matteus-vaikutus (the Matthew effect), kasautuvien etujen teorian eräs erityistapaus, on Mertonin (1988/1996) tunnetuimpia käsitteitä. Se viittaa tiedeyhteisön palkkiojärjestelmään: tunnetut tieteilijät saavat eniten tunnustusta, sillä heidän tekstejään luetaan eniten, heiltä pyydetään luentoja ja kirjoituksia ja yhteisartikkelit ja -keksinnöt luetaan usein maineikkaimpien tieteilijöiden ansioiksi. Mitä aiemmin ja nopeammin tutkija menestyy urallaan, sitä paremmat ovat hänen mahdollisuutensa saada tutkimusresursseja myöhemmin. Sama kasautumisen logiikka pätee organisaatioihin, eli toiset yliopistot ovat muita maineikkaampia.

”Täällähän on tää eläkeläisjärjestöjen toiminta sillä tavalla, että jotkut eläkeläisjärjestöt toimii hyvin ja heillä on toimintaa. Ja saavat tätä huvipuolta järjestettyä ja matkoja ja tällä tavalla. Mutta sitten joillakin eläkejärjestöillä tuntuu olevan, että aika matalaa on se profiili. Että tällaista joskus on tullut, ei näiden eläkeläisjärjestöjen kesken ole keskusteltu, mutta eri ihmisten kanssa, että eikö me nyt sitten jo voitais päästä siitä politiikasta eroon. Että perustettais vaikka yks yhteinen järjestö. Niin se olis paljon toimivampi. Siihen sitten kertyis sitä porukkaa paljon enemmän aktiivielämän jälkeen. Eri puolueethan sen on jakaneet. Että eikö se nyt vois olla jo niin, että pantas nämä eläkejärjestöt yhteen. Että silloin sitä toimintaa saatas enempi.”
[päättävä B2, jäsen]

Järjestökentän hajautuminen vaikutti myös mielikuviin vanhusneuvostoista:

[viranhaltija A2, ei jäsen, ei kunta]

VH: Eläkeläisjärjestöjen kanssa täällä on kitkannu. [...] Että ne on ollu mejän kokouksissa mukana ja sovittu niille [tehtäviä]. Mutta ei se oo koskaan toteutunu. Että ne haluaa tehdä jokainen sitä omaansa. [...] Musta tuntuu että nämä jäsenet on aika pitkälle valittu näistä eläkeläisjärjestöistä

AL: Niin ne tulee näistä puolueita lähellä olevista järjestöistä

VH: Niin, joo joo

AL: Niin sun mielikuva on, että nämä eläkeläisjärjestötkin lokeroituu sillä tavalla

VH: Kyllä joo tietysti kun se puolue on siinä takana

AL: [tämän paikkakunnan neuvostossa] ei ole muita viranomaisia kuin tää sihtööri. [...] Niin mitä sää aattelet. Oisko hyvä, että niissä olisi myös näitä viranomaisia

VH: No kyllä, mutta jos mä aattelen [tämän kunnan] tilannetta. Että mä menisin sinne istumaan ja siellä olisi nämä eläkeläisjärjestöistä valitut ihmiset. [...] Niin me oltas siellä altavastaajina. Että se on niin. Mutta jos se valittais jollakin eri tavalla kuin näistä järjestöistä. Että ne olis kuka tahansa

Viranhaltija- ja päättjähaastatteluissa järjestökentän pirstoutumisen pohdiskeilu oli voimakkainta kunnassa A. Edellä siteerattu viranhaltija määritteli sen esteeksi myös mahdolliselle omalle jäsenyydelleen neuvostossa. Konkreettisina esimerkkeinä viranhaltijat mainitsivat porvari- ja työväenluokkataustaisten järjestöjäsenten nihkeyden osallistua tilaisuuksiin, jotka järjestettiin vastapuolen aatetaustaan identifioidussa tilassa, työväentalolla tai nuorisoseurantalolla.

Kunnassa C sivukylien vähäisten harrastemahdollisuuksien katsottiin liennyttävän jakoa: ”Että ne harvat tilaisuudet mitä siellä sitten on. Kyllä ne on yhteisiä. Että ei sitä katota, että kenen järjestämä se on.” Saman kunnan eläkeläisjäsenet kuitenkin tunnistivat järjestökentän jakautumisen vaikutuksen vanhusneuvoston toimintoihin. Järjestöjen ja vanhusneuvoston puoluepoliittisuus sen sijaan vaiennettiin:

- Santeri: Oisko vielä semmostakin tässä touhussa ollu, että sitä ois voinu kysyä sillon [oman puheenjohtajuuden aikana] tuolta [muilta järjestöiltä]. Mutta se vain jäi minulla ainakin. Että minä kysyin, sanosinko nyt näin että omiltani (naurahtaa)
- Saima: Nmm
- Santeri: Niin sitä täytyy ottaa laajemminkin
- Saima: Sillon kun tää perustettiin
- Santeri: Eikun yleensä
- Simo: Niin yleensä
- Santeri: Niin että ei siihen ommaan nappaansa vaan tuijota. Että minä kyselen näiltä. Ja kyselköt sitten jotka on valittu muualta. Kyselköt nämä niiltä
- Saima: Nmm
- Santeri: Mutta se ei ehkä oo hyvä. Että se pitäis vielä voimmaakkaammin likentää sitä touhua
- Saima: Kyllä minä ainakin ajattelen sillä tavalla, että tämä on kunnan vanhusneuvosto. Että se on sama mihinkä ryhmään sitä kuuluu
- Santeri: Niin minä oon sammaa mieltä
- Saima: Ja oon koettanu viiä sillä lailla. Että eihän se tietysti ota tulta niin helposti missään
- [...]
- Santeri: Ja tuota me aletaan olla jo siinä iässä, että meille ei enää nuo politiikka-asiat
- Saima: Niin puoluepolitiikka saa olla sitten
- Simo: Niin se on eri asia. Sitä ei tähän ollenkaan tartte (naurahtaa)

Ryhmähaastattelun puhujat totesivat normatiivisesti, ettei heidän ikäistensä ohi ajanut puoluepolitiikka kuulu vanhusneuvostojen toimenkuvaan. Minun onkin vaikea löytää tutkimieni vanhusneuvostojen arkitoiminnoista puoluepoliittisuutta. Käsitellyistä asioista keskusteltiin neutraalisti, ja mielipide-erot juontuivat käsitykseni mukaan enemmän persoonasta kuin ideologisesta taustasta. Neuvostoissa oli tutkimusjaksoni aikana kaksi kunnanvaltuutettua, mutta he eivät korostaneet oman valtuustoryhmänsä näkemyksiä. Ainuttakaan äänestystä ei suoritettu.

Oleellisempaa on punnita eläkeläisjäsenten rekrytoimista nimenomaan järjestöistä, joiden toimintaan osallistuvat edustavat osallistuvaa elämäntyyliä ja ovat määrättyllä tavalla hyväosaisia. Lasse Peltonen (2002, 172–173; myös Rhodes 1996; Rättilä 2001, 203) puhuu verkostoituvasta vallasta kirjoittaessaan uudenlaisesta vallan topografiasta. Hierarkkinen valta korvautuu jaottelulla, jossa joko ollaan sisällä tietyssä verkostossa tai sen ulkopuolella. Koska julkinen valta ottaa mieluiten kumppanikseen toimijoita, joiden keinovalikoimat ja toimintatavat muistuttavat niiden omia, ovat vakiintuneet järjestöt ja rekisteröidyt yhdistykset helppoja seuralaisia. Perustuessaan järjestöosallisuuteen vanhusneuvostot ovat tuottamassa jakoa sisä- ja ulkopiiriläisiin, sisä- ja ulkoryhmiin. Osa eläkeikäisistä tuntee neuvostot ja saa tietoa niiden käyttämisestä keinovalikoimista, osa jää ulkopuolelle. Vanhusneuvoston vaikutuspiiriin kuuluva saa sisäpiiriläisen statuksen ominaisuuksia ja erkanee muista eläkeikäisten statuksista (myös Merton 1968, 351–440; 1972).

Edellä esitetty kärjistys ei tarkoita, että tutkimani vanhusneuvostojen toiminnot olisivat täysin järjestäytyneiden eläkeläisten miehittämiä ja naisittamia. Esimerkiksi paikkakunnalla C toimiva kirjallisuuspiiri oli vetäjän mukaan houkutellut innokkaita lukuihmisiä myös järjestöjen ulkopuolelta.

7.3 'Paikallinen linkki'

Järjestöaktiivien yhteisönä toimiminen on neuvostojen piiloinen epätavoite ja järjestöjen ulkopuolisille eläkeläisille häiriöllinen funktio. Sisäpiirinomainen toiminta on julkilausutun funktion, paikallisena linkkinä työskentelyn hylkäämisen seuraus. Seuraavaksi lähden tarkastelemaan, millä tavoin neuvosto voi olla funktionaalinen eri järjestöihin osallistuville ja myös niiden ulkopuolisille eläkeikäisille. Neuvoston B toimintasääntöön on jopa kirjattu, että sen tehtävä on toimia "yhteistyön rakentajana järjestöjen välillä".

Vaikuttamisen pääoma ja kontaktiverkostot

"Tietysti vois torille laittaa jonkun kyltin, että halukkaat voi ilmoittautua. Saisko sillä näitten järjestöjen ulkopuolisilla. En tiedä." Järjestöt ovat valmis kanava rekrytoida vanhusneuvostojen jäseniä. Useat haastateltavat totesivat, että järjestöistä tullessaan eläkeläisjäsenet siirtävät vaikuttamisen tietotaitoa vanhusneuvostoihin.

"Jos ajatuspiiri on hyvin suppee. Että jos tulee sellaisia henkilöitä siihen, jotka eivät ole olleet oikeestaan missään yhteisöissä mukana ennen kuin sitten vasta eläkkeellä ollessaan liittyvät johonkin eläkejärjestöön. Niin se helposti jää se ajatuspiiri hyvin suppeeksi. Että ainahan se olisi parempi, että ne olisi aktiivielämänsä aikana olleet mukana eri järjestöissä tai näin. Niin niillä on se näköpiiri eri tavalla mukana." [...] [päättäjä B2, jäsen]

"No kyllä sinne kaivataan varmaan tuommosia pirteitä ajatuksia omaavia ihmisiä ja tietysti tuommosta käytännön näkemystä ja kokemusta. Että näkee mitä toiveita ja tarpeita tuolla pitäjillä ja vanhuksilla on. Ja että uskaltaa perustellusti tuoda niitä yhteiseen pöytään. Että kyllä täytyy olla silmät ja korvat tarkkana ja olla kiinnostunut niistä asioista. Ei ainoastaan oman ryhmänsä puitteissa edustaa, vaan koko [paikkakuntaa] ajatellen. [...] Että kyllähän meillä hyvin osallistuvia monet on, järjestötoiminnassa olleita ihmisiä. Niin aika paljon sitä kautta on taustaa, että mitenkä asioita hoidetaan." [viranhaltija B3, jäsen, ei kunta]

Järjestöistä tulevien kontaktiverkostojen katsottiin olevan laajempia kuin monella yksityishenkilöllä:

"Koska se on organisoitu tällaisten järjestöjen kautta. Vaikka ne on poliittisia, niin kuitenkin silloin se tieto menee kentälle paremmin ja kentältä sitten taas siihen edustajaan päin. Että jos se rekrytoitaisiin jotenkin vapaammin, äänestystyksellä tai miten tahansa. Siten ettei se edustaisi mitään isompaa ryhmää. Niin mä luulen, että se olisi vielä irrallisempi." [...] [viranhaltija B6, ei jäsen]

Vanhusneuvostoihin ei toivottu "joo joo" -miehiä ja naisia tai eläkeläisiä, jotka eivät rohkene sanoa mielipiteitään. Pelkkä tieto vanhuspalveluista ja ikäihmisten arjesta ei riitä, vaan tarvitaan halua, kykyä ja tahtoa vaikuttaa sekä tietoa vaikuttamisen kanavista.

Mielenkiintoisia olivat myös puheenvuorot, joissa korostettiin eläkeikäisen statusta järjestöjäsenyyden ohi: *"Tietysti siellä vois olla joku niin sanotusti siviilivanhus tavallaan tuomassa semmossa [toista näkökulmaa]. Mutta toisaalta kun ajattelee*

näitä eläkeläisjärjestöjen edustajia. Niin samalla tavallahan he ovat eläkeläisiä siinä elämässään. Ovat vaan tavallista aktiivisempia."

Hyvän eläkeläisjäsenen ominaisuuksia kysellessäni sain vastauksia, joissa korostettiin jäsenistön monipuolisuutta: *"Mutta että jos se hyvin muodostuu se ryhmä, ja sinne valitaan sopivia henkilöitä. Niin siellä on yksi yhtä lajia ja toinen toista lajia. Että se ryhmän monipuolisuus mun mielestä olisi semmoinen. Että sieltä löytyy asiantuntemusta monelta elämänalueelta. Että pelkästään vanhuus ei ole se yhdistävä tekijä, vaan että siellä olisi sitä tietotaitoa useammalta alueelta."* Muun muassa järjestöjäsenien ammatillisten taustojen kirjon katsottiin avartavan neuvostojen katsantokantaa. Toisaalla viranhaltija- ja päättäjähastatteluissa korostettiin nimenomaan jäsenien yhteistyökykyä, paikallistuntemusta ja kykyä ajatella asioita koko kuntansa ikäväestön näkökulmasta:

"Jos aattelee, että vanhusneuvosto edustaa kuitenkin koko sitä vanhusväestöä, niin tämmönen avarakatseisuus ja laaja-alaisuus tässä toiminnassa ja ajattelussa. Ja että on sitä kontaktipintaa mahdollisimman laajalti, että ei edusta siellä vaan sitä omaa itseänsä. Ja että jos toimii ja edustaa, niin myös se toimintakyvyn pitää olla sellainen, että pystyy toimimaan. Mutta että ei se tarkoita sitä, että täytyy kauheen ulospäin suuntautunut ja aktiivinen olla. Että voi se toteutua monellakin tapaa."
[viranhaltija A1, ei jäsen, kunta]

Samantapaisia ajatuksia oli myös eläkeläisillä:

"No se nyt on varmaan aika hyvä, että tuntee paikkakuntalaisia [...] Ja on semmonen ihmisten kanssa toimeentuleva, että ei oo semmonen joka on napit vastakkain joka puolella." [eläkeläiset C]

[eläkeläiset B]

AL: No entäs sitten tällaiset henkilökohtaiset suhteet sitten viranomaisiin ja päättäjiin. Tunteminen. Kuinka tärkeätä se on

[...]

Kirsti: Kyllä varmasti eduksi on ainakin joitakin tuntea. Ei voi kaikkia tuntea. Ei se haitaksi ainakaan ole

Kauko: Joo kun ei tule niitä kuppikuntia sitten

Kalle: Joo ei tule niitä hyvävelisysteemeitä sitten

Kauko: Joo näin on. Siinä on äkkiä kyllä sen pelko

Kalevi: Onhan siinä tietysti. Mutta kyllä minä sanoisin, että on se eduksi asioiden ajamisessa, että jos on jotenkuten tuttu. Ei nyt tarte olla perheystävä tai joku tämmönen tuttu. Mutta että ollaan käsipäivää ja sanotaan terve kun tullaan vastaan. Niin kyllä se asia on paljon helpompi mennä esittämään siinä vaiheessa

Kymmenen erilaista, omaan tai erityisryhmänsä napaan tuijottavaa jäsentä ei välttämättä vastaa kolmea avarakatseista jäsentä. Heterogeeninen ajattelu voi olla heterogeenista kokoonpanoa tärkeämpää. Hyvät ja asialliset suhteet paikakunnan eläkeläisiin sekä päättäjiin ja viranhaltijoihin katsottiin eduksi. Pienessä kunnassa ihmisten tunteminen on jopa väistämätöntä: *"Niin joo, ei oo vaihtoehtoja"*. Niin sanottu kulttuurikompetenssi (ks. Ronnby 1991) eli paikallisten ihmisten, elinolojen ja historian tiedostaminen on neuvoston toimintavalmiuksille hyväksi, mutta henkilöityessään yhteistyöverkostoilla on vaara muuttua kuppikunniksi, kuten muun muassa neuvoston B eläkeläiset edellä esitetyssä lainauksessa totesivat.

Selontekojen mukaan eläkeläisjäsenten tulisi edustaa paikkakuntansa ikääntynyttä väestönosaa mahdollisimman monipuolisesti. Yhtäällä sen nähtiin toteutuvan heterogeenisella kokoonpanolla, toisaalla sillä, että jäsenet ajattelevat laaja-alaisesti eivätkä vain omasta näkökulmastaan. Järjestöeläkeläisillä nähtiin olevan kykyjä avarakatseisuuteen yksittäisiä ihmisiä enemmän.

Järjestöosallisuus ei kuitenkaan kokonaan ratkaise paikallisena linkkinä toimimisen problematiikkaa. Samalla kun neuvostolta odotetaan heterogeenista ajattelua, odotetaan heidän myös muodostavan yhteisen mielipiteen ja yhteisen tahdonilmauksen – olevan paikkakuntiansa eläkeikäisten ja vanhusten äänitorvi ja intressiedustaja. Yksittäinen katsantokanta ei saa hallita ja myös niin sanottu yleinen etu tulisi huomioida. Neuvostoilta odotetaan yhtä aikaa sekä universaalisuutta että eläkeläisten horisentaalisen⁹⁵ erilaisuuden huomioimista. Eläkeläisjäsenten odotetaan edustavan sekä eläkeikäisen statusta että erityisempiä statuksia.

Viranhaltijat ja päättäjät eivät kuitenkaan perusteellisemmin yksilöineet nykyisten eläkeikäisten eri statuksia eli eläkeläisväestön statusvalikoimaa ei ryhdytty mittavammin tarkentamaan. Erilaisuuden korostamisesta onkin lyhyt matka luokitteleviin ja leimaaviin erotteluihin ja erontekoihin. Moninaisuuden kunnioittaminen ei voikaan olla kuin maatuska-nukke, jossa erilaisiksi määritellyt ryhmät luetteloidaan ja integroidaan saumattomasti toisiinsa (ks. myös Lister 1998). Erilaisuudet risteilevät ja poimuilevat. Vanhusneuvostossa istuva eläkeläisjäsen voi olla yhtä aikaa esimerkiksi järjestövaikuttaja, isoäiti ja pitkäaikaishoidettavan tytär.

Vanhusneuvostotoiminnan haasteellisuus kirpoaa yleisen ja eriytyneemmän äänen yhdistämisen problematiikasta. Osallistumisen prosessissa pluralismi ja dialogi ovat kannatettavia näkökulmia, mutta lopputulokseen pyrittäessä ratkaisu voi löytyä Ruth Listerin (1998) kuvailemasta eriytyneen universalismin (differentiated universalism) periaatteesta. Se ei sivuuta erilaisuutta, mutta pitää universalismia moraalisenä sitoumuksena. Oikeus saada tarvitsemiaan palveluja ja oikeus osallistua tai vetäytyä osallistumisesta ovat universaaleja, mutta oikeuksien toteutumisen tavat voivat vaihdella.

Erilaisuuden kunnioittamisen rinnalla kulkee kysymys vanhan ihmisen yksilöllisyydestä. Konkreettiossa asiakastyössä ajatus, jonka mukaan ihmistä ei tule nähdä tietyn ongelmaryhmän tai asiakastyypin edustajana, vaan oman elämänsä subjektina (ks. Pohjola 1993, 65; myös Niiranen 2002), on kannatettava. Paikalliset toimikuntatyypiset vanhusneuvostot eivät kuitenkaan voi tarttua jokaisen yksittäisen kuntalaisen arkeen tai ongelmiin. Ne voivat toimia sen hyväksi, että ”ikäntynyt keskivertokuntalainen” ”vanhojen ihmisten kategorian edustajana” voi toimia ja elää omalla paikkakunnallaan mahdollisimman hyvin. Yksilöityneessä yhteiskunnassa äärimmäinen tilanne olisi, että kaikkien yksilöiden olisi edustettava itseään kaikkialla. Kuka sitten edustaisi esimerkiksi tulevaisuuden vanhuksia? (ks. myös Peltonen 2002, 170–175.)

⁹⁵ Vertikaalisesta erilaisuudesta eli kolmannen, neljännen ja viidennen iän eroista kirjoitin luvuissa 6.4 ja 6.5.

Neutraalius ja sitoutumattomuus

Edellä kerroin, että joissakin viranhaltija- ja päättäjäselonteissa eläkeläisjärjestöjä ja myös niistä eläkeläisjäsenensä rekrytoivia vanhusneuvostoja pidettiin puoluepoliittisina. Eläkeläisjäsenet taas korostivat, ettei puoluepoliittisuus kuulu vanhusneuvoston ominaisuuksiin. Toisaalla viranhaltija- ja päättäjähastattelussa kuitenkin kiiteltiin neuvostojen poliittista neutraaliutta:

”Siinä mielessä tämmösen vanhusneuvoston rooli onkin tärkeempi. Että kun on nämä eläkeläisjärjestöt, kun ne on kuitenkin poliittisia, niin siinä on sitä kynnystä lähteä. Että katotaan, että vois, mutta ei sitten kuitenkaan. Että tämä olisi semmonen neutraali, joka koskettaisi kaikkia. Ja sillä on tämmönen kunnallinen siunaus.”
[päättäjä C2, varajäsen]

”Että on erilaisia foorumeita ja yhteisöjä. Kaikki ei halua lähteä poliittisiin vanhusjärjestöihin ja sitoutuneisiin. Niin on ikään kuin puolueeton ja neutraali foorumi olemassa. Tässä se tavallaan on.” [viranhaltija A1, ei jäsen, kunta]

Tutkimuspaikkakuntieni neuvostoissa olivat edustettuina kaikki kunnissa toimivat eläkeläisjärjestöt, joten ne kattoivat erilaisia ideologioita taustoja. Puoluepolitiikasta irrotetun elimen otaksuttiin houkuttelevan ihmisiä eläkeikäisten edunvalvontaan, eläkeläispolitiikkaan ja ikääntymiskysymysten politisointiin. Vain jokunen viranhaltija heittäytyi ajatukseen, jonka mukaan neuvostot voisivat toimia jonkin yksittäisen valtuustoryhmän kautta.

Vanhusneuvostojen sisäinen riisuminen puoluepoliittisuudesta herättää kuitenkin epäileviä kysymyksiä. Kuten muun muassa vuosien 2004 ja 2005 vanhusneuvostopäivillä useissa puheenvuoroissa korostettiin, on neuvostojen toimittava poliittisen järjestelmän avulla ja vaikutettava poliittisiin toimielimiin. Kunnallisdemokratiaa toteuttavat puolueiden rekrytoimat ja kouluttamat poliitikot, ja se linjautuu valtuusto- ja hallitusvastuussa olevien puolueiden asettamien tavoitteiden mukaan (ks. myös Paloheimo & Viberg 1997, 217–218). Kun vanhusneuvosto irrotetaan puoluepoliittisuudesta, irrotetaan sitä samalla myös kunnallispolitiikan perustoilta.

7.4 'Ikäpolviinnittynyt toimija'

Yhteiskunnallisen muutoksen takia yksikään kohortti ei vanhene identtisesti edeltäjänsä tai seuraajansa kanssa (Riley 1997, 6; Riley & Riley 1999, 125). Uudet ikäpolvet rakentavat uudenlaista vanhuutta. Näin ollen esimerkiksi toivottaessa vanhojen ihmisten arvostamista kaivataan samalla kunnioitusta tietyn ikäpolven tavoille toimia, vanheta ja olla vanha.

Onko vanhusneuvosto tiettyjen, noin vuosina 1925–1940 syntyneiden, väestökohorttien ilmiö? Istuvatko tulevat eläkeläiset vanhusneuvostoissa? Onko vanhusneuvostovaikuttaja status, joka häipyy tai muuttuu muotoaan uusien ikäpolvien tullessa eläkeikään? Viittaan ikäpolvella yleiseen kollektiivisubjektiin. Haastattelussa emme puhuneet tavoitteellisesti vanhusneuvostojen jäsen-

ten ja heidän ikätoveriensa elämänkulusta ja kokemusmaailmasta. Tämän takia välttelen puhumasta yhteiskunnallisesta sukupolveista kollektiivisen identiteetin haltijana tai sukupolven sisäisistä sukupolviyksiköistä⁹⁶. Toki eläkeläisillä oli yhteisiä ja myös paikallisia muistoja esimerkiksi koulunkäynnistä, kirkonkylän modernisoitumisesta, kyläilykulttuurin muutoksista ja sosiaalipalvelujen kehittymisestä.

Sukupolvenomaisista kerrostumista puhumisen oikeuttaa kuitenkin se, että haastatteluissa keskusteltiin nyt eläkeiässä olevista kohorteista ja tulevien eläkeikäisten kohorteista hyvin erottelevasti. Nykyisten ja tulevien eläkeikäisten ja nykyisten ja tulevien palvelujen käyttäjien välillä nähtiin vankkojakin eroja. Rajakohta tuli esille myös eläkeläisten ja lähellä eläkeikää olevien viranhaltijoiden ja päättäjien puheessa, joten se on myös kokemuksellinen. Harva haastateltava nimesi kertovansa suurista ikäluokista, mutta arvatenkin heidän tuumaillessaan tulevaisuutta ajatusten taustalla olivat vuosina 1945–1950 syntyneet ikäluokat (esim. Karisto 2005a).

Ikäpolviikiinnittyneen toimijan funktiota esitellessäni pohdin, missä määrin aineistoni antaa aihetta aprikoida tulevaisuuden eläkeikäisten halukkuutta toimia nykymuotoisessa vanhusneuvostossa ja millainen paikallisesti ikäpolviikiinnittynyt toimija vanhusneuvosto on. Esiteltävässä funktiossa korostuvat vanhusneuvostotoiminnan ja ikääntyneiden kollektiivisen vaikuttamisen esteet.

Vaikuttamiskeinojen jälkeentyminen

Organisaatioista kirjoittaessaan Merton (1968, 252) viittaa Thorstein Veblenin käsitteeseen harjoiteltu kyvyttömyys (trained incapacity). Sillä tarkoitetaan taitoja ja toimintamalleja, jotka ovat olleet tarpeellisia ja hyödyllisiä tietyissä olosuhteissa, mutta jotka muuttuvissa oloissa kehkeytyvätkin esteeksi uuden soveltamiselle ja omaksumiselle. Konkreettisimmillaan käsitteen sisältämä ajatus ilmeni eläkeläisten arvioidessa omaa ammattipätevyyttään: *”Kyllä se on tuo rakentaminenkin mennyt vähän toiseen, mitä se oli meikäikäisten aikaan. Että siinä pitäis olla [ihminen], joka pystyy lukkeen ne kaikki piirustukset.”*

Tässä tutkimuksessa viitataan ”harjoitellun kyvyttömyyden” käsitteellä nykyisen eläkeläispolven omaksumiin vanhusneuvoston toimintatapoihin, jotka uusien ikäpolvien tullessa eläkeikään ovatkin vanhentuneita. Neuvostossa B vanhusneuvoston tulevaisuutta punnittiin seuraavasti:

”Mä veikkaisin näin, että taitaa mennä viranomaispuolelle tämä touhu. Että kun me, tämä sukupolvi jäähään remmistä pois, niin tuleeko tilalle uusia. [...] Että rupeeko ne tässä muodossa sitten ajamaan etuja. Vai onko niillä parempaa keksintöä. Vai netissäkö ne pelaa hommia. Ja sinne esittävät asiansa. En mää muuta osaa siihen sanoa. Mä pelkään pahasti, että tässä muodossa vanhusneuvosto ei tule sitten jatkamaan, kun niin sanottu aktiivinen sukupolvi jättää nämä hommat.” [eläkeläiset B]

⁹⁶ Sukupolviyksiköitä yhdistävät samat, mutta väestöryhmittäin ja paikallisesti eri tavalla koetut ja toiminnaksi konkretisoituvat yhteiskunnalliset avaintapahtumat (esim. Virtanen 2005, 201).

Haastateltu eläkeläinen epäili nykymuotoisen toimikuntatyypin neuvosto- toiminnan jatkuvuutta nimeten oman ikäpolvensa vanhusneuvostojen aktiiviseksi sukupolveksi. Muissakin haastatteluissa viitattiin eläkeläisten tietoteknisien taitojen ja kielitaidon paranemiseen. Viittausten taustalla oli odotus toiminnan verkottumisesta niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin. Kuten jo observaattorin funktiota esitellessäni totesin, haastattelemieni eläkeläisjäsenten halukkuus ja valmiudet käyttää tietotekniikkaa olivat niukahkot. Muutamat toimihenkilötehtävissä työskennelleet eläkeläiset olivat opiskelleet vieraita kieliä aikuisiällä.

Myös eläkeläisjärjestöjen tulevaisuus herätti keskustelua. Muun muassa seuraava viranhaltija ounasteli järjestöjen yhdistymistä ja visioi vanhusneuvostojenkin rekrytointitaustaksi jotain muuta kuin eläkeläisjärjestökenttää:

”Että näiden järjestöjen sisällä on tapahtumassa jonkunlaista väsymistä [...] ihan siihen omaan juttuun. Mutta mä en osaa sitä kyllä analysoida, että mistä se johtuu. Mutta täällähän on olleet hyvin kiinteät nämä eri järjestöjen rajat. [...] Ja sitten jos näitä järjestöjä miettii. Niin sielläkin varmaan on sellainen huoli, että kun siellä on ollut se jonkinlainen ryhmävoima, jolla sitä omaa asiaa viedään. Ja sitten kun se alkaa katoamaan, niin tuota kai se on sitten niille, jotka ovat siinä aktiivisesti olleet ja menneet [vaikea asia]. Se on pikkusen katoavaa kansanperinnettä. [...] Ja jotenkin tuntuu, että se voi olla tämä päivä, se voi olla että se jatkuu. [...] Mutta mä väitän, että [...] kuitenkin ideologisesti se järjestäytyminen ei ole enää niin vahvasti suuntautunutta. Että mä näkisin visiona jonkunlaisen semmosen tietynlaisen yhdentyvyyden. Että nämä eri järjestöjen rajat rikkoutuu. Että se teema voi olla sitten joku muu. Mutta vähemmän tämmöinen pohja.” [viranhaltija A7, ei kunta, ei jäsen]

Selonteosta välittyi muutoksen ennakointi: tämän päivän eläkeläiset ovat rakentaneet aktiivisuutensa järjestöllisen ryhmittymisen kautta. Sen tilalle on kuitenkin nousemassa yhdentyvämpi eläkeläiskulttuuri. Saman kunnan eläkeläishaastattelussa todettiin, etteivät tulevat eläkeläiset *”ennää mejän jäläkiä kulje, ne kulukee omia jäläkiä.”*

Osviittaa neuvostojen tulevaisuudelle antoivat myös ne viranhaltijat, joilta kyselin halukkuutta toimia vanhusneuvoston eläkeläisjäsenenä. Asiasta keskusteltiin muutamien haastateltavien kanssa. He eivät olleet mahdollisuudesta ylen innoissaan, mutta eivät sitä täysin tyrmänneetkään. Useimpien mieltä askarrutti oletettava eläkeläisjärjestöön liittyminen:

”Jos tää nykyisellään jatkuu, niin mun tarvis ensin liittyä johonkin eläkeläisjärjestöön [...] Ja sitten jos se eläkeläisjärjestö valittis mut. Että siinä on ainakin nää kaks kovaa ehtoa [...] että jos se nykymuodossaan, niin tuskinpa vaan. Koska ei tuossa nykyisessä neuvostossakaan ole yhtään sellaista eläkeläisjäsentä, joka ei tulisi järjestön kautta.” [viranhaltija B5, jäsen, ei kunta]

”No tietenkin sitä vois toimiakin. Mutta minä en taas ole luonteeltani järjestöihminen. [...] Minä oon henkilökohtaisesti yks laiskimpia järjestötoimia. Että minä en oo käytännössä katsoen juuri missään mukana. Että se on tämä työ semmonen, että sitä tässä vaiheessa katsoo sillä tavalla, että sitä yksityisyyttä kaipaa työajan ulkopuolella. Mutta sitten tietysti se muuttuu se tilanne siinä vaiheessa kun eläkkeelle pääsee. Niin se voi olla, että sitä kaipaa sitä kontaktia enemmän. Että varmaan se vois olla mahdollista.” [viranhaltija C5, jäsen, kunta]

Selonteosta on luettavissa, että eläkeikää lähestyvät voisivat olla valmiita toimimaan vanhusneuvostoissa, mutta mahdollisesti jonkin muun instanssin kuin eläkeläisjärjestön edustajina. Toiseksi siteeraamani viranhaltija tosin toteaa, että järjestöön liittymistä voisi harkita työelämän sosiaalisten verkostojen soukennuttua. On kuitenkin muistettava myös neuvosto B:n eläkeläisten keskustelut luvun 7.2 alusta: *”Ne on näitä vanhoja järjestöihmisiä, jotka näihin [eläkeläisjärjestöihin] liittyy”*.

Yksilöllistyminen

Neuvostossa C uusien eläkeläisjäsenten rekrytointi ja nimeäminen oli tuottanut vaikeuksia jo toisen toimintakauden alkaessa. Kiinnostuneiden eläkeläisten puuttuessa Santeri oli joutunut jatkamaan neuvostossa vastoin omaa tahtoaan:

[eläkeläiset C]

Santeri: Minulla on semmonen tunne, että tähän ei löyvetä vetäjiä enää. Miten mulla on semmonen tunne

Saima: Tuleehan niitä uusia vanhuksia

Santeri: (naurahtaa) No niin niitä tietenkin tulee. Että toivottavasti niistä on sitten. Kun se tuntuu niin vaikealle nytkin, kun valittiin tähän. Kun minä olisin jäänyt mielelläni pois. Niin ei kettää. Kukkaa ei lähe tähän. Sitä minä pijän pahana, kun ei kahta ihmistä saa

Keinovalikoimien vanhentumisen taustalla vaikuttavat ihmisten yksilöllistyminen, epäpolitisoituminen ja muodollisesta järjestäytymisestä erkaantuminen. 1990-lukua pidettiin yksilöllistymisen aikakautena, mutta uuden vuosituhannen alussa puheenvuorot yhteisöelämän uusista mahdollisuuksista ja politiikan paluusta ovat kasvaneet (mm. Hautamäki ym. 2005). Toisaalla (esim. Borg 2005) suomalaisten yhteiskunnallista kiinnostuneisuutta, mitaten sekä edustukselliseen demokratiaan että kansalaisjärjestöihin osallistumisella, pidetään huolestuttavan vähäisenä. (Möttönen & Niemelä 2005, 64–67.)

Teollisessa yhteiskunnassa kansanliikkeisiin ja yhteiskuntaluokkiin nojautuvat puolueet olivat linkki kansalaisten ja valtion välillä. Myöhäismodernista maailmasta kirjoitettaessa (esim. Beck ym. 1995) taas on todettu, että oikeistovasemmisto -jaottelu on menettänyt merkitystään poliittisen mobilisoitumisen lähteenä ja ettei puoluejako kuvasta yhteiskunnassa esiintyviä intressejä (myös Möttönen & Niemelä 2005, 114). Yhdistyselämää tarkastelevat tutkimukset (Hanifi 2005b, 217; Siisiäinen 2002, 99–105) kertovat, että harrastuksiin keskittyneet yhdistykset ovat voimistuneet ja poliittis-ideologiset heikentyneet. Toiminnan motiivit liittyvät aiempaa enemmän itsensä toteuttamiseen ja henkilökohtaisten taitojen kartuttamiseen. Yhteisöllisyys ei myöskään välttämättä perustu henkilökohtaisiin siteisiin tai tiettyihin paikkoihin: mediavälitteinen tai erilaisiin makutyyleihin perustuva yhteydenpito ja vertaistuki ovat lisääntyneet (Möttönen & Niemelä 2005, 28–29; Nylund & Yeung 2005, 29; Saaristo & Jokinen 2004, 220–221, 262; Siisiäinen 2002, 103).

Ihmiset politisoivat arkeaan erilaisissa paikallisissa, tilanneherkissä ja teemaperusteissa verkostoissa ja yksityiselämän ratkaisuisissa. Vapaaehtoistoiminnan kirjallisuudessa on alettu puhua pätkävapaaehtoisuudesta (Nylund &

Yeung 2005, 28). Kollektiivisen toiminnan areenat ja mieltymykset vaihtelevat: jotkut lähtevät mukaan Suomen Punaisen Ristin ystävöimintään, toiset laulavat kuorossa tai toimivat asuinalueensa viihtyvyyden parantamiseksi. On myös niitä, jotka vetäytyvät yhteisöllisestä toiminnasta. Martti Siisiäinen (2002, 109) sanoo, että suomalainen yhdistyslaitos on edelleen elinvoimainen, mutta sisäinen eriytyminen voi mutkistaa sen kriittistä tehtävää yhteiskunnallisten erojen ja eriarvoisuuksien tulkkina. Sakari Möttönen ja Jorma Niemelä (2005, 125) epäilevät, etteivät henkilökohtaisen osaamisen kehittämiseen pyrkivät yhdistykset synnytä sosiaalista pääomaa eli luottamusta ja kollektiivista vastuuta.

Elämänmenoa on tarkasteltava kuitenkin myös globaalisti. Talous- ja ympäristöpoliittisilla ratkaisuilla on maailmanlaajuisia seurauksia. Muun muassa ilmaston lämpeneminen ja kansainvälisen terrorismin uhka ovat universaaleja ongelmia, eivätkä ne kohdistu vain tiettyihin sosiaaliluokkiin. Globalisaatio-kriittisyys on ilmennyt muun muassa kansainvälisenä taloudellisen vallan keskittymisen vastaisena liikehdintänä. (Estes ym. 2003, 141; Saaristo & Jokinen 2004, 220–221, 262.)

Joidenkin näkemysten mukaan myöskään korkean iän ja luokka-aseman yhdistelmä ei ole väkevä mobilisoitumisen lähde. Ikääntymisestä kirjoittaessaan Paul Higgs ja Chris Gilleard (2004, 213) toteavat, että taloudellisen luokka-aseman merkitys ikääntyneiden hyvinvoinnin selittäjänä on vähentynyt. Hyvinvointivaltio on nostanut eläkeikäiset pois köyhyydestä ja luonut mahdollisuuksia yksilöllisemmille valinnoille. Hyvinvointivaltion järjestelyt ovat taanneet työelämän jättäville aiempia ikäpolvia pidemmän, terveemmän ja varakkaamman loppuelämän. Eläkkeellä olosta on tullut vaihtoehto työskentelylle.

Etenkin neuvoston B ryhmähaastattelussa esitettiin näkemyksiä, joiden mukaan eläkeläiset eivät odota järjestöiltä vaikuttamismahdollisuuksia. Järjestöt nähdään sosiaalisen yhdessäolon areenoina ja viihdyttäjinä, kuten eräs jäsen totesi. Toisaalla ryhmässä esitettiin myös kannanotto, jonka mukaan hyvätuloiset ja omillaan pärjäävät eläkeläiset eivät lähde mukaan järjestötoimintaan: *”Yks tekijä on se, että paljon on semmosia, joilla on hyvä eläke. Ei ne kaipaa mitään. Se riittää niille, kun ne sen eläkkeen saa.”* Keskustelu eläkeläisten järjestöosallisuudesta viritti jäsenet kuitenkin muistelemaan eläkeläisten mielenosoitusta Eduskuntatalon edessä 1990-luvun alussa. Jatkoin episodina kysymällä, olisiko vastaava mahdollista nykyisin:

[eläkeläiset B]

AL: Mutta tästä valtakunnallisesta eläkeläisten demonstraatiosta. Niin viittasit siihen, että eläkeläisissä on niin paljon erilaisia ihmisiä. On parempitulosta ja huonompitulosta ja monella tavalla erilaista. Niin mitä mieltä siitä ootte, että onko mahdollinen vielä tällänen yhteinen mielenosoitus tai vastaava

Kauko: [...] Se oli vähän erilaista silloin kun työelämässä oli, että silloinhan oli se politiikka. Että nykyisin ei nämä järjestöt sillai enää. Että kyllä yhteisessä pöydässä voidaan kaikki olla. Oli se herra tai narri

Kalle: Kyllä siihen vaan saatiin porukkaa, monta linja-autoa lähti Keski-Suomestakin porukkaa eduskunnan etteen mielenosoitukseen

Kirsti: Ei tänä päivänä enää lähde

Kalevi: Kyllä

Kalle: Kyllä se jos oikeen aletaan vetämään

Kaija: Kyllä

Kalevi: Kyllä se mahdollista on

Kirsti: En usko

Kauko: Onko aate niin paljon hävinnyt (naurahtaa)

Kirsti: On varmasti ja jokainen sillä tavalla laiskistuu. Ja ei välitä ruveta mitään sen suurempaa

Kauko: Sanosin, että ei sen aatteen tarvi hävitä mutta

Kalle: (naurahtaa)

Kauko: Silti tuota samassa pöydässä

Episodista ilmenee, että suurin osa vanhusneuvoston jäsenistä otaksuu, että eläköidyttyään ihmiset kykenevät heittämään tittelit ja poliittiset näkemyksensä syrjään ja voivat harjoittaa eläkeläispolitiikkaa yhdessä. Taloudellinen luokkasema ei ole poliittisuuden sytyke. Kirstin ihmiskäsitys on muita yksilöllisempi: halukkuus kollektiiviseen toimintaan on vähentynyt, ja jokainen hoitaa vain omia asioitaan.

Perinteiden murtuminen

Vanhusneuvostojen soveltamat toimintatavat kertovat myös paikallisista eläkeläiskulttuureista (ks. Jyrkämä 1995, 211–213), paikallissukupolvista ja niiden muutoksista. Vanhusneuvostojen funktioita esitellessäni olen kuvannut toimijoihin kohdistuvia ristiriitaisia odotuksia. Nyt tarkastelussa on nykyisten vanhusneuvostojen eläkeläisjäsenten toiminnalleen asettamien ja toimintaympäristön muutosnopeuksista kumpuavien odotusten välinen ristiriita.

Hahmottelen problematiikkaa kulttuurisen viiveen käsitteellä. Sillä tarkoitetaan olosuhteiden ja käyttäytymismallien muutosten eriaikaisuutta. Elinolot ja -ympäristö voivat muuttua nopeasti, mutta ihmisten käyttäytymistä koskevat normit voivat säilyä ikäpolvesta toiseen samantyyppisinä. Hitaammin ja nopeammin muuttuvien elementtien välille syntyy viive. (Allardt 1993, 212; Sulkuinen 1999, 57–59.)

Kulttuurisen viiveen tematiikkaa on tarkasteltu myös ikäpolvien välisenä kysymyksenä. Tällöin keskiössä on ollut vanhempien ja nuorempien ikäpolvien toimintaympäristöjen ja arvomaailmojen välinen suhde. Niin sanotusta 60-lukulaisuudesta kirjoitettaessa (esim. Heinonen 2005, Karisto 2005b, 29–35) on käsitelty nuorison ja heidän vanhempiansa välistä eroa: perinteiset normit joutuivat ristiriitaan nuorison elämäntilanteiden ja -ihanteiden kanssa. Marjatta Marin (2000, 40; 2002, 103–107) taas määrittelee hyvän ja voimavaralähtöisen

vanhenemisen yhdeksi esteeksi vanhenevien ihmisten kulttuurisen pääoman vähittäisen rapautumisen ja perinteisten tietotaitojen arvostuksen heikkenemisen modernisaatiokehityksessä.

Sosiaaligerontologiassa kulttuurisen tai rakenteellisen, institutionaalisen viiveen (structural lag) käsite on ollut esillä etenkin Matilda Rileyn (esim. 1997; Riley & Riley 1999; 2000) teksteissä. Kirjoituksissa on kritisoitu yhteiskuntarakenteiden hitautta vastata uusien eläkeläiskohorttien resursseihin ja elämäntilanteisiin. Työelämän jättäneet voidaan määritellä huollettaviksi riippumatta heidän tosiasiallisista toimintaresursseista ja konkreettisista aktiviteeteista. Keskusteluja on lainattu muun muassa tuottavan ikääntymisen käsitteellistämiseen (Morrow-Hovell ym. 2001b⁹⁷).

Tässä yhteydessä korostan ympäristön muuttumista traditionaalisia, perinteisiä toimintatapoja harjoittavan vanhusneuvoston ympärillä. Tarkastelen kuntaa A. Kunta A pyrki imagon rakentamisessaan ja yhdyskuntapolitiikassaan korostamaan nuorekkuutta ja nuorta asukasrakennetta. Eläkeläisten ryhmähaastattelua lainatessani on jo käynyt ilmi, että jossain määrin vanheneva väestö koki omakotitalotonttien kaavoittamisen, koulujen rakentamisen ja lapsiperheiden houkuttelemisen vanhemman väestön elämismaailmojen kuihduttamisena ja ikäväestön tarpeiden sivuuttamisena. Väestön keski-ikä onkin alhainen ja muuttoliike on ollut voimakasta. Kunnassa syntyneitä on vähän ja he ovat etupäässä vanhuuseläkeläisiä. Viranhaltijahaastatteluista peilautui näköala kunnasta, joka tulevaisuudessa panostaa yhä enemmän kuntarajojen ylittämiseen. Vanhempi sukupolvi saatettiin nähdä jopa alueyhteistyön tulppana:

”Kunta varmaan kasvaa. En tiedä kasvaako näin kovaa vauhtia, mutta kasvaa kiinni enemmän tähän [maakuntakeskukseen]. Ja semmosia perus[kuntalaisia] alkaa olla vähemmän. Sellaisia, jotka ovat syntyneet täällä ja jäävät tänne. Ja sitten myös se, että nää perus[kuntalaiset] tahtoo tällä hetkellä olla kuusseittämänkymppisiä. Että kun aika heistä jättää, tai he jää pois toiminnasta, niin voi aktivistien joukko alkaa olla tämmösiä ei-perus[kuntalaisia]. Niin tulee jotain muutoksia ja sellainen kyläpolitiikointi, joka nyt täällä on aika vähäistä ollut, niin jää vielä vähäisemmäksi. Ja seutukuntayhteistyö. Sitä on selkeesti kahta ilmaa, että pitääkö sitä tehdä ja onko siitä hyötyä meille vai haittaa. Niin se joukko, jotka sitä vastustaa ja näkee siinä enemmän haittaa, vähenee. Paikkakunnan itsenäisyyden merkitys käy entistä vähäisemmäksi.”
[viranhaltija A1, ei jäsen, kunta]

Eläkeläisten ryhmähaastattelussa taas muisteltiin nostalgisestikin vuosikymmenten takaista elämää eli aikaa, jolloin ihmiset tunsivat toisensa ja elinympäristön talot ja tiet tunnistettiin lähes senttimetrin tarkkuudella:

⁹⁷ Esimerkiksi Scott A Bass ja Francis G. Caro (2001, 55–58) sanovat, etteivät yhteiskunnan institutionaaliset rakenteet ole olleet valmiita ikääntyneiden tuottaville ja osallistuville rooleille. Ihmisten elinikä, toimintakyky sekä koulutus- ja varallisuustasot ovat nousseet, mutta tosiasialliset toimintamahdollisuudet eivät ole seuranneet samanaikaisesti. Luvussa 5.2 käymääni keskusteluun viitaten on lisättävä, että myös odotukset ikääntyneiden aktiivisuudesta ovat lisääntyneet, mutta mahdollisuudet osallistumiseen voivat olla rajalliset.

[eläkeläiset A]

Elvi: Ei ollut kuin [viidesosa kunnan nykyisestä väestömäärästä] henkeä kun minäkin tuota koulua naputin tuossa. Niin niin, kyllä se oli. Joka mökin muistan tarkalleen

Eeva: Joo joo

Elvi: Ja miten ja mihin päin ne oli läntällään. Ja missä oli kissanluukku ja kaikki [... ..]

Elvi: Ei ne [ihmiset] varmaan vähene, kun kaikki nurkanpielet on kohta rakennettu. Uutta vaan kaavotetaan tuolla. [...] Kaikki laitetaan ne rämäkät täyteen

Seuraavassa viranhaltijaselonteossa kiteytyy ajatus ikäpolvien eroavaisuuksista. Haastateltava viittaa vanhusneuvoston ja eläkeläisjärjestöjen järjestämien tapausten ja juhlien ohjelmaan ja kertoo kokevansa, että tällä hetkellä toimintalinjat määräytyvät vanhan kotiseutuperinteen edustajien mukaan:

”Mä oon miettinyt, että tulevat vanhukset odottavat yhteiskunnan palveluilta erilaisista kuin nykyiset. Että senkin takia täytyy alkaa pohtia ja miettiä, että kuinka nämä ikääntyvän väestön kulttuuritarpeet, kuinka niihin voidaan vastata. Että ehkä ne on aika pitkälle tämmösiin sosiaalisiin tarpeisiin vastaamisia, mutta ihan varmasti tää tämmönen elämyksellinen puoli tulee. Sen tarve tulee lisääntymään, koska me ihmiset muututaan. [...] Elikkä tää nyt sitten vaikuttaa tämä valtava muutos, mikä täällä on asujaimistossa. Että traditiot on katkennu ja luodaan uusia traditioita. [...] Että siellä tietenkin on ne tietyt mielipidejohtajat, joiden mukaan sitten joutuu aina toimimaan. Ja mulla on semmonen tunne, että niitä odotuksia vois olla vähän toisennäkösiäkin. Ja itse asiassa mä aattelin, kun mä oon menossa ens viikolla yhden eläkeläisjärjestön vieraaksi. Mä ajattelin, että mä pyydän, että ne rupeais pähkimään mulle, että mitä ne haluaa. [...] Että miltä kuullostais mummobaletti tai kaikki, mitä olet aina halunnut tehdä, mutta et ole päässyt tekemään. Pianotunteja ja tämmöstä. [...] Ja se voi siinä vaiheessa avata maailmoja. Että mä en jaksa uskoa, että me kauheen pitkään pystytään menemään sillä vanhustenjuhlaperinteellä (epäselvää). Että vähän lapsia silmäniloksi esiintymään. Että on tavallaan ruokittava sitä perinnettä. Mutta ei se voi lähteä keski-ikäisen [työntekijän] työpöydän takaa. Kyllä se pitää kuitenkin löytää vuorovaikutuksessa näiden ihmisten kanssa. Mutta että minun pitää käydä kysymässä, että miltä kuulostaisi mummobaletti.” [viranhaltija A5, ei jäsen, kunta]

Vanhusneuvoston järjestämät juhlat olivatkin melko perinteisiä: pianomusiikkia, kirkkoherran tai muun johtavassa asemassa toimivan juhlapuhe, kotiseutulaulua ja pienten lasten esiintymisiä. Edellä siteerattu haastateltava arvelee, että nykyisten toimintatapojen takana alkaa jo olla toisenlaisia toiveita. Uudet perinteet ovat heräämässä, mutta niitä on myös ruokittava. Kunnassa A tuleva eläkeläispolvi on aiempaa heterogeenisempaa ja liikkuvampaa, sillä sen juuret eivät ole paikkakunnalla. Kollektiivisten perinteiden sijaan myös eläkeläisten toimintaa värittävät entistä enemmän yksilölliset valinnat. Uusia ja uudentyyppisiä kulttuurisia traditioita on vaikeampi luoda, vaikka epäilemättä niitäkin syntyy.

Pekka Sulkusen (1999, 59) mukaan Thorstein Veblen jakaa inhimillisen toiminnan välineelliseen ja seremonialliseen toimintaan. Välineelliset teot perustuvat pyrkimykseen edistyä päämäärien saavuttamisessa kun taas seremonialliset teot säilyttävät vanhaa ja tyydyttävät jo sinällään niiden puolesta toimijat. Instrumentaaliseen toimintaan sisältyy siis ajatus muutoksesta ja edistyksestä. Seremoniallinen toiminta viittaa pysyvyyteen ja nykytilan säilyttämiseen. Samoja ajatuksia on myös Mertonilla (esim. 1976a, 101–102): seremoniallinen toiminta säilyttää ryhmähenkeä ja ryhmän omaksumia arvoja. Toiminta on ar-

vokasta jo itsessään. Näin määriteltynä traditioista kiinnipitäminen ja niiden säilyttäminen haittaavat edistystä.

Tematiikan voi nähdä toisinkin. Perinteiden kunnioittaminen ja määrätyn-tasoinen muutosvastarinta viestivät eläkeläisten kotiseutukaipuusta ja kertovat paikallisidentiteetin katoamisen kipeydestä. Traditionaaliset toimintamallit ovat väline kollektiivisen muistin organisoimiseksi (Giddens 1995, 93). Nykyisille eläkeläisille perinteisten toimintamallien säilyttäminen voi olla funktionaalista, mutta tuleville eläkeläisille ne voivat näyttäytyä jopa kielteisinä, uusien vaikuttamistapojen ja uusien traditioiden kehittymisen esteenä. Se mikä on hyvää vanhusneuvostoimintaa nykyiselle eläkeläispolvelle, ei ole sitä välttämättä tulevalle. Uudelle eläkeläispolvelle vanhan polven traditiot ovat emotionaalisesti merkityksellisempiä. Ne nähdään jäänteinä ja tottumuksina eikä niille löydy ikäpolvineutraaleja perusteluja (vrt. Giddens 1995, 142–148). Ikäpolvi-kiinnittynyt toimija saa siis myös myönteisiä ominaisuuksia, vaikkei se julkilauttutu tavoite olekaan. Itse asiassa se on tutkimukseni ainut myönteinen piilofunktio.

Yhteiskunta ja kuntaympäristö voivat myös tarvita vanhenevien ihmisten kykyä nähdä ajallisia jatkumoa. Ikääntyneet rauhoittavat edistyksen polulla pinkovia uudistajia ja niitä, jotka tavoittelevat maksimaalista tehokkuutta asettamalla jatkuvasti uusia tavoitteita (ks. myös Merton 1976a, 102). ”Vanhenemisen kulttuurinen voimavara on muun muassa sen asema tietynlaisena stabilisoivana vastavoimana yhteiskunnassa jatkuvasti tapahtuville muutoksille” (Marin 2002, 103). Näin ollen kulttuurisella viiveellä on myönteisiä vaikutuksia koko yhteisölle. Varovaisesti voi hahmotella ajatusta, jonka mukaan kunta A:n perinteisistä toimintamalleista kiinnipitävät vanhusneuvoston eläkeläisvaikuttajat toimivat puskureina vanhan ja uuden kulttuuriperinteen välillä. Muutokset eivät tapahdu liian nopeasti.

7.5 'Uudistuja'

Ron Eyerman ja Bryan S. Turner (1998, 98–104) ovat esittäneet, että luokka-asemaa merkittävämpi kulttuuristen erontekojen ja jopa konfliktien lähde voi tulevaisuudessa olla sukupolviasema. Korkeasta työllistymisasteesta, seksuaalisesta vapautumisesta ja kuluttamisen ja kouluttautumisen mahdollisuuksista nauttineet sodan jälkeen, eri maissa jokseenkin eriaikaisesti, syntyneet suuret ikäluokat saavat vastaansa nuoret, joiden elämää varjostavat työttömyys, epävarmuus ja riippuvuus. Tämän tyyppisissä kommentteissa korostuu näkemys suurista ikäluokista erityisen onnekkaana sukupolvena (Karisto 2005b, 41). Toinen Antti Kariston (em, 31) ja Semi Purhosen (2005) esittämä kyseiseen ikäpolveen liitetty stereotypia on poliittisuus. Mielikuva erityisen radikaalista poliittisuudesta on syntynyt sen vuoksi, että niin sanottujen 1960-lukulaisten ja 1970-lukulaisten vasemmistolaisesti suuntautuneiden opiskelija-aktiivien on virheellisesti annettu edustaa koko ikäluokkaa.

Karisto (2005b, 31) kuitenkin jatkaa, että suuret ikäluokat on ollut ensimmäinen ikäpolvi, joka on nähnyt poliittisuuden laajasti, omien valintojen ja näkökulmien argumentointina. Suurten ikäluokkien ihmiset ovat varttuneet lisääntyvän hyvinvoinnin ja kulutuksen kasvun yhteiskunnassa, joten vähintäänkin kohtuullisesta elintasosta ja kulutushyödykkeiden saatavuudesta on tullut osa ikäpolven arkikokemusta (esim. Räsänen 2004, 200). Näin ollen he eivät liene vanhanakaan samalla tavalla nöyrä, vaatimaton ja tyytyväinen sukupolvi kuin tämän hetken vanhukset (Jyrkämä 2005, 359). Käsitukset suurten ikäluokkien radikaalisuudesta myös vanhuudessa ovat spekulatiivisia, mutta esimerkiksi Raimo Blom ja Harri Melin (2004, 120) kirjoittavat, että kyseiset ikäpolvet ovat muita palkansaajia jossain määrin kriittisempiä ja tämä voi ennakoita eläkeikäisten ryhmän kasvavaa yhteiskunnallista aktiivisuutta.

Ensimmäisessä kappaleessa kuvaamani stereotyyppien vastapainoksi muun muassa Alan Walker (2005a, 6) ja Jyrki Jyrkämä (2005, 355) esittävät, että luokka-asema, etninen tausta, sukupuoli, terveydentila tai omaishoivavelvoitteet määrittävät, luokittelevat ja eriarvoistavat ikääntyneiden elämää myös tulevaisuudessa. ”Suuret ikäluokat on jakautunut sukupolvi”, kirjoittaa myös Raija Julkunen (2005, 277) suurten ikäluokkien työelämänsä eritellessään. Henkilökohtaisesti olen ajatellut muun muassa nyt 60-vuotiaita maatalon emäntiä, joiden nivelet lehmien käsin lypsäminen kasvuiässä on kuluttanut ja kipeyttänyt. Lisäksi tulevaisuuden eläkeläisten elämänmeno voi näyttää hyvin erilaiselta, kun sitä silmäilläään paikallisuus huomioiden (Jyrkämä 2005, 360). Myöskään asenteiltaan ja arvoiltaan suuret ikäluokat eivät joidenkin tutkimustulosten mukaan ole erityisen yhtenäinen ryhmä (esim. Blom & Melin 2004; Erola 2004).

Ikäpolvikiinnittyneen toimijan funktio määrittyi tuleville eläkeläisille häiriölliseksi, mutta nykyisille eläkeläisille osittain myönteiseksi. Uudistujan funktiota esitellessäni pohdin lisää, millaisena haastateltavat näkivät tulevaisuuden eläkeläiset, vanhusneuvoston kohderyhmät ja vanhusneuvoston mahdollisuudet tulevien eläkeikäisten edunvalvojana ja intressiedustajana.

Odotukset näyttäytyivät kolmijakoisina: Yhtäältä ajateltiin, että koulutettujen eläkeikäisten vanavedessä ikäväestön vaikuttamismahdollisuudet hankaloituvat ja eläkeikäisten tarpeiden heterogenisoituessa vanhusneuvoston on panostettava innovatiiviseen elämäskulttuurin luomiseen. Toista ääripäätä edustivat selonteot, joissa ennustettiin köyhää ja yksinäistä vanhuutta vanhuspalvelujen tarvitsijoille ja kulutuskyvyltään heikoille. Joissakin puheenvuoroissa viitattiin vanhusneuvoston tehtävään ikä- ja ikääntymismarkkinoiden ulkopuolelle jäävien puolestapuhujana, mutta tämäntyyppiset odotukset olivat ohuita. Ehkä ne olisivat tihtyneet, mikäli olisin kysellyt asiasta tarkemmin. Kolmatta linjaa edustivat selonteot, joissa vanhusneuvoston tehtäväksi katsottiin ikääntyneen peruskuntakansalaisen äänitorvena toimimisen jatkaminen. Seuraavassa esittelen keskusteluja tarkemmin.

Uusien vaateiden eläkeläiskulttuuri

Seuraavassa selonteossa paikkakunnalla B työskentelevä viranhaltija kertoo näkemyksensä tulevaisuuden eläkeikäisistä:

”Eläkeikäisten tarpeet muuttuu siinä mielessä, että mä luulen, tiedän sen, ja nään sen niin, että tällainen fyysinen aktiviteetti paranee. Se pysyy pidempään voimassa ja ihmiset on virkeempiä. Ne elää ihan toisella tavalla. Ne ei lähde enää hakemaan palveluita julkisesta terveydenhuollosta, jos ne ei tyydytä heidän laatuvaatimuksiaan. Heillä on rahaa enemmän kuin tällä hetkellä. Ollaan valmiita myös maksamaan omasta pussista eikä vaan siitä, mitä yhteiskunta tarjoaa. Ja palvelusetelin mukaan tulo tähän tulee suuntaamaan kysyntää ulkopuolelle, ei pelkästään [paikkakunnan] palvelutuotantoon. Haetaan laatua ja hyvinvointia ja jotakin muuta kuin tämmöistä perinteistä sosiaali- ja terveydenhuollon palvelua. [...] Apua ei haeta enää pelkästään siihen vaivaan, tai sairauteen sitä hoitoa, vaan halutaan myös elämänsisältöä ja elämänjännitystä. [...] Elämystä, elämystä ja toinen on sitten kansainvälisyyttä. Että kyllä mä luulen, että nykyajan eläkeläiset alkaa hakea myös sitä, että ei ne ole [tällä paikkakunnalla] sisällä tämmösessä pienessä yhteiskunnassa. Vaan haetaan ison maailman näkökohtia ja kansainvälisyyttä ja. Ja nettihän sitä tuo. Ja sitten toinen on se, että ei myöskään näillä muilla sektoreilla riitä peruspalvelut. Että jotain erityispalveluja pitää olla [...], erityisryhmille. Ja niille, joilla on varaa niitä käyttää. Jos ne halutaan [paikkakunnalla] pitää veronmaksajina. Että se on semmoinen asia, että vaikka ollaan perhesidonnaisia ja sukusidonnaisia vielä täälläkin, mutta kuitenkin nuori sukupolvi muuttaa työn perässä muualle. Eikä ole yks eikä kaks eläkkeelle jäänyttä pariskuntaa, jotka lähtee lasten perässä. Se ei ole enää itsestänselvyys, että ihminen jää tänne lopun ikäänsä odottamaan kuolemaansa.” [viranhaltija B6, ei jäsen, ei kunta]

Puheenvuoro on poikkeuksellinen siinä mielessä, että siinä nykyisten ja tulevien eläkeläisten elämäntyylit erotetaan toisistaan erityisen voimakkaasti. Eläkeläisten elämä näyttäytyy jopa eräänlaisena aktiivisuushuumaan (ks. Jyrkämä 2005, 356) heittäytymisenä. Selonteosta välittyy kuitenkin monia myös kunnan A haastatteluista ilmenneitä odotuksia. Tulevaisuuden eläkeläiset eivät jää kotiin neljän seinän sisälle ja tyydy saatavilla oleviin sosiaali- ja terveystalouteihin. He osaavat vaatia elämyksiä, eksotiikkaa ja elastisuutta ja ovat niistä myös valmiita maksamaan. Tulevaisuuden eläkeläinen osaa hakeutua parempien ja tyydyttävimpien palveluiden lähelle eli äänestää tarvittaessa jaloillaan, mikäli palvelutaso ei tyydytä. Eläkeläinen osaa vaatia palveluiltaan laatua myös neljännessä ja viidennessä iässä, kuten seuraavasta selonteosta ilmenee:

”Tämä ikäluokka mikä tällä hetkellä on hoidon ja palvelujen parissa. Niin heillä on vielä se semmonen nöyryys asioihin ja vastaanottavuus siihen, mitä elämässä on annettu ja annetaan. Että tulevaisuuden ikäihminen tietää jo, mitä se haluaa. Ja osaa vaatia. Ne tarpeet ovat sillä lailla erilaiset. Että niin kuin sanoin se visioiminen kymmenen vuoden päähän ei ole helppoa. [...] Sinne tulee niin erilaisia tarpeita. Tänä päivänä, kun tehdään esimerkiksi kartoitusta, niin me ei saada reaalikuvaa siitä, että mitä se vois olla. Että kyllä ihan selkeesti tietotekniikan ja kaiken median hyväksikäyttö ei ole lähelläkään sitä, mitä se voisi olla kymmenen vuoden päästä. Että se on valtava [muutos]. Että tässä alkaa ikää tulla itsellekin. Että itseäkin alkaa ihan jo pelottaa, että mitä kaikkea sitä pitää osatakaan, että selviää arkipäivästä. [...] Että kyllä ne vaateet nousee. Että toisenlaista tietoa on jo. Että kyllä siitä tulee haasteellinen väestöryhmä sitten.” [viranhaltija A7, ei kunta, ei jäsen]

Edellä siteeratun viranhaltijan puheenvuorosta paljastuu, ettei tulevaisuuden visiointi ole helppoa, sillä asiakkaiden tarpeet erilaistuvat: eläkeläisten ryhmän

näkeminen myönteisessä valossa, kompetentteina palvelujen käyttäjinä ja kulluttajina, ei riitä. Eläkeläishaastateltavien ja vanhustyössä toimivien viranhaltijoiden puheissa saattoi ilmetä voimakkaitakin kontrasteja esimerkiksi asumisesta keskusteltaessa. Eläkeläiset, kertoessaan oman ikäpolvensa toiveista, painottivat asumisen turvallisuutta ja palvelujen riittävyttä. Sen sijaan muutama viranhaltija arveli, etteivät tulevat vanhukset tyydy 1990-luvun tavoitteeseen, yhden hengen huoneeseen.

Jo observaattori-funktion yhteydessä esitin, että tulevaisuuden eläkeläisten odotettiin olevan nykyistä vaativampia ja poliittisuuden ennakoitiin lisääntyvän. Haastateltavissa oli niitä, jotka uskoivat ikääntyneiden kollektiivisen vaikuttamistahdon lisääntyvän ja kanavoituvan tavalla tai toisella. Etenkin kunnissa A ja B uudesta ikäpolvesta puhuttiin edellistä kriittisempänä. Keskustelua käytiin kuitenkin hyvin yleisellä tasolla, ja näkemykset muutoksen nopeudesta olivat ristiriitaisia. Esimerkiksi seuraavaksi siteeraamistani puheenvuoroista voisi päätellä, että uusi ja kriittisempi vanhenemiskulttuuri on tulossa vasta suurten ikäluokkien jälkeen.

”Osataan ja vaaditaan palveluilta enemmän, ollaan kärsimättömämpiä. Että odotetaan, että tässä meille kaikki heti, kaikenlaista palvelua -sukupolvi. En tarkoita tässä, että se tulee tässä ja heti seuraavassa ovenavauksessa.” [päättäjät A2, ei jäsen]

”Ollaan vielä aika arkoja. Jäädään itsekseen ja yksikseen asioitten kanssa. Mutta tietysti sitä mukaa kun tää työikäinen väestö jää eläkkeelle ja he on tottunu olemaan aikamoisia vaatijoita. Sanotaanko näin. Eivät varmasti ole hiljaisia siinä vaiheessa kun ovat eläkkeellä.” [sihteeri B]

Huomionarvoista on, ettei kunnissa nostettu esille niin sanotun 60-lukulaisuuden tai opiskelijaradikalismien (esim. Heinonen 2005; Purhonen 2005) kasvatteja. Se, mitä kysytään, vaikuttaa aina haastattelujen kulkuun. Tässä yhteydessä haastattelukonteksti lienee kuitenkin tekijöistä merkittävin. Tutkimuspaikkakuntani ovat pieniä maaseutupaikkakuntia, joiden elämänmenoon suurten ikäluokkien politisoituminen 1960–70-luvulla ei liene juurikaan vaikuttanut. Kunnan A urbanisoituminen ja myös jonkinasteinen väestön elitisoituminen tapahtui vasta 1980–90-luvuilla.

Millaista vanhusneuvostoa vapauksia ja elämyksiä vaativa ja erityistoiveita esittävä ikäpolvi edellyttää? Haastatteluissa painotettiin vanhusneuvostojen uusiutumiskykyä ja itseään korjaavuutta. Tulevien eläkeläisten kannalta muutosherkkyuden voi arvioida olevan erityisen tärkeää kunnassa A, jossa väestö vaihtuu ja liikkuu muita nopeammin. Neuvostojen rinnalle voitiin kaavailla myös kilpailevia ja vaihtoehtoisia foorumeita, kuten seuraavista kunnissa A ja B esitetyistä puheenvuoroista ilmenee. Funktioanalyttisesti ilmaisten selonteoisista hahmoteltiin vanhusneuvoston funktionaalisia korvikkeita.

”Vanhusten määrän kasvu on ihan selvä. Ja se, että on entistä enemmän aktiivisia ja hyväkuntoisia ja hyvätuloisia eläkeläisiä. Että vanhusneuvostolla on kaikki mahdollisuudet olemassa elää ja toimia ja voida hyvin. Jos se vaan toimii siten, että se tarjoaa asioita, joista tulevaisuuden vanhukset on kiinnostuneita ja niitä ajaa ja niihin sitoutuu. Että varmasti myös kilpailevia foorumeita tulee. Että tuleeko vanhusneuvostosta tällainen matkatoimisto, joka järjestää matkoja. Että mahdollisuudet on monet, mutta käytäntö sitten.” [viranhaltija A1, ei jäsen, kunta]

”Mä uskon selkeesti visiona siihen, että vanhukset tai ikäihmiset tajuaakin sen, että heissä on yhdessä joukkovoimaa. Ja mä nään, että se kanavoituu tavalla tai toisella. Että vanhusneuvosto voi olla yks foorumi. Voi tulla monia muita tapoja vielä. Ja ehkä vanhusneuvosto voi jopa kuihtua, jos tulee joku toimivampi tapa ja kanava tuoda esille niitä näkökulmia. Mutta vanhusneuvosto voi olla yhtenä siinä joukossa. [...] Tuleeko vanhusneuvostoista lakisääteisiä niin kuin Tanskassa. Se on tietysti yks mahdollisuus. Ja tuleeko siitä sitten ihan tämmöinen vaaleilla valittava toimielin Tanskan malliin. Että onko Suomen tie sama kuin Tanskan. Sitä tietysti on huono ennustaa.” [sihteeri B]

Hieman toisenlaisen kuva tulevasta eläkeläispolvesta ja vanhusneuvoston uudistumistarpeesta välittyi kunnasta C:

[eläkeläiset C]

Santeri: Joko tuota ois sitten kymmenen vuoden päästä lukeneempia ihmisiä eläkkeellä. Että mitä se tuo tulleessaan

Saima: Enemmän lukeneita

Santeri: Niin

Saima: [Tämän kunnan] rakenne ei siinä suhteessa kymmenessä vuodessa muutu. Kyllä ne muuttaa lukeneet täältä pois. Että ei ne tänne jää

Santeri: Joo. Näin se on.

”Kyllä se mahdollista tietenkin on, että ihmiset, jotka on itekin työelämässä olleet ja ovat tottuneet tekemään ja heiltä on vaadittu paljon. Niin voi olla, että vaativat niiltä omilta palveluiltaan enemmän. Ja voi olla toisaalta niin, että maksukyky nousee. Tällä hetkellähän meillä kaikki tai suurin osa ihmisistä jotka käyttää palveluita, niin ovat ihan kansaeläkkeen varassa. Että ei ole mitään työeläkettä kertynyt, kun on maalaisalojen emäntiä ja leskiä suurin osa. Mutta sitten jatkossa se eläkeikäisten maksukyky on suurempi ja varmaan osataan vaatia. Mutta en tiedä, onko se täällä vielä kymmenen vuoden kuluttua. Että täällä on kuitenkin suurin osa tästä eläkkeelle siirtyvästä väestöstä maatalousväestöä edelleenkin. Ja tottuneet aika vähällä ja mahdollisimman pitkään omatoimisesti selviytymään.” [viranhaltija C1, jäsen, ei kunta]

Kuten edellisistä haastatteluotteista ilmenee, ei paikkakunnan C eläkeläiskulttuuri muuttune kymmenessä vuodessa tavattomasti. Suuri osa eläkeikäisten ryhmään nousevista ihmisistä on paikkakunnalla syntyneitä ja maataloudesta elantonsa saaneita emäntiä ja isäntiä. Tämä vaikuttaa myös eläkeikäisten tulo- ja koulutustasoon, sillä ylempään keskiluokkaan kuuluvia on vähän. Eräs tapa konkretisoida tutkimuspaikkakuntieni nykyisten eläkeläisten sosioekonomisen aseman eroja on eläkkeen määrä (Tilasto Suomen ... 2004). Kunnassa C omaa eläkettä saavan keskimääräinen eläke oli hieman yli 900 euroa vuonna 2004, kunnassa B noin 1050 euroa ja kunnassa A noin 1120 euroa. Kunnassa A yli 1500 euron eläkettä nautti noin 17 prosenttia kaikista omaa eläkettä saavista ja kunnassa C noin kahdeksan prosenttia. Alle 500 euron eläkkeellä joutui kunnassa C tulemaan toimeen noin seitsemän prosenttia ja kunnassa A noin neljä prosenttia. Luvuissa on huomioitu kaikki eläkkeensaajat.

Edellä siteeratun viranhaltijan näkemystä omatoimisuuden, pärjäämisen ja säästäväisyyden kulttuurista (myös Lehtola 2001, 197–198) vahvistavat myös kuulemani tiedot kunnan vanhustyön tukipalveluista. Minulle kerrottiin, että maksullinen päiväkeskustoiminta oli lopetettu siitä syystä, etteivät eläkeläiset raskineet ostaa palvelupäiviä: *”Ovat oppineet siihen, että kaikessa mahdollisessa täytyy säästää. Että he eivät siihen ommaan itteensä sitten [satsaa].”*

Ajat huononevat – hyvinvointi jakautuu

Useat haastatteluihini osallistuneet viranhaltijat aavistelivat ja pelkäsivät aikojen huononevan ja mahdollisuuksien saada myöhemmällä iällä tarvitsemaansa apua, tukea ja hoivaa supistuvan. Oikeudenmukaisuus ja tasa-arvoisuus ovat olleet hyvinvointivaltion arvoja, mutta 1990-luvulla lisääntyneen eriarvoistumisen ja tuloerojen kasvun myötä ne ovat kärsineet arvovaltatappiota. Muun muassa yksityislääkärijärjestelmä ja työterveyshuolto suosivat hyvätuloisia ja työllisiä. (esim. Kangas 2005, 19; Möttönen & Niemelä 2005, 45, 137, 205.) Vaikka eläkeikäisten ryhmän tulotaso kohenee parempien työeläkkeiden ansiosta, myös eläkeikäisten toimeentulon hajonnan kasvua on ounasteltu (Kansallinen ... 2005, 42; Julkunen 2005, 288). Työeläkeuudistus (tyoelake.fi 2006) kannustaa kartuttamaan eläkettä 63 ikävuoden jälkeenkin, mutta syventänee samalla eläkeikäisten keskimääräisten eläkkeiden eroja, sillä mahdollisuudet jatkaa palkkatyössä vaihtelevat (Julkunen & Pärnänen 2005, 45).

Osa tulevista eläkeikäisistä on syrjäytynyt työstä, toimeentulosta, ihmisuhteista ja koulutuksesta. Miten vaikkapa 1990-luvun lamassa velkoja taanneet tai 2000-luvun puolivälin suurissa irtisanomissa työnsä menettäneet selviytyvät eläkeiässään? Entä naiset, joiden hoiva-alalta keräämät eläkkeet ovat piskuisia? Kaikki ikäpolvet arvostavat hyvinvointivaltiota (Räsänen 2004, 210), mutta muun muassa Simo Koskinen (2005, 15) on arvellut, että sukupolvien sisäinen solidaarisuus voi tulevaisuudessa muodostua tärkeämmäksi kysymykseksi kuin hyvinvointivaltion kehittymisen aikainen lasten ja nuorten, työkäisten ja eläkeikäisten välinen solidaarisuus.

Ikääntyneiden toimeentulon ja elinehtojen tarkastelu yksistään yksilöllisen elämänkulun näkökulmasta on problemaattista. Paul Higgs ja Chris Gilleard (2004) kirjoittavat, että vanhenevien ihmisten luokka-asemaa ja valtaa on tarkasteltu etenkin aiempien elämänvaiheiden jatkumona eikä nykyisen taloudellisen järjestyksen seurauksena. Vanhenemisen poliittisen taloustieteen antia punnitessaan Myös Alan Walker (2005b) katsoo, että maailmanyhteiskunnassa valtiollisen politiikan, sosiaalisen rakenteen ja yksilöllisen elämänkulun yhteyden tarkastelu ei riitä.⁹⁸

Toisen maailmansodan jälkeinen kehitys ja eläkejärjestelmän täydentyminen kavensivat työvoimaan kuuluvien ja sieltä poistuneiden toimeentulon eroja teollistuneissa maissa, mutta globalisaation eteneminen, hyvinvointivaltion laajenemisen pysähtyminen ja yksityiseen eläkesäästämiseen kannustaminen ovat jakamassa eläkeläisväestöä. (Higgs & Gilleard 2004; Walker 2005b.) Vaikka moni onkin kartuttanut itselleen sievoisen työeläkkeen, on oman kotipaikkakunnan elinkeinoelämän ja verotulojen tyrehtymisellä – puhuttaessa vaikkapa taantuvasta teollisuuspaikkakunnasta – ja kuntapalvelujen rakenteiden muutoksilla voimakkaita vaikutuksia myös eläkeikäisen elämänehtoihin.

⁹⁸ Muun muassa John Vincent (2003, 79–108) on kuvannut vanhuuden eriarvoistumista globaalien eläkerahastosijoittamisen viitekehityksessä. Globalisaation suorat, kielteiset vaikutukset kohdistuvat etenkin kehitysmaiden ja Euroopan siirtymätalouksien ihmisiin. Kehittyneiden länsimaiden kohdalla ne yhdistyvät kansallisiin päätöksiin.

Vuodenvaihteessa 2003–2004 omaishoito oli nousemassa mittavaksi valtakunnalliseksi ikääntymispoliittiseksi kysymykseksi, palveluseteliä lanseerattiin kotipalvelun käytännöksi ja kuntien perinteisesti tuottamien palveluiden tulevaisuus puhututti. Seuraavan, itsekin kutakuinkin suuria ikäluokkia edustavan, viranhaltijan selonteosta kuvastuu monta markkinalogiikan ja omaishoivalveloitteiden lisääntymiseen, kuntatalouden heikkenemiseen ja kuntasektorin työntekijöiden ikääntymiseen kietoutuvaa kysymystä. Haastateltava ennakoii köyhää vanhuutta osalle kuntansa ikäväestöstä:

”Mutta sitten tulee se suuri kysymys. Että tällä hetkellä me pystytään kuitenkin tarjoamaan vielä kohtuulliset palvelut. Mutta mitä tapahtuu seuraavalle sukupolvelle. Tuleeko raha ratkaisemaan sen, miten sinä saat sen avun. [...] Jos ympäristön pystyt luomaan rahalla, niin onko sulla niin paljon rahaa, että pystyt ostamaan ne palvelut, jos tää kunnallinen hyvinvointitaso romahtaa. [...] Se tulee olemaan suuri kysymys [meilläkin]. Kaikkien tilastoennusteiden mukaan vuoteen kakstuhattakolmekymmentä ikääntyneiden määrä kasvaa ja selvitään suhteellisen hyvin tuonne kahteentuhanteen kahteenkymmeneen. Mutta se viimeiset kymmenen vuotta ennen kuin se alkaa tasaantumaan, niin se on kyllä kurja aika. [...] Senhän nyt selkeesti näkee esimerkiksi tässä omaishoidon tuessa. [...] Että se on sellainen eettinenkin kysymys. [...] Jos kunta ei pysty niitä [palveluja] verovaroilla tarjoamaan niin riittääkö yksityisten varat. Että minua pelottaa se, että tuleeko siitä vielä tällainen köyhä vanhuus [...] Että nythän ne palvelut on pystytty turvaamaan. [...] Että maksut määritellään tulojen mukaan. Niin se on antanut kaikille mahdollisuuden samanarvoisiin palveluihin. [...] Että tää raha-asia on vähän pelottava. Ja tää jakautuminen, se tulee kasvamaan. Jos sitä positiivisesti ajattelee, niin se [markkinoistuminen] voi tuoda tiettyjä vaihtoehtoja. [...] Sitten tää henkilökunnan saanti tulee olemaan [vaikeaa]. Että vaikka kunnalla olisi rahaakin järjestää [palveluja], niin jos ei saada ammattitaitoista henkilökuntaa. Niin nythän ollaan siinä pisteessä, että me kunnalliset työntekijät ollaan tällaisia viisikytvuotiaita keskimäärin. Niin kymmenessä vuodessa tämä eläkkeelle jäänti on hurjaa.” [viranhaltija B1, ei jäsen, kunta]

Eläkeikäisten jakautumisen pelko tulee esille myös seuraavan viranhaltijan puheesta. Haastattelusitaatti paljastaa toki informantin omia arvoja ja käsityksiä, mutta hänenkin puheenvuoroaan luonnehtii pelko tarveharkinnan lisääntymisestä ja kunnallisten palvelujen kohdentamisesta niille, joilla ei ole varaa toimia markkinoilla. Osaa eläkeläisistä voidaan houkutella seniorimarkkinoille, mutta osan arkeen ”aging enterprise” (Estes ym. 2001, 166–167) ei laskeudu myönteisin vaikutuksin.

”Jotenkin tuntuu siltä, että tämä hajjoo tämä vanhuspuoli sillä tavalla, että on niitä vanhuksia, joilla on varaa omatoimiseen, ite kustannettuun vanhuuteen. Ja kyllä kai jos vanhusten määrä tällai niinku sitä nyt valtakunnallisesti pelätään, että se rajahtää, niin kyllä kai siinä käy vain niin, että yhteiskunta hoitaa ne, jotka ei omillaan pärjää. Ne joilla on itellä mahdollisuus, ne hoitaa ite ja se tarkoittaa tätä yksityistä vanhustenhoitoa. [...] Että meillähän [omalla hallinnonalalla] on semmonen systeemi, että meillä ajetaan sitä, että kaikki toiminnot on kilpailutettava ennen kuin saa ite tehä. Ja mennäänkö sitten vanhuspuolella yhtä tiukkaan. Se voi olla niin ja se on aika mielenkiintosta nähä. Että onko vanhustenhoitopalvelutkin aina kilpailutettava. Minusta se on hirvee onnettomuus. [...] Kyllä minä näen, että se mennee tulevaisuudessa sillai, että eläkeläiset joutuu käyttämään niitä rahoja, mitkä nyt on perikunnissa jaettuna perillisille. Niin ne joudutaan käyttämään siihen ommaan elämiseen. Että onhan tietenkin nytkin hoidossa porrastusta ja kustannuksissa, mutta se porrastus [tarveharkinta] tulee kasvamaan. [...] Onhan meillä semmosia hyvinvoivia vanhuksia, jotka ei halua mennä näihin kunnallisiin. Että tulee niitä, jotka haluaa ostaa sen jostakin yksityiseltä. Sen takia, että se on heidän mielestään parempaa. Voi se olla käytännössäkin parempaa. Että vanhukset itse haluaa ostaa jotakin yksityiseltä. Että ei se kaikki ole pakosta, se voi olla vapaaehtoistakin. Mutta kyllä mä epäilen, että siihen tulee jonkunlaista pakkoakin. [...] Että tämä kaupallisuus tekee sen, että kyllähän kaikki yrittää, että eläkeläisiltä rahat pois. Että kyllä niillä on semmoisia paikkoja, mistä ne pääsee ostamaan. Että minä epäilen, että se kuntien järjestämismahdollisuus tulee kaventumaan. [...] Ja voi olla että niille ilojen järjestämiselle käy samoin. Että kunta ostaa niille huono-osasille ja ne parempiosaset ostaa ne ite.” [viranhaltija A6, ei jäsen, kunta]

Edellisten tyyppisiä puheenvuoroja esitettiin kunnissa A ja B. Niiden puuttuminen paikkakunnalla C selittyyne osittain lestadiolaisuudella ja osittain maatalousvaltaisuudella: vanhuksia on aina hoidettu kotioiloissa. Haastatteluissa aprikoiitiin, millä tavoin perinteinen omaishoiva voidaan korvata perherakenteiden muuttuessa. Väestökadon koettelemaan pitäjään ei liene odotettavissa mitävää hyvinvointialan yrittäjyyttä.

Paikkakunnalla B tulevien eläkeläisten toimeentulon ja mahdollisuuksien eroista puhuttiin myös eläkeläishaastattelussa. Ennen seuraavassa esittämääni katkelmaa oli keskusteltu haastatteluhetkellä hyvin ajankohtaisista suuryritysten irtisanomisista.

[eläkeläiset B]

Kalevi: Tää työssäkäyvä väki joutuu entistä kovemmalle. Se joutuu entistä usseemmin työttömäksi ja muuta tämmöistä. Että tässä mielessä tuo raha raha tekee tätä elämää aika tavalla vaikeaksi

[...]

Kalevi: No siitä tulee varmaan siitä eläkeläisporukasta semmosta kahenlaista kastia. Se toinen, joka on tätä hyvää, jolla on sitä rahaa ja joka omistaa jotain. Ja se toinen, joka on tipahtanut sinne työttömyyden kurjuuteen ja saa sitten pientä eläkettä.

Kaija: Niin joka on tehnyt patkätöitä

[...]

Kalle: Minusta se jakaantuu tämmöseen kahteen tämä eläkeläisporukkakin. Tämmöseen kahteen kategoriaan

Kauko: Kyllä se tulee varmasti olemaan isompi ero mitä tänä päivänä on. Niin se ero kasvaa jatkuvasti

Edellä kuvattu ei tarkoita, ettei toimeentulon jakautumisesta olisi puhuttu jo tämän hetken eläkeläisten elämää punnittaessa. Puhuttaessa kotiavun kattavuudesta ja riittävydestä temasta keskusteltiin jyrkästi etenkin neuvoston A kokouksissa ja ryhmähaastattelussa.

Millaista vanhusneuvostoa hyvinvoinniltaan jakautuva ikäpolvi edellyttää? Tulisiko neuvoston keskittyä niiden puolustamiseen, joilla ei ole resursseja ja mahdollisuuksia edellä esitettyyn uusien vaateiden eläkeläiskulttuuriin? Neuvostojen tulevaisuutta visioitiin tästä näkökulmasta hyvin vähän. Viranhaltijat ja päättäjät eivät odottaneet, että nimenomaan vanhusneuvoston tulisi ryhtyä pontevasti puolustamaan kunnallisia hyvinvointipalveluja. Tämä johtunee siitä, että muun muassa edellä esittämässäni viranhaltijapuheenvuoroissa paikallisten toimijoiden asema näyttäytyi valtakunnallisen kehityksen pyörteissä kulkeutumisena ja ajalehtimisena (ks. myös Rintala & Heikkilä 2002, 345). Sen sijaan neuvoston B Kirstin puheenvuorosta voi päätellä, että neuvoston ja eläkeikäisten produktiivisuus voi ilmetä myös vastarintana yksilöllisen vastuun ja produktiivisen vanhenemisen velvoitteille:

[eläkeläiset B]

Kirsti: Ja semmoista itsekeskeistä. Se tulee vielä tehostumaan. Sillon varmasti tämmösellä vanhusneuvostolla on tehtävää paljonkin. [...] Kaikki nää elämänarvot. Ne kiristyy. Tehokkuus ja semmoset ihmisten ominaisuudet. Niitä arvostetaan ja silloin kyllä vanhukset katsotaan painolastiksi

[...]

Kalle: Se on realismia tämä tänä päivänä, että ihmisarvo mitataan rahassa

Neuvoston B eläkeläisjäsenet ennakoivat arvomaailman kiristymistä ja ihmisten arvottamista yhä enemmän taloudellisin mittarein: heikoimmat ja tuottamattomimmat vanhukset nähdään taakkana. Luvussa kaksi kirjoitin, että tuottavan ikääntymisen käsitettä on kritisoitu uusliberalistisesta aatteesta kantautuvasta omatoimisuuteen ja omavastuuseen velvoittavuudesta. Kriittisissä puheenvuoroissa produktiivisuus nähdään ulkoapäin asetettuna tehokkuuden vaateena. Poliittinen toiminta on kuitenkin yksi produktiivisuuden muoto (myös Koskinen 2004, 33–36). Omaehtoinen poliittisuus voi ilmetä myös produktiivisuuden normin vastustamisena ja kollektiivisen vastuun puolustamisena. Vanhusneuvosto voi toteuttaa produktiivisuutta puolustamalla vanhana olemisen, avun tarpeen ja elämänkulun aikana hankituista rooleista irtaantumisen oikeutta. Tähän viittaavat myös ikäyhdistäjän funktion esittelyn yhteydessä esittämäni neuvostotoimijoiden ajatukset vanhuuden ja vanhenemisen terminologiasta: ikä-alkuiset kiertoilmaisut koettiin teennäisinä ja vanhenemisen oikeutta peittelevinä. Järjestötoiminnasta kannuksia hankkineilta vanhusneuvoston jäseniltä voinee myös odottaa toimimista hiljaisempien ikätovereidensa hyväksi. Ikäänntyneiden kuntakansalaisten luottamushenkilöinä, vanhusneuvostovaikuttajan statuksen kantajina, heillä voi katsoa olevan velvollisuuksia toimia ja vaikuttaa.

Kuntakansalaisen asialla

Osassa puheenvuoroista vanhusneuvostojen toivottiin jatkavan aloittamallaan linjalla ja ryhdistävän sitä. Edellä tulivat esille eläkeläisten tulevaisuuskuvien ääripäät. Nyt tarkasteltavina olevien puheenvuorojen päättelen kuvaavan niin sanotun keskivertoeläkeläisen elämää. Seuraava sitaatti ilmentää jatkuvuutta julkilausutuille observaattorin, välittäjän ja virkistäjän tavoitteille.

”No toivottavasti se olis semmoinen aktiivinen ja osallistuva. Ja välittäis eri kansalaisten mielipiteitä ja erilaisten käyttäjäryhmien mielipiteitä. Että minusta olisi hirveen tärkeätä, että tää lisääntyis tää kuntalaisten ja kunnallisten päättäjien ja viranhaltijoiden yhteistyö. Ja osattais kaivaa paremmin esille sitä, mitä ihmiset oikeesti haluaa. Että musta olisi tärkeätä, että paikalliset lähipalvelut säilyisivät. Ja sitten nää ihmiset, jotka tässä asuu, niin ottas aktiivisesti kantaa palveluiden järjestämiseen. Se palveluiden järjestämisen perustehtävä ei häviä. Ja että osataan ottaa se muuttuva ympäristö huomioon ja niitten ihmisten tarpeet, mitä siihen kuuluu. Että siihen vanhusneuvosto vois tuoda kaikkea. Ja tietysti järjestää myös viriketoimintaa ja virkistystoimintaa. Retkeilyä ja tempauksia niinku tähänkin asti. Että monella tavalla koottaisiin sitä asukasmielipidettä. Ja osattais pukea se siellä neuvostossa sellaiseksi, että sen avulla osattais muovata näitä strategioita paremmiksi. Että ne strategiat eläisivät. Että ei selaista, mitä tehdään erillisenä arkitodellisuudesta.” [viranhaltija C1, jäsen, ei kunta]

Haastateltava viittaa paikallisten lähipalveluiden tärkeyteen. Hänen puheestaan voi päätellä, että riippumatta kunnan koosta ja palvelurakenteesta kuntalaiset tarvitsevat jatkossakin peruspalveluja, joiden tarkoituksenmukainen järjestäminen luo tehtäviä kansalaisten ja kunnan yhteistyölle ja myös vanhusneuvostolle. Ihmisten asuinsijat eivät useimmissa tapauksissa muutu, vaikka kuntarajat siirtyisivätkin.

Lainauksessa kuntalaiset nähdään kuntansa asukkaina ja kuntakansalaisina (ks. myös Niiranen 2002, 68; Peltonen 2002, 174). Asiakkaita ja potentiaalisia asiakkaita ei nähdä pelkästään tiettyjen palveluiden kohdeasiakkaina, vaan niiden suunnitteluun osallisina kompetentteina mielipiteiden esittäjinä. Seuraavan lainauksen päättäjä on sitaatin lopussa laajentamassa neuvoston toimenkuvaa myös ystävätoimintaan ja lähimmäispalveluun, mutta peräännytyy:

”Sillä on paljon tehtävää. Että iso yhteiskunnallinen tehtävä. Sen pitäis olla esillä ja sen pitäis näkyä ja kirjoittaa lehtiin. Tehdä juttu silloin tällöin ja tuoda itteensä tykö päätöksenteossa. Että se ei ole ollenkaan sama missä vanhukset asuu. [...] Ja mitä harrastetaan ja mitä kansalaisopistossa järjestetään. [...] Ja miten kotipalvelu toimii. Elämänlaadun kohentamisen kannalta se voi olla hyvin merkittävä. Ja ettei unohdeta niitä, jotka ei pysty ite omia asioitaan hoitamaan. Joku ystävätoiminta. Että mihinkä se nyt sitten rajataan. Sehän tietysti pitää muistaa, että se on vapaaehtoistyötä. Eikä ne jaksa tehdä sitä niin kun palkkatyötä. Että se rupee käymään voimille.” [päättäjä B1, ei jäsen]

Sitaatti ilmentää vanhusneuvostotoiminnan tuliperäisyyttä. Mikäli neuvostolta aletaan odottaa palvelujen ja läheisavun tuottamista, voivat jäsenten resurssit kulua omatoimisuuden vaateisiin ja poliittisuus omaehtoisena kansalaistoimintana vesittyä.

Lainaus viittaa myös vanhusneuvoston rooliin ikääntyneiden kuntakansalaisten luottamuselimenä. Haastateltava toivoi riuskempaa edunvalvontaa. Itsensä pyhittämisen funktiota esitellessäni kerroin, että viranhaltijat ja päättäjät odottivat neuvoston vastaavan kuntaympäristön muutoksiin. Puheiden keskiössä olivat seutuyhteistyön haasteet. Vanhusneuvostojen asemaa ja vaikuttamismahdollisuuksia yhdistyneissä kunnissa ei juurikaan pohdittu. Yhden eläkeläisryhmän haastattelussa kuntauudistus nähtiin uhkana oman neuvoston säilymiselle. Keskustelu kuntaliitoksista on lisääntynyt vasta kenttäjaksoni jälkeen. Haastattelujen tekohetkellä Sisäasiainministeriön (2005) kunta- ja palvelurakennemuutos oli vielä tulevaisuutta, mutta epävarmuus kuntarajoista, pal-

velujen tuottamistavoista ja pienten paikkakuntien elämänmenosta kuvastuivat jo selonteosta.

Hallinto-organisaatioiden kasvaessa on vaara, että ne etäännyvät kuntalaisista ja demokratian mahdollisuudet kaventuvat (Möttönen & Niemelä 2005, 207–208). Kuntarakenteiden muutospyörteiden kiihtyessä myös vanhusneuvostojen toimintakenttä ja vaikuttamismahdollisuudet voivat supistua. Lautakuntien ja valtuutettujen määrän väheneminen voivat kuitenkin mahdollistaa vanhusneuvostojen eläkeläisjäsenten luottamushenkilöidentiteetin vahvistamisen, mikäli ne löytävät uusia toimintamalleja ja sovelluksia. (ks. myös Leinonen 2005b; Tolonen 2003a; b, 59–60; c).

Tutkimukseni neuvostot eivät olleet vielä vakiinnuttaneet asemaansa ja toiminnan näkyvyydessä oli puutteita. Onnistunut ja tuloksekas neuvostotoiminta vaatii ikääntyneiden kuntalaisten, viranhaltijoiden ja päättäjien vastavuoroisuutta ja neuvostoilta aktiivista viestimistä. Toimintaympäristön muutoksessa selviytyminen edellyttää sekä ikääntyneiden kuntakansalaisuuden että vanhusneuvostojen tunnistamista ja tunnustamista.

8 VANHUSNEUVOSTOT NYT JA TULEVAISUUDESSA

8.1 Yhteenveto vanhusneuvostojen funktioista

Tutkin vanhusneuvostoja ikääntyvän yhteiskunnan ja uuden kansalais- ja kuntalaisosallisuuden ilmiönä. Tutkimuksessani sovelsin Robert K. Mertonin (1968) funktioanalyysiä tarkastelun pääpainon ollessa vanhusneuvoston julkilausuttujen ja myönteisten (tavoitteiden) sekä piiloisten ja haitallisten (epätavoitteiden) funktioiden jäljittämässä. Vanhusneuvosto oli tutkimukseni ilmiöjärjestelmä ja sen ympäristö erilaisine kategorioineen sen viitejärjestelmä. Kategoriat ovat statusten haltijoiden (positioita hallitsevien ihmisten) muodostamia ryhmiä, joiden suhteen neuvoston funktionaalisuutta määriteltiin. Tarkoitukseni oli jäljittää ideaalityypinomaisia funktioita ja niiden myönteisiä (funktionaalisia) ja kielteisiä (häiriöfunktionaalisia) värejä ja sävyjä.

Tutkimuksen tapaus oli maaseutumaisen kunnan vanhusneuvosto, joten en vertaillut neuvostoja ja kuntia systemaattisesti. Paikansin niin sanottuja yleisiä funktioita, en haastattelemini informanttien puhuja-asemista tuotettuja funktioita. Nivoin kuitenkin kysymyksenasetteluja paikalliskontekstien vaihteluun ja funktioiden sisällä huomioin informanttien puheiden painotuseroja.

Funktioita esitellessäni huomioin myös vanhusneuvostotoimijat Mertonin rooliteorian (1957) avulla. Kuvasin toimijoiden status- ja roolivalikoimia sekä eri statuksiin ja rooleihin kohdistuvia ristiriitaisia odotuksia. Lisäksi esittelin toimijoille tarjoutuvia keinoja hallita ristiriitaista kommunikaatiota. Ambivalentit odotukset ja niiden hallinta luovat jännitteitä ja pidäkkeitä neuvostojen toimintamahdollisuuksiin.

Statuksella tarkoitetaan asemaa jollakin elämänalueella (esim. sosiaalitoimen viranhaltija) ja roolilla statukseen sisältyvää tehtävää (esim. vanhusneuvoston sihteeri). Statusvalikoima tarkoittaa statusten sarjaa (ihmisellä on elämässään useita asemia) ja roolivalikoima roolien sarjaa (esim. sosiaalitoimen viranhaltijalla on eri rooleja suhteessa asiakkaisiin, kollegoihin, omaisiin). Eri rooleilla on roolikumppaninsa, jotka odottavat statuksen haltijalta eri asioita.

Ambivalenssi viittaa odotusten ristiriitaisuuteen: esimerkiksi omaiset ja päättäjät voivat painottaa odotuksissaan eri asioita. Ambivalenssin ydintyyppi tarkoittaa yhteen rooliin kohdistuvia ristiriitaisia odotuksia (esimerkiksi terapeutin tasapainoilu myötäelämisen ja tehokkaan työnteon välillä).

Tarkasteluni oli siis paitsi funktioanalyttistä, myös rakenneanalyttistä. Neuvostot kohtaavat status- ja roolivalikoimien asettamia esteitä, haasteita ja mahdollisuuksia. Niillä on vaikutuksia neuvostojen toimintakykyyn. Rooliteorian valossa funktionaalisuuden paikantamisen viitejärjestelmä oli vanhusneuvosto ja ilmiöjärjestelmänä toimivat statukset, roolit ja niihin liittyvä ambivalenssi.

Vanhusneuvosto paikkakunnallaan

Aloitin tarkasteluni pureutumalla vanhusneuvostojen funktioihin paikkakunnallaan. Paikkakunnan viitejärjestelmän jaoin seuraaviin viitekategorioihin: viranhaltijoihin, päättäjiin ja ikääntyneisiin kuntakansalaisiin. Paikansin viisi funktiota.

TAULUKKO 8 Yhteenveto paikkakuntaan liittyvistä funktioista*.

ensisijainen viitekategoria	julkilausutumat, myönteisemmät funktiot (tavoitteet)	häiriöllisemmät, piiloisemmat funktiot (epätavoitteet)	ensisijainen viitekategoria
viranhaltijat ja päättäjät	Observaattori		
viranhaltijat, päättäjät ja ikääntyneet kuntakansalaiset	Välittäjä		
ikääntyneet kuntakansalaiset	Virkistäjä	Virkistäjä	ikääntyneet kuntakansalaiset
		Legitimoija	ikääntyneet kuntakansalaiset
		Itsensä pyhittäjä	ikääntyneet kuntakansalaiset

*Yhteenvetotaulukoita luetaan siten, että toisen sarakkeen funktioita vastaavat viitekategoriat ovat ensimmäisessä sarakkeessa. Kolmannen sarakkeen funktioita vastaavat viitekategoriat sijaitsevat puolestaan viimeisessä sarakkeessa.

Mikäli vanhusneuvosto hylkää tai jättää sivuun julkilausutumat ja myönteisemmät tavoitefunktionsa eli *observoinnin* (viranhaltijoiden ja päättäjien tarkkailun) ja *välittämisen* (viestimisen ikääntyneiden kuntalaisten, viranhaltijoiden ja päättäjien välillä), on seurauksena olemassa olevan tilanteen *legitimointi* (eläkeikäisten lojaalisuus viranhaltijoita ja päättäjiä kohtaan ja edunvalvontatehtävää vetäytyminen) tai *itsensä pyhittäminen* (ritualisoiva ja itseään suojeleva toiminta). Jälkimmäiset funktiot määrittelin häiriöllisiksi ja piiloisiksi etenkin ikääntyneiden kuntakansalaisten näkökulmasta. *Virkistämällä* viittasin vanhusneuvoston organisoimiin tempauksiin, juhliin ja tapahtumiin. Kaukana maakuntakeskuksessa sijaitsevassa kunnassa funktio on myönteinen, sillä mui-

ta tapahtumien järjestäjiä on niukasti. Mikäli toiminta soukentuu pelkästään virkistämiseen, neuvostojen edunvalvonnallinen tehtävä ja niiden mahdollisuudet omaehtoiseen poliittisuuteen laimenevat ja funktio on kielteinen. Seuraavaksi jäsentelen funktioiden sisältöä tarkemmin.

Observaattorina ja välittäjänä toimiessaan vanhusneuvostot toteuttivat tieto- ja suunnitteluosallisuutta. Tieto-osallisuutta ja viestimistä tutkimani neuvostot suorittivat seuraavasti: Viranhaltijoita ja päättäjiä kutsuttiin neuvostojen kokouksiin ja yleisökeskusteluihin. Yhden neuvoston aloitteesta tehtiin ikäihmisten palveluopas. Vanhusneuvostojen toimintaa esiteltiin erilaisissa virkistystapahtumissa. Suunnitteluosallisuus toteutui muun muassa siten, että yhden neuvoston jäsen nimettiin kunnan vanhuspoliittista strategiaa päivittävään työryhmään. Muistakin suunnitelmista ja hankkeista kerrottiin neuvostojen kokouksissa, ja jäsenet saattoivat esittää niihin mielipiteitään. Neuvostot lähettivät kirjelmiä ja kannanottoja eri hallintokunnille ja järjestivät paneelikeskusteluja. Haastattelujeni perusteella esimerkiksi yhden neuvoston myönteisellä kannanotolla yöhoidon aloittamiseksi oli ainakin ideologinen merkitys. Siihen viitattiin useassa haastattelussa "vanhusneuvostonkin tahtona". Lisäksi neuvostot viestittivät esimerkiksi liikenneturvallisuudesta poliisille tai pihojen talvikunnostuksesta yksityisille kauppaliikkeille. Eläkeläisten esittämät ehdotukset olivat usein konkreettisia, pienehköjä ja helposti toteutettavia. Näkyvämpään julkiseen arvokeskusteluun neuvostot eivät tutkimusjaksoni aikana ryhtyneet.

Vanhusneuvostojen tunnettavuus oli vielä heikohko ja näkyvyys ohut. Haastattelemieni viranhaltijoiden ja päättäjien suhtautuminen vanhusneuvostoihin oli kuitenkin myönteistä, ja niiden ilmaantuminen kuntaorganisaatioon nähtiin tervetulleena. Eläkeläisjäseniltä odotettiin aktiivisuutta ja aloitteellisuutta.

Tutkimuskuntieni neuvostot, kuten monet muutkin suomalaiset vanhusneuvostot, ovat kunnanhallitusten asettamia ja siis läheisesti kuntaorganisaatioon linkittyneitä. Tämän tutkimuksen kunnissa oli pidetty lähes itsestäänselvyytenä, että neuvostot toimivat nimenomaan sosiaalilautakunnan alaisuudessa ja että sihteerit edustavat sosiaalitoimea. Kahdessa neuvostossa oli useita viranhaltijajäseniä. Observointi ja informaation välittäminen ovat yhteydessä tiedon saamiseen, antamiseen ja sihteerien ja viranhaltijajäsenten aikaresursseihin, mielenkiintoon ja toiminnan palkitsevuuden kokemukseen. Sihteerien, viranhaltijajäsenten ja eläkeläisten roolivalikoimat ja rooleihin kohdistuvat ristiriitaiset odotukset vaikuttavat neuvostojen observointi- ja välittämiskykyyn.

Viranhaltijasihteerin roolivalikoima on moninainen, ja hän kohtaa roolikumppaniensa erilaisia odotuksia. Sihteerin ristikkäiset lojaliteetit eri asiakasryhmiin, työnantajaan, päättäjiin ja mahdollisiin omiin alaisiin sekä ajanpuute vähentävät vanhusneuvostolle ja sen eläkeläisjäsenille annettavia voimavaroja. Sihteerit kertoivat, etteivät ehdi paneutua sihteerin rooliin tarpeeksi. Usein neuvostojen kokoontumisen ajankohta ja tiheys olivat riippuvaisia sihteerin aikatauluista. Mikäli sihteeri on koko hallinnonalansa esimies, tuottaa "eläkeläisagenttina" toimiminen myös ammattieettisiä ongelmia. Toisaalta sekä sihteerit että eläkeläisjäsenet oikeuttivat kuntien valitseman käytännön – sen että

sihteerit ovat kunnallisia viranhaltijoita – viranhaltijan ammatillisella tietämyksellä ja työpaikan tarjoamalla infrastruktuurilla. Viranhaltijasihteeri voi hallita rooleihinsa kohdistuvaa ambivalenssia siten, että pitää sihteerin rooliaan muita roolejaan marginaalisempana eli muiden työpaineiden keskellä supistaa sille kohdentamaansa aikaa.

Myös muiden viranhaltijajäsenten edustuksen tarkoituksenmukaisuutta pohdittiin. Yhtäältä yhteistyöelimessä asioista voidaan keskustella suoraan ja kasvotusten, toisaalta kuntaorganisaation työntekijöiden aikapula sekä vastuu talousraameissa pysymisestä saattavat syödä neuvostojen ideointihalukkuutta ja innovatiivisuutta. Muiden työpaineiden ja viranhaltijan statuksen eri rooleihin kohdistuvien ristiriitaisten odotusten keskellä viranhaltijat saattoivat jättäytyä neuvoston kokouksista pois, jolloin tiedonkulku vaikeutui.

Välittäjän funktiossa neuvostot määriteltiin ikääntyneiden äänitorveksi kuntaan päin. Samalla viranhaltijoiden edellytettiin tuovan neuvostoon tietoa kunnassa suunnitteilla olevista hankkeista. Haastatteluissa neuvostojen toivottiin tekevän aktiivisempaa julkisuustyötä ja jalkautuvan myös syrjäkylille ja vanhuspalveluja käyttävien vanhusten pariin

Toisaalla etenkin viranhaltijat ja päättäjät kuitenkin pohtivat, kuinka näkyvää ja ilmeistä mediajulkisuuden tulisi olla. Yhtäältä vanhusneuvostovaikuttajalta odotetaan esilläoloa ja näkyvyyttä, toisaalta omien verkostojen kautta vaikuttamista, jottei toiminta olisi pakkopakertamista tai toimintaa touhukkuuden ylläpitämiseksi.

Paitsi ikääntyneiden äänitorvi kuntaan päin, voi neuvosto toimia myös vanhustyöntekijöiden tuntosarvena kuntalaisten tarpeisiin ja heidän omana äänitorvena päätäjiin päin. Vaikka sihteerit näkivät vaikeana sen, että ovat sekä painostuselimen edustajia että sille vastaavia viranhaltijoita, katsoivat he rooliinsa sisältyvän myös mahdollisuuksia liittoutua eläkeikäisten kanssa. Vanhusneuvosto tarjoaa kanavan viedä vanhustyön, oletettavasti vähemmän kuuluvaa, ääntä päättäjien tietoon. Vanhusneuvoston sihteerin toimenkuvaan liittyy sosiologisen ambivalenssin ydintyyppiä. Vanhusneuvoston sihteeritys mahdollistaa omien ammatillisten tavoitteiden eteenpäin viemisen myös painostuksen, mutta toisaalta virka-asemaan liittyvät velvollisuudet työnantajaa kohtaan asettavat viranhaltijan toiminnalle rajoja. Hoitaakseen sihteerin tehtävänsä hyvin on työntekijän tasapainoiltava näiden ominaisuuksien välillä.

Myös eläkeikäiset kohtaavat erilaisia rooliodotuksia. Suhtautuminen ikääntyneiden poliittiseen käyttäytymiseen oli haastattelujen perusteella ristiriitainen. Valtapotentialin kasvua odotettiin, mutta kuntaorganisaation edustajien odotuksiin sisältyi myös huolta. Yhtäällä eläkeläisiltä odotetaan aktiivisia ja osallistuvia rooleja, toisaalla huolipuhe ukkoutuvista kunnanvaltuustoista ulkoistaa heitä varsinaisen päätöksenteon areenoilta ja koko kunnan asioihin vaikuttamisesta. Neuvostojen toimintakyvyn kannalta problemaattista on, että vanhuuseläkeiän ylittäneillä on lupa osallistua erillisareenoilla tapahtuvaan vanhusneuvostotyyppiseen toimintaan, tieto- ja suunnitteluosallisuuteen, mutta päätösosallisuuden rooleista heiltä odotetaan tai he odottavat itse irtaantumista.

Neuvosto C:ssä vanhusneuvoston julkilausutuksi tehtäväksi määrittyi paikkakunnan eläkeikäisten henkinen aktivoiminen eli virkistäminen, ja se ohitti observoinnin ja välittämisen tavoitteet. Etäällä sijaitsevassa ja synkistyvien talousnäkymien kunnassa mielialan kohottajana toimiminen onkin funktionaalista. Kunnissa A ja B virkistämisen tehtävä haluttiin jättää eläkeläisjärjestöille ja muille toimijoille. Niissä järjestökenttä onkin laajempi, ja kunnassa A kaupungin liikunta- ja kulttuurimahdollisuudet ovat lähellä.

Tiukempaa edunvalvontaa ja arvokeskustelua odottavien näkökulmasta neuvoston toiminnan soukentuminen virkistämiseen on problemaattista. Lisäksi etenkin kunnassa A neuvoston järjestämien tapahtumien ja tempausten käytännön järjestelyt jäivät usein viranhaltijoille ja viranhaltijasihteerille. Vastuun jääminen viranhaltijoille on arvoituksellista, mikäli eläkeikäisiltä aletaan odottaa tai he odottavat itseltään pelkästään vastaanottavia rooleja. Näin neuvostojen edunvalvonnallinen tehtävä vesittyy. Neuvostojen asema kuntaorganisaation ja kansalaisyhteiskunnan välimaastossa on problemaattinen, sillä vastuunjako viranhaltijoiden ja ikääntyneiden kuntakansalaisten välillä ei ole selvä. Kuvasin problematiikkaa ydintyyppin ambivalenssina. Eläkeikäinen vanhusneuvostovaikuttaja joutuu tasapainoilemaan vastaanottavuuden ja omaehtoisuuden välillä.

Virkistämisen tavoite on problemaattinen myös viranhaltijajäsenten näkökulmasta, sillä toimiessaan juhlien ja tempausten järjestelijöinä, heidän mahdollisuutensa saada eläkeläisiltä syötteitä omaan työhönsä vähenevät. Hahmottelin problematiikkaa ydintyyppin ambivalenssina. Vanhusneuvoston viranhaltijajäsen joutuu tasapainoilemaan virka-asiantuntijuuden ja vapaaehtoistoimijuuden välillä.

Virkistämisen tehtävä määrittyi siis sekä myönteiseksi että kielteiseksi. Legitimoinnilla ja itsensä pyhittämisellä kuvasin vanhusneuvoston piiloisia ja haitallisia epätavoitteita. Eläkeläisjäsenten viranhaltijoihin ja päättäjiin kohdistaman lojaalisuuden, jonka paikansin neuvostosta C, päättelin kertovan paikallisesta, eläkeläisten, viranhaltijoiden ja päättäjien statusten välisestä solidaarisuudesta, jota kuntaorganisaatiota lähellä oleva vanhusneuvosto vahvistaa. Eläkeikäiset, päättäjät ja viranhaltijat edustavat erilaisia statuksia, mutta ovat myös saman statuksen, kuntakansalaisuuden, haltijoita. Tällöin eri statusten toisiinsa kohdistamat odotukset neutraloituvat. Neuvosto C toteutti osallistuvaa roolia järjestämällä virkistävää vapaaehtoistoimintaa, mutta yhteisiä resursseja kuluttava toiminta, vaativa edunvalvonta, laimeni lojaalisuuteen ja paikalliseen solidaarisuuteen. Toisaalla myös viranhaltijat ja päättäjät odottivat, että neuvosto, julkisen sektorin tuottamien palvelujärjestelmien purkautuessa ja väestön eläköityessä, ottaisi myös ystävälittäjän ja lähimmäispalvelijan tehtäviä. Legitimointia kuvasin myös edunvalvontatehtävästä vetäytymisenä. Neuvoston toiminnan vaisuutta seliteltiin päätösvallan ja taloudellisten resurssien puutteella.

Toinen, vahvasti legitimointiin liittyvä, observoinnin ja välittämisen hylkäämisen seuraus oli itsensä pyhittäminen. Viittasin sillä rutinoituvuuteen, ritualistisiin kokousmuodollisuuksiin ja oman reviirin suojelemiseen. Näin vanhus-

neuvosto enemmän säilytti nykyistä olomuotoaan kuin jalkautui ja vastasi toimintaympäristönsä haasteisiin.

Vanhusneuvosto ja eri ikäryhmät

Aineiston tarkastelun toisessa osassa jäljitin vanhusneuvostojen funktioita suhteessa eri ikäryhmiin. Paikansin neljä funktiota. Esitin kolme myönteisempää ja julkilausutumpaa funktiota eli *intressiedustajan*, *ikäryhmädemokraatin* ja *ikäyhdistäjän* funktiot. *Ikäraamittajan* määrittelin kielteiseksi. Myös ikäryhmädemokraatin funktio, syödessään vanhimpien ikäryhmien intressiedustamisen happea, sai kielteisiä sävyjä.

TAULUKKO 9 Yhteenveto eri ikäryhmiin liittyvistä funktioista

ensisijainen viitekatgoria	julkilausutumat, myönteisemat funktiot (tavoitteet)	häiriöllisemat, piiloisemat funktiot (epätavoitteet)	ensisijainen viitekatgoria
vanhimmat ikäryhmät	Intressiedustaja		
kaikki ikäryhmät	Ikäryhmädemokraatti	Ikäryhmädemokraatti	vanhimmat ikäryhmät
		Ikäraamittaja	nuoreläkeläiset ja vanhukset
nuoreläkeläiset ja vanhukset	Ikäyhdistaja		

Vanhusneuvoston katsottiin ja toivottiin olevan nimenomaan vanhemman väen etujen ajaja ja tarpeiden julkituoja, intressiedustaja. Tämä funktio korostui nuoren ikärakenteen kunnassa. Muutamissa edustuksellista demokratiaa korostavissa viranhaltija- ja päättäjäpuheenvuorissa neuvostoa karsastettiin, sillä sen pelättiin muotoutuvan yhden asian liikkeeksi muiden väestöryhmien kustannuksella. Toisaalta kerrottiin, että vanhusneuvoston ajamat asiat voivat hyödyttää myös nuorempia ikäryhmiä ja että neuvostojen eläkeläisjäsenet ja muut eläkeläiset toimivat muillakin kuin ikäspesifeillä areenoilla. Näin ollen vanhusneuvosto toteuttaa myös ikäryhmädemokraatin funktiota.

Vanhusneuvosto on yksi toimintafoorumi muiden joukossa, joten kulttuurisemmasta eri ikäryhmien välisestä eristymisestä siinä ei ole kyse. Eläkeikäisen vanhusneuvostovaikuttajan roolivalikoima on kuitenkin problemaattinen. Hän kohtaa odotuksia sekä intressiedustamisesta että ikäryhmädemokraattisesta toimintalinjasta. Vanhusneuvostoja karsastavat korostivat ikäryhmien välistä samanlaisuutta tai edustuksellisen demokratian elimissä toimiminen asetettiin etusijalle. Toisaalla painotettiin vanhemman väen erityistarpeita ja -toiveita ja odotettiin ryhmäedustamista. Neuvostot ja etenkin niiden eläkeläistoimijat joutuvat toimimaan odotusten ristivedossa.

Ikäryhmädemokraattinen asemoituminen kuluttaa ryhmäedustamisen happea, joten sillä on myös häiriöfunktionaalaisia vaikutuksia. Tämä päätelmä kehittyi nuoren väestörakenteen kunnan tilannetta tarkastellessani. Myös eläke-

läisjäsenet tiedostavat ja tunnistavat ne pakot, joihin lasten ja lapsiperheiden lisääntyminen kunnassa johtaa. Eläkeläisten ja nuorempien ikäryhmien status-ten välinen solidaarisuus vetää pidemmän korren kuin tiukka ja – sanoisinko – nykyistä rohkeampi intressiedustaminen. Näin eläkeläisten intressiedustami-nen laimenee ja piiloutuu, vaikka vanhusten tarpeisiin kohdistettujen voimava-rojen riittämättömyydestä puhuttiin kokouksissa ahkerasti. Kun viitekategoria vaihtuu kaikista ikäryhmistä vanhimpiin ikäryhmiin, on ikäryhmädemokraatin funktio kielteinen.

Toinen häiriöfunktion ominaisuuksia saava vanhusneuvostojen epätavoite on ikäraamittaminen. Yhtäältä viranhaltijat ja päättäjät odottivat neuvostoilta reviiiriin laajennusta eli katseen ulottamista myös niin sanottuihin kolmasikäläi-siin. Toisaalta neuvostojen sanottiin kuulevan vain virkeiden ja toimintakykyis-ten ääniä ja niiden toivottiin panostavan avun ja hoivan tarpeessa oleviin. Risti-riitaiset odotukset heikentävät neuvostojen toimintakykyä. Ne uusintavat van-huuden näkemistä kaksikasvoisena ja toimivat itseään toteuttavana puhetapa-na: vanhemman väen erilaisuuden korostaminen häiritsee riittävän yhteisen intressin paikantamista. Ikäryhmittelyn problematiikkaa jäsensin ydintyyppin ambivalenssina. Tasapainoilu reviiirin laajennuksen ja hoiva-asioihin paneutu-misen välillä kohdistui etenkin vanhusneuvoston eläkeläisjäseniin.

Useat informanttini kuitenkin tilkitsivät raamitusta toteamalla, että neu-voston tehtävä on pyrkiä vaikuttamaan perusrakenteisiin ja siihen, että ”keski-vertaeläkeläinen” ”vanhemman väen kategorian edustajana” voi kotikunnas-saan mahdollisimman hyvin. Ikäraamitusta lievensi myös ikävaiheiden näke-minen jatkumona toisilleen. Tämän päivän kolmasikäläiset elävät huomenna neljättä ja ylihuomenna viidettä ikäänsä. Eläkeläisjäsenet eivät myöskään itse korostaneet ”vanhusten kategoriasta” tai vanhan ihmisen identiteetistä erottau-tumista. Näin ollen vanhusneuvosto toteuttaa myös ikäyhdistäjän funktiota. Nuoreläläkeläisiä ja vanhuksia yhdistää ikääntyneen kuntakansalaisen status.

Vanhusneuvosto ja eläkeikäiset

Empiirinen tarkastelu päättyi osioon, jossa erittelin vanhusneuvostojen funkti-oita suhteessa eläkeikäisiin. Keskiössä olivat järjestöihin kuuluvien ja niihin kuulumattomien sekä nykyisten ja tulevien eläkeläisten väliset suhteet. Paikan-sin neljä funktiota. Esitin kaksi piiloisempaa ja kielteisempää funktiota eli *järjes-töaktiivien yhteisön ja ikäpolvikiinnittyneen toimijan* funktiot. *Paikallisen linkin ja uudistujan* funktiot määrittelin myönteisiksi. Myös ikäpolvikiinnittyneen toimi-jan funktio, tarkasteltaessa nykyisten eläkeläisten paikalliskokemuksen näkö-kulmasta, sai myönteisiä sävyjä. Itse asiassa se oli tutkimukseni ainut myönte-i-nen piilofunktio.

TAULUKKO 10 Yhteenvedo eri eläkeläisryhmiin liittyvistä funktioista

ensisijainen viitekatgoria	julkilausutummat, myönteisemmat funktiot (tavoitteet)	häiriöllisemmat, piiloisemmat funktiot (epätavoitteet)	ensisijainen viitekatgoria
		Järjestöaktiivien yhteisö	eläkeläisjärjestöihin kuulumattomat
eläkeläisjärjestöihin kuuluvat ja kuulumattomat	Paikallinen linkki		
nykyiset eläkeläispolvet tulevat eläkeläispolvet	Ikäpolvikiinnittynyt toimija (piiloinen)**	Ikäpolvikiinnittynyt toimija	tulevat eläkeläispolvet
	Uudistuja		

***Funktioita ei ole lihavoitu, sillä julkilausuttu/piiloinen -asetelman näkökulmasta sen paikka ei ole tässä. Funktio on myönteinen ja piiloinen.*

Viranhaltija- ja päättäjähäastateltavani kertoivat, että eläkeläisjärjestöihin osallistuvat tietävät vanhusneuvostot, mutta vetäytyvämpiä elämäntyylejä edustavat eläkeläiset eivät niitä tunne. Kokouksissa eläkeläisjäsenet totesivatkin tuovansa terveisiä oman paikallisyhdistyksen kerhoista. Tutkimukseni kunnissa, kuten monissa muissakin kunnissa, jäsenet valitaan niin sanottujen puolueita lähellä olevien eläkeläisjärjestöjen paikallisyhdistyksistä. Perustuessaan järjestöosallisuuteen vanhusneuvostot ovat tuottamassa jakoa sisä- ja ulkopiiriläisiin. Osa eläkeikäisistä tuntee neuvostot ja saa tietoa niiden käyttämisestä keinovalikoimista, osa jää ulkopuolelle. Vanhusneuvoston vaikutuspiiriin kuuluva sisäpiiriläisen statuksen ominaisuuksia ja erkane muista eläkeikäisten statuksista.

Järjestöaktiivien yhteisönä toimiminen on neuvostojen piiloinen epätavoite. Sisäpiirinomainen toiminta on paikallisten eläkeläisten äänenä työskentelyn hylkäämisen seuraus. Neuvosto kuitenkin yhdistää erilaisia aatetaustoja edustavia järjestöjä. Lisäksi järjestöistä tullessaan eläkeläisjäsenet siirtävät mukanaan vaikuttamisen tietotaitoja ja kontaktiverkostoja, joiden katsottiin parantavan neuvoston kykyä toimia paikallisena linkkinä. Toisin sanoen järjestöeläkeläisillä katsottiin olevan taitoja edustaa eläkeikäisten statusta jonkin yksittäisen tai kaupan näkökulman sijaan.

Järjestöosallisuus ei kuitenkaan kokonaan ratkaise paikallisena linkkinä toimimisen problematiikkaa. Yhtäällä neuvostojen kokoonpanon odotettiin olevan mahdollisimman laaja-alainen ja monipuolinen: neuvostoihin toivottiin jäseniksi erilaisia ihmisiä. Toisaalla korostettiin neuvostoon valittujen jäsenten laaja-alaisen ja heterogeenisen ajattelun tärkeyttä. Samalla neuvostojen oletettiin muodostavan yhteisen mielipiteen ja yhteisen tahdonilmauksen. Neuvostoilta odotetaan yhtä aikaa sekä universaalisuutta, yleisen edun huomioimista että eläkeläisten horisontaalisen erilaisuuden huomioimista. Vanhusneuvosto toiminnan haasteellisuus kirpoaa yleisen ja yksittäisen äänen yhdistämisen problematiikasta.

Haastatteluissa punnittiin myös vanhusneuvostojen tulevaisuuden mahdollisuuksia ja samalla vanhusneuvostovaikuttajan statuksen jatkuvuutta. Ikäpolvikiinnittyneen toimijan funktiota esitellessäni viittasin puheenvuoroihin, joissa hahmoteltiin ikääntyneiden kollektiivisen toiminnan esiteitä. Vanhusneuvostotoiminnan jatkumista nykymuodossaan epäiltiin muun muassa siksi, että sen toimintatapojen katsottiin edustavan nykyisten eläkeläisten osallistumisen muotoja. Vanhusneuvostojen rekrytointipohjan – puoluepoliittisuuden sävyttämän järjestökentän – uumoiltiin vaihtuvan. Samoin kansainvälistymisen ja tietoyhteiskuntavalmiuksien lisääntymisen arveltiin muuttavan neuvostojen toimintatapoja. Epäröivien selontekojen taustalla oli myös ajatuksia ihmisten yksilöllistymisestä ja epäpolitiisoitumisesta.

Ikäpolvikiinnittyneisyyttä kuvasin myös nykyisen eläkeläiskulttuurin murtumisena. Paikkakunnan A viranhaltijaselonteissa kiteytettiin voimakkaatkin eroavaisuuksia nykyisten ja tulevien ikäpolvien välille. Vanhusneuvoston ja eläkeläisjärjestöjen järjestämien juhlien ja tempausten ohjelmien koettiin määräytyvän vanhan kotiseutuperinteen edustajien mukaan. Paikkakunnan nykyisille eläkeläisille, joita perinteisen paikalliskulttuurin katoamista harmittelevat neuvoston eläkeläisjäsenet edustivat, traditionaalisten toimintamallien säilyttäminen on funktionaalista, mutta tuleville eläkeläisille ne voivat näyttäytyä kielteisinä eli uusien vaikuttamistapojen ja uusien traditioiden kehittymisen esteenä. Mikä on hyvää vanhusneuvostoimintaa nykyiselle eläkeläispolvelle, ei ole sitä välttämättä tulevalle. Uudelle eläkeläispolvelle vanhan polven traditiot ovat emotionaalisesti merkityksettömpiä.

Tarkasteluni päättyi uudistajan funktion esittelyyn. Punnitsin vanhusneuvostojen mahdollisuuksia tulevien eläkeläispolvien edustajana. Uusien eläkeläispolvien ja vanhusneuvostojen välistä suhdetta visioitiin usealla tavalla. Yhtäällä korostettiin tulevien eläkeläisten aktiivisuutta sekä hyvinvoinnin ja vaatimustason kasvua ja toisaalla aikojen huononemista ja kurjaa vanhuutta niille, joilla ei ole mahdollisuuksia toimia yksityisillä markkinoilla eli ostaa tarvitsemiaan palveluita. Ensimmäisen kaltaisissa viranhaltija- ja päättäjäpuheenvuoroissa neuvostolta odotettiin muutosherkkyttä ja kykyä vastata elämyksiä, eksoottikka ja elastisuutta odottavien eläkeläisten vaatimuksiin. Sen sijaan puheenvuoroja, joissa vanhusneuvostoa olisi vaadittu kuntapalvelujen puolustajaksi, ei ilmennyt. Neuvoston B eläkeläisjäsenet ennakoivat kuitenkin arvomaailman kiristymistä ja ihmisten arvottamista yhä enemmän taloudellisin mittarein: heikoimmat ja tuottamattomimmat vanhukset nähdään taakkana. Neuvostolle kaavailtiin kollektiivisen vastuun puolustamisen tehtävää.

Neuvostojen tulevaisuutta arvioitaessa kolmatta linjaa edustivat puheenvuorot, joissa neuvoston toivottiin jatkavan aloittamia toimintoja ja ryhdistäytyvän. Selonteosta kuvastui epätietoisuus kuntarakenteiden ja -palveluiden muutosnopeudesta. Vanhusneuvostojen asemaa ja vaikuttamismahdollisuuksia yhdistyneissä kunnissa ei osattu vielä arvioida. Epävarmoista näkymistä huolimatta neuvostojen haluttiin toimivan ikääntyneiden kuntakansalaisten luottamuseliminä. Näistä puheenvuoroissa ikääntyneet nähtiin kompetentteina kuntakansalaisina ja kuntapalvelujen asiakkaina.

8.2 Mahdollisuuksia ja pidäkkeitä – haasteita ja hyviä käytäntöjä

Suomalaisen vanhuspolitiikan keskiössä ovat olleet ikääntyneiden fyysisen toimintakyvyn kehittäminen, palvelurakenteiden muutostarpeet, hoivahenkilöstön riittävyys ja eläkkeiden tulevaisuus. Yhteiskunnan vanheneminen nähdään avun tarpeen lisääntymisenä ja rahoituskriisinä. Toisaalla keskustellaan senioriteetista ja kolmannen iän voimavaroista: eläkeiän ylittäneet nähdään itsensä toteuttajina ja uuden aktiivisen eläkeläiskulttuurin luojina, mutta myös palkallisen työn ja vapaaehtoistyön resursseina sekä omaistensa hoitajina.

Vanhuuden ja ikääntymisen tutkimus on perinteisesti painottunut terveys- ja lääketieteellisiin kysymyksiin ja vanhustenhuollon rakenteisiin, joskin viime vuosina myös sosiaali- ja kulttuurigerontologisemmat näkökulmat (mm. Jyrkämä 1995; Sankari 2004; Vakimo 2001) ovat alkaneet saada jalansijaa. Ikääntyneiden kansalaisuuden, kuntakansalaisuuden ja kollektiivisen vaikuttamisen tutkimus on sen sijaan ollut Suomessa vähäisempää, lähes olematonta (kuitenkin esim. Helander 2001; myös Heikkilä 2005).

Viime vuosina monet uudenlaiset osallistumisen ja osallistamisen muodot ovat lisääntyneet. Kehittyneissä demokratioissa mallitettujen uusien poliittisuuden areenoiden taustalla on ollut huoli edustuksellisen demokratian tulevaisuudesta ja sen hyväksyttävyydestä: äänestysprosentit ovat laskeneet, eivätkä ihmiset tunne vetoa puolueperusteiseen vaikuttamiseen. Vieraantumista taas on selitetty ihmisten yksilöllistymisellä ja epäpolitisoitumisella. Teollisessa yhteiskunnassa kansanliikkeisiin ja yhteiskuntaluokkiin nojautuvat puolueet olivat linkki kansalaisten ja valtion välillä. Myöhäismodernissa maailmassa oikeisto–vasemmisto -jaottelu on menettänyt merkitystään poliittisen mobilisointimisen lähteenä. Ihmiset politisoivat arkeaan erilaisissa paikallisissa ja teemaperusteissa verkostoissa ja yksityiselämän ratkaisuisissa. Elämänmeno on pirstoutunut, ja vallan lokus hämärtynyt. (esim. Beck ym. 1995; Kettunen 2003; Peltonen 2002.)

Kehitystä on selitetty myös hyvinvointivaltion purkautumisella. Hajanaisemman ja hyvinvointia niukemmin jakavan julkisen sektorin toimia on vaikea legitimoida. Tästä johtuen hallinto on kiinnostunut yhtäällä erilaisista perinteistä osallistumista täydentävistä kansalaisosallisuuden muodoista sekä toisaalla kolmannen sektorin mahdollisuuksista ottaa huolehtiakseen julkisen sektorin aiemmin hoitamia tehtäviä. Uusia osallistamiskäytäntöjä voidaan pitää myös yrityksenä hallita monimutkaistuvaa yhteiskuntaa sulauttamalla kansalaisyhteiskunta ja sen protestiäännet julkisen vallan määrittelemiin käytäntöihin. Uudet välineet kuulevat asiakkaita ja asukkaita, mutta ihmisten niistä innostuneisuus ja todelliset vaikutusmahdollisuudet ovat vielä ohuita. Kuntalaisosallistuminen hakee muotojaan ja vaatii opettelua sekä kansalaistoimijoilta että viranhaltijoilta ja päättäjiltä. (esim. Leino 2006; Niemi-Lilahti 2003; Rättilä 2004.) Paradoksaalista on, että yhä useampi kuntalainen käyttää erilaisia suoran demokratian välineitä, mutta luottamus niiden tehokkuuteen on 2000-luvulla vähentynyt (Sjöblom 2006, 244, 254).

Uusia suoran osallistumisen kanavia ja välineitä on kehitetty myös kuntiin, ja vanhusneuvostot ovat yksi kuntalaisosallistumisen areena. Niiden perustamisen taustalla ovat edellä kuvattu demokratiakehitys ja väestön ikääntyminen. Yhteiskuntien ikääntyminen on tihentänyt keskustelua vanhuudesta, vanhenemisesta ja eläkeläisten roolista. Kuitenkin 65 vuotta täyttäneiden osuus kunnallisessa edustuksellisessa demokratiassa on ollut näihin päiviin saakka alhainen (Pekola-Sjöblom 2003), vaikka eläkeläisväestön toimintakyky- ja koulutustaso ovat nousseet. Vaikuttamisen resurssien paranemisen ohella myös odotukset ikääntyneiden osallistumisesta ja aktiivisesta toiminnasta ovat kasvaneet. Vanhusneuvostoissa yhdistyvätkin kiintoisalla tavalla sekä yleiset odotukset kansalaisyhteiskunnan ja kuntalaisten osallistumisesta että odotukset aktiivisesta seniorikansalaisuudesta. Odotukset ja mahdollisuudet eivät kuitenkaan aina kohta, tai ne voivat olla jännitteisessä suhteessa toisiinsa. Ikääntyneiden poliittinen kuntalaisosallistuminen liikehtii tulisella alustalla. Se herättää mielipiteitä ja -kuvia puolesta ja vastaan: Miksi ei saa osallistua? Miksi pitää vaikuttaa? Arjen käytännöissä ja politiikoissa yhteiskunnallinen osallistuminen voi määrittäytyä niin oikeudeksi kuin velvollisuudeksikin.

Lähden nyt arvioimaan vanhusneuvostojen asemaa ja tulevaisuuden haasteita. Keskiössä ovat ikäryhmien ja eläkeläisten erilaisuuksien versus samantyyppisyyksien ja elämäntilanteen jatkuvuuden versus muutoksen jännitteet sekä vanhusneuvostojen ja vanhusneuvostotoimijoiden asema kuntaorganisaation ja kansalaisyhteiskunnan välimaastossa. Aluksi liitän vanhusneuvostoista käymäni keskustelut eräisiin sosiaaligerontologian keskeisiin käsitteisiin ja keskusteluihin. Sen jälkeen punnitsen neuvostojen asemaa ja tulevaisuutta yleisemmin. Pohdin myös, miten vanhusneuvostotoimintaa voidaan tiivistää ja parantaa. Ehdotukseni perustuvat omiin käsityksiini, mutta olen saanut niihin vinkkejä muun muassa vanhusneuvostopäivillä kuulemistani hyvistä käytännöistä. Niiden toteuttamiskelpoisuus ja -laajuus jäävät vanhusneuvostotoimijoiden harkinnan varaan.

Ikä, eläkeikäiset ja vanhusneuvosto

Neuvostojen funktioita esitellessäni keskeinen juonne oli punnita eläkeikäisen ihmisen poliittisten mahdollisuuksien rakennetta. Millaisin edellytyksin vanhimmat ikäryhmät muiden ikäryhmien kanssa muodostamissaan suhdeverkostoissa voivat vaikuttaa, ja millaisia odotuksia ikääntyneet vaikuttajat kohtaavat? Mitä paikantamieni funktioiden sisältö kertoo tutkimukseni avainikäryhmän ja sen sisäisten ryhmien vaikutusmahdollisuuksista ja -ehdoista?

Ikäväestön poliittisesta voimapotentialista puhutaan julkisuudessa ja tutkimuksessakin (Walker & Naegle 1999), mutta se voidaan nähdä myös edustuksellisen demokratian ikävinouttajana (esim. Vartia 2005, 3). Puheet eläkeikäisten äänioikeutettujen määrän kasvusta ja ikääntyneiden voimasta muokata kunnanvaltuustot ja eduskunta omannäköisekseen nousevat julkisuuteen yhä useammin. Näissä keskusteluissa eläkeikäisiä kohdellaan homogeenisenä ryhmänä, vaikka lienee niin, etteivät eläkeiän ylittäneet käyttäytyä tulevaisuudessaan yhtenäisenä ryhmänä. Vaikuttamisen kyvyt eivät aina muutu vaikutta-

misen haluksi. Poliittinen osallistuminen ja näkyvä vaikuttaminen eivät kiinnostaisi tai innosta kaikkia ikääntyneitä. Kolmannen iän vapaudet (mm. Julkunen & Pärnänen 2005, 248–249) voivat houkutella enemmän. Akateemisissa keskusteluissa (mm. Jyrkämä 2001b, 306; Vincent 1999) onkin epäröity ikääntyneiden kollektiivista tahtoa ja mahdollisuutta yhteiseen intressiin, sillä vanhemmat ihmiset – kuten ihmiset yleensä – ovat erilaisia. Tarpeet, toiveet ja mahdollisuudet hajautuvat ja poimuilevat.

Toisaalta korostettaessa vanhojen ihmisten keskinäistä heterogeenisyyttä, elämäntilannetta jatkuvuutta ja samanlaisuuksia nuorempiin ikäryhmiin ikääntyneistä luodaan mielikuvaa, johon ei kuulu vankka kollektiivinen vaikuttaminen esimerkiksi vanhusneuvostoissa. Voi käydä niin, ettei vanhempi väki rohkene ajaa yhteisiä asioitaan paikallisellakaan tasolla. Samanlaisuuksien korostaminen homogenisoi eri ikäryhmät ja ikävaiheet toistensa kaltaisiksi, kun taas saumakohtien huomioiminen on ikääntyneiden poliittisen toiminnan ja intressiedustamisen voimavara. Vanhusneuvostoja karsastavista puheenvuoroista kuvastuu pyrkimys ymmärtää ikävaiheet ikävaiheiden integroitumisen ja tasa-arvoisuuden näkökulmista, mutta näkemyksiin piirtyy mukaan pelkoa vanhojen vallan kasvusta myös erillisryhmittymien kautta.

Yksilötasolla eletty muutoksen mahdollisuus (ks. Daatland & Biggs 2004c, 224) avaa näkymän vanhemman väen myönteiselle kategorisoinnille, jota puolestaan voidaan käyttää kollektiivisen vaikuttamisen keinona ja joukkovoiman tunnisteena. Hajautettu valta on yhtenäistä heikompi ja ilman ”vanhat ihmiset sosiaalisena kategoriana” -ajattelua ikääntyneiden edunvalvontatyö on mahdotonta (myös Wilson 2000, 56–57). Lupa eron politiikkaan (myös Julkunen & Pärnänen 2005, 262), kategorisointiin ja joukkovoiman tunnustamiseen voi määrittäytyä erityisen tärkeäksi nuorten ikärakenteiden kunnissa, joissa on samaan aikaan kehitettävä sekä kasvavan lapsiväestön että kasvavan eläkeläisväestön palveluja ja jotka rakentavat imagoaan nuorekkuutta korostavilla iskulauseilla. Vanhusneuvostotoiminnan jännitteisyyttä kuvaa se, että yhtäältä toiminnalta odotetaan vanhojen asialla olemista, intressiedustamista, mutta toisaalla ikäryhmien välisen solidaarisuuden kasvattamista.

Edustavuuden ongelma ei pääty ikäryhmien välisten suhteiden tarkasteluun, sillä ikääntynyt väestö on sisäisesti heterogeeninen. Edellä kuvattu näkyvä ei tarkoita, että vanhempi väki kokisi jatkuvasti ja jokaisella elämäntilanteella yhteisyyttä ja keskinäistä samanlaisuutta. Yleensä yhteiskunnan voimavarojen jaossa menestyvät iästä riippumatta ne ryhmät, jotka kykenevät parhaiten puolustamaan vaatimuksiaan (myös Berliinissä ... 2002). Usein aktiiviset kansalaisosallistujat kuitenkin leimataan äänekkäiksi omien etujensa ajajiksi, kuten muun muassa Helena Leinon (2006, 85–90, 145–146) haastattelemat viranhaltijat tekivät. Vanhusneuvostotoiminnan haasteellisuus kirpoaakin siitä, miten neuvostojen eläkeläisjäsenet – niin sanottua kolmatta ikäänsä elävät – kykenevät kanavoimaan järjestötyössä hankkimansa vaikuttamisen pääomat muiden kuntansa ikäihmisten hyväksi.

Tulevaisuudessa on paljon niitä eläkeläisiä, jotka pärjäävät omillaan ja voivat tyydyttää palvelutarpeensa markkinoilla. He eivät useinkaan tarvitse

tuekseen vanhusneuvostoa tai muuta kollektiivista toimijaa. Erilaiset jaot eläkeikäisen toimeentulossa ja hyvinvoinnissa kuitenkin kasvanevat ja luovat tarvetta ja sytykkeitä edunvalvontatyölle. Eläkeikäisten vaikuttamisen resurssit kasvavat, mutta kanavoituvatko ne apua ja tukea tarvitsevien hyväksi. Neuvostot joutuvat pohtimaan, missä määrin ne lähtevät vastaamaan yksilöityvien eläkeikäiskulttuurien vaateisiin. Tämän tutkimuksen informanteissa oli niitä, jotka odottivat neuvostoilta elämysten ja eksotiikan tuottamista, mutta myös niitä, joiden mukaan neuvostojen tulee toimia perusrakenteiden tasolla ja huolehtia siitä, että ”keskivertoeläkeläinen” voi kotikunnassaan mahdollisimman hyvin.

Edellä argumentoin jatkuvuusteorian (esim. Estes ym. 2001, 26; Hooyman & Kiyak 2002, 261–262) ja iättömän minuuden (Kaufman 1986 Andrews 1999 mukaan) ajatuksia vastaan ja puolustin muutoksen resursseja. Eläkeikäisten poliittisen toiminnan jännitteisyyttä ja irtaantumisteoreettisten ajatusten (esim. Estes ym. 2001, 25; Hooyman & Kiyak 2002, 260–261) monimerkityksellisyyttä kuvaa kuitenkin se, että vaikka niin sanotun harmaan voimapotentialin kasvua odotetaan ja ikääntyneiden aktiivisiin rooleihin suhtaudutaan myönteisesti, odotetaan eläkeikäisiltä myös vetäytymistä edustuksellisesta demokratiasta. Irtautuminen aiemmasta on poliittisen toiminnan aatteellinen voimavara ja edellytys ikääntyneiden yhteiselle intressille, mutta poliittisille toimintakäytännöille odotukset vetäytymisestä ovat haitaksi.

Vaikka eläkeläisiltä odotetaan aktiivisia, toteuttavia ja tuottavia rooleja, ovat osallistuvan toiminnan tilat poliittisuuden areenoilla rajatut. Ikä kohdentaa rooleja, ja eläkeikäisten resurssien ja toimintamahdollisuuksien välillä on viivettä. Vanhuuseläkeiän ylittäneille annetaan lupa osallistua vanhusneuvostotyyppiseen toimintaan eli tieto- ja suunnitteluosallisuuteen, mutta päätösosallisuudesta heiltä odotetaan tai he itse odottavat irtautumista. Huolipuhe ukkoutuvista kunnanvaltuustoista ulkoistaa eläkeikäisiä myös koko kunnan asioihin vaikuttamisesta. Supistavatko vanhusneuvostot yhdistettynä pelkoon edustuksellisen demokratian elinten ikävinoutumisesta ikääntyneiden vaikuttamismahdollisuuksia vain heidän omiin asioihinsa eikä niissäkään varsinaisen päätöksenteon tasolle?

Produktiivisuus ja irtautuminen kietoutuvat yhteen toisellakin tapaa. Tuottavan ikääntymisen (Morrow-Howell ym. 2001b) ja aktiivisuusteorian (esim. Estes ym. 2001, 25–26; Hooyman & Kiyak 2002, 258–260) ajatuksia on kritisoitu niiden normatiivisuudesta ja omatoimisuuteen ja omavastuuseen velvoittavuudesta. Symbolisesti produktiivisuuden ideologia voi toimia apua tarvitsevia vanhuksia vastaan. Jos vanhuus kehystetään produktiivisuudella, voidaan olettaa, ettei apua ja tukea tarvita (ks. Taylor & Bengtson 2001, 133).

Poliittisen toiminnan voi kuitenkin nähdä myös konfliktiteoreettisesta näkökulmasta (esim. Estes ym. 2001; Walker 2005b) ja yhtenä produktiivisuuden muotona. Omaehtoinen poliittisuus voi ilmetä produktiivisuuden normin vastustamisena ja kollektiivisen vastuun puolustamisena. Vanhusneuvosto voi toteuttaa produktiivisuutta puolustamalla vastaanottamisen, avusta riippuvuuden sekä osallistumisesta ja elämänkulun aikana hankituista rooleista vetäytymisen oikeutta. Tähän viittaavat myös tutkimukseni eläkeläisten ajatukset van-

huuden ja vanhenemisen terminologiasta: ikä-alkuisten kiertoilmaisujen ei katsottu nuorentavan ihmistä ja ne koettiin teennäisinä ja vanhenemisen oikeutta piilottavina.

Ikäeriytyneellä areenalla toimiminen on suostumista vanhenemisen väistämättömyyteen ja vanhuuden erilaisuuden tunnistamista, mutta samalla se mahdollistaa produktiivisuuden jatkamisen ja vastarinnan (myös Jyrkämä 1995, 217). Muutos ja irtaantuminen, jatkuvuus ja produktiivisuus elävät siis rinnakkain. Järjestötoiminnasta kannuksia hankkineilta vanhusneuvoston jäseniltä saanee myös odottaa toimimista hiljaisempien ikätovereidensa hyväksi.

Ikävaiheiden tutkimuksen kannalta kiintoisaa on, että ajatukselleni rinnasteisia havaintoja on tehty myös lapsiparlamenttitoiminnasta (Kiili 2006, 140–144). Huolimatta siitä, että toimintaan osallistuneet lapset mielsivät lapsuuden kehittymisen ja keskeneräisyyden ”ei vielä -ajaksi”, painottivat parlamenttitoimintaan osallistuvat toimijat myös lapsen osaamista ja toimijuutta sekä lasten kokemusmaailmasta kumpuavia ideoita. He kritisoivat sitä lapsikuvaa, jossa lapset mielletään kansalaisuuteen kasvatettaviksi tulevaisuuden ihmisiksi. Kuitenkin he kokivat tarvitsevansa myös aikuisten tukea ja turvaa. Vanhuus ja lapsuus voivat olla omine ja erityisine elämäntehtävineen osallistuvia ikävaiheita.

Kunta, kansalaisvaikuttaminen ja vanhusneuvosto

Myös vanhusneuvostojen asema kuntaorganisaation ja kansalaisyhteiskunnan välimaastossa on jännitteinen ja asettaa haasteita neuvostojen toimintakyvylle. Mitä paikantamieni funktioiden sisällöt kertovat vanhusneuvostojen asemasta kuntademokratiassa? Miten neuvostojen vaikutusmahdollisuuksia voidaan tämän tutkimuksen herättämien ajatusten avulla kehittää? Monin osin kyse on vanhusneuvostojen toimintasäännöistäkin luettavien julkilausuttujen funktioiden, observaattorin ja välittäjän funktioiden, toteutumisesta ja ideoistani edistää niiden toteutumista.

Neuvostot ovat kunnan ja kuntakansalaisten yhteistyöelimiä, mutta kokoonpanot vaihtelevat. Viranhaltijoiden läsnäolo ja muut työvelvollisuudet avaavat mahdollisuuksia, mutta myös rajoittavat neuvostojen observointi- ja kontrollointikykyä. Yhtäältä asioista voidaan keskustella suoraan ja kasvotusten – innovatiivisia ajatuksia herätellen – toisaalta kuntaorganisaation työntekijöiden aikapula sekä vastuu talousraameissa pysymisestä syövät neuvostojen ideointivalmiuksia. Jo pelkkä viranhaltijan poissaolo kokouksesta surkastuttaa tiedonkulkua.

Muiden työpaineiden ja aikarajoitteiden keskellä viranhaltijat voivat marginalisoida vanhusneuvoston sihteerin tai jäsenen tehtävänsä. Vanhojen ihmisten asioiden puolesta toimimisella on myös eettiset rajansa. Viranhaltijan on toimittava eri väestöryhmiä oikeudenmukaisesti kohdellen. Eläkeläisjäsenten näkökulmasta marginalisointi voi olla myös myönteistä mahdollistamalla eläkeikäisille itsenäisemmän toiminnan. Toiminnan uutuus ja vakiintumattomuus yhdistettynä puoliviralliseen asemaan kuntaorganisaatiossa hämärtävät kuitenkin eläkeläisten ja viranhaltijoiden välistä vastuunjako. Päätellen, että vanhusneuvostojen eräs hidastin on ollut vastuunjaon vakiintumattomuus ja odo-

tusten kohtaamattomuus: eläkeikäiset odottavat, että viranhaltijasihteeri toimisi ja sihteeri taas odottaa, että eläkeikäiset toimisivat. Kaiken toiminnan ei kuitenkaan tarvitsisi tapahtua neuvoston kokouksissa viranhaltijoiden seuraavien silmien alla. Eläkeikäiset voisivat valmistella asioita myös keskenään (1).

1. *Keino vanhusneuvostotoiminnan tehostamiseksi: eläkeläisten ryhmäkokous ennen varsinaista kokousta. Kokoonkutsujana olisi eläkeläisten edustaja. Nykyisenkaltaiset kokoukset olisivat jäävuoren huippuja toiminnalle, jota valmisteltaisiin ensin kuntalaislähtöisesti.*

Julkista vastuuta korostaneeseen pohjoismaiseen hallintokulttuuriin uudet kansalaisten osallistumisen ja osallistamisen muodot eivät kuitenkaan istu helposti. Vanhusneuvostotkin ovat syntyneet julkisen hallinnon ja kansalaisjärjestötyön päälle, jolloin vastuunjako ja tehtäväkuvat vaativat neuvotteluja, jottei energia kulu ylläpitävään toimintaan eli kokousmuodollisuuksiin, kuten myös muissa (Leino 2006; Ryytänen 2002; Möttönen & Niemelä 2005, 15, 92) kunnallista demokratiaa tarkastelevissa tutkimuksissa ja teksteissä on todettu. Lisäksi tässäkin tutkimuksessa havaittiin, että jotkut vanhustyöntekijät ajattelevat, etteivät neuvoston eläkeläisjäsenet kykene punnitsemaan vanhusasiakkaiden yksilöllisiä palvelutarpeita. Ajattelu kertoo eläkeikäisten kuntakansalaisuuden vakiintumattomuudesta. Kunnissa on totuttu käytäntöön, jossa ihmiset lähestyvät viranhaltijoita vain omissa ja yksityisissä asioissaan ja nimenomaan konkreettisten palvelujen asiakkaina (Rätilä 2001, 203).

Tiedonkulun tulisi olla molemminpuolista ja vastavuoroista: viranhaltija- ja päättäjäsenten sekä sihteerien tulisi tuoda neuvoston kokouksiin tietoa kunnan eri hallintokunnissa suunnitteilla olevista hankkeista ja eläkeläisten tulisi viestittää kuntaorganisaation edustajille sekä omien järjestöjensä jäsenten toiveita että löytää keinoja järjestöjen ulkopuolisten eläkeikäisten toivomusten ja tarpeiden kokoamiseen ja kanavointiin. Viranhaltijavalmistelussa olevien asioiden tuominen vanhusneuvostoon ei ole automaattista, vaan sidoksissa yksittäisten viranhaltijoiden aktiivisuuteen. Vanhusneuvoston eläkeläisjäsenet taas tuovat kokouksiin terveisiä oman järjestönsä kokouksista, ja muiden ikäihmisten pariin jalkautuminen hakee muotojaan.

Vanhusneuvostojen järjestämät paneelikeskustelut ovat hyviä viranhaltijoiden ja päättäjien kasvottamisen tilaisuuksia (2). Aikarajoitusten ja luottamuksellisuuden takia niissä ei kuitenkaan voida keskustella yksittäisten ihmisten arjen ongelmista ja palvelujärjestelmissä kohdatuista vaikeuksista (3). Ihanteellinen – mutta täydellisesti toteutumaton – tavoite on, että neuvostot kykenisivät ylittämään eri hallintokuntien ja myös erilaisten elämäntilanteiden ja -tyylien rajapintoja.

2. *Keino neuvoston jalkautumiseksi kunnan ikäväestön luo: vanhusneuvoston toripäivät/kyläpäivät/kaupunginosapäivät hyvissä ajoin ennen kokousta.*

3. *Keino vuorovaikutuksen tiivistämiseksi: pienemmät keskustelupiirit, joissa on tilaa myös henkilökohtaisille kertomuksille. Keskustelupiirissä tulisi olla vetäjä, joka jäsentee keskustelua, tekee yhteenvedon ja toimittaa sen asianomaisen hallinnonalan tietoon. Keskustelupiirit voidaan teemoitella (esim. rakennettu ympäristö, kirjastopalvelut, sosiaalitoimi, terveydenhoito ...).*

Yleensä neuvostossa käsiteltyjen asioiden saattaminen muiden viranhaltijoiden tietoon ja päättävien toimielinten esityslistoille on sihteerin vastuulla. Vanhusneuvoston eläkeläisjäsenien on kuitenkin vaikea valvoa sihteerinsä toimia muuten kuin vanhusneuvoston kokouksissa kyselemällä, sillä esimerkiksi pääsy kunnallisten toimielinten kokouksiin on rajoitettua (4). Toisaalla vanhusneuvostotoiminta on jo avannut ovia ainakin viranhaltijavalmisteluun eli yksittäisiä hankkeita suunnitteleviin työryhmiin, sillä vanhusneuvoston jäseniä on nimetty viranhaltijavetoisiin työ- ja ohjausryhmiin. Tätä käytäntöä tulisi vahvistaa. Näin eläkeläiset saavat suunniteltavista asioista myös ensikäden tietoa, eikä se ole viranhaltijoiden valikoimaa. Vaikuttaminen edellyttää tiedon välittymistä tarpeeksi ajoissa. Usein suunnitelmat tulevat vanhusneuvoston kaltaisten vaikuttajaryhmien tietoon vasta silloin, kun niistä ollaan jo tekemässä päätöksiä.

4. *Keinoja päättäjien ja vanhusneuvoston välisen vuorovaikutuksen parantamiseksi: valtuustoryhmien edustajien säännölliset tapaamiset; lautakuntien säännölliset tapaamiset; "vanhusneuvostokummien" nimeäminen kunnanvaltuustoon ja -hallitukseen sekä lautakuntiin.*

Neuvostot ovat neuvoa-antavia elimiä, niiden vaikutusmahdollisuudet rajautuvat tieto- ja suunnitteluosallisuuteen ja usein niille budjetoitu rahoitus on minimaalinen. Vaikutusmahdollisuuksien vajeet vaikuttavat eläkeläisjäsenien sitoutumiseen, ja neuvostojen toiminnot voivat soukentua tempausten ja juhlien järjestämiseen. Etäällä sijaitsevista, synkistyvien talousnäkökymien kunnissa mielialan kohottajana toimiminen onkin hetkellisesti mielekästä. Tiukempaa edunvalvontaa odottaville linjaus on kuitenkin pulmallinen, ja itse asiassa se myös legitimoitua vallitsevaa kunnallis- ja vanhuspoliittista tilannetta.

Kuntien yleinen taloustilanne rajoittaa eri väestöryhmien palvelutoiveiden toteutumista ja vaikuttaa vanhusneuvoston toimintakulttuuriin. Resurssien ja toimintavallan niukkuudesta johtuvaa virkistystoimintaan paneutumista vahvistaa eläkeikäisten päättäjiin ja viranhaltijoihin kohdistama lojaalisuus. Kuntatalouden vaikeuksissa kuntalaiset, niin eläkeläiset kuin viranhaltijat ja päättäjätkin, ovat samassa veneessä. Neuvosto voi toteuttaa osallistuvaa roolia järjestämällä virkistystoimintoja, mutta yhteisiä resursseja kuluttava toiminta – vaativa edunvalvonta – voi laimeta lojaalisuuteen ja paikalliseen solidaarisuuteen.

Lojaalisuuden taustalla lienevät yhtäällä pohjoismaiseen julkishallinnon vastuuseen tottuminen ja toisaalla tämän hetken eläkeläispölvien tyytyväisyys (myös Jyrkämä 2005, 358) ja viranhaltijoiden kunnioittaminen. Ongelmista ei rohjeta puhua tai niitä mietitään yksikseen. Tulevaisuus näyttää, miten seuraavat ikäpölvät käyttäytyvät eläkeikäissään. Tulevien eläkeikäisten odotetaan olevan nykyisiä vaati-

vampia ja toiveiden ennakoimaan erilaistuvan. Paikalliset olosuhteet vaikuttanevat kuitenkin myös eläkeläisten palvelutyytyväisyyteen ja -odotuksiin.

Erääksi vanhusneuvostojen tulevaisuutta punnitsevaksi kysymykseksi voi kehittyä toiminnan omaehtoisuus, sillä neuvostojen järjestämien tapahtumien käytännön järjestelyt jäävät usein viranhaltijoille ja viranhaltijasihteerille. Neuvostot määrittämään kunnan ja eläkeikäisten yhteistyöelimiksi, mutta vastuun jääminen viranhaltijoille on arvoituksellista, sillä tulevaisuudessa voi käydä niin, että eläkeikäisiltä aletaan odottaa tai he odottavat itseltään pelkästään vastaanottavia rooleja, vaikka halua tai voimavaroja olisi muuhunkin. Näin neuvostojen edunvalvonnallinen tehtävä vesittyy ja niiden mahdollisuudet omaehtoiseen poliittisuuteen laimenevat. Ei kai ole tarkoitus, että viranhaltijat alkavat määrittellä ja päättää myös sen, mihin saa vaikuttaa ja miten.

Vanhusneuvostossa toimiessaan eläkeläisjärjestöt kadottavat järjestötoimintaan perinteisesti liitettyä vapaan kansalaistoiminnan (ks. Harju 2003) ominaisuuksia. Omaehtoisuus ei kuitenkaan saisi kääntyä omatoimisuuden vaahteeksi tai julkisen sektorin leikkausten puskuriksi. Omaehtoisuuden ja omatoimisuuden välillä on mielestäni tärkeä käsitteellinen ero. Eläkeläisjäsenet toimivat vapaaehtoisina. On muistettava, että liian suuret ja ihanteelliset odotukset voivat uuvuttaa yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta kiinnostuneet eläkeläisetkin.

Valtakunnallisesti tarkastellen vanhusneuvostot ovat uusi ilmiö, ja tutkimukseni neuvostotkin hakivat vielä paikkaansa. Vanhusneuvostojen tunnettuuus on vielä heikko, eivätkä ne ole loistaneet arvokeskustelijoina ja ajatusten herättäjinä. Kuntien taloudelliset voimavarat vaihtelevat, mutta jokaisessa kunnassa onnistunut ja tuloksekas neuvostotoiminta vaatii ikääntyneiden kuntaalaisten, viranhaltijoiden ja päättäjien vastavuoroisuutta ja neuvostoilta aktiivista viestimistä. Toiminnan vakiinnuttaminen edellyttää, että muut kuntatoimijat tunnustavat vanhusneuvoston verkostonsa tasavertaiseksi toimijaksi. Tämä edellyttää sekä asenteiden että toimintatapojen tarkistamista. Viranhaltijoiden ja päättävien elinten tulisi pohtia, miten suunnitellut tai käsitellyt asiat vaikuttavat eläkeläisten elämään ja arkeen. Myös heidän tulee pitää aloitteellisesti yhteyttä vanhusneuvostoon.

Monet asiat ovat yhteistyön tulosta ja on vaikea arvioida, mikä vanhusneuvoston merkitys erilaisten hankkeiden tuloksellisuudessa on. Suoraan vanhusneuvoston aloitteesta toteutuneet asiat ovat usein pienenhköjä ja vähäisin taloudellisin resurssein aikaansaatuja. Neuvostojen toimintamahdollisuudet paranevat kuntatalouksien tervehtymisen ja jakovarojen kasvun rinnalla. Neuvostojen tulee osaltaan huolehtia siitä, että mahdollisesti lisääntyvien resurssien kanavointi on ikä- ja väestöryhmittäin oikeudenmukaista. Heikompiosaisten vanhusten äänen esillä pitäminen on talouskasvun arvomaailmassa yhä vaikeampaa. Joka tapauksessa eläkeläisten vaikuttamisen laajuus ja tehokkuus on riippuvainen myös ikääntyneiden omasta aktiivisuudesta ja motivaatiosta.

Kunta- ja palvelurakenteet ovat liikkeessä. Uusien ikäpolvien eläköitymisen lisäksi myös toimintaympäristön muutokset murtavat vanhusneuvostojen nykyisiä toimintamalleja. Isommat hallintoyksiköt voivat etäännyttää kansalai-

set kunnallisesta päätöksenteosta sekä konkreettisesti että henkisesti (esim. Möttönen & Niemelä 2005, 207–208). Muutospyörteiden kiihtyessä on vaara, että näkymättömien neuvostojen toimintakenttä ja vaikuttamismahdollisuudet supistuvat. Toisaalta lautakuntien ja valtuutettujen määrän väheneminen mahdollistavat vanhusneuvostojen eläkeläisjäsenien luottamushenkilöidentiteetin vahvistamisen, mikäli ne löytävät uusia toimintamalleja ja sovelluksia (ks. myös Tolonen 2003a; b, 59–60; c). Väestön ikääntyminen ja kuntaliitosten mahdollinen kiihtyminen haastavat neuvostot entistä ponnekkaampaan vaikuttamiseen ja julkisuustyöhön (5).

5. *Keinoja läpinäkyvyyden ja tunnettavuuden (neuvoston ja ajettavien asioiden) lisäämiseksi: kokousten asialistojen ja pöytäkirjojen julkaiseminen paikallislehdessä ja kunnan www-sivuilla; yleisölle avoin kokous esim. kerran vuodessa; paikallislehden päätoimittajan tapaamiset*

Myös tulevien eläkeläisten sitoutumisen aste voi muuttaa neuvostotoiminnan luonnetta. Kunnallistieteellisissä tutkimuksissa (esim. Leino 2006, 148) ja vapaaehtoisuutta (Nylund & Yeung 2005, 25–26) tarkastelevissa teksteissä on ennakoitu, että tulevaisuudessa ihmiset aktivoituvat projektiluonteisemmin ja vaikuttamisesta tulee hetkellistä ja asiakeskeistä. Vaikka ihmiset eivät olisikaan kiinnostuneita puoluepolitiikasta tai hallinnon aloitteesta muodostetuista toimikunnista, ihmisten itseluottamus ja tietoisuus lisäävät vaikuttamisen halua ja tahtoa etsiä omaehtoisia vaikuttamisen kanavia (Rättilä 2001, 202).

Arkipolitiointi – kansalaisten ja kuntalaisten kantaaottaminen yksilöinä ja tilannekohtaisesti – on kriittinen vastaus niin sanotuille governance-verkostoille, joissa ääneen pääsevät kansalaisjärjestöjen ja hallintokuntien edustajat. Arkipolitiointia motivoi halu osallistua ongelmien tematisointiin ja ratkaisemiseen silloin kun tarvetta ilmenee. Arkipolitiointiin kuuluu, että julkisuudessa on tilaa erilaisille näkemyksille ja että päätöksenteko on mahdollisimman vastaanottavainen kansalaisyhteiskunnasta nouseville äänille. Se saa virtansa kuntalaisten omaehtoisuudesta, ei hallinnon määrittelemistä tavoitteista. (Rättilä 2001; 2004.)

Nykyisellään vanhusneuvostotoiminta on suhteellisen muodollista kokouksineen ja kokoustekniikoineen. Jäsenet valikoituvat vakiintuneista järjestöistä. Ovatko tulevaisuuden neuvostot nykyistä mittavammin yksittäisiä projekteja koordinoivia elimiä? Joissain tapauksissa omaehtoinen ja konfliktihakuisempi toiminta voi olla toimikuntatyypistä ratkaisua tehokkaampi ja sitouttaa toimintaan aina kulloisestakin asiakysymyksestä kiinnostuneita eläkeläisiä.

Ikääntyneiden poliittisuuden ja edunvalvontatyön haaste ei katoa tulevaisuudessakaan. Pikemminkin se vahvistuu, kuten muun muassa tuore julkinen keskustelu vanhusten laitoshoidon laadusta ja henkilöstön riittävydestä, omaishoidon tukeen tehtyjen uudistusten toteutumisesta ja mahdollisuudesta saada kotiapua osoittavat. Ikääntyneiden omaehtoiselle poliittisuudelle on haasteita sekä suorassa että edustuksellisessa demokratiassa ja sekä ikäeriytyneillä että eri ikäryhmiä yhdistävillä vaikuttamisareenoilla. Edustukselliseen ja suoraan demokratiaan osallistumalla eläkeikäisilläkin tulee olla mahdollisuuk-

sia vaikuttaa kunnallisten hyvinvointipalvelujen järjestämiseen ja elinympäristönsä rakentumiseen. Näin ollen ikääntynyt ei ole pelkästään kuntapalvelujen asiakas ja niiden käyttäjä vaan kuntakansalainen, jolla on oikeus tietää, mihin verovaroja käytetään ja mitä milloinkin suunnitellaan (ks. myös Niiranen 2002; Pekola-Sjöblom 2006b). Samalla kehkeytyy tarvetta myös ikääntyneiden poliittisuuden prosessien ja vaikuttavuuden empiiriselle tutkimukselle.

9 TUTKIMUSASETELMAN JA VIITEKEHYKSEN ARVIOINTI

Luotettavuudesta ja yleistettävyydestä

Laadullisten tutkimusten ja erityisesti etnografistyyppisten tapaustutkimusten luotettavuudesta ja yleistettävyydestä puhutaan usein hieman kierrellen ja vedoten myöhäismodernin maailman pirstaleiseen luonteeseen. Robert E. Stake (2000a) väittää, että tapaustutkimuksen tehtävä on kertoa ilmiöistä niiden ainutlaatuisuutta kunnioittaen ja ilman mittavia yleistettävyysspyrkimyksiä. Kvalitatiivisen tutkimuksen katsotaan poikkeavan määrällisestä tutkimuksesta niin, etteivät jälkimmäisen arviointiperusteet sovellu edelliseen. Aineistojen ja metodien erityyppisyydestä huolimatta myös laadulliselta tapaustutkimukselta odotetaan systemaattisuutta ja tarkoituksenmukaisuutta. (Seale 1999; Silverman 2001, 219–257; 2003, 175–190; Tuomi & Sarajärvi 2002, 131–146.)

Luotettavuudella viitataan aineiston keruun, tuottamisen ja tallentamisen systemaattisuuteen ja riittävyteen sekä tulosten uskottavuuteen. Kyse on päätelmien luotettavuudesta eli siitä, etteivät tulokset ole tutkijan ennakkokäsityksiin perustuvia miellelyhtymiä tai epäsäännöllisesti raportoituja anekdootteja. Lähtökohtani oli, että tutkimuksen tulee kertoa uskottavasti tutkittavien eri tavoin välittämästä reaalisesti olemassa olevasta maailmasta. Kyse on siis tutkittavien välittämän todellisuuden ja tutkijan päätelmien välisestä suhteesta. Haastetta luotettavuuden vaatimukselle toi funktioanalyyttiseen ohjelmaan sisältyvä ulkokohtaisen tarkastelun korostuminen. *Yleistettävyyttä* hain tarkoituksenmukaisella tapauksen valinnalla ja määrittelyllä, tutkimusyksiköiden kontekstien kuvailulla sekä teoreettisella viitekehysellä. (myös Silverman 2003, 219–257; 2001, 175–188.)

Tutkimustehtäväni oli ilmiölähtöinen. Tarkoitukseni oli tutkia vanhusneuvostoja ikääntyvän yhteiskunnan ja kansalaisosallisuuden ja -osallistumisen instanssina ja ilmiönä. Tästä syystä päädyin aineistotriangulaatioon eli tein päätelmiäni sekä havainnointiaineiston että haastattelujen perusteella. Myös funktioanalyttinen viitekehyseni edellytti moniaineistollisuutta ja etnografistyyppistä otetta. Paikallislehtien seuraaminen oli välttämätöntä neuvostojen jul-

kisuuskuvan hahmottamisessa. Kokousten ja tapahtumien havainnointi ja neuvostojen arkeen tutustuminen oli tarpeen ennen haastatteluihin ryhtymistä, sillä suomalaisia vanhusneuvostoja käsittelevä selvitystyö ja etenkin akateeminen tutkimus on edelleenkin lähes olematonta.

Havainnointitapahtumia kertyi yhteensä 26, ja niiden määrät vaihtelivat kunnittain. Olisin voinut osallistua myös vaikkapa kunnanvaltuuston kokouksiin. Mikäli tutkimustehtävääni olisi sisältynyt eläkeikäisten poliittisen kuntakansalaisuuden syvempi tarkastelu, olisi päätöksentekoelementtien kokouksiin osallistuminen ollut välttämätöntä. Eläkeikäisten roolit erilaisilla kuntalaisvaikutamisen areenoilla olisi yksi jännittävä jatkotutkimusteema.

Havainnointitapahtumien etsinnällisen luonteen sekä kuntakohtaisen vaihtelun vuoksi pääasiallisin aineistoni koostui haastatteluista. Haastattelin mahdollisimman monenlaisia ihmisiä. Tein haastattelut ja litteroin ne itse sanasta sanaan. Näin ollen niissä kysyttiin asioita, joista olin kiinnostunut ja jotka haastattelujen kuluessa osoittautuivat tärkeiksi. Pitkät haastattelumatkat ja ajankäytön kohtuullistaminen pakottivat kuitenkin rajoittamaan haastateltavien määrää.

Eläkeläishaastateltavien (N = 12) mukaan tulon ryhmähaastatteluun varmistin sopimalla ajankohdasta hyvissä ajoin ja eläkeläisiä kuulemalla. Viranhaltijat ja päättäjät (N = 28) toimivat omissa kunnissaan keskeisissä tehtävissä, minkä vuoksi kolmasosa heistä oli nimetty myös vanhusneuvostoon. Esimiesasemassa toimivien henkilöiden valinta varmisti, että haastateltavani puhuivat ilmiöstä, josta tiesivät ainakin jonkin verran ja jonka kanssa olivat olleet jossain määrin tekemisissä. Näin puheet eivät perustuneet pelkästään toisen käden tietoihin tai lehtikirjoitteluun.

Ilman vanhusneuvostojäsenyyttä valitsemani haastateltavat olivat näyte kuntien keskeisistä viranhaltijoista ja päättäjistä. Näin ollen valintoihin sisältyi myös sattumaa. Toisen tyyppisillä kombinaatiolla mielipiteet ja -kuvat olisivat voineet näyttäytyä eri tavoin. Haastateltavien suurempi määrä olisi voinut tuottaa puheisiin enemmän vaihtelua. Samoin pidemmät haastatteluajat tai uusinta-aastattelut olisivat kenties aikaansaaneet kriittisempiä mielipiteitä ja irtaantumista viranhaltijan ja päättäjän asemaan liittyvältä "hyväksyttävän puheen" kehältä. Haastattelukysymykset olisin voinut lähettää etukäteen myös yksilöhaastateltaville, mutta luulen, että kiireisimmät viranhaltijat ja päättäjät eivät olisi ehtineet niihin tutustua.

Haastattelujen näyteluonteisuutta pyrin korjaamaan esittelemällä mahdollisimman paljon selonteoissa esiintyviä ristiriitoja. Jo näinkin pienessä aineistossa ilmeni tiettyjen teemojen toistuvuutta, mutta myös niille vastakkaisia tai niistä poikkeavia näkökulmia. Funktiot muodostivat vastinpareja ja vastakuvia, ja niissä ilmeni sisäistä erilaisuutta. Aineiston analyysin alussa nimeämäni viitekategorioiden paikantuivat jokaisesta tutkimusyksiköstä. Myös nimeämäni funktiot ylittivät kuntarajoja, mutta ilmenivät toisessa kunnassa voimakkaammin tai hienosyisemmin kuin toisessa. Funktioiden sisällä esille nostamani teemat ovat kuitenkin enemmän mahdollisia kuin kaikenkattavia ja ajallisesti kestäviä.

Puhujien asemien moninaisuus mutkisti päättelyä. Tutkimuksen luonne ei ollut systemaattisen vertaileva, mutta pyrin esittelemään vanhusneuvoston eri piirteitä ja ominaisuuksia maaseutumaisen kunnan kontekstien vaihtelun ja eläkeläisjäsenten (ryhmähaastattelut) sekä viranhaltijoiden ja päättäjien (yksilöhaastattelut) selontekojen erojen avulla. Esittämäni erilaisuudet olivat pääasias-
sa asialähtöisiä, sillä analyysini ei pureutunut systemaattisesti puhuja-asemien tuottamiin eroihin. Esimerkiksi vanhusneuvoston viranhaltijajäsenten ja neuvoston ulkopuolisten viranhaltijoiden puheiden vertailu olisi ollut vaikeaa, sillä viranhaltijajäsenten identifioituminen vanhusneuvoston jäseneksi vaihteli. Identifioitumisen problematiikka olisikin kiintoisa jatkotutkimusaihe.

Tutkimuksen yleistettävyydsarvoa lisäsin valitsemalla tapauksen ja tutkimusyksiköt tarkoituksenmukaisesti ja niiden kontekstit huomioiden. Tapaukseni oli maaseutumaisen kunnan vanhusneuvosto. Tutkimusyksiköt valitsin edustamaan maaseutumaisten kuntien erilaisuutta. Valinnan avulla kykenin esittelemään niitä eroja, joita esimerkiksi kaupungin läheisen maaseudun ja harvaanasutun maaseudun välillä on. Näin ollen tutkimukseni päätelmien siirrettävyys Suomen muihin erilaisiin maaseutumaisiin kuntiin mahdollistuu paremmin.

Uuden tutkimuskohteen ja vähäisesti analysoidun ilmiön tarkastelussa luotan siis myös niin sanottuun luonnolliseen yleistämiseen (naturalistic generalization), jolla (Lincoln & Guba 2000, 36–38; Stake 1995, 85–88) viitataan tutkimustiedon käyttäjän kokemukseen ja intuitioon, hänen mahdollisuuksiin siirtää tietoa ja tutkimushavaintoja omaan elämänpiiriinsä. Siirrettävyys edellyttää tietoa ja tutkimushavaintoja omaan elämänpiiriinsä. Siirrettävyys edellyttää tietoa ja tutkimushavaintoja omaan elämänpiiriinsä. Siirrettävyys edellyttää tietoa ja tutkimushavaintoja omaan elämänpiiriinsä. Siirrettävyys edellyttää tietoa ja tutkimushavaintoja omaan elämänpiiriinsä.

Toinen yleistettävyyttä lisäävä tekijä on teoreettisen viitekehäkseni siirrettävyys. Funktioanalyysi käsitteineen on kartasto, johon aineiston piirteitä suhteutetaan ja jonka avulla päätellään, ei suoranaisesti yleistetä (myös Mitchell 2000; Yin 1994, 36). Tärkein kysymys ei ole se, voidaanko sisällölliset tulokseni yleistää muihin suomalaisiin vanhusneuvostoihin vaan se, kykenenkö tuottamaan teoreettisia välineitä, joiden avulla tutkimaani ilmiötä voidaan tarkastella myös erilaisissa konteksteissa.

Funktion ja status- ja roolivalikoimien sekä sosiologisen ambivalenssin käsitteet ovat apuvälineitä, jotka sopivat erilaisten instanssien ja instituutioiden tutkimiseen. Käsitteet saivat sisältönsä tämän tutkimuksen aineistosta, mutta kaupunkiympäristöön sovellettuna ne todennäköisesti näyttäytyisivät erilaisina. Jokainen suomalainen kunta on erilainen, joten pyrkimys funktioiden luonteen kaikenkattavuuteen olisi turhaa ja epäeettistä. Kuitenkin vaikkapa kysymykset, millainen 'observaattori' tai millainen 'uudistuja' vanhusneuvosto on, ovat aiheellisia jokaisessa kunnassa ja kaupungissa.

Lisähaastetta tutkimuksen luotettavuudelle ja yleistettävyydelle toi kenttäjaksoni ajankohta. Se alkoi tammikuussa 2002 ja päättyi helmikuussa 2004. Aineistoni kuvaa tilannetta, jolloin neuvostot olivat toimineet kunnissaan vuodes-

ta kolmeen vuotta. Samanlaista aineistoa ei voi kerätä uudelleen. Kenttäjaksoni jälkeen myös keskustelu kuntien yhteistyöstä ja yhteenliittymisistä on voimistunut. Mikäli olisin jatkanut kenttätöitä pidempään, olisin voinut kertoa enemmän myös kunta- ja palvelurakennepöytäkustelujen vaikutuksista neuvosto-toimintaan.

Teoreettisista valinnoista

Tutkimuksen luotettavuutta ja vakuuttavuutta voidaan pohtia paitsi tutkimus-tehtävän ja metodologisten valintojen vastaavuutena myös teoreettisen orien-taation ja tutkimukselle asetettujen tavoitteiden yhteensopivuutena. Kuten me-todologiaan, myös teoreettiseen viitekehykseen sisältyy valintoja. Teoriat ovat aina yksinkertaistuksia ja ohjaavat tarkastelemaan tutkittavaa ilmiötä tietystä näkökulmasta (mm. Baert 1998, 60; Silverman 2001, 78). Funktioanalyttinen ymmärtäminen on ollut tutkimusstrategiani, ei maailmankuvani. Ilmiölähtöi-nen tutkimustehtäväni ja instanssiksi ymmärtämäni tutkimuskohde vaativat teoriaa, joka tarkastelee asioita ilmiön tasolla. Funktioanalyysi mahdollisti van-husneuvostojen piiloistenkin tavoitteiden tarkastelun, mutta samalla löytyi myös uusia kysymyksenasetteluja. Tutkimuksen tehtävä on täyttää tietämättö-myyden paikkoja, mutta avata myös tietä eriytyneemmille (specified ignorance) tiedon aukoilta (Merton 1987/1996, 51–56).

Funktionalismiin liitetään usein ominaisuudet jäykkyys, staattisuus, kai-ken selittävyys, päämäärähakuisuus ja yhteiskunnallisten rakenteiden puolus-televuus. Kritiikkiä on kohdistettu myös Mertoniin (esim. Turner 1991, 79–92; ks. myös Sztompka 1986), vaikka keskitason teoriallaan hän edustaa niin sanot-tua heikkoa funktioanalyysia vahvan funktionalismin sijaan⁹⁹. Tämä tutkimus edustaa edellistä mallia, jolloin keskeistä on tutkittavan ilmiön myönteisten ja kielteisten vaikutusten tai seuraamusten ymmärtäminen kontekstissaan. Tar-koitus ei ole ollut etsiä funktionaalisia välttämättömyyksiä tai piirteitä, jotka todistelisivat vanhusneuvoston korvaamattomuutta. Esittelemällä vanhusneu-voston häiriöfunktioita ja julkilausuttujen, myönteisten tavoitteiden toteutumista paikansin myös muutoksen mahdollisuuksia.

Aiheellisin kritiikki Mertonin ajattelua kohtaan esitetään toimijuutta (agency) punnittaessa (ks. esim. Baert 1998, 59). Mertonin tieteellisesti tuottelias ajanjakso kesti lähes 70 vuotta. Tuossa ajassa paradigmot ja painotukset ehtivät muuttua tai muuttaa suuntaa, eikä 2000-luvulla elävä lukija ehkä välttä mieliku-vaa funktioiden perässä juoksentelevasta ihmisestä. Mielestäni myös Merton (ks. myös Sztompka 1986, 199–239) huomioi omalla ominaisella tavallaan toimi-juuden, vaikkei se olekaan hänen keskeisiä teemojaan. Ihminen odotusten koh-teena, mutta myös valintoihin kykenevänä toimijana esittäytyy muun muassa rooli- ja statusvalikoimien sekä sosiologisen ambivalenssin kautta. Samoin anomiseen tilaan sopeutumisen keinojen toteuttaja on toimiva yksilö. Mertonin

⁹⁹ Myös Mertonin keskitason teoriaa on kritisoitu. Peter Sohlberg (1999) kirjoittaa, että Mertonin sivuuttamat yhteiskuntien ja kulttuurien makrososiologiset jäsennykset ovat edelleen tarpeellisia ja että Mertonin tutkimusstrategia funktioanalyysin toteut-tamiseksi on keskeneräinen.

käsitteissä ja malleissa tosin keskeistä on rakenteellisten tekijöiden valintoihin ohjaavuus.

Mertonilainen tarkastelu sopi tähän tutkimukseen, jonka ontologinen lähtökohta ei ollut kokemuksellisuudessa tai neuvostotoimijuuden yksityiskohtaisessa tarkastelussa. Eräs mahdollisuus olisi tutkia neuvostoja paneutumalla tarkemmin niiden yksittäisiin käytäntöihin ja kuntalaistoimijoiden tyyleihin. Näin ollen tarkastelun kohde olisi tästä tutkimuksesta poiketen osallistumisen prosessissa (kuten esim. Kiili 2006; Leino 2006). Myös ikääntyneiden osallistumismenetelmien kehittäminen toiminnallisoin keinoin (kuten esim. Barnes 2005) olisi tärkeä tutkimuskohde. Vaikutusmahdollisuudet ja kansalaispätevyys vaikuttavat ihmisen hyvinvointiin myönteisesti, mutta ajan hengen mukaiset vaateet osallistumisesta ja yleistyvä yksilön vastuun retoriikka¹⁰⁰ voivat marginalisoida niitä yksilöitä ja ryhmiä, joilta kyvyt, halu tai mahdollisuudet osallistumiseen ja valintoihin puuttuvat (ks. myös Niiranen 2002, 68–69).

Samoin rooli- ja statusvalikoimia voisi lähestyä niiden neuvotteluna ja neuvostotoimintoja niistä puhumisen kautta: miten aktiviteetteja oikeutetaan, selitellään ja perustellaan. Miten vanhusneuvoston olemusta neuvotellaan, tai millaisena neuvosto nimenomaan ihmisten mielissä näyttäytyy? Ote olisi tätä tutkimusta konstrukttiivisempi. Ikääntyneiden poliittisuus ja valta olisivat kiintoisia argumentaatioanalyysin kohteita yleisemminkin. Miten eri ikäpolvet ja yhteiskunnalliselta asemaltaan erilaiset ihmiset tematiikasta keskustelevat?

Tutkimuksen kuluessa olen kuitenkin vakuuttunut siitä, etteivät funktionalismista ja funktioanalyysistä johdetut ajatukset saisi olla nykytutkijalle vieraita viitekehyksiä. Sivuuuttamalla funktionaalisten vaikutusten olemassa olo sivuutetaan samalla tarkoituksellisuuden ja ennalta määräytyneisyyden näkökulmat (myös Sohlberg 1999, 273–278). Ilmiöillä ja toiminnoilla on tavoitteita ja vaikutuksia, mutta kiveen hakatuiksi niitä ei tarvitse määritellä.

Funktionaalinen ymmärtäminen voi tarjota ajatuksen aiheita monen ilmiön tarkasteluun vaikkapa ikääntymistutkimuksen alueella. Vanhuuden pidentyminen, ikänormistojen ja sukupolvisuhteiden muuttuminen ja myöhäismodernin ajan demokratiakehitys ovat synnyttäneet erilaisia vanhemman iän areenoita, joihin funktioanalyysia voidaan soveltaa. Mitkä ovat tuottavan tai aktiivisen ikääntymisen ajatusmallien myönteiset ja kielteiset funktiot? Onko yksinäisyydellä myönteisiä seurauksia ja jos on, niin kenelle? Usein hankkeita ja projekteja kehitellään ikääntyneen yksilön itsenäisen selviytymisen ja toimintakyvyn parantamiseksi, mutta mitkä ovat projektien myönteiset ja kielteiset vaikutukset koko yhteisölle tai erilaisille eläkeläisryhmille? Laajemmin tarkastellen esimerkiksi keskustelu globalisaation vaikutuksista voisi saada raikkautta funktioanalyysistä. Toisaalta on muistettava, että funktionaalisessa ajattelussa on kehäpäätelmien vaara (Turner 1991, 88.). Jos asia tai toiminto ei ole myönteisesti

¹⁰⁰ ”Osallistumis- ja vaikutusmahdollisuudet liittyvät läheisesti jokaisen omaan elämäntalouteen. Yhteiskuntakehitys kulkee yksilökeskeiseen suuntaan. Ihmiset vaativat yhä yksilöllisempiä oikeuksia esimerkiksi kunnallisilta palveluilta. Kehityksen myötä korostuvat myös yksilölliset valmiudet omien oikeuksien vaatimiseen ja puolustamiseen. Oikeuksien ja velvollisuuksien vanhan yhtälön mukaisesti kehityksen tulisi näkyä myös yksilöllisen vastuun kasvuna.” (Vallakas 2005.)

funktionaalinen, voidaan se leimata kielteiseksi. Jos toiminnolla tai tavalla ei ole ilmaistua funktiota, funktio on piiloinen.

Vastuusta ja vaikutuksista

Tutkimusetiikkaan liitän kysymykset tutkimukseen osallistuvien kohtelusta. Liäksi siihen kuuluvat arviot kentälle jätettävistä jäljistä eli tutkimuksen seuraamuksista ja käytännön relevanssista. (Holmila 2005; Marvasti 2004; 133–144; Silverman 2003, 258–284.) Kyse on tutkimuksen ja tieteen yhteiskunnallisesta tehtävästä (Merton mm. 1976c/1982, 44–45): itsenäisesti ja analyyttisesti tuotetun teoreettisen tiedon ja ymmärryksen lisäksi tutkimuksen tehtävä on tuottaa käytännön hyötyä yhteiskunnan muille instituutioille ja toimijoille. Näiden funktioiden yhdistäminen oli periaatteessa helppoa, sillä tutkimukseni ei ollut tilattu ja rahoitus järjestyi akateemisesta instanssista. ”Kenen puolella seison” -kysymyksiltä en kuitenkaan välttynyt.

Kirjoittaessani olen pyrkinyt suojelemaan tutkimushenkilöiden anonymiteettiä. En ole paljastanut kuntien oikeita nimiä, vaikka tutkimustehtäväni ei käsittele ihmisten henkilökohtaisia asioita ja tutkimuskohteeni on julkisen hallinnon elin. Kaikki haastateltavani toimivat julkisissa viroissa tai kunnallisissa luottamustehtävissä, mutta toki he ovat myös kuntalaisina ja ihmisiä, joiden yksityisyyttä on kunnioitettava. Erityisen herkkä jouduin olemaan neuvostojen eläkeläisjäsenten, joita yhdestä kunnasta oli mukana korkeintaan viisi, toimista ja puheista kirjoittaessani. Heitä ei voi rinnastaa viranhaltijoihin eikä myöskään kunnanhallitusten puheenjohtajiin.

Jatkuvasti eteeni tuli tilanteina, joissa mietin toimieni eettisyyttä ja tekstini sanavalintoja. Miten esitän kriittisiä kommentteja niiden eläkeläisten toiminoista, jotka ovat suhtautuneet minuun kaikin tavoin ystävällisesti ja avuliaasti – tarjoten yösjän tutkimusreissulla tai kyydin vanhusneuvostopäiville. Tunnistetaanko vanhusneuvostoja kritisoiva yksilöhaastateltava, ja vaikuttaako kirjoitukseni hänen työskentelyynsä ja suhteeseensa eläkeikäisiin kuntakansalaisiin? Miten esitän neuvostojen yksittäisten eläkeläisjäsenten näkemyksiä niin, etteivät ne leimaudu koko neuvoston kannanotoksi. Problemaattista oli, että hallitsevat jäsenet saattoivat omilla kannoillaan muokata myös koko neuvoston linjauksia ja julkisuuskuvaa. Näin ollessa saatoin kirjoittaa yhden jäsenen näkemyksistä ikään kuin koko ryhmän kantana puuttumatta neuvostojen sisäisiin valta-asetelmiin.

Mietin myös, voiko vanhusneuvoston puheenjohtajista ja sihteereistä puhua kuntakontekstin pseudonyymi (a–c) paljastamalla. Pienissä kunnissa eri hallinnonalojen keskeisiä viranhaltijoita on vähän, jolloin paljastumisen mahdollisuus on suuri. Päänvaivaa aiheuttivat myös yksittäisten kuntien poliittiset ratkaisut. Oli kysymyksiä, joiden käsittely päätöksentekokoelimissä oli kesken tai joiden valmistelusta sain informanteiltani ristiriitaista tietoa. Joskus poliittisista kiistakysymyksistä puhuttiin vasta varsinaisen haastattelun jälkeen, enkä voi raportoida niistä tekstissäni.

Aineistonkeruu ei sujunut ilman epävarmuutta. Törmäsin tilanteeseen, jossa tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuus ja aineiston luotettavuuden

turvaaminen olivat ristiriidassa. Yhden neuvoston kokouksiin osallistumisessa oli katkos, sillä en saanut sen kokoontumisista aina tietoa. Yhteishenkilö ei vastannut myöskään sähköpostitiedusteluihin. Sen sijaan häntä ja koko neuvostoa tavatessani yhteistyöhalukkuus vaikutti vahvalta. Yhteydenpidon katkaiseminen saattoi johtua viranhaltijan kiireestä. Se saattoi johtua myös tutkimukseni alkuvaiheen epävarmuudesta. Aineistonkeruun suunnitelma ja aikataulu muutuivat jonkin verran neuvostojen arkeen tutustuessani ja tutkimusrahoituksen varmistuttua. Vaikka ensimmäisissä kokouksissa esittelin tilanteeni ja tavoitteeni, minun olisi pitänyt selvittää tutkittaville myös etenemiseni problematiikkoja. Keskustelin toki ajoittain jäsenten kanssa tutkimukseni vaiheista ja kenttäjakson päättymisen jälkeen lähetin sihteereille muutamia sähköposteja kertoen lyhyesti kuulumisistani.

Neuvostojen jäsenet ja sihteerit saattoivat myös odottaa, että olisin kertonut kokouksissa selvempiä tuloksia ja ottanut konsultin roolin. Oma lähtökohdani oli toimia nimenomaan tutkijana ja kohtuullisen vetäytyvänä havainnoijana. Kenties neuvostojen sihteerit ja viranhaltijajäsenet kokivat minut työnsä arvioijaksi tai arvostelijaksi. Tähän viittaavat muutamat vaivautuneet katseet, joita olen merkinnyt myös kenttäaineistokirjaani.

Tutkimuksessani en halunnut asettua sen enempää eläkeläisten kuin päättäjien tai viranhaltijoidenkaan puolelle. Tavoittelin käytännön hyötyä, mutta neuvostotoiminnan tai kuntalaisosallistumisen opaskirjaa en halunnut kirjoittaa. Normatiivisten ohjeiden tai tavoitteiden sijaan tärkeämpää on tarkastella, miten osallistuminen käytännössä ja paikallisesti tapahtuu (myös Leino 2006) ja – tässä tutkimuksessa – millaisia funktioita osallistumisareenalla voi olla. Yksittäisissä luvuissa ja etenkin päätösjaksossa olin kuitenkin välillä puolueellinen, sillä mielestäni velvollisuuteni oli kertoa nimenomaan niistä epäkohdista, jotka haittaavat eläkeikäisten kuntakansalaisten vaikuttamista. Näin ollen kirjoittamisen sävy oli välillä jopa normatiivinen. Konsultin rooliin asetuin luvussa 8.2, jossa esitin näkemyksiäni neuvostotoimintojen kehittämiskohteista.

Tutkimukseni kuvaa neuvostoja tietyssä historiallisessa ajassa – niiden alkuvaiheita, odotuksia ja problematiikkoja. Uskon, että samantyyppisiin kysymyksiin törmätään muissakin kuntaorganisaatioon linkittyvissä toimikunnissa, myös vaikkapa yhdistyneiden kuntien perustamissa vanhusneuvostoissa. Asioiden kyseenalaistaminen kannustanee pohtimaan, millaisin tavoin ja muodoin ikääntyneiden kuntalaisosallistuminen tulisi tulevaisuudessa järjestää. Toivottavasti esittämäni problematiikat johdattelevat vanhusneuvostotoimijat, kuntaorganisaation edustajat ja myös laajemman yleisön pohtimaan, mikä on ikääntyneiden kuntalaisten asema väestön ikääntyessä ja kuntarakenteiden muutoksessa. Suurempi kysymys on, millaista kansalaisuutta ikääntyneet voivat toteuttaa yhtäällä globalisoituneessa ja toisaalla lokalisoituneessa maailmassa.

SUMMARY

The present study focuses on older people's councils in three different rural municipalities. It looks at the type of phenomenon older people's councils represent and what they reveal about the ageing society and civil participation of senior citizens in municipalities. In recent years, numerous Finnish municipalities have set up older people's councils in order to increase co-operation between senior citizens and people working with old age issues.

The background for the establishment of these voluntary councils is the general discussion surrounding the future of western democracies and the role of older people as political actors. The public government has begun searching for means to legitimate its policy as turnout decreases and the welfare state shrinks. In addition, at least part of the public shows some interest in exerting their influence by direct democracy and insists that local policy should be more transparent for people living in municipalities. Older people are particularly likely to increase their level of political influence as their functional capacity and education level increase.

The theoretic-methodological framework of this study is based on Robert K. Merton's functional analysis (1968). Therefore, further theoretical research questions are: What manifest and latent functions can older people's councils have within their socio-cultural localities? And what sort of functional and dysfunctional consequences do councils have for the various subgroups within municipalities?

The research setting resembles a case study and the research data was collected by the researcher over the period of 2002–2004. The dataset is qualitative. The researcher conducted focus group interviews with the retired council members and personal interviews with the secretaries, professional members, policy makers and other officials. Council meetings and other relevant events were also observed. Some additional data was collected from local newspapers and documents concerning local old age policies. The research material was organised by applying Merton's functional analysis and the concepts of manifest function (positive intended aim) and latent dysfunction (negative unintended aim). The roles of the actors within older people's councils and the ambivalent expectations towards them were studied by applying Merton's role theory.

A total of 13 functions were identified. These functions are defined as ideal types because they are seen as analytical possibilities rather than necessities. The viewpoint is, to a certain extent, moderately realistic, as it is assumed that the functions of older people's councils have a steady foundation outside the scope of the research material. The accounts of the research subjects are seen as mediated information on older people's councils.

A number of functions were identified in relation to various reference categories. Firstly, five functions related to municipal organisations and local environments (local officials, policy makers and older inhabitants) were identified. The informants reported that the main task of the council's is to observe the lo-

cal authorities and policymakers and to transmit information between municipal organisation and older inhabitants. The councils' manifest functions are to serve as *observing organ* and *transmitting organ*.

When stated aims of the councils are put to the side, two latent dysfunctions will appear: their role as *legitimising* and *self-sanctifying organs*. These functions refer to council's tendency towards passivity and minimal commitment to the advocacy of older people. The research also identified the councils' function as a *refresher*. In other words, the councils organised various recreational events. This aim has functional content in rural municipalities where there are fewer producers of counselled cultural and physical activities. It also has a dysfunctional content, however, when viewed from the perspective of older people who would prefer advocacy to the mere organisation of recreational events.

Secondly, four functions were identified in relation to the various age groups (older people, younger people, all age groups, young-old, old-old). The informants expected the councils to act in the best interest of older people. On the other hand, it was emphasised that the councils should be geared more towards promoting the needs of all age groups. Manifest functions are the *representative of older people* and the *age group democrat*. The latter function has also a dysfunctional content when it is seen from the perspective of older people because e.g. in a municipality with young age structure the collective voice of older people can be lost in the needs of younger cohorts.

In addition, there were voices that were calling for the councils to act as advocates for the oldest senior citizens. Others were of the opinion that they should be geared more toward fulfilling the needs of third age people. These age dividing and ambivalent expectations can also lead the councils to become dysfunctional with regard to meeting the needs of older people. They limit their ability to find a sufficient common interest that includes the broad spectrum of local pensioners. The latent dysfunction is an *age dividing organ*. However, some informants, and especially retired council members themselves, reported that the former divide is insignificant and that local councils can and should act in the best interests of all old age pensioners. The manifest function of the councils is to serve as *age uniting organs*.

Finally, four functions were identified in relation to various pensioner groups (members of pensioner organisations, non-members of pensioner organisations, present pensioner cohorts, future pensioner cohorts). The members of older people's councils are appointed from the members of pensioner organisations. They relayed messages from their fellow organisations but had quite few available means of channelling the thoughts and desires of other old age pensioners in their municipalities. This latent dysfunction is a *circle of organised pensioners*. After all, some informants were of the opinion that these organised pensioners do possess social capital and thus also the capability to influence. As such, they also have the ability to communicate with pensioner organisations with a broad range of ideological origins. The manifest function is to serve as a *local link*.

The approaches and activities of older people's councils were quite traditional and represented the wishes and thoughts of cohorts born mainly in the 1930s. From a future cohorts' point of view, the latent dysfunction is a *cohort focused organ*. However, for pensioners born in the 1930s the traditional expressions are also a way of showing their local collective identity and the cohort focused agent also includes positive content. In the end the manifest function of a *renewing organ* was identified: there were various opinions and images of the future possibilities, challenges and threats of older people's councils.

The geographical, financial and socio-cultural situations of municipalities vary, as do the councils, their tasks, resources and the expectations directed towards them. One of the practical results of the study is that the position of older people's council as a means of civil participation within municipal organisation remains unclear. The achievements and interventions of the councils are interconnected with the formal model upon which they are based. Older people's councils allow senior citizens' voices and opinions to be heard, but their success requires contributions from older people themselves and the representatives of municipal organisation.

Secondly, it appears as though older civil participants face contradictory expectations. On the one hand, there are voices calling for older people to participate in older people's councils. On the other hand, municipal councils are defined as too aged. The problem is that older people appear to have a permission to act on age-based advisory boards, but at the same time the image of overly ripe municipal councils disengages older people from the process of more general decision making.

LÄHTEET

- Adams, Paul & Dominick Gary L. 1997. The old, the young and the welfare state. Teoksessa Hudson, Robert B. (toim.) *The Future of Age-Based Public Policy*. Baltimore, London: The John Hopkins University Press, 104–116.
- Alanen, Leena 2001. Polvesta polveen. Sukupolvi sosiologisena käsitteenä ja tutkimuskohteena. Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino, 97–115.
- Allardt, Erik 1966. Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine. Porvoo, Helsinki: WSOY.
- Allardt, Erik 1993. *Sosiologia I*. (5. painos) Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Allardt, Erik 2003. Robert K. Merton – monimuotoisuuden teoreetikko. *Sosiologia* 40 (4), 269–278.
- Aluebarometri 2005. Sisäasiainministeriö. Saatavilla
<[http://www.intermin.fi/intermin/biblio.nsf/3B1ED398C92151B3C22570D6003BE28D/\\$file/352005.pdf](http://www.intermin.fi/intermin/biblio.nsf/3B1ED398C92151B3C22570D6003BE28D/$file/352005.pdf)>
- Andersson, Lars 2002. Ålderism. Teoksessa Andersson, Lars (toim.) *Socialgerontologi*. Lund: Studentlitteratur, 104–127.
- Andrews, Molly 1999. The seductiveness of agelessness. *Ageing and Society* 19 (3), 301–318.
- Atkinson, Paul 1992. *Understanding Ethnographic Texts*. Qualitative Research Methods Series 25. A Sage University Paper. London: Sage.
- Back, Kurt W 1995. Age segregation. Teoksessa Maddox George L. ym. (toim.) *The Encyclopedia of Aging. A comprehensive resource in gerontology and Geriatrics*. (2. painos) New York: Springer, 763–764.
- Baert, Patrick 1998. *Social Theory in the Twentieth Century*. Washington Square, New York: New York University Press.
- Barnes, Marian 2005. The same old process? Older people, participation and deliberation. *Ageing and Society* 25 (2), 245–259.
- Bass, Scott A. & Caro, Francis G. 2001. Productive aging: a conceptual framework. Teoksessa Morrow-Howell, Nancy & Hinterlong, James & Sheraden, Michael (toim.) *Productive Aging. Concepts and challenges*. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, 37–80.
- Baszanger, Isabelle & Dodier, Nicolas 1998. Ethnography: relating the part to the whole. Teoksessa Silverman, David (toim.) *Qualitative Research. Theory, method and practice*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 8–23.
- Beck, Ulrich 1995. Poliitiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa. Teoksessa Beck, Ulrich & Giddens, Anthony & Lash, Scott (toim.) *Nykyajan jäljillä*. Suomentanut Leevi Lehto. Tampere: Vastapaino, 7–82.
- Beck, Ulrich & Giddens, Anthony & Lash, Scott (toim.) 1995. *Nykyajan jäljillä*. Suomentanut Leevi Lehto. Tampere: Vastapaino, 7–82.

- Beck, Ulrich & Bonss, Wolfgang & Lau, Christoph 2003. The Theory of Reflexive Modernization. Problematic, hypotheses and research programme. *Theory, Culture & Society* 20 (2), 1–33.
- Berliinissä vuonna 2002 hyväksytty ikääntymistä koskeva alueellinen toimeenpanostrategia. YK, talous- ja sosiaalineuvosto/ STM. Saatavilla <<http://pre20031103.stm.fi/kvt/suomi/berljulistus.pdf>>
- Biggs, Simon 2004. New ageism, age imperialism, personal experience and ageing policy. Teoksessa Daatland, Svein Olav & Biggs, Simon (toim.) *Ageing and Diversity. Multiple pathways and cultural migrations*. Bristol: The Policy Press, 79–94.
- Binstock, Robert H. 2005. The contemporary politics of old age policies. Teoksessa Hudson, Robert B. (toim.) *The New Politics of Old Age Policy*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 265–293.
- Birren, James E. Psychological implications for productive aging. Teoksessa Morrow-Howell, Nancy & Hinterlong, James & Sherraden, Michael (toim.) *Productive Aging. Concepts and challenges*. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, 102–119.
- Blaikie, Andrew 2004. The search for ageing identities. In Daatland, Svein-Olav & Biggs, Simon (eds.) *Ageing and Diversity. Multiple pathways and cultural migrations*. Bristol: The Policy Press, 79–94.
- Blom, Raimo & Melin, Harri 2004. Muuten hän oli niin kuin yksi meistä vain” – suuret ikäluokat luokkarakenteessa. Teoksessa Yhteiskunnan moottori vai kivireki? Suuret ikäluokat ja 60-lukulaisuus. Jyväskylä: Sophi, 109–121.
- Borg, Sami 2004. Mahdollisuuksien maa. Kartoitusta ja puheenvuoroja suomalaisen kansalaisvaikuttamisen tutkimuksesta. Oikeusministeriön julkaisuja 10. Saatavilla <<http://www.om.fi/28735.htm>>
- Borg, Sami 2005. Kansalaisena Suomessa. Kansalaisvaikuttaminen Pohjoismaissa ja European Social Survey 2002. Oikeusministeriön julkaisuja 3. Saatavilla <<http://www.om.fi/30641.htm>>
- Borg, Sami & Ruostetsaari, Ilkka 2002. Suuret ikäluokat ja valta. *Hyvinvointikatsaus* (1), 51–58.
- Bourdieu, Pierre 1998. Järjen käytännöllisyys. Toiminnan teorian lähtökohtia. Suomentaja Mika Siimes. Tampere: Vastapaino.
- Bury, Mike 1995. Ageing, gender and sociological theory. Teoksessa Arber, Sara & Ginn, Jay (toim.) *Connecting Gender and Ageing. A sociological approach*. Buckingham: Open University Press, 15–29.
- Butler, Robert N. & Schechter, Malvin 1995. Productive aging. Teoksessa Maddox George L. ym. (toim.) *The Encyclopedia of Aging. A comprehensive resource in gerontology and geriatrics*. (2. painos) New York: Springer, 763–764.
- Calhoun, Craig ym. (toim.) 2002. *Classical Sociological Theory*. Malden, Oxford: Blackwell Pub.

- Citizens as Partners: Information, Consultation and Public Participation in Policy-Making 2001. OECD. Saatavilla
<<http://213.253.134.29/oecd/pdfs/browseit/4201131E.PDF>>
- Cole, Stephen 2004. Merton's contribution to the sociology of science. *Social Studies of Science* 34 (6), 829–844.
- Daatland, Svein Olav & Biggs, Simon 2004a. Ageing and diversity: a critical introduction. Teoksessa Daatland, Svein Olav & Biggs, Simon (toim.) *Ageing and Diversity. Multiple pathways and cultural migrations*. Bristol: The Policy Press, 1–12.
- Daatland, Svein Olav & Biggs, Simon (toim.) 2004b. *Ageing and Diversity. Multiple pathways and cultural migrations*. Bristol: The Policy Press.
- Daatland, Svein Olav & Biggs, Simon 2004c. Ageing and diversity, what next? Teoksessa Daatland, Svein Olav & Biggs, Simon (toim.) *Ageing and Diversity. Multiple pathways and cultural migrations*. Bristol: The Policy Press, 223–228.
- Delanty, Gerard 1997. *Social Science. Beyond constructivism and realism*. Buckingham : Open University Press.
- Denzin, Norman K. 1989. *The Research Act. A theoretical introduction to sociological methods*. New Jersey: Prentice Hall.
- Dryzek, John S. 1996. Political inclusion and the dynamics of democratization. *The American Political Science Review* 90 (3), 475–487.
- Elster, Jon 1990. Merton's functionalism and the unintended consequences of action. Teoksessa Clark, Jon & Modgil, Celia & Modgil, Sohan (toim.) *Robert Merton: Consensus and Controversy*. London, New York, Falmer Press, 129–151. Saatavilla
<<http://www.geocities.com/hmelberg/elster/AR90MFAT.HTM>>
- Estes, Carroll L & Mahakian Jane L. 2001. The political economy of productive aging. Teoksessa Morrow-Howell, Nancy & Hinterlong, James & Sheraden, Michael (toim.) *Productive Aging. Concepts and challenges*. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, 197–213.
- Estes, Carroll L and Associates 2001. *Social Policy and Aging. A critical perspective*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.
- Estes Carroll L, Biggs Simon, Phillipson Chris 2003. *Social Theory, Social Policy and Ageing. A critical introduction*. Buckingham: Open University Press.
- Erola, Jani 2004. Suuret ikäluokat ja solidaarisuus. Teoksessa *Yhteiskunnan moottori vai kivireki? Suuret ikäluokat ja 60-lukulaisuus*. Jyväskylä: Sophi, 181–197.
- Erilaisuuksien Suomi. Raportti suomalaisten asenteista 2001. Elinkeinoelämän valtuuskunta. Saatavilla
<http://www.eva.fi/files/81_erilaisuuksien%20suomi.pdf>
- Euroopan neuvoston ministerikomitean suositus koskien kansalaisten osallisuutta julkiseen elämään paikallisella tasolla 2001 (19). Saatavilla
<<http://www.kunnat.net/binary.asp?path=1;29;348;29450;30225;37780&fileld=FileAttachment&version=1>>

- Eyerman, Ron & Turner, Bryan S. 1998. Outline of a Theory of Generations. *European Journal of Social Theory* 1 (1), 91–106.
- Fetterman, David M. 1998. *Ethnography. Step by step.* (2. painos) Thousands Oaks, London, New Delhi: Sage.
- Foner, Anne 2000. Age integration or age conflict as society ages? *The Gerontologist* 40, 272–276.
- Forma, Pauli (2002) Sukupolvien välinen kuilu ja sosiaaliturva kyselytutkimusten valossa. *Hyvinvointikatsaus* (1), 47–50.
- Gans, Herbert J. 1972. The positive functions of poverty. *American Journal of Sociology* 78 (2), 275–289.
- Garfield, Eugene 2004. The Unintended and Unanticipated Consequences of Robert K. Merton. *Social Studies of Science* 34 (6), 845–853.
- Giddens, Anthony 1995. Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Beck, Ulrich & Giddens, Anthony & Lash, Scott *Nykyajan jäljillä.* Suomentaja Leevi Lehto. Tampere: Vastapaino, 83–152.
- Ginn, Jay & Arber, Sara 1999. The politics of old age in the UK. Teoksessa Walker, Alan & Naegele, Gerhard (toim.) *The Politics of Old Age in Europe.* Buckingham, Philadelphia: Open University Press, 152–167.
- Gronow, Jukka & Töttö, Pertti 1997. Max Weber – kapitalismi, byrokratia ja länsimäinen rationaalisuus. Teoksessa Gronow, Jukka & Noro, Arto & Töttö, Pertti (toim.) *Sosiologian klassikot.* Tampere: Gaudeamus, 262–329.
- Grönfors, Martti (2000) Havaintojen teko aineistonkeräyksen menetelmänä. Teoksessa Aaltola & Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmenetelmiin I. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle.* Jyväskylä: Ps-kustannus, 124–141.
- Guadagno, Jill 2001. *Aging and the Life Course. An introduction to social gerontology.* (2. painos) Boston: Mc Graw Hill.
- Gubrium, Jaber F. 1988. *Analyzing Field Reality. Qualitative Research Methods Series 8.* Newbury Park, Beverly Hills, London, New Delhi: Sage.
- Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. 1994. Uusi etnografia ja elämän sosiaalinen rakentuminen. *Janus* 2 (4), 352–362.
- Haavio-Mannila, Elina 1958. *Kylätappelut. Sosiologinen tutkimus Suomen kylätappeluinstituutiosta.* Helsinki: WSOY.
- Hammersley, Martyn & Gomm, Roger 2000. Introduction. Teoksessa Gomm & Hammersley & Foster (toim.) *Case Study Method. Key Issues, Key Texts.* London, Thousands Oaks, New Delhi: Sage, 1–16.
- Hammersley, Martyn & Atkinson, Paul 1996. *Ethnography. Principles in Practice.* (3. painos) London, New York: Routledge.
- Hanifi, Riitta 2005a. Ikääntyneiden osallistuva vapaa-aika. Teoksessa Liikkanen, Mirja & Hanifi, Riitta & Hannula, Ulla (toim.) *Yksilöllisiä valintoja, kulttuurien pysyvyyttä. Vapaa-ajan muutokset 1981–2002,* Helsinki: Tilastokeskus, 169–188.

- Hanifi, Riitta 2005b. Yhdistykset ja liikkeet vuosituhanen vaihteessa. Teoksessa Liikkanen, Mirja & Hanifi, Riitta & Hannula, Ulla (toim.) Yksilöllisiä valintoja, kulttuurien pysyvyyttä. Vapaa-ajan muutokset 1981–2002. Helsinki: Tilastokeskus, 211–220.
- Hautamäki, Antti ym. 2005. Yhteisöllisyyden paluu. Helsinki: Gaudeamus.
- Harju, Auli 2002. Kunnat keskustelua oppimassa. Kunnallistieteellinen aikakauskirja 30 (2), 154–167.
- Harju Aaro 2003. Yhteisellä asialla. Kansalaistoiminta ja sen haasteet. Vantaa: Kansanvalistusseura.
- Heikkilä, Hanna 2005. Kansalaisuuden ideaalit kolmannessa iässä. Aktiivisen kansalaisuuden rakentuminen eurooppalaisessa kasvatusprojektissa. Aikaiskasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Saatavilla <<http://www.avoin.helsinki.fi/ikis/HannaHeikkila2005.pdf#search=%22heikkil%C3%A4%20hanna%20aktiivinen%20kansalaisuus%22>>
- Eino & Marin, Marjatta 2002. Vanhuuden voimavarat. Helsinki: Tammi.
- Heikkinen, Hannu L. T. & Huttunen, Rauno & Moilanen, Pentti (toim.) 1999. Siinä tutkija, missä tekijä. Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. Jyväskylä: Atena.
- Heinonen, Visa 2005. Kultainen 60-luku. Teoksessa Karisto, Antti (toim.) Suuret ikäluokat. Vastapaino: Tampere, 145–166.
- Helander, Voitto 2001. "Ei oikeutta maassa saa..." Ikäihmiset poliittisina vaikuttajina. Helsinki: Vanhustyön keskusliitto.
- Helander, Voitto 2002. Kuntalainen järjestöosallistujana. Teoksessa Pekola-Sjöblom, Marianne & Helander, Voitto & Sjöblom, Stefan Kuntalaisen monet roolit. Helsinki: Suomen Kuntaliitto. KuntaSuomi 2004 -tutkimuksia nro 37. Acta nro 147, 96–123.
- Helander, Voitto & Pekola-Sjöblom, Marianne & Sjöblom, Stefan 2002. Kuntalainen kunnan jäsenenä. Teoksessa Pekola-Sjöblom, Marianne & Helander, Voitto & Sjöblom, Stefan Kuntalaisen monet roolit. Helsinki: Suomen Kuntaliitto. KuntaSuomi 2004 -tutkimuksia nro 37. Acta nro 147, 19–38.
- Helander, Voitto 2006. Yhdistyskiinnittyminen sosiaalisen pääoman näkökulmasta. Teoksessa Pekola-Sjöblom, Marianne & Helander, Voitto & Sjöblom, Stefan (toim.) Kuntalainen – kansalainen. Helsinki: Suomen Kuntaliitto. KuntaSuomi 2004 -tutkimuksia nro 56. Acta nro 182, 274–315.
- Helander, Voitto & Pekola-Sjöblom 2006. Puolueet ja äänestäminen. Teoksessa Pekola-Sjöblom, Marianne & Helander, Voitto & Sjöblom, Stefan (toim.) Kuntalainen – kansalainen. Helsinki: Suomen Kuntaliitto. KuntaSuomi 2004 -tutkimuksia nro 56. Acta nro 182, 123–159.
- Henriksson, Lea & Wrede, Sirpa (toim.) 2004. Hyvinvointityön ammatit. Helsinki: Gaudeamus.
- Higgs, Paul 1995. Citizenship and old age: The end of the road? Ageing and Society 15, 535–550.

- Higgs, Paul & Gilleard, Chris 2004. Class, power and inequality in later life. Teoksessa Daatland, Svein Olav & Biggs, Simon (toim.) Ageing and Diversity. Multiple pathways and cultural migrations. Bristol: The Policy Press, 207–222.
- Hinterlong, James & Morrow-Howell, Nancy & Sherraden, Michael 2001. Productive Aging: Principles and perspectives. Teoksessa Morrow-Howell, Nancy & Hinterlong, James & Sherraden, Michael (toim.) Productive Aging. Concepts and challenges. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, 3–18.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2000. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hohenthal-Antin, Leonie 2001. Luvan ottaminen – ikäihmisen teatterin tekijöinä. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 191.
- Holmila, Marja 2001. Kylä kaupungistuvassa yhteiskunnassa. Yhteisöelämän muutos ja jatkuvuus. Helsinki: SKS.
- Holmila, Marja 2005. Pienyhteisön tutkimisen eettiset ongelmat. Laadullisen sosiaalitutkimuksen eettiset kysymykset. Helsinki: Stakes. Työpapereita 4, 21–27.
- Holstein, James A. & Gubrium Jaber F. 1997. Active interviewing. Teoksessa Silverman, David (toim.) Qualitative Research. Theory, Method and Practice, 113–129.
- Holstein, Martha B. 2005. A normative defence of universal age-based public policy. Teoksessa Hudson, Robert B. (toim.) The New Politics of Old Age Policy. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 23–41.
- Hooymann, Nancy R. & Kiyak, H. Asuman 2002. Social Gerontology. A multidisciplinary perspective. (6. painos) Boston: Allyn & Bacon.
- Hughes, Everett C. 1937. Institutional office and the person. The American Journal of Sociology 43 (3), 404–413.
- Hudson, Robert B. (toim.) 2005. The New Politics of Old Age Policy. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Huomisen kynnyksellä 2004. Kysely 55–74-vuotiaiden tulevaisuudennäkymistä. TNS Gallup Oy.
- Hurd, Laura C. 1999. We're not old: older women's negotiation of aging and oldness. Journal of Aging Studies: 13 (4), 419–440.
- Hurtig, Johanna 2003. Lasta suojelemassa – etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Acta Universitatis Lapponiensis 60.
- Hyvä yhteiskunta kaikenikäisille. Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko väestökehityksestä, väestöpolitiikasta ja ikärakenteen muutokseen varautumisesta 2004. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33. Saatavilla liiteraportteineen
<<http://www.vnk.fi/julkaisut/julkaisusarja/julkaisu/fi.jsp?oid=130616>>
- Häkkinen, Hannele 2004. Kansainvälisiä kokemuksia vanhusneuvostojen toiminnasta. Esimerkkinä Pohjoismaat. Kuntalehti (6). Saatavilla
<http://www.kunnat.net/k_peruslistasivu.asp?path=1;29;353;11124;11139>

- Ihmislähtöinen – arki mahdollisuutena. Tampereen vanhusten palvelujen strategia 2003–2012. Saatavilla
http://www.tampere.fi/tiedostot/4PiNtPsql/strate_vanh.pdf
- Ikäihmisten hoitoa ja palveluja koskeva laatusuositus (2001). Sosiaali- ja terveysministeriön oppaia 4. Saatavilla
<http://pre20031103.stm.fi/suomi/pao/julkaisut/paosisallys78.htm>
- Ilmonen, Kaj & Jokinen, Kimmo 2002. Luottamus modernissa maailmassa. Jyväskylä: Sophi.
- Jokinen, Arja 1999. Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero Diskurssianalyysi liikkeesä. Tampere: Vastapaino, 37–53.
- Jokinen, Arja & Suoninen, Eero 2000. Rikoksesta resurssi. Narratiivien rakentuminen sosiaalityön kohtaamisessa. Teoksessa Karvinen, Synnöve, Pösö, Tarja, Satka, Mirja (toim.) Sosiaalityön tutkimus. Jyväskylä: Sophi, 207–236.
- Juhila, Kirsi 1999. Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero Diskurssianalyysi liikkeesä. Tampere: Vastapaino, 160–200.
- Julkunen, Raija 2003. Hiipivä ja ryömivä – pääoma valtaamassa hyvinvointivaltiota? Teoksessa Melin, Harri & Nikula, Jouko (toim.) Yhteiskunnallinen muutos. Tampere: Vastapaino, 181–192.
- Julkunen, Raija 2004. Hyvinvointipalvelujen uusi politiikka. Teoksessa Henriksen, Lea & Wrede, Sirpa (toim.) Hyvinvointityön ammatit. Helsinki: Gaudemus, 168–186.
- Julkunen, Raija 2005. ”Suurten ikäluokkien sankariteko” Teoksessa Karisto, Antti (toim.) Suuret ikäluokat. Vastapaino: Tampere, 273–297.
- Julkunen, Raija & Pärnänen, Anna 2005. Uusi ikäsopimus. Jyväskylä: Sophi.
- Juppi, Piritta & Peltokoski, Jukka & Pyykkönen, Miikka (toim.) 2003. Liike-elämää. Vastakulttuurinen radikalismi vuosituhannen vaihteessa. Jyväskylä: Sophi, 45–66.
- Jyrkämä, Jyrki 1988. Vanhojen valta Suomessa. Gerontologia 2 (1), 18–29.
- Jyrkämä, Jyrki 1995. ”Rauhaisesti alas illan lepoon”? Acta Universitatis Tampereensis ser A vol. 449.
- Jyrkämä, Jyrki 2001a. Aika tutkimuksessa ja elämäntulussa. Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino, 117–160.
- Jyrkämä, Jyrki 2001b. Vanheneminen ja vanhuus. Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino, 267–323.
- Jyrkämä, Jyrki 2005. Syntynyt 1947, kuollut...? Suuret ikäluokat ja elämäntulutulevaisuus. Teoksessa Karisto, Antti (toim.) Suuret ikäluokat. Vastapaino: Tampere, 347–363.
- Jönson, Håkan 2002. Ålderdom som samhällsproblem. Lund: Studentlitteratur.
- Jönson, Håkan 2005. Social democratic aging in the people’s home of Sweden. Journal of Aging Studies 19 (3), 291–308.

- Kainulainen, Sakari & Rintala, Taina & Heikkilä, Matti 2001. Hyvinvoinnin alueellinen erilaistuminen 1990-luvun Suomessa. Helsinki: Stakes. Tutkimuksia 114.
- Kainulainen, Sakari & Rintala, Taina 2003. Maaseutukuntien mosaiikki – menestyjiä ja häviäjiä. *Maaseudun uusi aika* 11 (2), 26–35.
- Kalish, Richard A 1979. The new ageism and the failure models: a polemic. *The Gerontologist* 19 (4), 398–402.
- Kansallinen Ikääntymisen foorumi 2005. Helsinki: Stakes ja Suomen Akatemia.
- Kangas, Ilka 2005. Ken on maassa tervein – tulevaisuutena eriarvoinen terveydenhuolto? Teoksessa Vuorenjoki, Lauri & Wiman, Ronald & Sinkkonen, Minna (toim.) *Signaaleja. Tulevaisuusraportti* 2005. Helsinki: Stakes. Aiheita 1/2005, 19–22. Saatavilla
<<http://www.stakes.fi/verkkojulkaisut/muut/Aiheita1-2005.pdf>>
- Kantola, Ismo 1999. Yhteiskunnalliset liikkeet sosiaalisten ongelmien esiinnostajina. Teoksessa Koskinen, Keijo (toim.) *Sosiologisia karttalehtiä*. Tampere: Vastapaino, 237–252.
- Kantola, Anu 2002. Julkiset palvelut tienhaarassa. Teoksessa Kantola, Anu & Kautto, Mikko (toim.) *Hyvinvoinnin valinnat. Suomen malli 2000-luvulla*. Helsinki: Edita, 112–137.
- Karhu, Pirkko 1999. Perhe muuttuu – vai muuttuuko? Teoksessa Koskinen, Keijo (toim.) *Sosiologisia karttalehtiä*. Tampere: Vastapaino, 131–162.
- Karisto, Antti 2002. Kolmannen iän käsitteestä ja sen käytöstä. *Gerontologia* 16 (3), 138–142.
- Karisto, Antti 2005a. Suuret ikäluokat. Tampere: Vastapaino.
- Karisto, Antti 2005b. Suuret ikäluokat kuvastimessa. Teoksessa Karisto, Antti (toim.) *Suuret ikäluokat*. Tampere: Vastapaino, 17–60.
- Karjalainen, Pirkko 2003. Vanhuspolitiikasta ikäpolitiikkaan. *Vanhustyö* (3), 1.
- Kaskiharju, Eija 2004. Vanhus, ikäihminen vai seniorikansalainen? *Gerontologia* 18 (4), 277–281.
- Kaufman, Sharon 1986. *The ageless self. Sources of meaning late life*. New York: Meridian.
- Kauppinen, Maija 2005. Kyllä kansa keksii. *Pirkka* 72 (1), 24–26.
- Kauppinen, Markku 2004. Väestömuutos tulee – onko kuntasi valmis? *Kunnallistieteellinen aikakauskirja* 32 (1), 16–35.
- Kauppinen, Markku 2005. Miten käy palvelukyvyyn? Kuntien valmistautuminen väestömuutoksen vaikutuksiin. *Yhteistyö, uudistuvat palvelurakenteet ja työhyvinvointi kuntastrategioiden ytimiksi*. Helsinki: Suomen Kuntaliitto. Acta-väitöskirjasarja 6.
- Kautto, Mikko 2002. Alueellisesti eriytyvä Suomi. Teoksessa Kantola, Anu & Kautto, Mikko (toim.) *Hyvinvoinnin valinnat. Suomen malli 2000-luvulla*. Helsinki: Edita, 89–111.

- Kautto, Mikko 2004. Johdanto: alueellisen väestökehityskuvan tarve ja lähtökohdat. Tulevaisuusselonteon 2. liiteraportissa Alueellinen väestökehitys ja politiikan uudistamistarpeet. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33, 7-12. Saatavilla
<<http://www.vnk.fi/julkaisut/julkaisusarja/julkaisu/fi.jsp?oid=130616>>
- Kettunen, Pekka 2003. How democratic are the Finnish local governments? *Kunnallistieteellinen aikakauskirja* 31 (4), 271-278.
- Kiikeri, Mika & Ylikoski, Petri 2004. Tiede tutkimuskohteena. Filosofinen johdatus tieteen tutkimukseen. Helsinki: Gaudeamus.
- Kiili, Johanna 2006. Lasten osallistumisen voimavarat. Tutkimus Ipanoiden osallistumisesta. *Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research* 283.
- Kitzinger, Jenny 1995. Introducing focus groups. *British Medical Journal* 311, 299-302.
- Kohli, Martin 2000. Age integration through interest mediation. Political parties and unions. *The Gerontologist* 40, 279-282.
- Koistinen, Rauni 2004. "Yhteistyöllä tulevaisuuteen". Vanhusneuvoston toiminta Limingan vanhusneuvoston kertomana. *Terveystieteen julkaisematon kandidaatintutkielma*. Jyväskylän avoin yliopisto.
- Konttinen, Annamari & Dunlap, Riley E. & Aarnio, Sari 2003. Suomalaisten omat puolueet. Luottamuksen, vaikuttamisen ja samastumisen kysymyksiä. Turun yliopisto. *Sosiologian tutkimuksia* A26.
- Koskiaho, Briitta 2001. Sosiaalipolitiikka ja vapaaehtoistyö. Teoksessa Eskola, Antti & Kurki, Leena (toim.) *Vapaaehtoistyö auttamisena ja oppimisena*. Tampere: Vastapaino, 15-40.
- Koskiaho, Briitta 2004. Ikääntyneet kansalaisina vai sosiaal kansalaisina? *Sosiaaliturva* 94 (11), 14-15.
- Koskinen, Simo 1991. Vanhuspolitiikan makrotutkimus. *Sosiaalipolitiikka* 1991. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen 16. vuosikirja. Vammala: Sosiaalipoliittinen yhdistys, 77-113.
- Koskinen, Simo & Aalto, Leena & Hakonen, Sinikka & Päivärinta, Eeva 1998. *Vanhustyö*. Helsinki: Vanhustyön keskusliitto.
- Koskinen, Simo 2004. Ikääntyneiden voimavarat. Tulevaisuusselonteon 5. liiteraportissa Ikääntyminen voimavarana. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33, 25-90. Saatavilla
<<http://www.vnk.fi/julkaisut/julkaisusarja/julkaisu/fi.jsp?oid=130616>>
- Koskinen, Simo 2005. Sukupolvien välinen sopimus vai sota? Teoksessa Vuorenjoki, Lauri & Wiman, Ronald & Sinkkonen, Minna (toim.) *Signaaleja. Tulevaisuusraportti 2005*. Helsinki: Stakes. Aiheita 1, 12-19. Saatavilla
<<http://www.stakes.fi/verkkojulkaisut/muut/Aiheita1-2005.pdf>>

- Korkiakoski, Jaana & Lehmusto, Liisa & Luhtakallio, Eeva & Nieminen, Hannu & Vehviläinen, Marja 2005. Kuuleeko kunta kansalaista? Paikallinen julkisuus ja kunnallinen demokratia Imatralla. Sisäasiainministeriön julkaisusarja 30. Saatavilla
<[http://www.intermin.fi/intermin/biblio.nsf/8C16F0BC1BABF99CC225709A004A44F2/\\$file/302005.pdf](http://www.intermin.fi/intermin/biblio.nsf/8C16F0BC1BABF99CC225709A004A44F2/$file/302005.pdf)>
- Kuule kansalaista -hankkeen loppuraportti 2001. Hallinnon kehittämissosasto. Valtiovarainministeriön työryhmämuistioita.
- Kuntademokratian vihreä kirja 2005. Kunnallisen demokratian kehittämishankkeen I väliraportti. Sisäasiainministeriön julkaisuja 2. Saatavilla
<[http://www.intermin.fi/intermin/biblio.nsf/E412BC49AC227425C2256FA10030197E/\\$file/022005.pdf](http://www.intermin.fi/intermin/biblio.nsf/E412BC49AC227425C2256FA10030197E/$file/022005.pdf)>
- Kuntalaki 365/1999. Teoksessa Kuntalaki ja hallintolaki §§ 2003. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Laiho, Ulla-Maija & Kurikka, Päivi & Laamanen, Elina 2000. Kuntalaisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien toteutuminen kunnissa. Teoksessa Valanta José ym. (toim.) Kuntajohtamisen ja demokratian käytännöt 1997–2000. Helsinki: Suomen Kuntaliitto. Acta nro 125, 76–98.
- Laitinen, Hanne 1998. Tapaustutkimuksen perusteet. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 55.
- Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli 2005. Paikallinen näkökulma hyvinvointipalveluihin – kokemuksia hyvinvoinnin tuottamisesta ja toteuttamisesta. Maaseudun uusi aika 13 (2), 71–78.
- Lallukka, Kirsi 2003. Lapsuusikä ja ikä lapsuudessa. Tutkimus 6–12-vuotiaiden sosiokulttuurisesta ikätiedosta. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 215.
- Laslett, Peter 1987. The emergence of the third age. *Ageing and Society* 7, 133–60.
- Lehtola, Ilkka 2001. Palvelujen muutos ja syrjäkyläläisen arki. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja N:o 50.
- Lehto, Markku 2004. Sosiaali- ja terveystalvelujen sopeuttaminen väestö- ja kysyntämuutoksiin. Tulevaisuusselonteon 2. liiteraportissa Alueellinen väestökehitys ja politiikan uudistamistarpeet. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33, 86–94.
- Lehto, Juhani & Natunen 2002. Vastamme vanhusten hyvinvoinnista. Sosiaali- ja terveystalvelujärjestelmän sopeuttaminen ikääntyneiden tarpeisiin. Helsinki: Suomen Kuntaliitto. Acta nro 144.
- Leino, Helena 2005. Vuores – tamperelainen oppitunti osallistumisesta. Kunnallistieteellinen aikakauskirja 33 (2), 339–351.
- Leino, Helena 2006. Kansalaisosallistuminen ja kaupunkisuunnittelun dynamiikka. Tutkimus Tampereen Vuoreksesta. Acta Universitatis Tamperensis 1134.
- Leinonen, Anu 2003. Vanhusneuvostot, vanhuus ja edunvalvonnan kohde. *Janus* 11 (4), 349–359.

- Leinonen, Anu 2005a. Hyväksikäyttöä vai osallistumisen mahdollisuuksia yli ikärajojen. Kirjaesittely teoksesta Morrow-Howell, Nancy ym. (toim.) *Productive Aging*. *Gerontologia* 19 (2), 99–101.
- Leinonen, Anu 2005b. Vanhusneuvostojen vaikuttamisen mahdollisuuksia ja pidäkkeitä. *Vanhustyö* (6), 26–28.
- Lincoln, Yvonna & Guba, Egon G 2000. The only generalization is: there is no generalization. Teoksessa Gomm & Hammersley & Foster (toim.) *Case Study Method. Key issues, key texts*. London, Thousands Oaks, New Delhi: Sage, 27–44.
- Lister, Ruth 1998. Citizenship and difference. Towards a differentiated universalism. *European Journal of Social Theory* 1 (1), 71–90.
- Lumme-Sandt, Kirsi & Virtanen, Pekka (2002) Older people in the field of medication. *Sociology of Health & Illness* 24 (3), 285–304.
- Luoma, Kalevi & Rätty, Tarmo & Moisio, Antti & Parkkinen, Pekka & Vaarama, Marja & Mäkinen, Erkki 2003. *Seniori-Suomi. Ikääntyvän väestön taloudelliset vaikutukset*. Helsinki: Sitra. Saatavilla <<http://www.sitra.fi/julkaisut/raportti30.pdf?download=Lataa+pdf>>
- Madridissa vuonna 2002 hyväksytty ikääntymistä koskeva kansainvälinen toimintaohjelma. YK, talous- ja sosiaali-neuvosto/ STM. Saatavilla <<http://pre20031103.stm.fi/kvt/suomi/madrjulistus.pdf>>
- McHugh, Kevin 2003. Three faces of ageism: society, image and place. *Ageing and Society* 23, 165–185.
- Mason, Jennifer 1996. *Qualitative Researching*. London, Thousands Oaks, New Delhi: Sage.
- Marin, Marjatta 1990. Is gerontocracy possible? Teoksessa Marin, Marjatta & Pekonen, Kyösti & Siisiäinen, Martti (toim.) *Aging, Generations and Politics*. Jyväskylän yliopisto. *Sosiologian laitoksen julkaisuja* 46, 29–54.
- Marin, Marjatta 2000. Vanhusten sosiaalinen ja kulttuurinen pääoma hyvän vanhenemisen ehtoina. *Gerontologia* 14 (1), 37–42.
- Marin, Marjatta 2001a. Successful ageing – dependant on cultural and social capital? Reflections from Finland. *Indian Journal of Gerontology* 15 (1 & 2), 145–159.
- Marin, Marjatta 2001b. Tarkastelukulmia ikään ja ikääntymiseen. Teoksessa Sankari, Anne & Jyrkämä, Jyrki (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*, Tampere: Vastapaino, 17–48.
- Marin, Marjatta 2002. Yhteiskunta ja hyvä vanheneminen: lähestymistapoja hyvän vanhenemisen yhteiskunnallisiin ehtoihin. Teoksessa Heikkinen, Eino & Marin, Marjatta (toim.) *Vanhuuden voimavarat*. Helsinki: Tammi, 89–118.
- Marin, Marjatta & Hakonen, Sinikka 2003 (toim.) *Seniori- ja vanhustyö arjen kulttuurissa*. Jyväskylä: PS-kustannus.

- Martelin, Tuija & Sainio, Päivi & Koskinen, Seppo 2004. Ikääntyvän väestön toimintakyvyn kehitys. Tulevaisuusselonteon 5. liiteraportissa Ikääntymisen voimavarana. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33, 117–130. Saatavilla <<http://www.vnk.fi/julkaisut/julkaisusarja/julkaisu/fi.jsp?oid=130616>>
- Marvasti, Amir B. 2004. *Qualitative Research in Sociology*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Melucci, Alberto 1996. *Challenging Codes. Collective action in the information age*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Merton, Robert K. 1936. The unanticipated consequences of purposive social action. *American Sociological Review* 1 (6), 894–904.
- Merton Robert K. 1942/1982. The Normative Structure of Science. Teoksessa Rosenblatt, Aaron & Gieryn, Thomas F. (toim.) 1982 Robert K. Merton: *Social Research and the Practicing Professions*. Cambridge, Massachusetts: Abt Books, 3–16.
- Merton Robert. K. 1949/1996. Paradigm for functional analysis in sociology. Teoksessa Sztompka, Piotr (toim.) 1996 Robert K. Merton: *On Social Structure and Science*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 65–87.
- Merton Robert K. 1957. The role-set: problems in sociological theory. *The British Journal of Sociology* 8 (2), 106–120.
- Merton Robert K. 1958/1982. Functions of the professional association. Teoksessa Rosenblatt, Aaron & Gieryn, Thomas F. (toim.) 1982 Robert K. Merton: *Social Research and the Practicing Professions*. Cambridge, Massachusetts: Abt Books, 199–210.
- Merton Robert K. 1959/1982. Notes on problem-finding in Sociology. Teoksessa Rosenblatt, Aaron & Gieryn, Thomas F. (toim.) 1982 Robert K. Merton: *Social Research and the Practicing Professions*. Cambridge, Massachusetts: Abt Books, 17–42.
- Merton Robert K. 1963/1982. Basic research and potentials of relevance. Teoksessa Rosenblatt, Aaron & Gieryn, Thomas F. (toim.) 1982 Robert K. Merton: *Social Research and the Practicing Professions*. Cambridge, Massachusetts: Abt Books, 213–223.
- Merton Robert K. 1968. *Social Theory and Social Structure*. (3. laajennettu painos [1949]) New York: Free Press.
- Merton, Robert K. 1972. Insiders and outsiders: a chapter in the sociology of knowledge. *The American Journal of Sociology* 78 (1), 9–47.
- Merton, Robert K. 1976a. *Sociological ambivalence and other essays*. New York: The Free Press.
- Merton, Robert K. 1976b/1996. Social dysfunctions. Teoksessa Sztompka, Piotr (toim.) 1996 Robert K. Merton: *On Social Structure and Science*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 96–100.

- Merton Robert K. 1976c/1982. Social problems and sociological theory. Teoksessa Rosenblatt, Aaron & Gieryn, Thomas F. (toim.) 1982 Robert K. Merton: Social Research and the Practicing Professions. Cambridge, Massachusetts: Abt Books, 43–106.
- Merton, Robert K. 1987/1996. Specified ignorance. Teoksessa Sztompka, Piotr (toim.) 1996 Robert K. Merton: On Social Structure and Science. Chicago, London: The University of Chicago Press, 51–56.
- Merton, Robert K. 1988/1996. The matthew effect, II. Teoksessa Sztompka, Piotr (toim.) 1996 Robert K. Merton: On Social Structure and Science. Chicago, London: The University of Chicago Press, 318–336.
- Merton, Robert K. & Barber, Elinor 1976. Sociological ambivalence. Teoksessa Merton, Robert K. (toim.) Sociological Ambivalence and Other Essays. New York: Free Press, 3–31.
- Merton, Robert K. & Gieryn Thomas F. 1978/1982. Institutionalized altruism: the case of the professions. Teoksessa Rosenblatt, Aaron & Gieryn, Thomas F. (toim.) 1982 Robert K. Merton: Social Research and the Practicing Professions. Cambridge, Massachusetts: Abt Books, 109–134.
- Merton, Robert K. & Kendall, Patricia L. 1946. The focused interview. American Journal of Sociology. 51 (6), 541–557.
- Mitchell, Clyde J 2000. Case and situation analysis. Teoksessa Gomm & Hammersley & Foster (toim.) Case Study Method. Key issues, key texts. London, Thousands Oaks, New Delhi: Sage, 165–186.
- Moilanen, Johanna 2005. Lapset ja aikuiset kumppaneina. Sukupolvet verkoksi -hankkeen 2002–2004 loppuraportti. Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja. Saatavilla <http://www.koske.jyu.fi/doc/200/Johanna_Moilanen_-_LAPSET_JA_AIKUISET_KUMPPANEINA_-_Sukupolvet_verkoksi-hankkeen_loppuraportti.pdf>
- Moody, Harry R. Productive aging and the ideology of old age. Teoksessa Morrow-Howell, Nancy & Hinterlong, James & Sherraden, Michael (toim.) Productive Aging. Concepts and challenges. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, 175–196.
- Morgan David L. 1997. Focus groups as qualitative research. Qualitative Research Methods Series 16 (2. painos). Newbury Park: Sage.
- Morrow-Howell, Nancy & Hinterlong, James, Sherraden, Michael & Rozario, Philip 2001a. Advancing research on productivity in later life. Teoksessa Morrow-Howell, Nancy & Hinterlong, James & Sherraden, Michael (toim.) Productive Aging. Concepts and challenges. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, 285–312.
- Morrow-Howell, Nancy & Hinterlong, James & Sherraden, Michael 2001b (toim.) Productive Aging. Concepts and challenges. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press.
- Muhonen, Reetta & Ojala, Hanna 2004. Ajassa muuttuva kolmas ikä. Gerontologia 18 (1), 10–17.

- Möttönen, Sakari & Niemelä, Jorma 2005. Kunnat ja kolmas sektori. Yhteistyön uudet muodot. Jyväskylä: Ps-kustannus.
- Niemelä, Anna-Liisa 2006. Kiire ja työn muutos. Tapaustutkimus kotipalvelutyöstä. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 206.
- Niemi-Lilahi, Anita 2003. Citizen empowerment – a challenge for local democracy in Finland. *Kunnallistieteellinen aikakauskirja* 31 (4), 279–289.
- Niiranen, Vuokko 2002. Asiakkaan osallistuminen tukee kansalaisuutta sosiaalityössäkin. Teoksessa Juhila, Kirsi & Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: Sophi, 63–80.
- Nivalainen, Satu & Volk, Raija 2002. Väestö ja hyvinvointipalvelut vuonna 2030. Alueellinen tarkastelu. STM. Saatavilla <<http://pre20031103.stm.fi/suomi/tao/julkaisut/vaesto/hyvinvointipalvelut.pdf>>
- Nivalainen, Satu & Volk, Raija 2004. Alueellinen väestökehitys vuoteen 2030 ja siihen vaikuttavat tekijät. *Tulevaisuusselonteon 2. liiteraportissa Alueellinen väestökehitys ja politiikan uudistamistarpeet*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33, 13–78. Saatavilla <<http://www.vnk.fi/julkaisut/julkaisusarja/julkaisu/fi.jsp?oid=130616>>
- Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta 2005. Vapaaehtoisuuden anti, arvot ja osallisuus murroksessa. Teoksessa Nylund, Marianne & Yeung, Anne Birgitta (toim.) *Vapaaehtoistoiminta. Anti, arvot ja osallisuus*. Vastapaino, Tampere, 13–38.
- O’Rand, Angela M. 2005. When old age begins: implications for health, work and retirement. Teoksessa Hudson, Robert B. (toim.) *The New Politics of Old Age Policy*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 109–128.
- Outila, Marjo & Koskinen, Simo & Piekkari, Jouni 2002. Village Community as a Resource for the Aged. Elvi-projects’s final report. University of Lapland. Academy of Finland. Ageing Research Programme.
- Paakkunainen, Kari (toim.) 2004. Nuorten ääni ja kunnantalon heikko kaiku. Nuoret kunnallisessa demokratiassa ja paikallisissa vaikuttajaryhmissä. Nuorisosiain neuvottelukunnan julkaisuja 29. Saatavilla <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisoasiain_neuvottelukunta/julkaisut/muut_tutkimukset/nuortenaanijakunnant.pdf#search=%22nuorten%20%C3%A4ni%20ja%20kunnantalon%20heikko%20kaiku%22>
- Paige, Jeffery M. 1971. Political orientation and riot participation. *American Political Science Review* 36, 810–820.
- Pajamäki, Osku 2006. *Ahne sukupolvi*. Ajatus Kirjat.
- Paloheimo, Heikki & Wiberg, Matti 1997. *Politiikan perusteet*. Porvoo: WSOY.
- Paloheimo, Heikki 2005. Poliittinen osallistuminen ja demokratia. *Virkaanastujaisesityelmä*. *Kunnallistieteellinen aikakauskirja* (2), 126–130.
- Parkkinen, Pekka 2002. Suomen ja muiden unionimaiden väestön ikärakenne vuoteen 2020. Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. Keskustelunaloitteita 265. Saatavilla <<http://www.vatt.fi>>

- Patton, Michael Quinn 1987. *How to Use Qualitative Methods in Evaluation*. Newbury Park, London, New Delhi: Sage.
- Peace, Bob 2002. Rethinking empowerment: a postmodern reappraisal for emancipatory practice. *British Journal of Social Work* 32, 135–147.
- Pekola-Sjöblom, Marianne 2002. Kuntalainen kunnallisen päätöksenteon arvioitsijana. Teoksessa Pekola-Sjöblom, Marianne & Helander, Voitto & Sjöblom, Stefan *Kuntalaisen monet roolit*. Helsinki: Suomen Kuntaliitto. *KuntaSuomi 2004 -tutkimuksia nro 37*. Acta nro 147, 124–146.
- Pekola-Sjöblom, Marianne 2003. Luotaus luottamuselimiin. Tutkimus luottamuselimitystä ja luottamushenkilöistä v. 1993–2001. Helsinki: Suomen Kuntaliitto. *KuntaSuomi 2004 -tutkimuksia nro 44*. Acta nro 162.
- Pekola-Sjöblom, Marianne 2006a. Kuntalaiset ja kunnallinen päätöksenteko. Teoksessa Pekola-Sjöblom, Marianne & Helander, Voitto & Sjöblom, Stefan (toim.) *Kuntalainen – kansalainen*. Helsinki: Suomen Kuntaliitto. *KuntaSuomi 2004 -tutkimuksia nro 56*. Acta nro 182, 160–188.
- Pekola-Sjöblom, Marianne 2006b. Kuntalaiset ja palvelut. Teoksessa Pekola-Sjöblom, Marianne & Helander, Voitto & Sjöblom, Stefan (toim.) *Kuntalainen – kansalainen*. Helsinki: Suomen Kuntaliitto. *KuntaSuomi 2004 -tutkimuksia nro 56*. Acta nro 182, 189–242.
- Peltonen, Lasse 2002. ”Sotkuinen demokratia” ja Tampere-foorumi – talkootoimintaa julkisen tilan puolesta. *Kunnallistieteellinen aikakauskirja* 30 (2), 168–183.
- Phillipson, Chris 1998. *Reconstructing Old Age. New Agendas in Social Theory and Practice*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Pihlajaniemi, Toivo 2002. Suomalainen kunta vuonna 2020. *Kunnallistieteellinen aikakauskirja* 30 (4), 413–424.
- Pihlajaniemi, Toivo 2006. Kuntarakenne murroksessa. *Kunnallisalan kehittämissäätiön tutkimusjulkaisuja* 53. Saatavilla http://www.polemiikki.fi/files/1090-23690_TutkJulk53.pdf
- Pohjola, Anneli 1993. Asiakas sosiaalityön määrittäjänä. Teoksessa Granfelt, Riitta & Jokiranta, Harri & Karvinen, Synnove & Matthies, Aila-Leena & Pohjola, Anneli (toim.) *Monisärmäinen sosiaalityö*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 53–95.
- Potter, Jonathan 1996. *Representing Reality. Discourse, Rhetoric and Social Construction*. London: Sage
- Prout, Alan 2003. Participation, policy and the changing conditions of childhood. Teoksessa Hallett, Christine & Prout, Alan (toim.) *Hearing the Voices of Children. Social Policy for a New Century*. London, New York: Routledge, 11–25.
- Purhonen, Semi 2005. Sukupolvikokemukset, sukupolvitietoisuus ja eliitti: sukupolvien ”ongelma” suurten ikäluokkien elämäntarinoissa. Teoksessa Karisto, Antti (toim.) *Suuret ikäluokat*. Tampere: Vastapaino, 222–269.

- Rasimus, Ari 2003. 1990-luvun Suomi: uuden liikkeen alku? Teoksessa Juppi, Piritta & Peltokoski, Jukka & Pyykkönen, Miikka (toim.) Liike-elämää. Vastakulttuurinen radikalismi vuosituhannen vaihteessa. Jyväskylä: Sophi, 19–44.
- Rhodes, R. A. W 1996. The new governance: governing without government. *Political Studies* XLIV, 652–667.
- Riley, Matilda White & Riley, John W. 1999. Sociological research on age: legacy and challenge. *Ageing and Society* 19, 123–132.
- Riley, Matilda White & Riley, John W. 2000. Age integration. Conceptual and historical background. *The Gerontologist* 40, 266–270.
- Rintala, Taina 2005a. Euroopan unionin sosiaalipoliittiset linjaukset ja suomalainen vanhuspolitiikka. *Yhteiskuntapolitiikka* 70 (4), 396–410.
- Rintala, Taina 2005b. Vanhuskuvat muuttuvat – miten ja miksi? *Gerontologia* 19 (1), 23–31.
- Rintala, Taina & Heikkilä, Matti 2002. Eriytyykö elämänlaatu alueellisesti? Teoksessa Heikkilä, Matti & Kautto, Mikko (toim.) Suomalaisten hyvinvointi. Helsinki: Stakes, 336–351.
- Robson, Colin 2001. Käytännön arvioinnin perusteet. Opas evaluaation tekijöille ja tilaajille. Suomentajat Lindqvist, Tuija & Maaniittu, Maisa & Niemi, Eila & Paasio, Petteri & Paija, Leea. Tampere: Tammi.
- Ronby, Alf 1991. I skogarnas land. Om socialt arbete i glesbygd. Stockholm: Byggeforskningsrådet.
- Rosenblatt, Aaron & Gieryn, Thomas F. (toim.) 1982. Robert K. Merton: Social Research and the Practicing professions. Cambridge, Massachusetts: Abt Books.
- Roth, Roland 2000. Chances of new local policies in European cities – time of civil society? Teoksessa Matthies, Aila-Leena & Järvelä, Marja & Ward, Dave (toim.) From Social Exclusion to Participation. Exploration across three European cities. *Action Research in Community Work*. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen työpapereita 106, 19–40.
- Ruokanen, Tapani 2004. Suomen menestyksen eväät – tiekartta tulevaisuuteen. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta. Saatavilla <http://www.eva.fi/files/888_TIEKARTTA_FINAL.pdf>
- Ruostetsaari, Ilkka & Borg, Sami 2004. Sukupolvien valta-asemien muutos eliteissä ja eduskunnassa. *Yhteiskuntapolitiikka* 69 (2), 147–158.
- Ryynänen, Aimo 2002. Kansalaisosallistumisen vahvistamisen myötätuuli. *Kunnallistieteellinen aikakauskirja* 30 (2), 105–106.
- Räsänen, Pekka 2004. Ikä- ja sukupolvityyppillisten arvojen tarkastelua. Teoksessa Yhteiskunnan moottori vai kivireki? Suuret ikäluokat ja 60-lukulaisuus. Jyväskylä: Sophi, 199–214.
- Rättilä, Tiina 2001. Kansalaistuva politiikka? Huomioita kuntalaisaktiivisuudesta poliittisena toimijuutena. *Politiikka* 43 (3), 190–207.

- Rättilä, Tiina 2004. Osallistuako vai ei? Poliittisen osallistumisen lähtökohtia monimutkaistuvassa demokratiassa. *Kunnallistieteellinen aikakauskirja* 32 (4), 308–322.
- Saarela, Pekka 2002. Nuorisobarometri 2002. Nuorisoasiain neuvottelukunta. Saatavilla
<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Nuoriso/nuorisoasiain_neuvottelukunta/julkaisut/barometrit/liitteet/barometri2002.pdf#search=%22nuorisobarometri%202002%22>
- Saarela-Kinnunen, Maria & Eskola, Jari 2001. Tapaus ja tutkimus = tapaustutkimus? Teoksessa Aaltola & Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmenetelmiin I. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Jyväskylä: Ps-kustannus, 158–169.
- Saari, Juho 2004. Hyvinvointivaltio ja sosiaalipolitiikka. Teoksessa Saari, Juho (toim.) *Hyvinvointivaltio. Suomen mallia analysoimassa*. Helsinki: Yliopistopaino, 13–64.
- Saaristo, Kimmo 2000. Avoin asiantuntijuus. Jyväskylän yliopisto. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 66.
- Saaristo, Kimmo & Jokinen, Kimmo 2004. *Sosiologia*. Helsinki: WSOY.
- Salminen, Marjatta & Suomi, Asta & Hakonen Sinikka 2004. "... Että ihmisellä on väyliä, voimavaroja ja haaveita". Ehkäisevät kotikäynnit ja ennakoiva palveluohjaus – uusi voimaannuttava toimintamalli seniori- ja vanhustyöhön. Jyväskylän sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisuja 1.
- Salopirtti, Ansa 2004. Vanhusneuvoston toimia Sipoossa. *Vanhustyö* (4), 27–28.
- Salopirtti, Ansa 2006. Lempäälän seniorineuvosto ikäihmisten asiassa. *Vanhustyö* (1), 32–33.
- Sankari, Anne 2004. Ikääntyviä tietoyhteiskunnassa. Kulttuuriset ajattelutavat ja sosiaalinen tila. Jyväskylä: Sophi.
- Schofield, Janet Ward 2000. Increasing the generalizability of qualitative research. Teoksessa Gomm, Roger & Hammersley, Martyn & Foster, Peter (toim.) *Case Study Method*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 69–97.
- Schulz, James H. 2001. Productive aging: An economist's view. Teoksessa Morrow-Howell, Nancy & Hinterlong, James & Sherraden, Michael (toim.). *Productive Aging. Concepts and challenges*. Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press, 145–174.
- Seale, Clive 1999. *The Quality of Qualitative Research*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Selin, Antti 2004. Kuntarakenteiden kansainvälistä vertailua: Ruotsi, Norja, Tanska. Helsinki: Suomen Kuntaliitto. Saatavilla
<http://www.kunnat.net/k_perussivu.asp?path=1;29;69557;69590;72559;74026>
- Sherraden, Michael & Morrow-Howell Nancy & Hinterlong, James & Rozario, Philip 2001. Productive aging: theoretical choices and directions. Teoksessa Morrow-Howell, Nancy & Hinterlong, James & Sherraden, Michael (toim.). *Productive Aging. Concepts and challenges*. Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press, 260–284.

- Sjöblom, Stefan 2006. Kuntalaiset vaikuttajina. Teoksessa Pekola-Sjöblom, Marianne & Helander, Voitto & Sjöblom, Stefan (toim.) Kuntalainen – kansalainen. Helsinki: Suomen Kuntaliitto. KuntaSuomi 2004 -tutkimuksia nro 56. Acta nro 182, 243–273.
- Sica, Alan 1998. Robert K. Merton. Teoksessa Bob Stones (toim.) Key sociological thinkers. Basingstoke: Macmillan, 111–123.
- Siira, Marjaliisa 2004. Ostopalvelujen määrä kasvaa nopeasti. Dialogi 4, 34.
- Siisiäinen, Martti 1988. Järjestöllinen pääoma: käsite ja merkitys yhdistystutkimuksessa. Hallinnon tutkimus 7 (3), 154–169.
- Siisiäinen, Martti 1989. Four Studies on Voluntary Organizations in Finland. Jyväskylän yliopisto. Sosiologian laitoksen julkaisuja 44.
- Siisiäinen, Martti 1992. Intressi. Teoksessa Poliitiikan sosiologia. Jyväskylän yliopisto. Sosiologian laitoksen julkaisuja 53, 31–50.
- Siisiäinen, Martti 1996. Mihin yhdistyksiä tarvitaan? Teoksessa Riikonen, Virve & Siisiäinen, Martti (toim.) Yhdistys 2000. Helsinki: Opintotoiminnan keskusliitto, 13–34.
- Siisiäinen, Martti 1998. Uusien ja vanhojen liikkeiden keinovalikoimat. Teoksessa Ilmonen, Kaj & Siisiäinen, Martti (toim.) Uudet ja vanhat liikkeet. Tampere: Vastapaino, 219–244.
- Siisiäinen, Martti 2000. Järjestöllinen pääoma Suomessa. Teoksessa Ilmonen, Kaj (toim.) Sosiaalinen pääoma ja luottamus. Jyväskylä: Sophi, 144–169.
- Siisiäinen, Martti 2002. Yhdistyslaitos vuosituhannen vaihteessa. Teoksessa Ruuskanen, Petri (toim.) Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Jyväskylä: Ps-kustannus, 94–111.
- Siisiäinen, Martti 2003a. Muuttuvat yhdistykset. Teoksessa Melin, Harri & Nikula, Jouko (toim.) Yhteiskunnallinen muutos. Tampere: Vastapaino, 63–80.
- Siisiäinen, Martti 2003b. Putnamin ja Bourdieun sosiaalinen pääoma. Sosiologia 46 (3), 204–218.
- Siisiäinen, Martti 2003c. Vuosituhannen vaihteen yhteiskunnalliset liikkeet Suomessa. Teoksessa Juppi, Piritta & Peltokoski, Jukka & Pyykkönen, Miikka (toim.) Liike-elämää. Vastakulttuurinen radikalismi vuosituhannen vaihteessa. Jyväskylä: Sophi, 45–66.
- Silverman, David 2001. Doing Qualitative Research. A Practical Handbook. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Silverman, David 2003. Interpreting Qualitative Data. Methods for Analyzing Talk, Text and Interaction. (2. painos) London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Simpura, Jussi 2003. Hyvinvoinnin tasojen ja erojen politiikat. Teoksessa Helne, Tuula & Julkunen, Raija & Kajanoja, Jouko & Laitinen-Kuikka, Sini & Silvasti, Tiina & Simpura, Jussi Sosiaalinen politiikka Helsinki: WSOY, 123–160.

- Sisäasiainministeriön kansalais- ja kansalaisjärjestöstrategia 2006–2007 (2005).
Julkaisuja 38. Saatavilla
<[http://www.intermin.fi/intermin/biblio.nsf/E2010691BAD33869C22570DE002D83B2/\\$file/382005.pdf](http://www.intermin.fi/intermin/biblio.nsf/E2010691BAD33869C22570DE002D83B2/$file/382005.pdf)>
- Sohlberg, Peter 1999. Ends and meanings in society: The functionalist programmes in social science (summary). Teoksessa *Mål och mening. Funktionalistiska program i samhällsvetenskapen*. Acta Universitatis Upsalien-sis. *Studia Sociologica Uppsaliensia* 47, 273–178.
- Sonkin, Leif & Petäkoski-Hult, Tuula & Rönkä, Kimmo & Södergård, Hans 2001 (toim.) *Seniori 2000. Ikääntyvä Suomi uudelle vuosituhannelle*. Helsinki: Sitra.
- Stake, Robert E. 1995. *The Art of Case Study Research*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Stake, Robert E. 2000a. Case studies. Teoksessa Denzin, Norman K. & Lincoln Yvonna S. (toim.) *Handbook of Qualitative Research*. (2. painos) Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage, 435–453.
- Stake, Robert E. 2000b. The case study method in social inquiry. Teoksessa Gomm, Roger & Hammersley, Martyn & Foster, Peter (toim.) *Case Study Method*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage, 19–26.
- Starkey, Fenella 2003. The ‘empowerment debate’: consumerist, professional and liberational perspectives in health and social care. *Social Policy & Society* 2 (4), 273–284.
- Sulkunen, Pekka 1999. *Johdatusta sosiologiaan. Käsitteitä ja näkökulmia*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY.
- Suominen, Seppo 2002. *Vanhusneuvosto. Eväitä myös maakuntatasolle*. Loimaa: Eläkeliitto ry.
- Sztompka, Piotr 1986. *Robert K. Merton. An Intellectual Profile*. New York: St. Martin’s Press.
- Sztompka, Piotr 1996 (toim.) *Merton, Robert K: On Social Structure and Science*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Taylor, Brent A. & Bengtson, Vern L. 2001. Sociological perspectives on productive aging. Teoksessa Morrow-Howell, Nancy & Hinterlong, James & Sherraden, Michael (toim.) *Productive Aging. Concepts and challenges*. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, 120–144.
- Tedlock, Barbara 2000. Ethnography and ethnographic representation. Teoksessa Denzin, Norman K. & Lincoln Yvonna S. (toim.) *Handbook of Qualitative Research*. (2. painos) Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage, 455–486.
- Tedre, Silva 2003a. Ikä poliittisena ja sosiaalipoliittisena kysymyksenä. *Janus* 11 (2), 133–139.
- Tedre, Silva 2003b. Hoiva ja vanhuus. Teoksessa Marin, Marjatta & Hakonen, Sinikka (toim.) *Seniori- ja vanhustyö arjen kulttuurissa*. Jyväskylä: PS-kustannus, 57–71.

- Tilasto Suomen eläkkeensaajista kunnittain 2004. Suomen virallinen tilasto. Eläketurvakeskus ja Kansaneläkelaitos. Saatavilla
<http://www.elaketurvakeskus.fi/Dynagen_attachments/Att24202/24202.pdf>
- Tolonen, Eija 2003a. Paikallisten olojen kehittäminen vanhusneuvostojen tärkeä tehtävä. *Kuntalehti* 16, 58.
- Tolonen, Eija 2003b. "Tämä on minun paikka". Kokemuksia kuuden vanhusneuvoston käytännön toiminnasta Pohjois-Savossa ja Kainuussa. *Sosiaalityön julkaisematon pro gradu -tutkielma*. Kuopion yliopisto.
- Tolonen, Eija 2003c. Vanhusneuvostojen toiminta Pohjois-Savossa ja Kainuussa. *Vanhustyö* (3), 26–28.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Tuorila, Helena 2004. Ikääntyvä, vanhus vai seniori? *Hyvinvointikatsaus* 15 (4), 36–38.
- Turner, Bryan S. 2001. The erosion of citizenship. *British Journal of Sociology* 52 (2), 189–209.
- Turner, Jonathan H. 1991. *The Structure of Sociological Theory*. (5. painos) Belmont, California: Wadsworth Publishing Company.
- Törrönen, Maritta 2000. Lapset arjen subjekteina. Teoksessa Karvinen, Synnöve & Pösö, Tarja & Satka, Mirja (toim.) *Sosiaalityön tutkimus*. Sophi: Jyväskylä, 146–170.
- Töttö, Pertti 2004. Syvällistä ja pinnallista. Teoria, empiria ja kausaalisuus sosiialitutkimuksessa. Tampere: Vastapaino.
- Uhlenberg, Peter 2000. Why study age integration? *The Gerontologist* 40, 261–266.
- Vabø, Mia 2005. Henkilökohtaisesta luottamuksesta sopimuskontrolliin. *New Public Management pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa*. *Janus* 13 (2), 172–179.
- Vaarama, Marja & Hakkarainen, Anne Laaksonen, Seppo 1999. Vanhusbarometri 1998. STM. Selvityksiä 3.
- Vaarama, Marja & Voutilainen Päivi, & Kauppinen, Sari 2004. Ikääntyneiden hoivapalvelut. Teoksessa Heikkilä, Matti & Roos, Milla (toim.) *Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelukatsaus 2005*. Helsinki: Stakes, 36–59.
- Vakimo, Sinikka 2001. Paljon kokeva, vähän näkyvä. *Tutkimus vanhaa naista koskevasta kulttuurista käsityksistä ja vanhan naisen elämäkäytännöistä*. Helsinki: SKS.
- Valokivi, Heli 2004. Jäävätkö hiljaisten ikääntyneiden palvelutarpeet kuulumatomiin? *Sosiaaliturva* 11, 20–21.
- Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle kansalaisten suoran osallistumisen kehittymisestä 2002. Saatavilla
<[http://www.intermin.fi/intermin/images.nsf/files/C93962CC359D6F51C2256B91003EDEE1/\\$file/osallisuusselonteko.pdf](http://www.intermin.fi/intermin/images.nsf/files/C93962CC359D6F51C2256B91003EDEE1/$file/osallisuusselonteko.pdf)>
- Vartia, Pentti 2005. Eläkeläisistäkö äänestäjien enemmistö? *Tieteessä tapahtuu* 22 (1), 3.

- Vincent, John A. 1999. *Politics, Power and Old Age*. Buckingham: Open University Press.
- Vincent, John 2003. *Old Age*. London: Routledge.
- Virnes, Eevaliisa 2000. Kunnalliset vanhusneuvostot Suomessa. Teoksessa Virnes, Eevaliisa & Häkkinen, Hannele *Vanhusneuvostot Suomessa ja eräissä muissa maissa*. Helsinki: Suomen Kuntaliitto, 11–36.
- Virnes, Eevaliisa & Häkkinen, Hannele 2000. *Vanhusneuvostot Suomessa ja eräissä muissa maissa*. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Virtanen, Matti 2005. Suuret ikäluokat sukupolvena. Teoksessa Karisto, Antti (toim.) *Suuret ikäluokat*. Tampere: Vastapaino, 197–207.
- Walker, Alan 1981. Towards a Political Economy of Old Age. *Ageing and Society* 1 (1), 73–94.
- Walker, Alan 1999. Political participation and representation of older people in Europe. Teoksessa Walker, Alan & Naeyele, Gerhard (toim.) *The Politics of Old Age in Europe*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press, 7–24.
- Walker, Alan & Naeyele, Gerhard (toim.) 1999. *The Politics of Old Age in Europe*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- Walker, Alan (toim.) 2005a. *Growing Older in Europe*. Berkshire: Open University Press.
- Walker, Alan 2005b. Towards an international political economy of ageing. *Ageing and Society* 25 (6), 815–839.
- Wass, Hanna 2006. Sukupolviefekti äänestämässä: mittaamiseen ja selittämiseen liittyviä kysymyksiä. *Politiikka* 48 (1), 32–47.
- Weber, Max 1949. *The Methodology of the Social Sciences*. Glencoe I11.
- Weber, Max 2002. Bureaucracy. Teoksessa Calhoun, Graig ym. (toim.) *Classical Sociological Theory*. Blackwell Readers in Sociology.
- Wilson, Gail 2000. *Understanding Old Age. Critical and Global Perspectives*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Yin, Robert K. 1994. *Case Study Research. Design and Methods*. (2. painos) London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Öberg, Peter 2002. Livslopp i förändring. Teoksessa Andersson, Lars (toim.) *Socialgerontologi*. Lund: Studentlitteratur, 44–63.

Www-sivustot, media-aineistot, suulliset esitelmät ja julkaisematon aineisto

- AARP 2005. <<http://www.aarp.org/>> [viitattu 20.6.2005]
 Age Concern 2005. <<http://www.ageconcern.org.uk/>> [viitattu 12.6.2005]
 AGEToday 2005. Research, information and comment on older people's issues.
 Spring 2005: Election Special. Help the Aged.
 Ajatus Kirjat 2006.
 <http://www.ajatuskirjat.fi/suomi/lukunayte_ahnesukupolvi.asp>
 [viitattu 22.5.2006]
 Alanne, Ulla 22.8.2005. Yksityinen sähköpostiviesti Eläkkeensaajien jäsenmäärästä. Vastaanottaja AL.
 AOVA:n esite 2004. Äänestä tai eläkeläinen äänestää puolestasi! Kunnallisvaalitavoitteet 2004. AKAVAn opiskelijavaltuuskunta AOVA.
 Brighton & Hove Older People's council. Esite. King's House, Grand Avenue, Hove, BN3 2SS.
 Eläkeläiskysely 2002. Kysely keskisuomalaisille eläkeläis- ja veteraanijyhdistysten puheenjohtajille. JY, yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Tuloksia ei ole raportoitu.
 Eläkeliitto ry 2005. <<http://www.elakeliitto.fi>> [viitattu 12.6.2005]
 Eläkeläiset ry 2005. <<http://www.elakelaiset.fi>> [viitattu 12.6.2005]
 Eläkeläisliittojen etujärjestö EETU ry. Lehdistötiedote 20.6.2006.
 <http://www.senioriliitto.fi/tiedote_nayta.php?id=5> [viitattu 12.8.2006]
 Eläkkeensaajat ry 2005. <<http://elakkeesaajat.fi>> [viitattu 12.6.2005]
 European Federation of Older Persons 2005.
 <<http://www.eurag-europe.org/epresent.htm>> [viitattu 9.12.2005]
 Groombridge, Brian 24.8.2005. Henkilökohtainen tiedonanto.
 Harjula, Heikki 31.10.2005. Vanhusneuvostot kunnallisina toimijoina. Esitelmä Valtakunnallisilla vanhusneuvostopäivillä, Tampere 31.10.2005. Suomen Kuntaliitto ja Kuntakoulutus.
 Help the Aged 2005. <<http://www.helptheaged.org.uk/default.htm>> [viitattu 12.6.2005]
 HelpAge International 2005. <<http://www.helpage.org/Home>>
 [viitattu 9.12.2005]
 Hyvinvointi 2015 -ohjelma 2006.
 <<http://www.stm.fi/Resource.phx/sosiaalihanke/hankkeet/hyvinvointi/index.htm>> [viitattu 17.2.2006]
 Häkkinen, Hannele 12.2.2002. Kansainvälisiä kokemuksia vanhusneuvostoista. Esitelmä Valtakunnallisilla vanhusneuvostopäivillä, Helsinki 12.2.2002. Suomen Kuntaliitto.
 Ikonen 23.1.2003. Puheenvuoro Eläkkeensaajien Keski-Suomen piirin tilaisuudessa, Jyväskylä 23.1.2003.
 International Federation on Ageing 2005.
 <<http://www.ifa-fiv.org/en/accueil.aspx>> [viitattu 9.12.2005]
 Kaonpää, Sirkka-Liisa 31.10.2005. Kuuluuko kaikkien ikäihmisten ääni vanhusneuvostoissa? Esitelmä Valtakunnallisilla vanhusneuvostopäivillä, Tampere, 31.10.2005. Suomen Kuntaliitto ja Kuntakoulutus.

- Kansalaisvaikuttamisen politiikkaohjelma 2005.
<<http://www.om.fi/20440.htm>> [viitattu 14.4.2005]
- Kansallinen hanke terveydenhuollon tulevaisuuden turvaamiseksi 2006.
<<http://www.stm.fi/Resource.phx/hankk/hankt/terveysprojekti.htm>>
[viitattu 17.2.2006]
- Kansallinen Senioriliitto ry 2005.
<<http://www.senioriliitto.fi/>> [viitattu 12.6.2005]
- Kirjastolaki (904/1998)
<<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980904?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=kirjastolaki>> [viitattu 17.2.2006]
- Kristillinen Eläkeliitto ry <<http://www.krell.cc/>> [viitattu 12.6.2005]
- Kuntien vanhuspoliittiset strategiat 2006.
<http://www.kunnat.net/k_aakkoslistasivu.asp?path=1;55264;55275;39051;61883;32134> [viitattu 12.8.2006]
- Laki potilaan asemasta ja oikeuksista (795/1992)
<<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19920785?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=Laki%20potilaan%20asemasta%20ja%20oikeuksista%20>> [viitattu 17.2.2006]
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000)
<<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=Laki%20sosiaalihuollon%20asiakkaan%20asemasta%20ja%20oikeuksista%20>> [viitattu 17.2.2006]
- Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (1987/380) <<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1987/19870380>>
[viitattu 17.2.2006]
- Laki vapaasta sivistystyöstä (632/1998)
<<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980632?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=Laki%20Laki%20vapaasta%20sivistysty%C3%B6st%C3%A4%20>> [viitattu 17.2.2006]
- Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999)
<<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990621?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=Laki%20viranomaisten%20toiminnan%20julkisuudesta%20>> [viitattu 17.2.2006]
- Maankäyttö- ja rakennuslaki(132/1999)
<<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990132?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=maank%C3%A4ytt%C3%B6-%20ja%20rakennuslaki>> [viitattu 17.2.2006]
- Maanmittauslaitos 2006.
<<http://www.maanmittauslaitos.fi/Default.asp?id=122>>
[viitattu 17.2.2006]
- Nuorisolaki (72/2006)
<<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20060072>>
[viitattu 4.2.2006]
- Omaishoitajat ja Läheiset -Liitto ry 2005.
<<http://www.omaishoitajat.com/>> [viitattu 9.12.2005]

- Palomäki, Marjo 24.10.2005. Yksityinen sähköpostiviesti Kansallisen Senioriliiton jäsenmäärästä. Vastaanottaja AL.
- Pekola-Sjöblom, Marianne 2005. Kuntalaiset osallistujina ja vaikuttajina. Saatavilla
<http://www.kunnat.net/k_peruslistasivu.asp?path=1;29;353;11124;11139>
[viitattu 24.10.2005]
- Pohjolainen, Pekka 2006. Hallitusta haetaan vastuuseen. Keski-suomalainen 22.4.2006, 12.
- Pressiklubi 21.4.2006. YLE, TV 2 klo 20.00–20.30.
- Rieki, Jari 2005. Viidennes Oulujokilaakson valtuutetuista eläkkeellä. Terve reitti 4.3.2005, 10.
- Riley, Matilda White 1997. Age integration: challenge to a new institute. Luento, UNC Institute on Aging 24.4.1997. Saatavilla
<<http://www.aging.unc.edu/infocenter/resources/1997/rileym.pdf>>
[viitattu 1.2.2006]
- Sanomalehtien liitto: EVVK 2006.
<http://www.sanomalehdet.fi/index.php?sisalto_id=175&paaotsikko_id=4&valittu_id=4&valittu_aid=123&aaotsikko_id=129&kieli>
[viitattu 4.6.2006]
- Senior citizens's forums: a voice for older people. Saatavilla
<http://www.helptheaged.org.uk/InYourArea/SeniorsForums/_default.htm>
[viitattu 12.4.2005]
- Suomen Kansan Yhteisrintama 2006.
<[http://www.skypuolue.fi./](http://www.skypuolue.fi/)> [viitattu 22.5.2006]
- Sisäministeriö 2006: kunta- ja palvelurakenneuudistus.
<<http://www.intermin.fi/kuntajapalvelurakenne>> [viitattu 17.2.2006]
- Sosiaalialan kehittämishanke 2006.
<<http://www.stm.fi/Resource.phx/sosiaalihanke/index.htx>> [viitattu 17.2.2006]
- Suomen Kuntaliitto 2005: ehkäisevät kotikäynnit vanhuksille
<http://www.kunnat.net/k_perussivu.asp?path=1;29;353;11124;13937>
[viitattu 1.11.2005]
- Suomen Kuntaliitto 2006: vanhusneuvostot.
<http://www.kunnat.net/k_peruslistasivu.asp?path=1;29;353;11124;11139>
> [viitattu 5.10.2005]
- Stenroos, Elsa 22.8.2005. Yksityinen sähköpostiviesti Suomen Ruskaliiton jäsenmäärästä. Vastaanottaja AL.
- Suomen perustuslaki. <<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>>
[viitattu 17.2.2006]
- Tedre, Silva 9.12.2004. Sosiaalinen vanhustyössä. Esitelmä Ennaltaehkäisevä vanhustyö ja palveluohjaus Jyvässeudulla -hankkeen päätösseminaarissa, Jyväskylä 9.12.2004.
- The European Older People's Platform 2005. <<http://www.age-platform.org>>
[viitattu 12.6.2005]

- Tilastokeskus 2006: eduskuntavaalit.
<http://www.tilastokeskus.fi/tk/he/vaalit/index.html>
 [viitattu 19.10.2006]
- Tilastokeskus 2005: kunnallisvaalit 2004.
 <<http://www.stat.fi/til/kvaa/2004/index.html>> [viitattu 15.1.2005]
- Tilastokeskus 2006: väestö.
 <<http://statfin.stat.fi/StatWeb/start.asp?LA=fi&lp=home>>
 [viitattu 10.1.2006]
- Tyoelake.fi 2006. <<http://www.tyoelake.fi/>> [viitattu 6.3.2006]
- Vallakas 2005. Kuntalaisen vaikuttamisopas.
 <http://www.kunnat.net/k_perussivu.asp?path=1;29;192;224>
 [viitattu 30.10.2004]
- Vanhus- ja eläkeläisasioiden neuvottelukunnan toimintakertomus toimikaudesta 1.1.2001–31.12.2003. STM, vanhus- ja eläkeläisasioiden neuvottelukunta.
- Vanhustyön keskusliitto 2005. <<http://www.vanhustyonkeskusliitto.fi/>>
 [viitattu 9.12.2005]
- Veteraaniopettajat 2006. <<http://www.veteraaniopettajat.fi/>>
 [viitattu 12.6.2005]
- Virnes, Eevaliisa 5.9.2003. Vanhusneuvostojen tilanne Suomessa. Esitelmä Valtakunnallisilla vanhusneuvostopäivillä, Seinäjoki 5.9.2003. Suomen Kuntaliitto ja Kuntakoulutus.
- Virnes, Eevaliisa 31.10.2005. Ajankohtaista vanhustenhuollossa. Esitelmä Valtakunnallisilla vanhusneuvostopäivillä, Tampere 31.10.2005. Suomen Kuntaliitto ja Kuntakoulutus.
- Yhdistysrekisteri 2005: yhdistysnetti.
 <http://www.prh.fi/fi/yhdistysrekisteri/tietopalvelut/sahkoiset_palvelut/yhdistysnetti.html> [viitattu 12.6.2005]
- YLE:n tulospalvelu 2004: kunnallisvaalit 2004.
 <http://www.yle.fi/vaalipiilo/kuntavaalit/fi/kno249/kuntatilasto_fi.html>
 [viitattu 30.10.2004, sivu poistettu myöhemmin]
- Ykkösdokumentti 15.5.2005. Muriseva Maggie. YLE, TV 1.
 <http://www.yle.fi/ykkosdokumentti/arkisto/kevat05/muriseva_maggie.htm>
 [viitattu 25.5.2005]

LIITE 1 Tietoja tutkimuskunnista ja niiden vanhusneuvostoista¹⁰¹

Kunta	A	B	C
etäisyys maakuntakeskuksesta (km)	15	60	120
kuntatyyppi	ns. kaupungin läheinen maaseutu	ns. ydinmaaseutu	ns. harvaan asuttu maaseutu
taajama-aste	80,00	70,00	50,00
väkiluku (suunta ed. vuoteen)	8500 (+)	11400 (-)	1500 (-)
väestöennuste vuodelle 2030	10 400	10 300	1200
65+ väestö, %	10,0	21,00	23,00
85+ väestö, %	1,0	2,5	2,5
syntyneiden enemmisyys	syntyneitä kuolleita enemmän	kuolleita syntyneitä enemmän	kuolleita syntyneitä enemmän
kuntien välinen nettomuutto	sai lisää väkeä	menetti väkeä	menetti väkeä
syntymäkunnassaan asuvien osuus vuonna 1950 ja sen jälkeen syntyneistä, %	30	60	70
työttömyysaste	11,00	15,00	21,00
taloudellinen huoltosuhde	1,25	1,60	2,40
tutkinnon suorittaneet/ 15+ väestö	70,00	60,00	40,00
veronalaiset tulot, €/ asukas, €	20 200	16 200	12 700
tuloveroprosentti	18,50	19,00	19,00
valtionosuudet, €/ asukas	790	1300	2300
valtuuston suurin	SDP	KESK	KESK
elinkeinorakenne, suurimmat	jalostus + palvelut	jalostus + palvelut	alkutuotanto + palvelut
työpaikkaomavaraisuus, % ¹⁰²	70,00	97,00	94,00
ikävakioitu sairastavuusindeksi ¹⁰³	<100	100+	100++
palveluasuminen, 75+/ kaikki 75+	7,0	6,1	4,2
vanhainkoti, 75+/ kaikki 75+	ei vanhainkotia	4,4	ei vanhainkotia
terveyskeskus, 75+/ kaikki 75+	5,8	2,4	3,5

Jatkuu

¹⁰¹ Lukuja on pyöristetty, ja ne kuvaavat tutkimusjaksoni (vuodet 2002/ 2003) aikaista tilannetta. Lähteet: Kela, Keskisuomalainen, Suomen Kuntaliitto, oma tutkimusaineisto, Stakes, Tilastokeskus, Yhdistysrekisteri.

¹⁰² Työpaikkaomavaraisuus kuvaa kunnassa sijaitsevien työpaikkojen (=kunnassa työssä käyvän työllisen työvoiman) suhdetta alueella asuvaan työlliseen työvoimaan.

¹⁰³ Sairastavuusindeksi perustuu kolmeen tilasto- ja rekisterimuuttuun: kuolleiden osuus väestöstä, työkyvyttömyyseläkkeellä olevien osuus 16–64-vuotiaista ja erityiskorvattaviin lääkkeisiin oikeutettujen osuus väestöstä. Ikävakioitu indeksi kertoo, mikä olisi sairastavuus, jos kunnan ikärakenne olisi täsmälleen samanlainen kuin vertailukohteessa eli koko maassa. Mitä suurempi indeksi on, sitä sairaampia kuntalaiset ovat.

LIITE 1 (jatkuu)	A	B	C
omaishoidon tuen 65+ asiakkaat/ kaikki 65+	2,5	1,6	3,8
kodinhoitoapua vuoden aikana saaneet 75+ asiakkaat/ kaikki 75+	14,2	11,6	17,6
yhdistysrekisteriin merkityt eläkeläisjärjestöjen paikallisyhdistykset	Eläkeliitto Eläkeläiset Eläkkeensaajat Kansalliset Seniorit Kristillinen Eläkeliitto	Eläkeliitto (2 yhdistystä) Eläkeläiset Eläkkeensaajat Kansalliset Seniorit Kristillinen Eläkeliitto	Eläkeliitto Eläkkeensaajat
vanhusneuvosto	perustettu 1999 (KH:n päätös)	perustettu 2001 (KH:n päätös)	perustettu 2000 (KV:n päätös)
kokoonpano	5 eläkeläisjärjes- töistä + sihteeri sosiaalitoimesta (ei jäsen)	5 eläkeläisyhdis- tyksistä + kh + thky + sivistys + vanhaintukisäätiö + sihteeri sosiaali- toimesta (jäsen)	2 eläkeläisyhdis- tyksistä + 1 vete- raaneista + srk + tekninen + sivistys + thky + sihteeri sosiaalitoimesta (jäsen)
	kokoontui säätiön palvelukeskukses- sa	kokoontui vanhainkoti- päiväkeskuksessa	kokoontui kunnantalolla

LIITE 2 HAASTATTELURUNKO¹⁰⁴**Eläkeläisjäsenten ryhmät, syksy 2003 ja kevät 2004**

Hei,

Toimitan ohessa ryhmähaastattelun haastattelurungon. Haastattelu tapahtuu [aika ja paikka]. Haastatteluun olisi hyvä varata aikaa reilu pari tuntia. Olisi myös mukavaa, jos voisit henkilökohtaisen esteen sattuessa pyytää varajäsenesi paikalle. Haastattelu liittyy siis vanhusneuvostoja käsittelevään väitöskirjatyöhöni. [Paikkakunnan] lisäksi olen valinnut tarkempaan tutkimukseen [paikkakunnat].

Toimitan ohessa myös taustatietolomakkeen, jonka pyydän täyttämään ja tuomaan haastattelupaikalle.

Vanhusneuvoston toiminta on jäsenten välistä yhteistyötä, joten on luonnollista, että jäseniä haastatellaan ryhmässä. Toki myös itse haastattelijana osallistun keskustelun kulkuun. Eläkeläisjäsenten ryhmähaastattelulla saan esille useamman ihmisen mielipiteet ja kokemukset samalla kertaa, joten se on myös tehokas ja taloudellinen tiedonhankintamuoto. Viranomaisia ja päättäjiä haastattelen yksittäin, paljolti aikataulujen sovittamisen helpottamiseksi.

Haastatteluun osallistuminen ei edellytä etukäteisvalmistautumista, mutta idea on, että oheiset kysymykset lueskelemalla voitte virittäytyä keskustelumme teemoihin. Kysymyslista voi tuntua pitkältä. Tarkoitus ei ole, että käymme kaikki kohdat kysymys kysymykseltä orjallisesti läpi. Teemat ja kysymykset menevät osin hieman päällekkäin, joten voimme keskustella niistä myös limittäin ja tiettyihin kysymyksiin keskittyen.

Olen nauhoittanut haastattelut ja purkanut ne tekstiksi. Tutkimusraportissani käsittelem ryhmähaastattelujen aineistoa siten, ettei yksittäisen haastateltavan henkilöllisyys paljastu.

Kiitos osallistumisesta haastatteluun! Kahvitellaan haastattelun alussa.

Jyväskylässä xx.xx.xxxx

Anu Leinonen
YTM, tutkijakoulutettava
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
PL 35 (MaB)
40014 Jyväskylän yliopisto
sähköposti: amleinson@yfi.jyu.fi
p. 260 2810, 050 3062137

¹⁰⁴ Tämä on neuvostolle B lähettämäni lomake. Pienet erot verrattuna neuvostoille A ja C lähettämiini lomakkeisiin olen raportoinut alaviitteissä. Fontti on pienennetty alkuperäisestä (eläkeläisille lähettämästäni) lomakkeesta.

[kerään tämän lomakkeen ryhmähaastattelun yhteydessä]

TAUSTATIEDOT

Syntymävuosi _____

Eläköitymisvuosi _____

Kuinka kauan olet asunut paikkakunnalla _____

Mistä ammatista/tehtävästä jäit eläkkeelle? _____

Toimitko tällä hetkellä omassa paikallisyhdistyksessäsi toimihenkilötehtävissä? Mitä tehtävää hoidat?

puheenjohtaja	1
sihteeri	2
talouden- tai rahastonhoitaja	3
hallituksen jäsen	4

Jos et tällä hetkellä toimi edellä mainituissa tehtävissä, oletko toiminut aiemmin. Mitä tehtäviä olet hoitanut?

Toimitko tällä hetkellä kunnallispolitiikassa?

kunnanvaltuustossa	1
kunnanhallituksessa	2

lautakunnassa, missä lautakunnassa _____

Jos et tällä hetkellä toimi edellä mainituissa luottamustehtävissä, oletko toiminut aiemmin. Mitä tehtäviä olet hoitanut?

OMAN PAIKKAKUNNAN ERITYISPIIRTEET

- Miten kuvailisitte oman paikkakuntanne erityispiirteitä? Mitä erityistä/ ominaista omalla paikkakunnallanne on verrattuna muihin paikkakuntiin, esimerkiksi suu-rempiin kaupunkeihin?
- Miltä eläkeikäisten elämä näyttää yleensä paikkakunnallanne? Mitkä ovat kipupisteet ja millaisia ovat ilonaiheet?

IKÄÄNTYVÄT KUNTAKANSALAISET, VAIKUTTAMISMAHDOLLISUUDET JA OMA VANHUSNEUVOSTO

- Millaista keskustelua eläkeläisten ja eläkeläisjärjestöjen piirissä käytiin ennen vanhusneuvoston perustamista?
- Otetaanko ikääntyneiden asiat tällä hetkellä riittävästi huomioon päätöksenteossa? Millainen rooli vanhusneuvostolla on ollut vaikuttamismahdollisuuksien kehittämisessä?
- Mikä on eläkeläisjärjestöjen ja vanhusneuvoston työnjako? Onko sitä? Onko se tarpeen?
- Suhtautuvatko viranomaiset ja päättäjät vanhusneuvostoon riittäväällä vakavuudella? Onko suhtautuminen enemmän vastustavaa vai vastaanottavaa?
- Vanhusneuvostojen yhteydessä puhutaan joskus puoluepolitisoitumisen vaarasta. Onko sellaista omassa vanhusneuvostossanne ja onko se ylipäätään vaara?
- Joskus väitetään myös, ettei kuntiin tulisi byrokratian välttämiseksi perustaa uusia toimikuntia ja vastaavia – millä tavoin nimenomaan vanhusneuvosto on perusteltu tai millä tavoin sen voi kyseenalaistaa?

OMAN VANHUSNEUVOSTON TEHTÄVÄT

- Mitkä ovat oman vanhusneuvoston tärkeimmät tehtävät?
- Mitkä seikat ovat edistäneet tai estäneet tehtävissä onnistumista?

VANHUSNEUVOSTON JÄSENET

- Millaisia ominaisuuksia eläkeläisjäseneltä tarvitaan? Millainen on hyvä eläkeläisjäsen?
- Mikä on sihteerin rooli vanhusneuvostossa? Millainen on hyvä vanhusneuvoston sihteeri?
- Millainen on hyvä viranomaisjäsen? Mitä hyötyä viranomaisjäsenistä on? Ovatko jollain tapaa haitaksi?
- Miten henkilökohtaisesti päädyitte vanhusneuvoston jäseneksi ja miten koette siinä toimimisen? Millä tavoin se on riemu tai riesa? Haluatteko jatkaa?

OMA VANHUSNEUVOSTO VERRATTUNA MUIHIN

- Miten tiedätte tai arvellette oman vanhusneuvostonne toiminnan eroavan muista keskisuomalaisista vanhusneuvostoista?
- Miten tiedätte tai arvellette oman vanhusneuvostonne eroavan suurempien kaupunkien vanhusneuvostoista? Mitä erilaista maaseutumaisen kaupungin vanhusneuvostossa on verrattuna isompien kaupunkien vanhusneuvostoihin?
- Kuinka tärkeää on, että jäsenet tuntevat toisensa entuudestaan?
- Kuinka tärkeää on, että jäsenet tuntevat henkilökohtaisesti paljon ikääntyneitä paikkakuntalaisia ja esimerkiksi paikkakunnan historiaa ja perinteitä?
- Kuinka tärkeää viranomaisten ja päättäjien tunteminen entuudestaan on?
- Onko tuttuudesta ja tuntemisesta hyötyä? Entä haittaa?

ELÄKEIKÄISET JA MUUT KUNTALAISET OMASSA KUNNASSA

- Onko ikäryhmien (lapset, nuoret, työikäiset, eläkeikäiset) välillä olemassa niin sanottua sukupolvien välistä kuilua ja miten se näkyy? Millaisia mahdollisia ristiriitoja olette havainneet?
- Arvostetaanko eläkeikäisiä yleensä? Miten arvostaminen tai arvostamattomuus näkyy?
- Onko resurssien jako sukupolvien kesken kunnassanne oikeudenmukaista (esim. eri-ikäisten palveluihin satsaaminen)?
- Mitä oma vanhusneuvostonne voisi tehdä sukupolvien välisen kanssakäymisen ja solidaarisuuden lisäämiseksi? Onko se omassa kunnassanne tarpeen?
- Mitä mieltä olette joskus esitetystä väittämästä, jonka mukaan vanhusneuvosto voi lisätä niin sanottua ikäperusteista erottelua? Miten tietyn ikäryhmän omaa neuvostoa voi perustella?¹⁰⁵
- Useissa vanhusneuvostojen toimintasäännöissä lukee, että vanhusneuvoston tulee vaikuttaa ikäihmisiä koskevissa asioissa. Pitäisikö sen saada vaikuttaa myös lasten ja nuorten asioihin? Pitäisikö sen olla jonkinlainen "vanhojen viisaiden neuvosto"?

VANHOJEN IHMISTEN KESKINÄISET SUHTEET

- Voiko vanhusneuvosto yhdistää erilaisia ja eri-ikäisiä eläkeikäisiä? Voiko vanhusneuvosto edistää sekä 60-vuotiaan että 100-vuotiaan hyvinvointia?
- Voiko vanhusneuvosto olla yhtä aikaa hoivan tarpeessa olevan sekä vielä hyväkuntoisen eläkeläisen neuvosto?¹⁰⁶
- Onko vanhusneuvosto oikea nimitys neuvostolle?
- Tunnetteko olevanne vanhenevan väestön asianajajia?

KATSE VANHUSNEUVOSTON TULEVAISUUTEEN

- Miten arvelette oman paikkakuntanne muuttuvan seuraavan kymmenen vuoden aikana?
- Miltä vanhusneuvosto näyttää kymmenen vuoden kuluttua? Mitä se on saanut aikaan? Millaista sen toiminta on? Millaiset ihmiset ovat jäseninä?
- Mitkä ovat oman vanhusneuvostonne mahdollisuudet ja toisaalta uhat tulevaisuudessa?
- Miltä eläkeikäisten elämä näyttää yleensä kymmenen vuoden kuluttua? Mitkä ovat eläkeikäisten kipupisteet ja toisaalta ilonaiheet?

¹⁰⁵ Näitä kysymyksiä muokkasin. Ryhmä A:lle ja C:lle lähettämässäni lomakkeessa ne kuuluivat:

- *Mitä mieltä olette väittämästä, jonka mukaan vanhusneuvosto voi lisätä niin sanottua ikäperusteista erottelua? Pitäisikö kaikkien asioita hoitaa vain yhteisissä elimissä? Onko ikääntyneiden omien etujen ajaminen muilta ryhmiltä pois tai sulkeeko se vanhat ihmiset omaksi erilliseksi ryhmäkseen?*

¹⁰⁶ Tämä ja edellinen kohta olivat ryhmä A:n ja C:n haastatteluissa muodoissa:

- *Voiko vanhusneuvosto yhdistää erilaisia ja eri-ikäisiä eläkeikäisiä? Voiko vanhusneuvosto edistää sekä 60-vuotiaan että 100-vuotiaan hyvinvointia? Voiko vanhusneuvosto olla yhtä aikaa hoivan tarpeessa olevan sekä vielä hyväkuntoisen eläkeläisen neuvosto?*
- *Pitäisikö vanhusneuvoston keskittyä erilaisten kulttuuritapahtumien järjestämiseen vai vanhusten sosiaali- ja terveyspalvelujen parantamiseen?*

LIITE 3 HAASTATTELURUNKO

Vanhusneuvostojen sihteerit, kevät ja kesä 2002

Milloin kuolit vanhusneuvostoista ensimmäisen kerran? Muistatko mitä ajattelit toiminnasta tuolloin?

Miten lähdit mukaan vanhusneuvostotoimintaan? Millaisia ajatuksia sinulla tuolloin oli?

- kuka/ mikä taho esitti

Haluatko jatkaa? Millaisin ehdoin?

Miten toiminta sopeutuu muuhun työhösi?

- ajallisesti
- ammatillisesti (koetko tekeväsi vanhustyötä?)
- ammatillisesti suhteessa muihin asiakasryhmiin ja heidän kanssaan toimimiseen?

Mitkä ovat mielestäsi vanhusneuvoston tärkeimmät tehtävät?

Mitä uskot muiden viranhaltijoiden ajattelevan toiminnasta?

- tieto
- tunnettavuus

Mitä uskot päättäjien ajattelevan toiminnasta?

- tieto
- tunnettavuus

Mitä uskot paikkakunnan eläkeläisten ajattelevan toiminnasta?

- tieto
- tunnettavuus

Mikä on vanhusneuvostojen kunnallispoliittinen vaikutusvalta kunnassasi?

Aloitteet ja lausunnot

- mitä, missä, milloin

Neuvoston kokoonpano

- viranhaltijoiden/ päättäjien mukanaolo
- hyvä eläkeläisjäsen

Millainen tulevaisuus vanhusneuvostoilla mielestäsi on?

Millaista yhteistyötä vanhusneuvostojen välille tarvittaisiin?

LIITE 4 HAASTATTELURUNKO

Viranomaiset ja päättäjät, syksy 2003 ja kevät 2004

Kuvaile omaa työkuvaasi/ päättäjän uraasi
Miten olet tekemisissä eläkeikäisten kanssa työsi puolesta?

Oma paikkakunta?			
Erityispiirteet		Eläkeikäisten ilo- ja kipupisteet	
yleensä (esim.) • rakenteelliset • poliittiset • taloudelliset • palvelut • tavat • perinteet, arvostukset • historia	oman asiantuntijuuden näkökulmasta	yleensä (esim.) • toimeentulo • asuminen • ihmissuhteet • arvostukset	oman asiantuntijuuden näkökulmasta palaute ja yhteydenotot ikääntyneiltä ja omaisilta
Paikkakunnan vanhusneuvosto?			
ensikontakti • mitä ajatteli • käyty keskustelu, mitä muistaa siitä	vanhusneuvoston • tunnettavuus (viranomaiset, päättäjät, järjestö-eläkeläiset, muut eläkeläiset) • tärkeimmät tehtävät	ikäntyneiden kuuleminen • päätöksenteossa yleensä • vanhusneuvoston rooli ikääntyneiden huomioimisen lisäämisessä • viranomaisten ja päättäjien suhtautuminen vanhusneuvostoon	jäsenet • hyvä eläkeläisjäsen • onko viranomaisedustus hyvä vai huono asia
Ikäryhmien väliset ja sisäiset suhteet paikkakunnalla?			
eri ikäryhmät • onko ns. sukupolvien välistä kiihkoa, jos, missä näkyy • resurssien jako, oikeudenmukaisuutta • ikääntyneiden arvostus	ikäerottelu ja vanhusneuvosto • erilliset instanssit • omien etujen ajaminen • ”vanhojen viisaiden neuvosto” (kantaa ottaminen lasten asioihin)	vanhusneuvoston kohderyhmä • erilaiset ikääntyneet • hyväkuntoiset ja hoivan tarpeessa olevat • vanhusneuvosto-nimi • eläkeläisjärjestöjen ulkopuolisten huomioiminen • neuvoston jäsenten rekrytointi	
Paikkakunnan ja vanhusneuvoston tulevaisuus?			
paikkakunta • yleensä • oman asiantuntijuuden näkökulmasta	eläkeläiset • ilopisteet • kipupisteet • yleensä ja oman asiantuntijuuden näkökulmasta • vaatimustason nousu • tarpeiden muutokset	vanhusneuvosto • aikaansaannokset • toiminta • uhat, mahdollisuudet • jäsenet • seutukunnallisuus	